

АГРОСВІТ

№22 листопад 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грибчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуґушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачка Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 22 листопад 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позиції авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 14.11.24 р.
Підписано до друку 14.11.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23.0
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 1411/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

У НОМЕРІ:

<u>Вініченко І. І., Дідур К. М., Лінник Є. В.</u> Стратегічні напрями забезпечення продовольчої безпеки України	4
<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Н. А.</u> Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією	13
<u>Мульська О. П.</u> Фінансова стійкість домогосподарств: методично-концептуальне проектування	24
<u>Ільчук М. М., Свиноус І. В., Томашевська О. А.</u> Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу	31
<u>Томілін О. О., Багаліка Т. О.</u> Ефективність функціонування кооперативних формувань в Україні	38
<u>Мармуль А. О., Ткаченко Ю. О.</u> Методичні засади оцінки економічної ефективності впровадження цифрових інновацій у вітчизняні аграрні підприємства	44
<u>Сегеда С. А., Хахула Б. В., Любар Р. П., Хахула А. П., Ситник О. О.</u> Інноваційна агропродовольча політика, як фактор забезпечення глобальної продовольчої безпеки	51
<u>Гнатишин А. Б., Великий Р. І.</u> Оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств для цілей управління	58
<u>Котвицька Н. М., Барсегян С. В., Лелюх І. В.</u> Фінансові інвестиції як ключовий інструмент розвитку системи житлово-комунального господарства України	70
<u>Павлова Г. Є., Атамас О. П., Осадча М. В.</u> Організація обліку загальногосподарських та адміністративних витрат на сільськогосподарських підприємствах	76
<u>Дергалюк Б. В., Каптуренко Т. О.</u> Інноваційні підходи до управління операційною діяльністю агроіндустріальних підприємств: вплив на ефективність виробництва та стратегії розвитку	82
<u>Приходько І. П., Бардадим М. В., Горбенко К. А.</u> Нормативне забезпечення облікового відображення кредиторської заборгованості	89
<u>Капліна А. І.</u> Прийняття ризикованих рішень в умовах невизначеності	94
<u>Шишпанова Н. О.</u> Залучення молоді до публічної сфери регіонів: пропозиції ефективних моделей кар'єрного розвитку	98
<u>Коваль С. В.</u> Здійснення обліку витрат та визначення собівартості продукції аграрних підприємств для управління їх оптимізацією	104
<u>Сокурченко П. І., Бугайчук Т. В., Валентієва О. В., Яременко В. А.</u> Вплив репутаційного менеджменту ІТ-компаній на формування іміджу та залучення інвестицій	110
<u>Лоскоріх Г. А., Шебеשתень Е. Г., Перчі О. Ф.</u> Впровадження звітності в розрізі країн в Україні: виклики, можливості та перспективи	115
<u>Ванькович А. Я., Обернієнко О. М., Сабат І. В., Мачула Р. В.</u> Ефективні моделі державно-приватного партнерства для розвитку інфраструктури	124
<u>Дармиць Р. З., Шило В. В., Сидорчук Ю. І., Климко В. І.</u> Емерджентність менеджменту як ключова концепція в організаційному управлінні	132
<u>Леваєва А. Ю., Білоусов Є. Ю., Бикало М. В.</u> Визначення потенціалу та галузевої зумовленості інновацій аграрних підприємств для відновлення та конкурентоспроможного розвитку	138
<u>Малиновська Ю. Б., Руліківський О. А., Хавич А. Р., Шендюк Р. Б., Гриник В. В.</u> Розвиток фінансових ринків і його вплив на міжнародне інвестування	143
<u>Павленко О. П., Безгінова К. С.</u> Удосконалення фінансового відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеності	149
<u>Світлична А. В., Дем'яненко Н. В., Вишар О. М., Сурнін К. А., Мазур К. О.</u> Інноваційні бізнес-інструменти у діяльності торговельних підприємств як чинники підвищення ефективності їх діяльності	155
<u>Яснолоб І. О., Павленко Я. В., Юрченко Д. О., Курочкін С. Ю., Пасічніченко Д. Ю.</u> Розумні системи управління та аналітика даних при реалізації Індустрії 4.0. для підприємств малого та середнього бізнесу	161
<u>Титар В. В.</u> Системний аналіз транспортної системи національної економіки	167
<u>Попова О. О.</u> Управлінська оцінка вартості прав оренди сільськогосподарських земель як чинник посилення економічної безпеки аграрного підприємства	173

CONTENTS:

Vinichenko I., Didur K., Lynnyk Ye.	
STRATEGIC DIRECTIONS FOR ENSURING UKRAINE'S FOOD SECURITY	4
Tretiak A., Tretiak V., Tretiak N.	
METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAND ACCOUNTING BY TERRITORIAL COMMUNITIES: LACK OF A SYSTEM, WAR-RELATED CHANGES, AND EUROPEAN INTEGRATION	13
Mulska O.	
FINANCIAL RESILIENCE OF HOUSEHOLDS: METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL DESIGN	24
Ilchuk M., Svytnous I., Tomashevskaya O.	
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT OF COMPETITIVENESS OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES	31
Tomilin O., Bagalika T.	
EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF COOPERATIVE FORMATIONS IN UKRAINE	38
Marmul L., Tkachenko Yu.	
METHODOLOGICAL BASES FOR ASSESSING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF DIGITAL INNOVATIONS IMPLEMENTATION IN DOMESTIC AGRICULTURAL ENTERPRISES	44
Szeged S., Khakhula B., Lubar R., Khakhula L., Sytnyk O.	
INNOVATIVE AGRICULTURAL POLICY AS A FACTOR FOR ENSURING GLOBAL FOOD SECURITY	51
Hnatyshyn L., Velykyi R.	
ASSESSMENT OF FARM COMPETITIVENESS FOR MANAGEMENT PURPOSES	58
Kotvytska N., Barseghyan S., Leliukh I.	
FINANCIAL INVESTMENTS AS A KEY TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE HOUSING AND UTILITY MANAGEMENT SYSTEM OF UKRAINE	70
Pavlova H., Atamas O., Osadcha M.	
ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF GENERAL PRODUCTION AND ADMINISTRATIVE COSTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES	76
Dergaliuk B., Kashpurenko T.	
INNOVATIVE APPROACHES TO MANAGING OPERATIONAL ACTIVITIES IN AGROINDUSTRIAL ENTERPRISES: IMPACT ON PRODUCTION EFFICIENCY AND DEVELOPMENT STRATEGIES	82
Prihodko I., Bardadim M., Gorbenko K.	
REGULATORY PROVISION OF ACCOUNTING DISPLAY CREDITOR INDEBTEDNESS	89
Kaplina A.	
RISKY DECISION-MAKING UNDER UNCERTAINTY	94
Shyshpanova N.	
INVOLVEMENT OF YOUTH IN THE PUBLIC SPHERE OF REGIONS: PROPOSALS FOR EFFECTIVE CAREER DEVELOPMENT MODELS	98
Koval S.	
ACCOUNTING FOR COSTS AND DETERMINING THE COST OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TO MANAGE THEIR OPTIMIZATION	104
Sokurenko P., Buhaichuk T., Valentiieva O., Yaremenko V.	
THE IT COMPANIES REPUTATIONAL MANAGEMENT IMPACT ON IMAGE FORMATION AND INVESTMENT ATTRACTION	110
Loskorikh G., Shebeshten E., Perchi O.	
IMPLEMENTATION OF COUNTRY-BY-COUNTRY REPORTING IN UKRAINE: CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROSPECTS	115
Vankovych L., Obernienko O., Sabat I., Machula R.	
EFFECTIVE MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT	124
Darmits R., Shylo V., Sydorchuk Y., Klymko V.	
EMERGENCE IN MANAGEMENT AS A KEY CONCEPT IN ORGANIZATIONAL GOVERNANCE	132
Levieva L., Bilousov E., Bykalo M.	
DETERMINATION OF THE POTENTIAL AND SECTORAL CONDITIONALITY OF INNOVATIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FOR RECOVERY AND COMPETITIVE DEVELOPMENT	138
Malynovska Y., Rulivskyi O., Khavych A., Shendiuk R., Hrynyk V.	
DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKETS AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL INVESTMENT	143
Pavlenko O., Bezginova K.	
IMPROVEMENT OF FINANCIAL REPRODUCTION OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY	149
Svitlychna A., Demyanenko N., Vyshar O., Surnin K., Mazur K.	
INNOVATIVE BUSINESS TOOLS IN THE ACTIVITY OF TRADING ENTERPRISES AS FACTORS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THEIR ACTIVITY	155
Yasnolob I., Pavlenko Y., Yurchenko D., Kurochkin S., Pasichnichenko D.	
INTELLIGENT MANAGEMENT SYSTEMS AND DATA ANALYTICS IN THE IMPLEMENTATION OF INDUSTRY 4.0. FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES	161
Titur V.	
SYSTEM ANALYSIS OF THE TRANSPORT SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY	167
Popova O.	
MANAGEMENT EVALUATION OF THE VALUE OF AGRICULTURAL LAND LEASE RIGHTS AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE	173

УДК 338.439.02

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

К. М. Дідур,

к. е. н., докторант кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-0308>

Є. В. Лінник,

здобувач гр. МгЕК-1-23, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0471-8454>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.4

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

K. Didur,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

Ye. Lynnyk,

Student group MgEk-1-23, Dnipro State Agrarian and Economic University

STRATEGIC DIRECTIONS FOR ENSURING UKRAINE'S FOOD SECURITY

У статті розглянуто виклики, які постали перед Україною на шляху до забезпечення продовольчої безпеки в умовах військової агресії, пандемії та економічних криз. Окупація територій, за оцінками Міністерства аграрної політики та Київської школи економіки, призвела до збитків у сільському господарстві на суму 6,6 мільярда доларів США, що суттєво вплинуло на виробничий і логістичний потенціал аграрного сектору. Погіршення продовольчої ситуації зумовлене не лише зниженням виробництва, а й проблемами з доступом до продовольства, які визначаються політичними, соціальними та інфраструктурними бар'єрами.

В статті досліджено аналіз глобального індексу продовольчої безпеки, який вказує на значне падіння позицій України на міжнародній арені. За даними GFSI, у 2022 році Україна зайняла 71-е місце серед 113 країн, що свідчить про критичні проблеми в доступності продовольства, стійкості та адаптивності аграрного сектора. Для вирішення цих проблем необхідно розробити ефективні стратегії відновлення продовольчої безпеки, які передбачають підтримку місцевого виробництва, інновації в агросекторі, вдосконалення інфраструктури та підвищення якості продуктів.

В дослідженні акцентовано увагу на роль інновацій у сільському господарстві, зокрема цифровізацію, прецизійне землеробство та нові біотехнології, що здатні підвищити ефективність виробництва. Розглянуто важливість підтримки інфраструктури та покращення логістичних маршрутів як невід'ємних складових забезпечення продовольчої безпеки. Важливість впровадження систем контролю якості підкреслює необхідність підвищення стандартів безпеки та екологічності продуктів харчування.

Крім того, в статті досліджено соціально-економічні наслідки продовольчої кризи, які вимагають зусиль не лише з боку держави, а й активної участі аграріїв, науковців та громадськості. Підкреслюється важливість комплексного підходу до забезпечення продовольчої безпеки України, акцентуючи на співпраці різних секторів для досягнення стійкості продовольчої системи в умовах сучасних викликів. В статті зазначено, що інновації та підтримка місцевого виробництва є ключовими аспектами для подолання наявних проблем і створення стійкої системи продовольчої безпеки, яка відповідатиме сучасним вимогам.

The article discusses the challenges faced by Ukraine in ensuring food security amid military aggression, pandemics, and economic crises. The occupation of territories has resulted in agricultural losses estimated by the Ministry of Agrarian Policy and the Kyiv School of Economics to be around \$6.6 billion, significantly impacting the production and logistical potential of the agricultural sector. The worsening food situation is attributed not only to a decline in production but also to access issues influenced by political, social, and infrastructural barriers.

The study analyzes the Global Food Security Index, which indicates a significant drop in Ukraine's position on the international stage. According to the GFSI, in 2022, Ukraine ranked 71st out of 113 countries, highlighting critical issues regarding food accessibility, resilience, and adaptability of the agricultural sector. To address these challenges, effective food security recovery strategies need to be developed, focusing on supporting local production, innovation in the agricultural sector, improving infrastructure, and enhancing product quality.

The research emphasizes the role of innovation in agriculture, particularly digitalization, precision farming, and new biotechnologies, which can enhance production efficiency. The importance of infrastructure support and improvement of logistical routes is discussed as integral components of ensuring food security. The necessity of implementing quality control systems underscores the need to raise safety and environmental standards for food products.

Furthermore, the article explores the socio-economic consequences of the food crisis, which require efforts not only from the state but also the active participation of farmers, scientists, and the public. The importance of a comprehensive approach to ensuring food security in Ukraine is emphasized, focusing on collaboration among various sectors to achieve the resilience of the food system amid contemporary challenges. The article notes that innovation and support for local production are key aspects in overcoming existing problems and creating a sustainable food security system that meets modern demands.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, глобальний індекс продовольчої безпеки, глобальні виклики, державна підтримка, інвестиції, інновації, інфраструктура, сільськогосподарське виробництво, сільське господарство, стратегія, стратегічні напрямки, фінансування, якість продукції.

Key words: Agro-industrial complex, Global Food Security Index, global challenges, state support, investments, innovations, infrastructure, agricultural production, agriculture, strategy, strategic directions, financing, product quality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх десятиліть на шляху до становлення української державності виникли численні виклики, які суттєво вплинули на розвиток національної економіки та, зокрема, на забезпечення продовольчої безпеки країни. Серед найгостріших факторів, що посирили ризики у цій сфері, стали окупація значної частини територій, пандемія Covid-19 та повномасштабне військове вторгнення у 2022 році. Ці страшні події порушили стабільне постачання продовольства, що є життєво необхідним для забезпечення добробуту та працездатності населення, стабільної роботи сільського господарства, харчової промисловості та транспортно-логістичних маршрутів.

Окупація частини українських територій завдала значних втрат аграрному сектору, послабивши його виробничий і логістичний потенціал. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України й Київської школи економіки, загальна сума збитків у сільськогосподарській галузі станом на 15 вересня 2022 року сягнула 6,6 мільярда доларів США, що становить 23% від загальної вартості

активів. Основні втрати включають: сільськогосподарську техніку та обладнання — 2,885 мільярда доларів США; втрачену продукцію — 1,872 мільярда доларів США; складські приміщення — 1,062 мільярда доларів США; тваринництво — 362,5 мільйона доларів США; багаторічні культури — 348,7 мільйона доларів США; виробничі ресурси (пальне, добрива, засоби захисту рослин) — 95,4 мільйона доларів США [18]. Ці втрати загострили необхідність розробки стратегій відновлення й захисту продовольчої безпеки України. На тлі значних економічних збитків та порушень стабільності, важливо зосередитися на створенні та впровадженні сучасних програм для відновлення продовольчої стійкості. Лише за умов ефективного врегулювання ситуації можна забезпечити стійкість продовольчої системи, що стане надійною основою для національного економічного розвитку й добробуту майбутніх поколінь.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема продовольчої безпеки має не лише національний, але й глобальний характер, що робить її актуальною темою для обговорен-

Таблиця 1. Глобальний індекс продовольчої безпеки України, 2022 р

Показник	Отримані бали	Рейтингове місце
Забезпечення продуктами харчування	66,6/100	65
Економічна та фізична доступність	48/100	93
Сталість та стійкість природних ресурсів	43,5/100	94
Якість та безпека продовольства	71,3/100	52

Джерело: [17].

ня серед міжнародних організацій і наукових кіл, які займаються питаннями продовольства і аграрного сектору. Особливо важливою ця тема стає в умовах збройних конфліктів, оскільки вони безпосередньо впливають на стабільність виробництва і постачання продовольства.

З початком повномасштабного вторгнення в Україну вітчизняні науковці, зокрема Артеменко Л., Гац Л., Гудзь Г., Дергач А., Крамар І., Мариненко Н. та Родінова Н., провели ґрунтовне дослідження впливу цих подій на ситуацію на продовольчому ринку. У своїх роботах вони виділили основні заходи, які повинна вжити держава для ефективного регулювання національного продовольчого ринку [1,4]. Дослідження Батигіної О. М. становить вагомий внесок у розуміння правових та організаційних механізмів, які є необхідними для забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризи [2]. Крилов Д. В. акцентує увагу на пріоритетних напрямках зміцнення різних секторів економіки, зокрема аграрного та промислового, з метою підвищення їхньої стійкості до сучасних викликів [3]. Це є критично важливим, оскільки зміцнення виробничих і логістичних ланцюгів може запобігти глибокій кризі постачання та сприяти формуванню стійкої продовольчої системи в Україні.

Варто зазначити, що в умовах війни питання продовольчої безпеки набуває нового рівня значущості та вимагає термінової уваги з боку уряду, науковців та міжнародних партнерів. Хоча було визначено ключові пріоритети, такі як створення системи ефективного управління запасами, розширення національного виробництва продовольства, підтримка аграрного сектору та розробка кризових сценаріїв, не всі питання, що стосуються забезпечення продовольчої безпеки, залишаються вирішеними. Це підкреслює актуальність проведення подальших досліджень у цій сфері. Важливо також визнати, що ефективна продовольча безпека є не лише питанням виживання, а й гарантією стабільного соціально-економічного розвитку, що дозволяє країні залишатися конкурентоспроможною навіть у складні часи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в аналізі й розробці теоретичних, методологічних положень і підходів щодо розробки стратегічних напрямків забезпечення продовольчої безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Продовольча безпека є критично важливим аспектом національної стабільності та розвитку, що забезпечує доступність, якість і різноманітність продуктів харчування для всіх верств населення. У контексті України, з її значними аграрними ресурсами, забезпечення продовольчої безпеки стає особливо актуальним. Це питання набуває нового значення в умовах сучасних викликів, таких як зміна клімату, економічні кризи, соціальні трансформації та геополітичні ризики, які можуть негативно вплинути на продовольчу систему країни. В умовах війни в Україні та її наслідків, продовольча безпека стає надзвичайно важливою не тільки для населення, але і для відновлення економіки.

На даний час, рівень продовольчої безпеки в Україні продовжує погіршуватись. Згідно з Глобальним індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), розробленим Economist Impact за підтримки науково-дослідної компанії Corteva Agriscience, у 2022 році Україна опустилася на 71-е місце серед 113 країн, тоді як у 2021 році займала 58-е місце. Росією, критично позначилася на продовольчій ситуації в Україні, яка опинилася на останньому, 26-му, місці серед європейських країн.

Оцінка за доступністю продуктів харчування для України становить 48,1 балів зі 100 — це 93-тє місце у світі та останнє в Європі. Найслабшими факторами стали політичні та соціальні бар'єри, проблеми інфраструктури постачання, недостатній розвиток аграрних досліджень та обмежена стратегія забезпечення доступу до харчів.

Найбільші виклики для України — у сфері стійкості та адаптивності (43,5 балів зі 100), що призвело до 94-го місця у глобальному рейтингу. Цей показник відображає серйозні проблеми з управлінням водними ресурсами та наявні недоліки у системах управління ризиками.

Єдиний позитивний аспект — індекс якості та безпечності їжі, де Україна отримала 71,3 бала зі 100 та зайняла 52-гу сходинку в світі. Експерти відзначають, що харчові продукти є загалом безпечними, а українці споживають достатньо якісного білка, хоч різноманітність у раціоні середньостатистичного українця обмежена.

Забезпечення продовольчої безпеки України є багатогранним завданням, що потребує комплексного підходу та зусиль з боку держави, аграріїв, науковців та суспільства. Досягнення та гарантування продовольчої безпеки в країні охоплює різні аспекти, ключовими з яких, на нашу точку зору, є наступні:

1. Підтримка місцевого виробництва є ключовим елементом забезпечення продовольчої безпеки країни. Ці заходи зменшують залежність від імпорту, що знижує вразливість до глобальних коливань, таких як зміни цін на сировину, транспортування та валюти. Україна, виробляє близько 70% продуктів харчування власними силами, але все ще імпортує рибу, тропічні фрукти та інші специфічні продукти, що створює валютні витрати й залежність від світових ринків. У 2022 році імпорт продуктів харчування склав близько 4,5 млрд. дол., що підкреслює необхідність розвитку місцевого виробництва таких товарів для скорочення валютних витрат і підвищення стійкості національної економіки [6]. Розвиток сільського господарства та місцевого виробництва в цілому також значно впливає на зайнятість населення. В світі сільське господарство є однією з найбільших галузей для працевлаштування. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), в аграрному секторі працює близько 27% працездатного населення. В Україні аграрний сектор залучає понад 3,6 мільйона людей, що становить близько 12% від загальної кількості зайнятих, і вносить близько 10% у ВВП країни [16]. Таким чином, підтримка місцевих виробників і фермерів безпосередньо сприяє зменшенню рівня безробіття, особливо у сільській місцевості, де інші можливості працевлаштування можуть бути обмежені.

Не менш важливим аспектом продовольчої безпеки є стабільність цін на продукти харчування, що безпосередньо залежить від місцевого виробництва. Імпортні товари схильні до коливань цін через глобальні зміни, тоді як локальне виробництво допомагає уникнути різких стрибків цін.

Підвищення продовольчої самодостатності через підтримку місцевого виробництва дозволяє країні самостійно задовольняти свої потреби навіть за умов глобальних криз. Високий рівень самозабезпеченості продуктами харчування спостерігається у країнах із розвиненим аграрним сектором, таких як США, Франція та Нідерланди, які забезпечують себе основними продуктами на понад 90%, маючи водночас можливість експорту. Україна також досягає

високого рівня самозабезпечення, зокрема 80—90% базових продовольчих товарів виробляється локально. За даними ФАО, у 2023 році виробництво основних сільськогосподарських продуктів в Україні зросло на 12%, що є позитивним сигналом для продовольчої безпеки країни [15]. Для подальшої підтримки та підвищення ефективності місцевого виробництва в Україні необхідно реалізувати низку заходів. Перш за все, потрібна фінансова підтримка для фермерів та аграрних підприємств, яка включатиме доступ до кредитування з пільговими умовами та державні субсидії на придбання обладнання і сучасних технологій. За даними Національного банку України, у 2023 році було виділено понад 2,5 млрд грн на підтримку аграріїв, що дозволило збільшити обсяги виробництва зерна на 15%, зокрема досягнувши 60 млн тонн. Важливим також є захист національного ринку через тарифні та нетарифні бар'єри, що стимулюватиме розвиток внутрішніх виробників [8].

2. Інновації в сільському господарстві останніми роками стають важливим чинником підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності, забезпечення стійкості до кліматичних змін і досягнення продовольчої безпеки. Сучасні рішення впроваджуються в таких напрямках, як цифровізація, нові технології виробництва, генетика культур, управління ресурсами та розвиток сталого сільського господарства. Цифровізація та "розумне" сільське господарство має зосереджуватись на використанні датчиків, GPS-технологій, дронів та штучного інтелекту для точного управління ресурсами й моніторингу стану полів у режимі реального часу. Використання таких цифрових рішень може збільшити врожайність на 20% і знизити витрати на 15%, що особливо актуально в нинішніх умовах в нашій державі. В Україні в 2023 році понад 12% сільгоспвиробників впровадили рішення в сфері цифровізації, що сприяло підвищенню ефективності їх діяльності. Важливим напрямком підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності є прецизійне землеробство, яке дозволяє диференційовано керувати полями, враховуючи особливості кожної ділянки ґрунту. Завдяки цьому фермери можуть визначити оптимальну кількість добрив, необхідних для кожного типу ґрунту, мінімізуючи використання хімічних речовин та знижуючи витрати. За оцінками, застосування прецизійного землеробства дозволяє знизити витрати добрив на 10—15% і підвищити врожайність на 5—10%. В Україні, відповідно до даних Міністерства аграрної політи-

ки, впровадження технологій точного землеробства з 2022 року дозволило підвищити середню врожайність на 8%.

Інновації в генетиці та селекції також значно змінюють сільське господарство. Сучасні біотехнології дозволяють створювати нові сорти сільськогосподарських культур, стійких до хвороб, шкідників і екстремальних погодних умов. В Україні розробка посухостійких сортів пшениці та кукурудзи вже дозволила, за останні п'ять років, збільшити врожайність на 15%, що є особливо актуально, адже кількість днів з аномально високими температурами збільшується, а кількість опадів — зменшується. У 2023 році в Україні було відкрито понад 20 вертикальних ферм (інноваційні методи вирощування рослин у контрольованих умовах, які потребують менше води і можуть функціонувати незалежно від кліматичних умов), що використовують сучасні технології для максимізації продуктивності. Світовий ринок вертикальних ферм до 2026 року прогнозовано зросте до 15 мільярдів доларів, а обсяги виробництва рослин у таких фермах можуть бути в 5—10 разів вищі, ніж при традиційних методах. Також в нашій країні активно розвиваються стійкі практики, зокрема агроекологічні методи, які враховують екологічний вплив сільського господарства, а саме: органічне землеробство, використання сидератів (культур, що підвищують родючість ґрунту) та сівозміни. Сівозміна підвищує врожайність на 10—15% і водночас знижує потребу в хімічних добривах, що робить такі практики вигідними як для фермерів, так і для навколишнього середовища. За останні роки площа під органічне землеробство в Україні зростає на 25%, досягнувши 400 тисяч гектарів, що свідчить про зацікавленість у стійкому аграрному розвитку. Загалом, інновації в сільському господарстві не тільки підвищують продуктивність, але й знижують залежність від природних ресурсів, зокрема води та енергії. За оцінками експертів, новітні технології здатні забезпечити підвищення врожайності на 30—50% до 2030 року, навіть за умов кліматичних змін. Впровадження інновацій у сільському господарстві стає вирішальним для підтримки глобальної продовольчої безпеки та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

3. Удосконалення інфраструктури є одним з базових елементів розвитку економіки та підвищення ефективності багатьох галузей, включно з сільським господарством, промисловістю, логістикою та соціальними сферами. Якісна інфраструктура, яка включає дороги, залізниці, логістичні центри, енергетичні мережі, водопостачання, комунікаційні мережі та цифрову інфраструктуру, є основою для

збільшення продуктивності, покращення доступу до ринків і підвищення рівня життя населення. Станом на 2023 рік, Україна має близько 170 тисяч кілометрів автомобільних доріг, з яких лише 30% мають належний стан. Витрати на логістику для бізнесу становлять 15—17% від ВВП, що значно перевищує показники розвинених країн, де цей показник зазвичай становить близько 8-10%. Це свідчить про необхідність модернізації дорожньої мережі та транспортних коридорів. За даними Світового банку, покращення дорожньої інфраструктури може зменшити витрати на логістику до 20%, що в свою чергу стимулює економічне зростання. Впровадження інновацій у транспортній, енергетичній, водопостачальній інфраструктурі забезпечить не лише зниження витрат, але й створення нових робочих місць та зростання соціального добробуту [12].

4. Підвищення якості продуктів є стратегічним пріоритетом для розвитку сучасного виробництва, адже споживачі все більше надають перевагу товарам, що відповідають високим стандартам безпеки, смаку, довговічності та екологічності. Це особливо важливо для аграрного та харчового секторів, де якість безпосередньо впливає на здоров'я населення та міжнародну конкурентоспроможність продукції. За даними Міжнародної організації стандартів (ISO), підприємства, які впроваджують системи контролю якості, можуть зменшити втрати на виробництві на 15—20%, що позитивно позначається на загальній рентабельності бізнесу. Ключовою складовою підвищення якості є впровадження систем управління якістю, таких як ISO 9001 та HACCP (Аналіз ризиків і контроль критичних точок). HACCP є особливо поширеним стандартом у харчовій промисловості, оскільки він забезпечує контроль якості на всіх етапах виробництва — від сировини до готового продукту. У 2022 році близько 20% українських харчових виробництв отримали сертифікати HACCP, що підвищує їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках. По-друге, важливу роль у підвищенні якості відіграє і модернізація виробничих процесів, включаючи автоматизацію та використання сучасного обладнання. Використання інноваційного обладнання дозволяє забезпечити рівномірність якості продукції та відповідність міжнародним стандартам. Для українських виробників це означає можливість виходу на міжнародні ринки, де дотримання стандартів якості є обов'язковою умовою. По-третє, використання високоякісної сировини та інгредієнтів впливає на підвищення якості продукції. Заміна дешевих інгредієнтів на більш якісні може призвести до

збільшення виробничих витрат, але водночас підвищує довіру споживачів та створює додаткову цінність для продукту. За даними опитувань, 48% споживачів готові платити більше за продукцію, якщо вона виготовлена з органічних та натуральних інгредієнтів. Загалом, підвищення якості продуктів стає не лише вимогою ринку, а й важливою конкурентною перевагою для українських виробників. Впровадження високих стандартів якості, інновацій у виробництво та пакування, а також контроль на всіх етапах створення продукту дозволяє поліпшити репутацію та розширити присутність на ринку [16].

5. Політика продовольчого резерву є критично важливим аспектом забезпечення продовольчої безпеки України, особливо в умовах війни. Вона включає в себе ряд заходів і стратегій, спрямованих на створення, збереження та управління запасами продовольства, які можуть бути використані в умовах криз або надзвичайних ситуацій. Основними цілями такої політики є стабілізація цін на продовольство, забезпечення доступу до необхідних продуктів у випадку їх дефіциту, а також підтримка сільського господарства та агропромислового комплексу. Продовольчі резерви в Україні формуються з метою накопичення стратегічних запасів основних сільськогосподарських продуктів, таких як зерно, олія, цукор, м'ясо та молоко. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, на кінець 2022 року загальний обсяг продовольчих резервів становив приблизно 2,5 млн тонн зерна, що дозволило забезпечити 10% від річного споживання основних продуктів харчування. Для порівняння, оптимальний обсяг продовольчих резервів має становити 10—15% від річного споживання, що свідчить про адекватність нинішнього рівня запасів [6].

Ефективне управління продовольчими резервами включає в себе розробку стратегій зберігання, обліку та ротації запасів. Це передбачає використання сучасних технологій для забезпечення належних умов зберігання, що запобігає псуванню продуктів. Політика продовольчого резерву передбачає стратегічне планування, яке включає оцінку ризиків і потенційних загроз продовольчій безпеці. Згідно з даними FAO, країни, які проводять регулярні оцінки ризиків, можуть зменшити ймовірність продовольчих криз на 25—30%. В Україні така практика також набуває популярності, зокрема, у 2023 році було проведено близько 15 оцінок ризиків, що дозволило ідентифікувати найбільш вразливі сектори агропромислового комплексу.

Важливою складовою політики продовольчого резерву є забезпечення доступності запасів для вразливих верств населення, особливо в умовах війни. У 2022 році в Україні було реалізовано програму соціального захисту, яка надала понад 1 млн продовольчих наборів для малозабезпечених сімей. Ці програми виявилися критично важливими для підтримки продовольчої безпеки в умовах військових дій та економічної кризи.

6. Забезпечення доступу до фінансування є критично важливим елементом для підтримки продовольчої безпеки та розвитку аграрного сектору в Україні. Фінансування дозволяє агровиробникам інвестувати в нові технології, модернізувати обладнання, покращувати інфраструктуру, підвищувати продуктивність і забезпечувати якість продуктів. За даними Державної служби статистики України, в 2022 році обсяг кредитування агропромислового комплексу склав 130 мільярдів гривень, що становить приблизно 10% від загального обсягу кредитів, виданих в Україні [5]. За даними Національного банку України, станом на 2023 рік в Україні налічується близько 800 мікрофінансових організацій, які видали понад 1,5 мільярда гривень мікрокредитів агровиробникам [8]. Мікрокредити зазвичай мають менші суми і більш гнучкі умови, що робить їх доступними для фермерів, які тільки починають свій бізнес або мають обмежені ресурси. Програма "Фінансування сільського господарства" в рамках проекту "Аграрні розписки" в Україні дозволила фермерам отримати близько 5 мільярдів гривень в 2022 році, що допомогло реалізувати більше 2,5 тисяч проектів з модернізації агровиробництва. Гранти були використані для впровадження інновацій, розвитку сталих практик ведення сільського господарства та екологічних проектів. В 2023 році Україна запустила програму "Єдиний агросубсидійний проект", у рамках якого агровиробники отримали близько 8 мільярдів гривень у вигляді субсидій на закупівлю нової техніки та насіння [9]. Це дозволило знизити витрати на виробництво та підвищити конкурентоспроможність українських агровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках.

7. Просування здорового харчування є важливим аспектом забезпечення продовольчої безпеки та покращення загального стану здоров'я населення в Україні. Здорове харчування має прямий вплив на фізичне, психічне та соціальне благополуччя людей, а також сприяє зменшенню ризиків виникнення хронічних захворювань, таких як діабет, серцево-судинні захворювання та ожиріння. За даними Все-

світньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 30% населення України має надмірну вагу або ожиріння, що вказує на необхідність активних дій у сфері промоції здорового харчування. Однією з причин цього є те, що в Україні дуже низький рівень споживання здорових продуктів. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2022 році українці споживали в середньому лише 150 грамів овочів і фруктів на день, що є значно нижчим за рекомендовані 400 грамів, рекомендовані ВООЗ [7]. У 2022 році Міністерство охорони здоров'я України запустило кампанію "Здорове харчування для здорового життя", що включає вебінари, семінари та інформаційні матеріали. За даними опитувань, близько 70% українців не мають достатнього рівня обізнаності про здорове харчування, тому такі програми можуть допомогти змінити ситуацію. Крім того, забезпечення доступності здорових продуктів на ринку є ще одним ключовим аспектом. У 2023 році в Україні реалізовано програму "Здорове місто", яка передбачає відкриття нових магазинів та ринків, де продаються свіжі овочі та фрукти. Важливою частиною просування здорового харчування є вдосконалення системи маркування продуктів харчування. Запровадження зрозумілих етикеток, що відображають інформацію про склад, калорійність і харчову цінність продуктів, може допомогти споживачам робити усвідомлений вибір. Впровадження стандартів харчового маркування відповідно до рекомендацій ВООЗ може знизити рівень споживання цукру та солі на 10—15%. Просування здорового харчування в Україні є важливим інструментом для поліпшення здоров'я населення, зменшення захворюваності та підвищення якості життя. Впровадження освітніх програм, забезпечення доступності здорових продуктів, проведення кулінарних майстер-класів, співпраця з ресторанним бізнесом, вдосконалення маркування продуктів та соціальні програми — все це сприятиме формуванню культури здорового харчування серед українців.

8. Міжнародне співробітництво є критично важливим аспектом забезпечення продовольчої безпеки, особливо в умовах війни в Україні. Воно охоплює різні форми взаємодії між країнами, міжнародними організаціями та неурядовими структурами, які сприяють обміну знаннями, технологіями та ресурсами, а також вирішенню глобальних продовольчих проблем. Одним із основних напрямків міжнародного співробітництва для України є участь у міжнародних організаціях. Україна активно співпрацює з Продовольчою і сільськогосподарською

організацією ООН (FAO), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) та Всесвітньою продовольчою програмою (WFP). У 2022 році FAO надала Україні фінансову допомогу у розмірі 3 млн доларів для підтримки фермерів, які постраждали від війни, що дозволило забезпечити виробництво основних сільськогосподарських продуктів, таких як зерно та олія. Згідно з даними FAO, українські фермери змогли відновити понад 70% своїх виробничих потужностей завдяки цій підтримці [10].

Обмін сучасними технологіями в агрономії також є важливим напрямком співпраці. У 2023 році Україна підписала угоду з Німеччиною про спільну роботу над проектами впровадження новітніх агротехнологій, які можуть підвищити продуктивність сільського господарства на 15—20%. Згідно з прогнозами, це сприятиме збільшенню обсягів виробництва зерна, яке є критично важливим для експорту, адже Україна займає третє місце у світі за експортом пшениці. Співпраця з неурядовими організаціями, такими як "Червоний Хрест" і "Благодійний фонд ООН", дозволяє Україні отримувати гуманітарну допомогу та реалізовувати програми соціального захисту для вразливих верств населення. У 2022 році такі організації надали понад 500 тисяч наборів продуктів харчування, що включали здорові та поживні інгредієнти, таким чином підтримуючи продовольчу безпеку [13].

Зміцнення міжнародних торговельних зв'язків дозволяє Україні експортувати сільськогосподарську продукцію, що є основним джерелом доходу для країни. У 2023 році Україна уклала угоду про вільну торгівлю з Європейським Союзом, що відкриває нові ринки для українських виробників. За прогнозами, це може збільшити експорт сільськогосподарської продукції на 25% у найближчі два роки. У 2022 році загальний обсяг експорту агропродовольчої продукції склав \$27,3 млрд, що становить 41% від загального експорту країни. Міжнародне співробітництво також включає надання продовольчої допомоги в умовах криз. Під час війни та її наслідків Україна отримала від міжнародних донорів понад 200 тисяч тонн продовольчої допомоги у 2022 році, що допомогло забезпечити основні потреби населення, особливо вразливих груп. Крім того, організація обміну досвідом з іншими країнами, які мають успішний досвід у сфері продовольчої безпеки, може значно підвищити ефективність аграрної політики в Україні. У 2023 році Україна взяла участь у кількох міжнародних конференціях, на яких обговорювалися кращі практики у сфері продовольчої безпеки та аграрного роз-

витку, зокрема в рамках Глобального форуму з продовольства [11].

ВИСНОВКИ

Досягнення продовольчої безпеки України є багатогранною та надзвичайно важливою задачею, що особливо актуалізувалася на тлі війни та трагічних подій, які серйозно загрожують стабільності постачання продовольства та самозабезпеченості країни. Інфраструктурні руйнування, економічна нестабільність та втрата значних територій сільськогосподарських угідь суттєво впливають на здатність забезпечувати населення основними продуктами. В умовах війни стратегічне значення має саме підтримка місцевого виробництва, адже зниження залежності від імпорту дозволяє Україні зберігати критично необхідну стійкість перед зовнішніми загрозами. На фоні окупації частини аграрно важливих регіонів, а також блокування експорту через порти, країна повинна посилити підтримку національних виробників, щоб забезпечити мінімально необхідний рівень продовольчих запасів, навіть у разі подальшої ескалації конфлікту. Війна також створює додатковий тиск на цінову стабільність: підвищення витрат на транспортування, знищення складів, втрати врожаю та обмежений доступ до паливних ресурсів спричиняють ріст вартості продуктів, що безпосередньо впливає на купівельну спроможність населення. Розвиток локальних виробництв та їх підтримка через фінансові механізми, такі як кредити на пільгових умовах, субсидії та інвестиції в інноваційні технології, залишаються основними засобами подолання цих викликів. Для того, щоб Україна зберегла свої позиції на міжнародних ринках та мала стабільні партнерські відносини з країнами, які підтримують її економічно та політично, нашій державі необхідно безупинно підвищувати якість продукції та інфраструктурна модернізація аграрного сектору.

Література:

1. Артеменко А., Мариненко Н., Крамар І., Гац А. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. Соціально-економічні проблеми і держава. 2023. Вип. 1 (28). С. 115—128.
2. Батигіна О. М. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія. Харків: Видавництво ФОП Шевченко С. О., 2013. 326 с.
3. Крилов Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. Вип. № 7, Серія: економіка та управління. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bit.ly/3OpJLeS>
4. Родінова Н., Дергач А., Гудзь Г. Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. № 40. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1463/1408>
5. Державна служба статистики України. "Звіт про обсяги кредитування агропромислового комплексу України". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/report/agrocredit-report-2023>. 2023.
6. Міністерство аграрної політики та продовольства України. "Звіт про продовольчі резерви України". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.minagro.gov.ua/en/publications/food-reserves-report-2023>. 2023.
7. Міністерство охорони здоров'я України. "Звіт про здоров'я населення та харчування" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/report-health-nutrition-2023>. 2023.
8. Національний банк України. "Огляд мікрофінансового ринку України". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/en/publications/microfinance-market-overview-2023>. 2023.
9. Національний інститут стратегічних досліджень. "Національна стратегія продовольчої безпеки України". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publications/natsionalna-strategiya-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny>. 2023.
10. ООН. "Humanitarian Response Plan for Ukraine". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unocha.org/ukraine/2023-humanitarian-response-plan>. 2023.
11. Офіс Президента України. "Стратегія розвитку сільського господарства до 2030 року". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/strategiya-rozvytku-silskogo-gospodarstva>. 2023.
12. World Bank. "Report on Financing Agro-Business in Ukraine". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/news/report/2023/financing-agro-business-ukraine>. 2023.
13. Red Cross. "Annual report on humanitarian aid and food security in Ukraine". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.redcross.org.ua/report-2022>. 2022.
14. Food and Agriculture Organization (FAO). "Assessment of risk management strategies for food security". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fao.org/risk-management-food-security/en/>. 2023.
15. Food and Agriculture Organization (FAO). Food loss and waste. [Електронний ресурс]. Ре-

жим доступу: <https://www.fao.org/food-loss-and-waste/en/>. 2023.

16. International Organization for Standardization (ISO). Quality management systems — Requirements. ISO 9001:2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/62085.html>. 2022.

17. Найгірший показник у Європі. У рейтингу продовольчої безпеки Україна через російську агресію впала на 13 позицій. NV Бізнес. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/prodovolcha-kriza-ukrajina-obvalilasya-u-reytingu-svitovoji-prodovolchoji-bezpeki-ostanni-novini-50285141.html>

18. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>

References:

1. Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar I. & Hats, L. (2023), "Food security of Ukraine in conditions of military aggression: state and prospects", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 28, pp. 115—128.

2. Batyhina, O. M. (2013), *Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy*. [Actual problems of legal provision of food security of Ukraine], FOP Shevchenko S. O., Kharkiv, Ukraine.

3. Krylov, D. V. (2023), "Problems of ensuring food security of Ukraine in modern conditions", *Problemy suchasnykh transformatsii*, [Online], vol. 7, Available at: <https://bit.ly/3OpJLeS> (Accessed 31 October 2024).

4. Rodinova, N., Derhach, A. and Hudz, H. (2022), "The world food crisis as a consequence of the Russian-Ukrainian war", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>.

5. State Statistics Service of Ukraine. (2023), "Report on the volumes of lending to the agro-industrial complex of Ukraine", Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/report/agrocredit-report-2023> (Accessed 31 October 2024).

6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2023), "Report on food reserves of Ukraine", Available at: <https://www.minagro.gov.ua/en/publications/food-reserves-report-2023> (Accessed 31 October 2024).

7. Ministry of Health of Ukraine. (2023), "Report on population health and nutrition", Available at: <https://moz.gov.ua/report-health-nutrition-2023> (Accessed 31 October 2024).

8. National Bank of Ukraine. (2023), "Overview of the microfinance market in Ukraine", Available at: <https://bank.gov.ua/en/publications/micro-finance-market-overview-2023> (Accessed 31 October 2024).

9. National Institute for Strategic Studies. (2023), "National Strategy for Food Security of Ukraine", Available at: <https://niss.gov.ua/publications/natsionalna-strategiya-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny> (Accessed 31 October 2024).

10. United Nations (UN). (2023), "Humanitarian Response Plan for Ukraine." Available at: <https://www.unocha.org/ukraine/2023-humanitarian-response-plan> (Accessed 31 October 2024).

11. Office of the President of Ukraine. (2023), "Strategy for the Development of Agriculture until 2030", Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/strategiya-rozvytku-silskogo-gospodarstva> (Accessed 31 October 2024).

12. World Bank. (2023), "Report on financing agro-business in Ukraine", Available at: <https://www.worldbank.org/en/news/report/2023/financing-agro-business-ukraine> (Accessed 31 October 2024).

13. Red Cross. (2022), "Annual report on humanitarian aid and food security in Ukraine", Available at: <https://www.redcross.org.ua/report-2022> (Accessed 31 October 2024).

14. Food and Agriculture Organization (FAO). (2023), "Assessment of risk management strategies for food security", Available at: <https://www.fao.org/risk-management-food-security/en/> (Accessed 31 October 2024).

15. Food and Agriculture Organization (FAO). (2023), "Food loss and waste", Available at: <https://www.fao.org/food-loss-and-waste/en/> (Accessed 31 October 2024).

16. International Organization for Standardization (ISO). (2022), "Quality management systems — Requirements. ISO 9001:2015", Available at: <https://www.iso.org/standard/62085.html> (Accessed 31 October 2024).

17. Indirect damage assessment (2022), "Overview of war damage in Ukraine's agriculture", Available at: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...> (Accessed 31 October 2024).

18. NV Business (2023), "The worst indicator in Europe. In the ranking of food security, Ukraine fell 13 positions due to Russian aggression", Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/prodovolcha-kriza-ukrajina-obvalilasya-u-reytingu-svitovoji-prodovolchoji-bezpeki-ostanni-novini-50285141.html> (Accessed 31 October 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2024 р.

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.13

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ: ВІДСУТНІСТЬ СИСТЕМИ, ЗМІНИ ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЄЮ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for demography and life quality problems of the National academy of sciences of Ukraine

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAND ACCOUNTING BY TERRITORIAL COMMUNITIES: LACK OF A SYSTEM, WAR-RELATED CHANGES, AND EUROPEAN INTEGRATION

У статті досліджено сучасний стан обліку кількості та якості земель. Так, не зважаючи, що законом України "Про державний земельний кадастр" передбачено створення системи обліку кількості та якості земель у Державному земельному кадастрі. На жаль така система та методологія і порядки ведення обліку кількості та якості земель досі відсутні. Більше того, з 2016 р. відмінений також статистичний облік кількості земель. Під час війни виникло ряд викликів, які потребують їх вирішення шляхом обліку та оцінки знищених або порушених земель та інших природних ресурсів. Обґрунтовано необхідність обліку меж територіальних зон земель та інших природних ресурсів постраждалих від воєнних дій у розрізі типів (підтипів) землекористування, адміністративних областей України та територіальних громад. Також, враховуючи, що земельні ресурси є не тільки господарським і економічним активом, а і національним багатством та планетарним природним ресурсом із забезпечення безпеки людей, то національний облік кількості і якості земель повинен узгоджуватися із міжнародними стандартами. В цьому зв'язку, запропоновано методологію обліку кількості та якості земель в Україні адаптувати із міжнародною системою інтегрованого еколого-економічного, яка є результатом процесу, відомого своєю прозорістю та широкою участю міжнародного статистичного співтовариства, економістів, географів, екологів та інших науковців, а також політиків. Відповідно обґрунтовано, що основне призначення інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель — це пояснити власникам земельного капіталу, як інститут (система) інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель створює, зберігає чи втрачає вартість з часом. Запропоновано логічно-змістовну схему сутності вартості, що створюється, зберігається або втрачається для системи обліку та звітності кількості і якості земель та для інших сторін.

The article examines the current state of accounting for the quantity and quality of land. Despite the fact that the Law of Ukraine "On the State Land Cadastre" provides for the establishment of a system for accounting for the quantity and quality of land within the State Land Cadastre, such a system, along with its methodology and procedures, is still absent. Moreover, statistical accounting of land quantity was canceled in 2016. The war has created a number of challenges that require solutions through accounting and assessment of destroyed or damaged land and other natural resources. The necessity is substantiated for recording the boundaries of territorial land zones and other natural resources affected by military actions, with a breakdown by types (subtypes) of land use, administrative regions of Ukraine, and territorial communities. Specifically, the accounting should additionally include: 1) land areas within a 40 km buffer zone along the line of contact; 2) land areas within a 20 km buffer zone along the borders with the Russian Federation and Belarus; 3) land areas contaminated with explosive objects; 4) land areas, categorized by plots, subject to reclamation; 5) land areas, categorized by plots, with soils that require conservation; 6) land areas, categorized by plots, that may be used after minor land improvements; 7) land areas, categorized by plots, where territories of the nature reserve fund, forests, and other natural resources need restoration. Furthermore, considering that land resources are not only an economic and agricultural asset but also a national wealth and a planetary natural resource that ensures human security, national land quantity and quality accounting should align with international standards. In this context, it is proposed to adapt Ukraine's methodology for land quantity and quality accounting to the international integrated environmental-economic system, which is the result of a transparent process involving broad participation of the international statistical community, economists, geographers, environmentalists, and other scientists, as well as policymakers. It is substantiated that the primary purpose of integrated land quantity and quality accounting and reporting is to explain to land capital owners how the institution (system) of integrated accounting and reporting for land quantity and quality creates, preserves, or loses value over time. A logical-content scheme of the essence of value that is created, preserved, or lost for the system of land quantity and quality accounting and reporting, as well as for other stakeholders, is proposed.

Ключові слова: облік кількості та якості земель, інтегрований облік та звітність, державний земельний кадастр, система, вартість, земельний кадастр.

Key words: land quantity and quality accounting, integrated accounting and reporting, state land cadastre, system, value, land cadastre.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Згідно статей 197—203 закону України "Про державний земельний кадастр" [1] складовими частинами державного земельного кадастру є: кадастрове зонування, кадастрові зйомки, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель, грошова оцінка земельних ділянок, державна реєстрація земельних ділянок, облік кількості та якості земель. Основними законодавчими актами, які станом на 2024 р. регулюють питання щодо обліку кількості земель у Державному земельному кадастрі — є Земельний кодекс України [2], Постанова КМУ "Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру" від 17.10.2012 № 1051 [3],

Згідно статті 33 "Облік кількості та якості земель" закону України "Про державний земельний кадастр" "облік земель у Державному земельному кадастрі здійснюється за кількістю та якістю земель і земельних угідь. Облік кількості земель та якості земельних угідь ведеться щодо власників і користувачів земельних ділянок. Облік кількості земель відображає дані, що характеризують земельні ділянки за

площею, складом земельних угідь відповідно до затвердженої класифікації, розподілом земель за власниками (користувачами) в обсязі, визначеному законом. Облік якості земельних угідь відображає дані, що характеризують землі за природними і набутими властивостями, впливають на їх продуктивність та економічну цінність, а також за ступенем техногенного забруднення ґрунтів. Відомості щодо кількості та якості земель узагальнюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. Узагальнена інформація про кількість та якість земель безоплатно надається органам державної влади та органам місцевого самоврядування відповідно до Порядку ведення Державного земельного кадастру" [1].

Згідно статті 15 закону України "Про державний земельний кадастр" [1] до Державного земельного кадастру включаються такі відомості про земельні ділянки: кадастровий номер; місце розташування; опис меж; площа; міри ліній по периметру; координати поворот-

них точок меж; дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі; дані про якісний стан земель та про бонітування ґрунтів; відомості про інші об'єкти Державного земельного кадастру, до яких територіально (повністю або частково) входить земельна ділянка; цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель); склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв; відомості про обмеження у використанні земельних ділянок; відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки; нормативна грошова оцінка; інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку.

Таким чином, облік кількості та якості земель є відповідною підсистемою державного земельного кадастру, яка характеризується землевпорядним процесом виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про земельні ділянки за площею, складом земельних угідь відповідно до затвердженої класифікації, розподілом земель за власниками (користувачами), речові права на земельні ділянки, якість земельних угідь за природними і набутими властивостями, що впливають на їх продуктивність та економічну цінність (вартість), а також за ступенем техногенного забруднення ґрунтів, для прийняття управлінських рішень (авторське визначення). Він повинен вестися системно як первинний, оперативний та статистичний.

Про окремі проблеми ведення земельного обліку нами було висвітлено ще 2021 р. у праці "Земельно-кадастровий облік як інформаційна база управління земельними ресурсами та землекористуванням" [4]. На жаль, з того часу ситуація із ведення обліку кількості та якості земель погіршилася, і на сьогодні є критичною.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження методологічних проблем обліку земель територіальними громадами, особливо земельних ділянок власників земельних часток (паїв), у контексті формування його системи, змін пов'язаних з війною та євроінтеграцією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На жаль, формування підсистеми обліку кількості та якості земель було заблоковано

при прийнятті в 2011 р. закону України "Про державний земельний кадастр" [1]. Так, проектом цього закону (де в числі складу робочої групи яка готувала перший варіант були А.М. Третяк В.М. Третяк, А.В. Тарнапольський) передбачалося, що: "Облік кількості та якості земель ведеться підприємствами, установами та організаціями в земельно-кадастровій книзі підприємства, установи, організації. Облік кількості та якості земель на рівні села, селища, міста і району включає процедуру перевірки повноти і правильності відомостей про земельну ділянку, нанесення меж земельної ділянки на черговий кадастровий план, внесення даних про земельну ділянку до поземельної книги. Звітність з кількісного обліку земель складається щорічно, а про якість земель — один раз у п'ять років відповідно до порядку заповнення форм звітності з кількісного та якісного обліку земель, що затверджується центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань статистики. Копії звітів з кількісного обліку земель передаються на безоплатній основі відповідним сільським, селищним та міським радам. Форма земельно-кадастрової книги підприємства, установи, організації та порядок її ведення затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів. Склад відомостей та порядок обліку кількості та якості земель затверджується центральним органом виконавчої влади з питань статистики за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів" [5].

Для того щоб усвідомити сутність системи обліку кількості та якості земель, приведемо окремі визначення.

Первинний облік кількості та якості земель — це землевпорядний процес виявлення, вимірювання та реєстрації методами землеустрою інформації про земельні ділянки за площею, складом та якістю земельних угідь, речові права на земельні ділянки, продуктивність та економічну їх цінність (вартість) та іншу інформацію визначену законодавством.

Оперативний облік кількості та якості земель — це спосіб землевпорядного спостереження і контролю за окремими операціями із земельними ділянками та процесами змін в кількості і якості земель з метою управління ними (авторське визначення).

Статистичний облік кількості та якості земель — це планомірний землевпорядний процес збирання й вивчення інформації про масові кількісні та якісні явища й закономірності за-

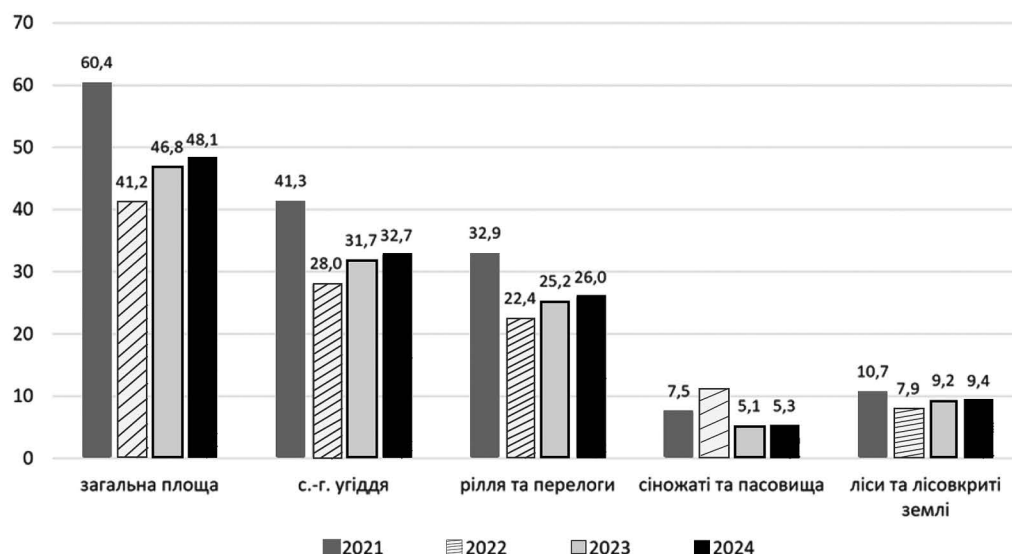

Рис. 1. Динаміка земельного фонду України: зміни після 24 лютого 2022 року

Джерело: [8].

гального розвитку за конкретних умов, місця й часу (авторське визначення).

Статистичний облік кількості земель до 2016 р. вівся територіальними органами земельних ресурсів згідно з Інструкцією із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель — форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем (інструкція затверджена наказом Державного комітету статистики України від 05.11.1998 № 377) [6]. На жаль, наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 30.12.2015 № 337 "Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення" [7], який на підставі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства № 300 від 25.10.2021 р. втратив чинність.

Форми первинного та оперативного обліку кількості і якості земель територіальними громадами, підприємствами, установами, організаціями і порядок їх ведення не розроблені та затверджені центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин до цього часу.

У результаті успішних дій Збройних сил України у 2022 р. та на початку 2023р. території Київської, Житомирської, Чернігівської областей було деокуповано; частина земель Миколаївської та Сумської областей також було повернуто, однак, під окупацією залишаються окремі регіони та території. У результаті, в 2024 р. загальна площа земельних ресурсів України за виключенням окупованих територій, зон ве-

дення активних бойових дій, зон вздовж українсько-російського кордону та інших територій, де неможливе ведення господарської діяльності, збільшилась на 13,6% порівняно із 2022 р. до 46787,98 тис. га. Зокрема, площа сільськогосподарських угідь збільшилась на 13,19% (ут.ч. за рахунок збільшення ріллі та перелогів на 12,31%), а площа лісів і лісо вкритих земель на 16,73% (рис. 1). Станом на початок 2024 р. площа територій України, придатних для ведення господарської діяльності, склала 48109,8 тис. га, тобто збільшилась на 10,8 % порівняно із 2022 р. за рахунок деокупації частини Харківської та Херсонської областей.

В табл. 1 приведено тенденції змін у земельному фонді України за період із 2016 р. по 2024 р. без АР Крим. Станом на 2022 р. після 24.02 за період із 2016 р. загальна площа земель в регіонах України зменшилася на 31,6%, сільськогосподарських угідь — на 32,4%, зокрема ріллі — на 31,1 %.. Станом на 2024 р. після 24.02. 2022 р. загальна площа земель в регіонах України зменшилася на 20,1%, сільськогосподарських угідь — на 21,1%, зокрема ріллі — на 13,0 %.

Воєнні дії країни-агресора — російської федерації ведуть не лише до руйнування українських міст та сіл, а й сприяють знищенню екосистеми землекористування загалом та її компонентів зокрема. Тому постає нагальна потреба в обліку земель та оцінці шкоди, завданої земельним та іншим природним ресурсам, і її перерахунок в грошовий еквівалент з метою подальшого врахування цієї шкоди задля виплати агресором репарацій. Крім того, облік земель, земельних ділянок та прав на них, їх оцінка необхідні для побудови плану відновлення

Таблиця 1. Тенденції змін у земельному фонді України за період із 2016 р. по 2024 р.

№ п/п	Назва областей	Станом на 2016 р.*				Станом на 2022 р. після 24.02.**				Станом на 2024 р.**			+, - 2024 р. до 2016 р.	
		Кількість власників землі та земле- користувачів	Загальна площа земель, всього тис. га	у тому числі сільгосп- угіддя, всього	з них рілля	Частка не доступних земель	Загальна площа земель, всього тис. га	у тому числі сільгосп- угіддя, всього	з них рілля	Загальна площа земель, всього тис. га	у тому числі сільгосп- угіддя, всього	з них рілля		
1	АР Крим	876519	2608,1	1792,5	1271,5	100	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-2608,1	
1	Вінницька	1361312	2649,2	2014,2	1725,5	0	2649,2	2014,2	1726,5	2649,2	2014,2	1726,5	0	
2	Волинська	766777	2014,4	1047,6	672,6	0	2014,4	1047,5	672,8	2014,4	1047,5	672,8	0	
3	Дніпропетровська	1371824	3192,3	2513,0	2127,4	0	3192,3	2512,0	2152,7	3192,3	2512,0	2152,7	0	
4	Донецька	1742521	2651,7	2041,1	1652,7	64	956,8	736,7	598,1	956,8	736,7	598,1	-1694,9	
5	Житомирська	1025954	2982,7	1510,1	1112,7	14	2565,1	1298,0	1010,7	2982,7	1509,2	1175,2	0	
6	Закарпатська	739086	1275,3	451,0	200,2	0	1275,3	451,5	200,2	1275,3	451,5	200,2	0	
7	Запорізька	992408	2718,3	2241,7	1903,6	74	706,8	583,1	494,7	706,8	583,1	494,7	-2011,5	
8	Івано-Франківська	1070961	1392,7	630,5	397,2	0	1392,7	630,9	404,9	1392,7	630,9	404,0	0	
9	Київська	1459150	2812,1	1664,2	1355,5	37	1774,2	1169,2	963,4	2816,2	1855,9	1529,2	4,1	
10	Кіровоградська	743654	2458,8	2032,2	1764,6	0	2458,8	2032,2	1764,6	2458,8	2032,2	1764,7	0	
11	Луганська	1096559	2668,3	1908,6	1276,6	100	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-2668,3	
12	Львівська	1351075	2183,1	1261,5	794,1	0	2183,1	1261,8	794,6	2183,1	1261,8	794,6	0	
13	Миколаївська	705374	2458,5	2006,0	1699,2	14	2114,4	1714,7	1467,4	2384,8	1934,1	1655,1	-73,7	
14	Одеська	1166449	3331,4	2591,8	2075,5	0	3331,4	2617,2	2104,1	3331,4	2617,2	2104,1	0	
15	Полтавська	943685	2875,0	2165,5	1774,7	0	2875,0	2164,9	1776,5	2875,0	2164,9	1776,5	0	
16	Рівненська	682761	2005,1	926,2	656,8	0	2005,1	926,4	661,7	2005,1	926,4	661,7	0	
17	Сумська	877204	2383,2	1698,0	1226,3	70	715,0	509,1	368,2	2025,7	1442,3	1043,2	-357,5	
18	Тернопільська	799490	1382,4	1046,2	856,4	0	1382,5	1050,9	861,3	1382,5	1050,7	861,3	0,1	
19	Харківська	1343136	3141,8	2411,5	1933,2	40	1858,6	1425,5	1148,7	2753,5	2111,9	1698,9	-388,3	
20	Херсонська	636790	2846,1	1969,4	1777,9	95	142,3	98,3	89,4	569,2	393,3	357,5	-2276,9	
21	Хмельницька	992926	2062,9	1566,2	1252,7	0	2062,9	1565,7	1254,2	2062,9	1565,7	1254,2	0	
22	Черкаська	723292	2091,6	1451,0	1272,0	0	2091,6	1451,6	1280,1	2091,6	1451,6	1280,1	0	
23	Чернівецька	712245	809,6	469,7	330,8	0	809,6	469,6	324,6	809,6	469,6	324,6	0	
24	Чернігівська	915353	3190,3	2067,5	1419,2	80	638,1	412,2	295,4	3190,3	2060,9	1477,1	0	
	Всього	25096505	60184,9	41477,2	32528,9	-	41195,0	28042,8	22409,9	48109,8	32723,5	28004,8	-1207,5	
	Зміну у %	-	-	-	-	-	31,6	32,4	31,1	20,1	21,1	13,9	-	

* Джерело: [Держгеокадастр України. Форма 6-зем.]; ** Джерело: [8]

землеволодінь і землекористувань та рекультивуації земель, а також для вжиття превентивних заходів зі збереження життя та здоров'я населення.

Воєнна агресія російської федерації проти України, активні бойові дії та окупація значної частини її території спричинили суттєве забруднення земель та пошкодження ґрунтового покриву. Зокрема, довготривале ведення бойових дій у межах одних й тих самих областей, використання потужних засобів ураження, неврахування специфіки території, відсутність реабілітаційних заходів для їх відновлення (зокрема, через неможливість їх імплементації під час ведення бойових дій) спричинили виникнення загрозової ситуації у контексті руйнування ґрунтового покриву у результаті фізичного, механічного та хімічного впливів [9]. Наразі у зоні активних бойових дій перебувають 6 адміністративних областей України; ще у 4 регіонах країни мало місце проходження окупаційних військ та забруднення вибухонебезпечними предметами та важкими металами.

Наслідки механічних, фізичних та хімічних впливів на ґрунтовий покрив особливо позначилися на землях сільськогосподарського призначення, спричинивши неможливість використання значної їх частини за основним цільовим та функціональним призначенням. Ґрунти з середнім, високим та катастрофічним рівнем забруднення не придатні для вирощування сільськогосподарських культур для отримання продуктів харчування протягом тривалого часу після завершення війни та очищення територій від вибухонебезпечних предметів [9]. З огляду зазначене, необхідними є кадастровий облік кількості та якості земельних ділянок і прав на них, територій землеволодінь та землекористувань, оцінка придатності площ земель, які наразі недоступні для здійснення господарської діяльності, які будуть виключені із господарського використання після припинення бойових дій та деокупації всіх територій тощо.

Погіршення якісних властивостей екосистеми землекористування є довготривалим, що суттєво знижує його продуктивні функції. З іншого боку, екосистемам землекористування характерно відновлювати свої функціональні властивості та нарощувати продуктивність взаємозалежну в часі від типу землекористування, типу воєнно-техногенного впливу та ландшафтних умов території. Облік площ та оцінка воєнно-техногенного навантаження на екосистеми землекористування поствоєнних ландшафтів здійснюються за рівнями інтенсивності бойових дій із врахуванням типів бойо-

вих забруднень. Одним із завдань обліку земельних ділянок та екологогеохімічної оцінки стійкості екосистем землекористування, особливо його ґрунтів, в межах територій бойових дій є інвентаризація земель і ідентифікація прав власності, складу та структури факторів воєнотехногенного навантаження та причинно-наслідкових зв'язків між ними.

В цьому зв'язку, необхідно сформулювати нові терміни щодо обліку та оцінки землекористування, яке зазнало збитків від воєнних дій та його землепорядкування. Зокрема, знищеним (зруйнованим) землекористуванням вважається земельна ділянка, в межах якої знищено (зруйновано) продуктивний потенціал земельних (ґрунтових) та інших природних ресурсів, біорізноманіття і майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, та відновлення якого, необхідне шляхом рекультивуації земель чи здійснення інших земельних поліпшень [9].

Пошкодженням землекористуванням вважається земельна ділянка, в межах якої пошкоджено внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, та може бути відновлене, зокрема шляхом здійснення земельних поліпшень, що не потребують значних капітальних витрат [9]. У процесуальному розумінні землепорядкування як функція державного управління земельними ресурсами та землекористуванням це врегульована нормами права діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо територіально-функціонального впорядкування використання земель, яке полягає у розробленні та затвердженні землепорядної документації, відповідно до якої здійснюються відповідні землепорядно-облікові вимірювання (інвентаризація) та оціночні обстеження (вишуки), визначення меж територіальних зон земель та інших природних ресурсів постраждалих від воєнних дій у розрізі типів (підтипів) землекористування та адміністративних областей України.

Методологічне розуміння визначення меж територіальних зон земель та інших природних ресурсів постраждалих від воєнних дій у розрізі типів (підтипів) землекористування, адміністративних областей України та територіальних громад заключається у відповідному зонуванні: 1) територій земель 40 км буферної зони вздовж лінії зіткнення; 2) територій земель 20 км буферної зони вздовж кордону російської федерації та білорусії; 3) території земель

Таблиця 2. Характеристика зонування земель, що постраждали від воєнних дій та прогноз повернення у господарське використання, станом на травень 2024 р.

№ п/п	Назва областей	Окуповані території, тис. га	40 км вздовж окупованих територій, тис.га	20 км вздовж кордону рф і білорусі, тис. га	Території забруднених земель ВМП*, тис. га	Площі недоступних земель		Загальна площа доступних земель, тис. га
						тис. га	%	
1	АР Крим	2608,1	Відсутні розрахунки					
2	Волинська			344,1		344,1	17,1	1670,3
3	Дніпропетровська		440,8			441,4	13,8	2750,9
4	Донецька	1563,5	868,2		226,0	2657,7	100,0	0,00
5	Житомирська			357,7		357,7	12,0	2625,0
6	Запорізька	1974,3	521,0			2495,4	91,8	222,9
7	Київська			213,9		213,9	7,6	2602,3
8	Луганська	2630,8	39,2			2670,0	100,0	0,00
9	Миколаївська	12,3	322,4		77,3	412,4	16,8	2046,1
10	Одеська	23,0	23,0			23,0	0,7	3308,3
11	Рівненська			324,8		324,8	16,2	1680,3
12	Сумська			732,3		732,3	30,7	1650,9
13	Харківська	79,7	978,3	53,0	466,8	1577,7	50,2	1564,1
14	Херсонська	1903,5	643,9		117,4	2664,7	93,6	181,4
15	Чернігівська			620,8		620,7	19,5	2569,7
	Всього	10795,2	3836,8	2646,6	887,5	15535,8	40,5	22872,2
% від площі України		17,9	6,4	4,4	1,5	25,8	-	38,0

Джерело: [10].

забруднені вибухонебезпечними предметами; 4) території земель, в розрізі земельних ділянок, які підлягають рекультивациі; 5) території земель, в розрізі земельних ділянок, із грунтами які потребують консервації; 6) території земель, в розрізі земельних ділянок, які можуть використовуватися після проведення не капітальних земельних поліпшень; 7) території земель, в розрізі земельних ділянок, в межах яких підлягають відновленню території природно-заповідного фонду, лісів та інших природних ресурсів.

В табл. 2, приведено за результатами досліджень О.М. Николука А.С. Чміля та П.П. Топольницького у праці "Перспективи повернення у господарське використання земельного фонду України" [10] площі земель, що будуть повернуті у господарське використання після завершення військових дій та знешкодження військово небезпечних предметів станом на травень 2024 р.

Аналіз даних табл. 2 показує, що майже 11 млн га території України наразі є недоступними через окупацію російської федерації, ведення активних бойових дій або забруднення військово небезпечними продуктами (ВМП). Найбільше постраждали Донецька (100 % території), Луганська (100 %), Херсонська (93,6%), Запорізька (91,8%) та Харківська (50,2% території) області. В цілому площа окупованих територій станом на травень 2024 р. склала 17,0% від загальної площі регіонів України. 40 км територі-

іальна зона вздовж окупованих територій, яку необхідно встановити на місцевості до часу їх повернення, із відповідними обмеженнями у використанні земель, може займати 6,9% від загальної площі регіонів України. 20 км територіальна зона вздовж кордону російської федерації і білорусі із відповідними обмеженнями у використанні земель може займати 4,4% від загальної площі регіонів України. Площа забруднених земель військово небезпечними продуктами (ВМП) складає 887,5 тис. га або 1,5%. В цілому прогнозується, що більше 25% земель в 14 регіонах України потребують встановлення відповідних обмежень в господарському використанні та які мають відображатися у обліку кількості і якості земель у розрізі територіальних громад та землевласників і землекористувачів.

Враховуючи, що земельні ресурси є не тільки господарським і економічним активом, а і національним багатством та планетарним природним ресурсом із забезпечення безпеки людей (рис. 2), національний облік кількості і якості земель повинен узгоджуватися із міжнародними стандартами.

В цьому зв'язку, нами пропонується методологію обліку кількості та якості земель в Україні адаптувати із міжнародною системою інтегрованого еколого-економічного [11], яка є результатом процесу, відомого своєю прозорістю та широкою участю міжнародного статистичного співтовариства, економістів, гео-

Рис. 2. Взаємозв'язок облікових процедур щодо використання земельних ресурсів

Джерело: [4].

графів, екологів та інших науковців, а також політиків [12].

Інтегрований облік покликаний забезпечити розуміння ресурсів та відносин, які використовуються та на які мають вплив "капітали". Він також пояснює, як формування, наприклад, земельного капіталу, взаємодіє із зовнішнім середовищем та іншими капіталами у створенні, збереженні чи втраті вартості у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі. Інтегрований облік та звітність повинні забезпечувати більш пов'язаний та ефективний підхід до корпоративної звітності та покликаний підвищити якість інформації, доступної постачальникам фінансового капіталу, з метою сприяння більш ефективному та продуктивному розподілу капіталу.

Фундаментальними концепціями, які встановлюють керівні принципи та елементи змісту, що регулюють сутність інтегрованого обліку і звітності в цілому лежать такі основи [13]:

а) визначають склад інформації, яка має бути включена в інтегрований звіт для її використання в оцінці спроможності її організації створювати вартість;

б) призначені переважно для застосування в контексті приватного сектору комерційними компаніями будь-якого масштабу, однак вони також можуть використовуватися в адаптованому за потребою вигляді у державному секторі та некомерційними організаціями.

В основі організації системи обліку та подання інтегрованого звіту лежать сім керівних принципів, які визначають зміст звіту та спосіб подання інформації [13]:

1. Стратегічна спрямованість та орієнтація на майбутнє. Інтегрований звіт, як інститут (система) повинен забезпечити розуміння його стратегії та того, як ця стратегія співвідноситься зі його здатністю створювати вартість у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі, а також з використанням нею капіталів та впливами на них.

2. Пов'язаність інформації. Інтегрований звіт, як інститут (система), повинен представляти цілісну картину поєднання, взаємозв'язку та залежностей між факторами, що впливають на його здатність створювати вартість з часом.

3. Відносини із зацікавленими сторонами. Інтегрований звіт, як інститут (система), повинен забезпечити розуміння характеру та якості відносин з його ключовими зацікавленими сторонами, у тому числі того, як і якою мірою інститут (система) розуміє, враховує та реагує на їх правомірні потреби та інтереси.

4. Істотність. Інтегрований звіт, як інститут (система), повинен розкривати інформацію про фактори, що істотно впливають на його здатність створювати вартість у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Рис. 3. Логічно-змістовна схема сутності вартості, що створюється, зберігається або втрачається для системи обліку та звітності кількості і якості земель та для інших сторін

5. Лаконічність. Інтегрований звіт, як інститут (система), має бути лаконічним.

6. Надійність та повнота. Інтегрований звіт, як інститут (система), повинен представляти всі істотні фактори, як позитивні, так і негативні, у збалансованій формі та без суттєвих помилок.

7. Послідовність та сумісність. Інформація, що міститься в інтегрованому звіті, має бути подана: (а) на основі, що залишається послідовною з часом; і (б) так, щоб забезпечити можливість зіставлення з іншими інститутами (системами), в тій мірі, в якій це істотно для власної спроможності інституту (системи) створювати вартість з часом.

Таким чином, інтегрований звіт, як інститут (система) є лаконічним повідомленням про те, як стратегія, корпоративне управління, результати діяльності та перспективи інституту (системи) в контексті його зовнішнього середовища ведуть до створення, збереження або втрати вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Відповідно, основне призначення інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель — це пояснити власникам земельного капіталу, як інститут (система) інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель створює, зберігає чи втрачає вартість з часом. Як наслідок, він містить доречну інформацію як земельну, фінансову, так і інших видів.

Вартість, що створюється, зберігається або втрачається системою обліку та звітності кількості і якості земель з часом проявляється у збільшенні, зменшенні чи перетворенні земельного та інших капіталів, які зумовлені комерційною діяльністю інституту (системи) інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель та продуктами його діяльності. Така вартість має дві взаємопов'язані сторони — вартість, що створюється, зберігається або втрачається для (рис. 3):

- самої системи, що має вплив на фінансові вигоди власників земельного капіталу;
- інших сторін (тобто зацікавлених сторін та суспільства в цілому).

Власники земельного капіталу зацікавлені у вартості, яку система обліку та звітності кількості і якості земель створює собі. Вони також зацікавлені у вартості, яку система обліку та звітності кількості і якості земель створює для інших сторін у тих випадках, коли це впливає на її здатність створювати вартість для себе або пов'язано із заявленою метою системи обліку та звітності кількості і якості земель (наприклад, у вигляді явно сформульованого завдання у соціальній сфері), тим самим впливаючи на оцінку земельного капіталу. Як показано на рис. 3, це відбувається за допомогою широкого спектру заходів, взаємодій та відносин на додаток до таких, як продаж клієнтам, які безпосередньо пов'язані зі змінами у вартості земельного капіталу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Не зважаючи, що законом України "Про державний земельний кадастр" передбачено створення системи обліку кількості та якості земель у Державному земельному кадастрі. На жаль така система та методологія і порядки ведення обліку кількості та якості земель досі відсутні. Більше того, з 2016 р. відмінений також статистичний облік кількості земель. Під час війни виникло ряд викликів, які потребують їх вирішення шляхом обліку та оцінки знищених або порушених земель та інших природних ресурсів. Обґрунтовано необхідність обліку меж територіальних зон земель та інших природних ресурсів постраждалих від воєнних дій у розрізі типів (підтипів) землекористування, адміністративних областей України та територіальних громад. Також, враховуючи, що земельні ресурси є не тільки господарським і економічним активом, а і національним багатством та планетарним природним ресурсом із забезпечення безпеки людей, то національний облік кількості і якості земель повинен узгоджуватися із міжнародними стандартами. В цьому зв'язку, запропоновано методологію обліку кількості та якості земель в Україні адаптувати із міжнародною системою інтегрованого еколого-економічного, яка є результатом процесу, відомого своєю прозорістю та широкою участю міжнародного статистичного співтовариства, економістів, географів, екологів та інших науковців, а також політиків. Відповідно обґрунтовано, що основне призначення інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель — це пояснити власникам земельного капіталу, як інститут (система) інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель створює, зберігає чи втрачає вартість з часом. Запропоновано логічно-змістовну схему сутності вартості, що створюється, зберігається або втрачається для системи обліку та звітності кількості і якості земель та для інших сторін.

Перспективою подальших досліджень стане вивчення розроблення методології та методичних підходів інтегрованого обліку та звітності кількості і якості земель, землеволодінь та землекористувань, типів (підтипів) землекористування.

Література:

1. Про державний земельний кадастр: Закон України 3613-VI від 07.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.
2. Земельний кодекс України 2768-III від 25.10.2001. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

3. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: Постанова КМУ 1051-2012-п від 14.01.2021. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>.

4. Третяк А. М., Третяк В. М., Ковалишин О. Ф. Земельно-кадастровий облік як інформаційна база управління земельними ресурсами та землекористуванням. Агросвіт № 16, 2021. С. 3—11.

5. Проект закону України "Про державний земельний кадастр" № 6090 від 18.02.2010. Електронний ресурс: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6090&skl=7.

6. Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкція з заповнення: наказ Державного комітету статистики України 377 від 05.11.1998). [Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98#Text>].

7. Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 337 від 30.12.2015. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text>.

8. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. Електронний ресурс: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf

9. Третяк А. М., Третяк В. М., Капінос Н. О., Гетманьчик І. П., Третяк Р. А. Особливості розроблення землевпорядно-екологічних нормативів пов'язаних з порушеннями екосистем землекористування у зв'язку із бойовими діями. Землевпорядний вісник. № 11—12. 2023. С. 6—12.

10. Николук О. М Чміль А. С Топольницький П. П. Перспективи повернення у господарське використання земельного фонду України Електронний ресурс: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/Perspektivi-povernennya-u-gospodarske-vikoristannya-zemelnogo-fondu-Ukrain--ni-Policy-brief-2.pdf>.

11. Экосистемный учет. Система экологоэкономического учета. Електронний ресурс: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf

12. Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Р. А. Лобунько А. В., Лобунько Ю. В. Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні. Агросвіт. № 19. 2024. С. 10—20.

13. Международные основы "ИО". Электронный ресурс: <https://integratedreporting.ifrs.org/wp-content/uploads/2021/05/International-Integrated-Reporting-Framework-January-2021-Russian.pdf>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On the State Land Cadaster", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361317#Text> (Accessed 20 Oct 2024).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276814#Text> (Accessed 20 Oct 2024).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On Approval of the Order of Maintenance of the State Land Cadaster", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051&-2012%D0%BF#Text> (Accessed 22 Oct 2024).

4. Tretiak, A., Tretiak, V. and Kovalishyn, O. (2021), "Land cadastral accounting as an information base for managing land resources and land use", *Agrosvit*, vol. 16, pp. 3—11.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Draft Law of Ukraine "On the State Land Cadastre", available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6090&-skl=7 (Accessed 22 Oct 2024).

6. State Statistics Committee of Ukraine (1998), Order "On Approval of the Forms of State Statistical Reporting on Land Resources and Instruction of Filling", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z078898#Text> (Accessed 24 Oct 2024).

7. Ministers for Communities and Territories Development of Ukraine (2015), Resolution "On Approval of the Forms of Administrative Reporting on the Quantity Records of Lands (forms №№ 11-zem, 12-zem, 15=zem, 16-zem) and Instruction on Their Filling", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z013316#Text> (Accessed 24 Oct 2024).

8. KSE (2024), "Dynamics of the land fund: how the land resources of Ukraine changed after February 24, 2022", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2-ukr.pdf (Accessed 24 Oct 2024).

9. Tretiak, A., Tretiak, V., Kapinos, N., Hetmanchyk, I. and Tretiak, R. (2023), "Peculiarities of the development of land management and ecological standards related to violations of land use ecosystems in connection with hostilities", *Land Management Bulletin*, vol. 11—12, pp. 6—12.

10. Nikoliuk, O. Chmil, A. Topolnytskyi, P. (2024), "Prospects for the return to economic use

of the land fund of Ukraine", available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/Perspektivi-povernennya-u-gospodarske-vikoristannya-zemel'nogo-fondu-Ukrai-ni-Policy-brief-2.pdf> (Accessed 20 Oct 2024).

11. UN (2021), "Ecosystem accounting. System of environmental and economic accounting", available at: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf (Accessed 20 Oct 2024).

12. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R. Lobunko, A. and Lobunko, Yu. (2024), "Formation of the system of land-ecological-economic accounting and reporting in Ukraine", *Agroworld*, vol. 19, pp. 10—20.

13. International Foundations of "IO" (2024), available at: <https://integratedreporting.ifrs.org/wp-content/uploads/2021/05/International-Integrated-Reporting-Framework-January-2021-Russian.pdf> (Accessed 20 Oct 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 336.01

О. П. Мульска,

д. е. н, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1666-3971>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.24

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ: МЕТОДИЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ

O. Mulska,

Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Senior Researcher of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, M. Dolishnyi Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

FINANCIAL RESILIENCE OF HOUSEHOLDS: METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL DESIGN

У статті систематизовано науково-методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості домогосподарств, за-акцентовано переваги багаторівневої методики та методичні прогалини використання індикативних методів. Виділено чотири підходи до оцінки фінансової стійкості домогосподарств (у т.ч. "інформаційна панель", яка відображає аспекти стійкості, не поляризуючи її в інтегральний коефіцієнт; композиційний метод на основі зважування груп індикаторів; соціологічні оцінки тощо). Підкреслено важливість розробки уніфікованої та валідної методики комплексного оцінювання фінансової стійкості домогосподарств з урахуванням впливу ендо— та екзогенних факторів на різних інституційних рівнях. Досліджено роль економічної та фінансової депривації як детермінант формування стійкості, а також економічну поведінку домогосподарств як інструмент її забезпечення. Визначено, що фінансова інклюзія, соціальний капітал і фінансова грамотність суттєво сприяють нарощенню фінансової стійкості домогосподарств, особливо у періоди економічної нестабільності.

The article considers a multi-level approach to assessing the financial stability of households, with an emphasis on the disadvantages of using indicative methods. Four approaches to assessing the financial sustainability of households have been allocated (the 'information panel' or systems of indicators that reflect various aspects of sustainability without polarizing them into an integral coefficient; the compositional method based on weighing groups of indicators; sociological assessments, etc.). The importance of developing methodologies for a comprehensive assessment of the financial stability of households, considering the influence of economic and financial factors at different institutional levels, is emphasized. The role of economic and financial deprivation as factors of well-being, as well as the economic behavior of households as a tool for ensuring financial stability, is studied. It is determined that financial inclusion, social capital and financial literacy significantly contribute to improving the well-being of households, especially during periods of financial instability.

The state financial policy has a significant impact on the financial stability of households by regulating the activities of the banking sector, ensuring social insurance payments and the provision of financial services, the formation of social policy in the field of education, employment, pensions and financial and investment programs. An effective financial system of the country has a positive impact on economic development and the growth of national welfare. Since the structure of financial capital of the economic system is heterogeneous and diverse, the state and prospects for the

development of financial sources of households are of priority importance for the functioning of the economic system of a region or a country. Household finances occupy a special place among the resources of the national financial market, which characterizes not only the standard of living associated with consumption, income and expenditure of households, but also represents an important investment resource in economic development.

Ключові слова: фінансова стійкість, домогосподарства, економічна поведінка, доходи, ресурси, методика, витрати, потенціал.

Key words: financial resilience, households, economic behavior, income, resources, methodology, costs, potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансова стійкість домогосподарств є екзистенційною детермінантою доступу до економічних благ, які, на тлі сучасного зростання різноманітності потреб, продукуються різними секторами економіки. В умовах нестабільності ефективна оптимізація розподілу доходів і витрат є основним елементом забезпечення фінансової стійкості домогосподарств, що включає підвищення рівня життя, створення умов для задоволення потреб і інтересів членів домогосподарства.

Сучасні соціально-економічні реалії сприяють формуванню та реалізації різноманітності підходів до розподілу фінансових ресурсів, зокрема, змінюючи концепцію споживчої поведінки домогосподарств на більш раціональну, політику забезпечення їх фінансової стійкості. Виклики, пов'язані з глобалізацією, зростанням вартості життя і ринковою нестабільністю, вимагають детального розуміння того, як домогосподарства адаптуються до цих змін, оптимізують власні доходи та витрати. З іншого боку, економічні турбулентності та соціальні трансформації, у т.ч. дисбаланси на ринку праці, підкреслюють потребу у глибшому аналізі фінансової стійкості домогосподарств. Проблема обмеженого доступу до фінансових ресурсів і нерівності у розподілі доходів домогосподарств потребує вивчення світових методичних практик та виробленні комплексної методики оцінювання фінансової стійкості домогосподарств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому дискурсі фінансову стійкість домогосподарств визначено як їх здатність забезпечувати опір та адаптацію до фінансових потрясінь, гнучкість до змін економічних умов, зберігаючи при цьому повний доступ до базових потреб.

Дане поняття є інтегрованим і багатаспектним, включає фінансовий резерв, диверсифікацію доходів, планування та управління боргом, навички фінансового планування [1; 2]. Окрема когорта науковців стійкість трактують через наявність заощаджень або активів, які можна використати у період фінансово-економічного шоку [3; 4]. Водночас у науковому середовищі фінансову стійкість домогосподарств також ідентифікують кількістю джерел доходу або наявністю надійного основного джерела отримання фінансових ресурсів для забезпечення фінансової автономії [5]. Планування та управління боргом, на думку спільноти науковців, — це здатність раціонально керувати борговими відносинами членами домогосподарств, уникати надмірного кредитного навантаження і своєчасно обслуговувати кредитні зобов'язання [6; 7]. Навички фінансового планування як елемент фінансової стійкості є основою фінансового планування та бюджетування, дозволяє ефективно управляти фінансовими ресурсами та мінімізувати витрати домогосподарств [8].

Фінансова стійкість домогосподарств допомагає їм зберегти стабільність у періоди економічних криз і швидких змін, сприяючи довготривалому фінансовому добробуту [9; 10]. Д. Канеман і А. Дітон класифікували фінансовий добробут домогосподарств на об'єктивний (емоційна стійкість) та суб'єктивний [11]. Щодо оцінки фінансової стійкості домогосподарств комплексним є підхід Е. Степто, А. Дітона та А. Стоуна, які виділили оціночний (задоволення життям), гедонічний (почуття щастя, смутку, гніву, стресу і болю) та евдемонічний (почуття мети та сенсу життя) методи [12, с. 640].

Фінансова стійкість за концепцією Комісії з вимірювання економічних показників і соціального прогресу визначають за допомогою категорій об'єктивної можливості забезпечення належного рівня життя і справедливого розподілу суспільних благ [13].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в ідентифікації і проектуванні науково-методичних підходів до оцінювання фінансової стійкості домогосподарств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Практичну сутність фінансової стійкості домогосподарств розкривають його складові, підходи до виокремлення яких пропонують різні методики оцінювання. Дослідження фінансової стійкості можна умовно здійснювати за двома категоріями — суб'єктивною й об'єктивною. Аналіз суб'єктивної фінансової стійкості домогосподарств передбачає оцінку рівня задоволеності членів якістю життям, рівня їх гнучкості та адаптивності до макроекономічних шоків, а об'єктивної — врахування матеріальних, фінансових і соціальних умов, які впливають на розподіл доходів і витрат домогосподарств. Об'єктивні можливості стосуються здатності реалізовувати заздалегідь визначені цілі кожним домогосподарством. Фінансова стійкість домогосподарств ґрунтується на декількох вимірах якості життя, а саме: охорони здоров'я, освіти, політичних уподобаннях, соціальних зв'язках, умовах довкілля, особистої й економічної безпеки.

У науковому дискурсі відсутній уніфікований підхід до дослідження фінансової стійкості домогосподарств. Найбільш поширеними є індикаторний і соціологічний методи, які мають високу статистичну похибку через неможливість врахування просторової особливості та високий суб'єктивізм у період реалізації підходу. Для оцінки фінансової стійкості домогосподарств методичним оптимумом є інтегральне оцінювання, яке передбачає відбір системи індикаторів, оцінки вагової значущості кожного з них і побудови інтегрального показника, який демонструє загальну картину рівня задоволення життя населення країни. Еволюція пошуку оптимуму у наукових підходах мала відповідні етапи, виділення яких дає змогу відстежити закономірності, недоліки та інші особливості застосування статистичних чи експертних методів.

Оцінювання фінансової стійкості на основі показника обсягів доходів у розрахунку на одну особу, що застосовується у переважній кількості сучасних наукових дослідженнях, має суттєві недоліки, оскільки не враховує тіньових доходів населення, міграційних трансфертів, умов проживання домогосподарств, вартісної оцінки вільного часу, нерівності доходів домо-

господарств тощо. Варто наголосити, що даний підхід має складності урахування відповідних чинників впливу зовнішнього середовища.

Виділимо чотири сучасні підходи до аналізування фінансової стійкості домогосподарств: на основі скоригованого значення доходів, зважування індикаторів, інтегрального оцінювання і за соціологічними оцінками.

Перший підхід передбачає оцінювання фінансової стійкості домогосподарств на основі скоригованого значення доходів із врахуванням "стійкого доходу" Хікса. Варто наголосити, що дефініція "стійкий дохід" Хікса є показником споживання [10, с. 296], відповідно рівень фінансової стійкості домогосподарств можна оцінювати на основі показника національного доходу (ВВП за вирахуванням зносу виробленого капіталу). За умов незначних структурних змін в економіці країни обсяги ВВП і національного доходу є максимально наближеними. Однак, наприклад, за умови дуже високих амортизаційних ставок у ІКТ-секторі економіки, який вважається прогресивною галуззю, національний дохід зростає повільніше, ніж ВВП. Тому збільшення національного доходу, яке виникає внаслідок інфляції, не означає покращення добробуту домогосподарств, а їх фінансова стійкість не зростає при збільшенні обсягів ВВП.

Констатуємо, що чистий національний наявний дохід у розрахунку на одну особу є одним із найбільш показовою домінантою фінансової стійкості домогосподарств. Варто відзначити, що основним недоліком цього підходу є те, що амортизаційні відрахування обмежуються лише виробничим капіталом (наприклад, обладнання та будівлі), а не ширшим поняттям капіталу, що охоплює природні ресурси (наприклад, ліси, корисні копалини), екологічний капітал (якість повітря, біоресурси), людський (освіта, охорона здоров'я) та соціальний капітали (громадські організації, довіра громади).

"Чистий особистий дохід" використовується як основний показник оцінювання нерівності доходів домогосподарств. Дохід на одну особу трансформується за однакового рівня цін за допомогою гармонізованих індексів споживчих цін. Рівень дивергенції доходів домогосподарств обґрунтовується на основі індексу Джині, який є найпопулярнішим виміром економічної нерівності на різних рівнях. Перевага цього індексу полягає у чутливості до змін щодо медіани розподілу доходу, однак індекс Джині не враховує розриви між дуже багатими і бідними верствами населення. Це зменшує можливість заниження або завищеної оцінки

нерівності доходів через нездатність оцінювати додаткові доходи, що виникають у процесі поглиблення неформальної економіки.

В арсеналі сучасної економічної науки відсутній механізм вимірювання реального чистого наявного доходу, але пов'язана з цим концепція національного доходу широко використовується для розрахунку показників фінансової стійкості домогосподарств.

Другий підхід полягає у формуванні "інформаційної панелі" або системи показників, яка відображає різні аспекти стійкості, не поляризує їх в інтегральний коефіцієнт. "Інформаційна панель" являється засобом поєднання суб'єктивних і об'єктивних даних, більшість з яких не мають спільного "знаменника" (наприклад, грошового еквівалента). Побудова "інформаційної панелі" передбачає розробку градації щодо оцінювання прогресу окремих індикаторів у забезпеченні фінансової стійкості домогосподарств.

Третій підхід передбачає побудову інтегрального коефіцієнта на основі зважування груп індикаторів. Методика передбачає розробку уніфікованої градації значень для оцінки фінансової стійкості домогосподарств, що дає змогу робити обґрунтовано валідні та компаративні висновки у різних розрізах (часовому, територіальному та ін). Констатуємо, що казуальність інтенсивного економічного зростання і фінансової стійкості визначається показниками рівня охорони здоров'я, якістю вищої освіти та професійного вдосконалення, розвитку соціальної інфраструктури, очікуваною тривалістю життя, зменшення рівня економічної депривації, а також інноваційно-технологічним розвитком, у т.ч. трансферт технологій, комерціалізація ноу-хау.

Четвертий підхід ґрунтується на суб'єктивних оцінках домогосподарства щодо власної фінансової стійкості. Методи оцінювання фінансової стійкості домогосподарств на основі соціологічного інструментарію мають багато противників, оскільки неправильно побудована методологія дослідження є причиною отримання некоректних результатів. Однак, за допомогою соціологічних опитувань можна спрогнозувати аспекти економічної поведінки домогосподарств, зокрема рівень перспективної дохідності, можливості заощаджень, інвестиційні установки тощо. За результатами національних соціологічних досліджень виявляють рівень вразливості домогосподарств до бідності в будь-який момент часу. І цей потік залежить від очікуваних майбутніх доходів, ступеня нестабільності заробітної плати, здатності згладжувати споживання за різних рівнів доходів. Наголосимо, що фінансова стійкість

домогосподарств залежать від динамічних взаємозв'язків між середовищем — макроекономічним, інституційним, соціально-політичним, в якому функціонує домогосподарство, а також ресурсним забезпеченням і поведінковими реакціями. Тому прямими фінансовими домінантами фінансової стійкості домогосподарств є дохід, інвестиції та поточні видатки, обсяги споживання та заощаджень.

Виділимо три методи оцінювання фінансової стійкості домогосподарств у формі побудови індексів/коефіцієнтів:

1. "Довільний", який використовують для проксіорного контролю фінансової стійкості як середньої величини субіндексів або окремих індикаторів. Субіндексами можуть бути зведені показники споживання, заощадження, доступу до медичних послуг, соціального забезпечення, якості освіти, рівня довіри до влади та ін.

Основною умовою використання "довільного" методу для розрахунку індексу фінансової стійкості домогосподарств є те, що всі субіндекси (індикатори, змінні) мають однакові коефіцієнти вагової значущості.

$$I_w = \sum_{i=1}^n I_n^s / n \quad (1),$$

де I_w — індекс фінансової стійкості домогосподарств; I_n^s — значення s -го субіндексу фінансової стійкості домогосподарств; n — кількість субіндексів.

2. Аналіз "основних компонент" (факторний аналіз) застосовують як інструмент узагальнення мінливості між системою змінних. Результатом проведеного аналізу є інтерпретація варіації набору багатовимірних даних з точки зору некорельованої лінійної комбінації індикаторів-факторів. Кожна послідовна лінійна комбінація факторів пояснює наслідковий зв'язок. Недоліком факторного аналізу при оцінюванні фінансової стійкості домогосподарств є ймовірність упущення окремих статистично значущих чинників, необґрунтований поділ на групи стимуляторів і дестимуляторів, присутність мультиколінеарного зв'язку, що у свою чергу вносить деструктивні зміни у вагові коефіцієнти.

Початковим етапом розрахунку індексу фінансової стійкості домогосподарств на основі методу "головних компонент" є відбір показників для аналізу та приведення вихідних даних до однорідного ряду шляхом нормування індикаторів-стимуляторів та індикаторів-дестимуляторів. Послідовність виконання алгоритму передбачає розрахунок вагових коефіцієнтів для кожного індикатора в межах

групи (у тому числі для кожної групи окремо) за формулою (2).

$$w_i = |Ft_i| / \sum_i^n |Ft_i| \quad (2),$$

де w_i — вага i -го індикатора (або групи показників); Ft_i — значення головної компоненти i -го індикатора (або групи показників); n — кількість індикаторів у межах групи (або кількість груп показників).

На завершальному етапі алгоритму здійснюється побудова інтегрального індексу на основі мультиплікативного підходу (формула 3).

$$I_w = \prod_g I_g^s \quad (3),$$

де I_g^s — зважений груповий індекс фінансової стійкості домогосподарств.

3. Аналізування споживання як метод визначення поточного та прогностичного рівня фінансової стійкості домогосподарств використовується з метою отримання вагової значущості індикаторів стійкості шляхом "регресії споживання".

Дані про споживання регресуються за набором активів домогосподарств, а оцінки коефіцієнтів використовуються як ваги. Розрахункові моделі мають прогностичне значення, оскільки включають не лише соціальні норми та стандарти життя, але ґрунтуються на фінансових детермінантах. Прогностичні значення фінансової стійкості домогосподарств, які виражаються через взаємозалежність рівня споживання домогосподарствами і групами визначених детермінант, зокрема соціальних, економічних і фінансових, найчастіше описуються функціями "зростання" (4), синусоїдальною (5) і сигмоїдальною (6).

$$I_w^{forecast} = \frac{a D_t}{b + D_t} \quad (4);$$

$$I_w^{forecast} = a + b \cos(c D_t + d) \quad (5);$$

$$I_w^{forecast} = \frac{ab + c D_t^d}{h + x^d} \quad (6),$$

де $I_w^{forecast}$ — прогнозовані значення рівня фінансової стійкості домогосподарств; t — інтервал часу; D_t — детермінанта впливу за t -період часу; a, b, c, d — регресійні параметри.

Стандарти життя, на нашу думку, на основі яких оцінюють фінансову стійкість домогосподарств, включають такі індикатори, як рівень багатства, комфорт, дохід, можливості працевлаштування, вартість товарів і послуг та бідність, а також тривалість життя, рівень інфляції або тривалість оплачуваної відпустки. Варто наголосити, що не менш показовими факторами, які пов'язані із фінансовою стійкістю домогосподарств є: депривація (рівень

бідності), доступ до якісної медичної допомоги, якість освітніх послуг, інфраструктурне забезпечення, довілля тощо.

Одним із інноваційних методів оцінки фінансової стійкості домогосподарств на різних рівнях є врахування концепції соціально-економічної депривації. Термін депривація означає стан індивіда, громади чи регіону, у яких відсутні основні суспільні потреби; фінансово-економічна депривація — це відсутність фінансових та економічних вигод, які вважаються необхідними для домогосподарств. Отже, фінансова стійкість домогосподарств є індикатором відображення належного рівня забезпечення населення матеріальними, фінансовими та іншими благами. Використання в управлінській практиці концепції фінансової стійкості домогосподарств вимагає регламентації соціальних стандартів і державних гарантій за відповідними групами (споживчих, соціально-інфраструктурних, соціально-захисних, фінансових, майнових). Дослідження фінансової стійкості домогосподарств через призму сучасних економічних процесів відбувається з врахуванням визначених категорій (об'єктивності, суб'єктивності, рівні та режими) з акцентом на забезпечення сталості та раціональної економічної поведінки.

Світова економічна система зазнає позитивних змін від нещодавніх фінансових турбулентностей, які стали причиною значних трансформацій в економічній поведінці домогосподарств, змін структури витрат і обсягів заощаджень. Протягом останніх років показники заощаджень домогосподарств і громад зменшились у декілька разів. Так, незбалансованість ринку праці та зростання споживчого попиту призвели до збільшення витрат і зменшення рівня заощаджень та інвестицій домогосподарств. Більше того, за рекордно низьких базових процентних ставок депонування грошових активів на традиційних ощадних рахунках стало менш привабливим, ніж інвестиційна діяльність. Примітно, що фінансова стійкість домогосподарств залежить від їх індивідуального сприйняття економічних шоків і здатності до адаптації [14].

Моделі поведінки визначають і фінансові деструктиви, методи стимулювання раціонального споживання і стабілізації раціональної поведінки щодо заощаджень. Фінансово деструктивна поведінка домогосподарств включає перевитрату коштів, генерування боргу, несвоєчасне оплату рахунків або споживання резервного фонду (заощадження). Фінансовими чинниками, які формують економічну поведінку домогосподарств, але і впливають на їх

стійкість є фінансова спроможність та інклюзія, соціальний капітал і дохід. Домогосподарства з вищим рівнем фінансової спроможності і кваліфікованими фінансовими знаннями досягають вищого рівня фінансової стійкості завдяки раціональним економічним рішенням. Однак, фінансові знання та економічна поведінка по-різному впливають на фінансову стійкість домогосподарств, членами яких є особи різної вікової категорії.

Фінансова інклюзія у процесі забезпечення фінансової стійкості домогосподарств означає наявність відповідних і доступних фінансових послуг і продуктів. Для фінансово депривованих домогосподарств характерно не високий рівень фінансової стійкості, порівняно з тими, які володіють фінансовою підтримкою. Тому фінансова інклюзія є потенційною перешкодою для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств та формування ефективної економічної поведінки. Зауважимо, що соціальний капітал, у т. ч. підтримка громади, являється також важливим чинником забезпечення фінансової стійкості домогосподарств у періоди фінансової кризи чи економічних шоків щодо задоволення основних потреб і отримання додаткових послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фінанси домогосподарств займають особливе місце серед ресурсів національного фінансового ринку, що характеризує не тільки рівень життя, пов'язаний зі споживанням, доходами та витратами домогосподарств, але також представляє важливий інвестиційний ресурс в економічному розвитку. Державна фінансова політика має значний вплив фінансову стійкість домогосподарств шляхом регулювання діяльності банківського сектора, забезпечення виплат соціального страхування і надання фінансових послуг, формування соціальної політики у сфері освіти, працевлаштування, пенсійного забезпечення і фінансово-інвестиційних програм. Оскільки структура фінансового капіталу економічної системи неоднорідна і різноманітна, тому стан і перспективи розвитку фінансових джерел домогосподарств мають пріоритетне значення для функціонування економічної системи регіону або країни загалом.

Виділено чотири підходи до аналізування фінансової стійкості домогосподарств: на основі скоригованого значення доходу, зважування індикаторів, інтегрального оцінювання і за соціологічними оцінками. Актуальним є утвер-

дження цілісної методики оцінювання фінансової стійкості домогосподарств з метою виявлення його взаємозв'язку з економічними, зокрема фінансовими, детермінантами на різних інституційно-просторових рівнях — держави, регіону, громади. Подальшим напрямом досліджень буде комплементарний аналіз сучасних методик оцінювання фінансової стійкості домогосподарств у проекції оцінювання їх економічного добробуту та виявлення казуальності з місцевим економічним розвитком.

Література:

1. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення: колект. монографія / за заг. ред. Б. І. Пшика]; Ун-т банк. справи. Львів: Сполом, 2020. 273 с.
2. Кізима Т. О. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект. Вісник Економіки. 2019. № 4. С. 33—46. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/807/905>
3. Дудинець Л. А., Голуб Г. Г., Голуб Р. Р. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2019. Вип. 2 (136). С. 42—47. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-2-8>.
4. Качула С. В., Лисяк А. В., Терещенко Т. Є. Фінансова поведінка домогосподарств регіонів України як підґрунтя забезпечення їх стійкості в умовах економічної нестабільності. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 2(82). С. 108—115. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9379>
5. Качула С. В., Лисяк А. В. Інвестиції домогосподарств як джерело їх фінансової стійкості. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 14. С. 12—17. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9380>
6. Сидорчук А., Кириленко О., Коваль С., Сидор І. Аналіз витрат як складова оцінки фінансового стану домогосподарств. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2022. № 3 (44). С. 82—91. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.3.44.2022.3786>
7. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с.
8. Біль М. М., Мульська О. П. Добробут як домінанта економічного зростання: концептуально-методичний базис. Modern Economics, 23 (2020). С. 6—12. (0,71 д. а.). [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-01).

9. Мульська О.П. Фінансова стійкість домогосподарств і територіальних громад в умовах нестабільності: чутливість до економічного поступу території. Світ фінансів. 2023. № 2. С. 155—168. DOI: 10.35774/sf2023.02.155

10. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки: електрон. монографія / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; наук. ред.: Г. В. Возняк. Львів, 2023. 557 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20230002.pdf>.

11. Kahneman, D., Deaton, A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being. URL: <https://www.pnas.org/content/pnas/107/38/16489.full.pdf>

12. Steptoe A., Deaton A., Stone S. Subjective wellbeing, health, and ageing. The Lancet. 2015. Vol. 385 (9968). Pp. 640—648. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61489-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61489-0)

13. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. URL: <https://www.oecd.org/statistics/measuring-economic-social-progress/>

14. Mende M., J. van Doorn Coproduction of Transformative Services as a Pathway to Improved Consumer Well-Being: Findings From a Longitudinal Study on Financial Counseling. Journal of Service Research. 2015. Vol. 18 (3). Pp. 351—368. <https://doi.org/10.1177%2F1094670514559001>

References:

1. Pshik, B. I. (2020), Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukrayini: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennya [Financial Security of Households in Ukraine: Current Problems and Mechanism of Provision], Spolom, Lviv, Ukraine.

2. Kizyma, T. O. (2019), "Financial instruments for attracting household savings to investment processes: pragmatic-analytical aspect", Ekonomichnyy zhurnal, vol. 4, pp. 33—46, available at: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/807/905> (Accessed 25 Oct 2024).

3. Dudynets, L. A., Holub, H. H., and Holub, R. R. (2019), "Financial behavior of households and its determinants". Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny, vol. 2 (136), pp. 42—47. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-2-8>.

4. Kachula, S. V., Lysiak, L. V., and Tereshchenko, T. E. (2023), "Financial Behavior of Households in the Regions of Ukraine as a Basis for Ensuring Their Stability in the Conditions of Economic Instability", Naukovyy pohlyad: Ekonomika ta menedzhment, vol. 2 (82), pp. 108—115,

available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9379> (Accessed 25 Oct 2024).

5. Kachula, S. V., and Lysiak, L. V. (2023), "Household investments as a source of their financial stability", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 14, pp. 12—17. available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9380> (Accessed 25 Oct 2024).

6. Sydorchuk, A., Kyrylenko, O., Koval, S., and Sydor, I. (2022), "Cost analysis as a component of assessing the financial condition of households", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 3 (44), pp. 82—91. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.3.44.2022.3786>

7. Sydorchuk, A. A. (2023). Financial stability of households: theoretical foundations and applied aspects [Finansova stiykist' domohospodarstv: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty], Ternopil, Ukraine.

8. Bil, M.M., and Mulska, O.P. (2020), "Dobrobut as a dominant of economic growth: conceptual and methodological basis", Modern Economics, vol. 23, pp. 6—12. [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-01).

9. Mulska, O.P. (2023), "Financial Stability of Households and Territorial Communities in Conditions of Instability: Sensitivity to the Economic Progress of the Territory", Svit finansiv, vol. 2, pp. 155—168. DOI: 10.35774/sf2023.02.155

10. Vozniak, H. V. (2023). Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostannya rehioniv i hromad Ukrayiny v umovakh nestabil'nosti: pohlyad kriz' pryzmu povedinkovoyi ekonomiky [Financial Determinants of Economic Growth of Ukraine's Regions and Communities in Conditions of Instability: A Look Through the Prism of Behavioral Economics], IRR, Lviv, Ukraine.

11. Kahneman, D., and Deaton, A. (2020), "High income improves evaluation of life but not emotional well-being", available at: <https://www.pnas.org/content/pnas/107/38/16489.full.pdf> (Accessed 25 Oct 2024).

12. Steptoe, A., Deaton, A., and Stone, S. (2015), "Subjective wellbeing, health, and ageing", The Lancet, vol. 385, pp. 640—648. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61489-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61489-0)

13. OECD (2020), "Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress", available at: <https://www.oecd.org/statistics/measuring-economic-social-progress/> (Accessed 25 Oct 2024).

14. Mende M., and van Doorn, J. (2015), "Coproduction of Transformative Services as a Pathway to Improved Consumer Well-Being: Findings From a Longitudinal Study on Financial Counseling", Journal of Service Research, vol. 18 (3), pp. 351—368. <https://doi.org/10.1177%2F1094670514559001>

Стаття надійшла до редакції 07.11.2024 р.

УДК 338.432.01:339.137.2

М. М. Ільчук,

д. е. н., професор, завідувач кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5129-6110>

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

О. А. Томашевська,

к. е. н., доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2444-7259>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.31

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ

М. Ilchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Business Organization and Exchange Activity,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

I. Svyinous,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

O. Tomashevskya,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Organization
and Exchange Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT OF COMPETITIVENESS OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES

У контексті розвитку ринкових відносин першочерговим викликом для сільськогосподарських виробників є досягнення сталої конкурентоспроможності. Господарства корпоративного сектору аграрної економіки стикаються з багатьма несприятливими впливами природних, макроекономічних, соціальних і техногенних факторів, що робить ефективну роботу практично неможливою без державної підтримки та різноманітних мотиваційних ініціатив.

Вважаємо, що для того, щоб зберігати конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію, необхідно спочатку завершити її переробку та забезпечити належні умови зберігання і переробки для певних видів, тобто підвищити якість зібраної сільськогосподарської продукції до рівня, що відповідає базовим умовам (стандартам). Одним з найважливіших кроків у підвищенні якості врожаю є якісне зберігання після переробки. Для якісного зберігання бажано використовувати сучасні зерносховища, які відповідають технічним, економічним та екологічним вимогам.

Основними шляхами підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є: поглиблене вивчення попиту споживачів та аналіз конкурентів; науково обгрунтована рекламна політика; інновації у виробництві нових видів продукції; покращення та збереження якісних характеристик продукції шляхом переробки та зберігання; адаптація національних стандартів на сільськогосподарську продукцію до міжнародних вимог; модернізація техніки та обладнання; оптимізація виробничих витрат.

In the context of the development of market relations, the primary challenge for agricultural producers is to achieve sustainable competitiveness. Farms in the corporate sector of the agrarian economy face many adverse effects of natural, macroeconomic, social and technogenic factors, which makes effective work practically impossible without state support and various motivational initiatives.

It has been established that increasing the competitiveness of farms in the corporate sector of the agrarian economy is a process of change and that all processes, especially those that cause certain reactions, require management and strategic approaches. Since changes affect all major organizational components, such as personnel structure, employment, skills, technology, equipment, products and markets, the starting point for improving competitiveness is to develop a strategy that takes into account all aspects of promoting and countering such improvements. All this is reflected in the development and implementation of programs to increase the competitiveness of agricultural enterprises.

We believe that in order to store competitive agricultural products, it is necessary to first complete their processing and ensure proper storage and processing conditions for certain species, that is, to increase the quality of harvested agricultural products to a level that meets the basic conditions (standards). One of the most important steps in improving the quality of the harvest is high-quality storage after processing. For high-quality storage, it is desirable to use modern grain warehouses that meet technical, economic and ecological requirements.

In our opinion, one of the steps towards the practical implementation of measures to increase the competitiveness of agricultural enterprises is the construction of mini-elevators. To do this, it is necessary to estimate the direct and indirect costs of implementation of these proposals in order to realistically assess the potential of manufacturers.

The main ways of increasing the competitiveness of agricultural enterprises are: in-depth study of consumer demand and analysis of competitors; scientifically based advertising policy; innovations in the production of new types of products; improvement and preservation of quality characteristics of products through processing and storage; adaptation of national standards for agricultural products to international requirements; modernization of machinery and equipment; optimization of production costs.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарська продукція, ціна, якість, державне регулювання.

Key words: competitiveness, agricultural enterprise, agricultural products, price, quality, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У контексті розвитку ринкових відносин першочерговим викликом для сільськогосподарських виробників є досягнення сталої конкурентоспроможності. Господарства корпоративного сектору аграрної економіки стикаються з багатьма несприятливими впливами природних, макроекономічних, соціальних і техногенних факторів, що робить ефективну роботу практично неможливою без державної підтримки та різноманітних мотиваційних ініціатив. Посилення конкуренції призводить до встановлення вищих показників ефективності в економічній системі, впливаючи на типи та методи виробництва, а також визначаючи рівні витрат.

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств є однією з найважливіших категорій ринкової економіки, що характеризує здатність та ефективність адаптації суб'єктів господарювання до конкурентного

середовища агропродовольчого ринку та його сегментів. Саме тому питання підвищення конкурентоспроможності господарств корпоративного сектору аграрної економіки на національному та міжнародному ринках є актуальним як на сучасному етапі, так і в перспективі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств висвітлюються у працях В.І. Власова, С.М. Кваші, С.А. Кравченко, Д.Ф. Крисанова, В.В. Липчука, М.І. Маліка, Л. Ю. Мельника, О.М. Шпичака, Г.В. Черевка, І.Б.Яціва та ін.

Водночас недостатньо розробленими як у методичному, так і практичному аспектах залишаються питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати заходи по удосконаленню

ню організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідники вважають, що підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств — це прийняття управлінських рішень у всіх сферах їх діяльності з урахуванням змін зовнішнього середовища та майнового стану суб'єкта господарювання, внесенням відповідних корективів, відповідно до обраної стратегії довгострокового розвитку, його слід розглядати як довгостроковий, послідовний процес реалізації [1].

Певна група науковців розглядає процес підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з точки зору можливості вирішення складних технічних та організаційних проблем [2]. Автор підкреслює, що існує де кілька аспектів механізмів підвищення конкурентоспроможності господарського суб'єкта, серед яких технічні, організаційні, економічні, соціальні та правові.

Згідно з трактуванням, які виклали в своїх дослідженнях дослідники [3], як підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств — це процес змін, який потребує мотивації, стимулювання та творення. Ці зміни створюють позитивне ставлення та організаційну культуру, які, в свою чергу, сприяють як виживанню суб'єкта господарювання в агресивному зовнішньому середовищі, так і досягненню лідируючих позицій на ринку. Іноді, однак, виникають ситуації, коли зміни мають прийти ззовні, незважаючи на опір або небажання де яких працівників.

Вітчизняні економісти розглядають процес підвищення конкурентоспроможності підприємств як необхідність розробки та впровадження нової конкурентної політики підприємства [4].

На думку вчених, процес підвищення конкурентоспроможності господарств корпоративного сектору аграрної економіки — це процес прийняття рішень (включаючи цілі, методи та плани), спрямованих на досягнення мети підвищення конкурентоспроможності, який повинен враховувати деталі взаємозв'язку як між складовими підприємства, так і його оточенням [5].

Сутність зміцнення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання як процесу планування полягає у забезпеченні необхідного рівня конкурентоспроможності шляхом цілес-

прямованого впливу на умови та фактори, що формують конкурентні переваги підприємства [6]. При цьому автори підкреслюють, що конкурентоспроможність господарського суб'єкта створюється в рамках конкретних процесів: досліджень, розробок, виробництва та споживання.

На думку дослідників, що фактори конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств можна виділити наступні економічні фактори: рівень витрат і ціни на кінцевий продукт; екологічні фактори: забезпечення відповідних вимог; технологічні фактори: можливість модернізації виробництва; соціальні фактори: соціальні витрати на трансформацію виробництва [7].

Підтримуємо думку вчених-економістів що найважливішими факторами забезпечення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання вважає підвищення прибутковості виробництва, характер інноваційної політики, продуктивність праці, ефективність стратегічного планування та управління, адаптивність функцій підприємства. Ці фактори безпосередньо впливають на якість і ціну продукції, а через них і на конкурентоспроможність [8].

Крім того, до факторів, що впливають на формування конкурентоспроможності переробних підприємств, відносить фактори макrorівня, фактори мезорівня (галузеві) та фактори мікрорівня (внутрішнє середовище підприємства). Найважливішими факторами в кожній групі є: на макrorівні — міжнародні фактори (стан світового ринку, стан світової фінансової системи, економічний розвиток основних країн), внутрішні фактори (політика, економіка, наука і технології, механізми державного регулювання, фінанси, кредит та оподаткування), на мезорівні — технічні характеристики продукції, що випускається, технологічні процеси, ціноутворення на продукцію; на мікрорівні — ресурсозабезпечення, науково-технічний розвиток, організаційно-структурні фактори підприємств, що випускають продукцію. формування; на мікрорівні — ресурсне забезпечення, економічний та науково-технічний розвиток, організаційно-структурні фактори підприємств [9].

Окрему групу складають фактори зовнішнього середовища, які мають випадковий характер. Їх вплив може проявлятися на всіх рівнях ієрархічної структури конкурентного середовища. До випадкових факторів відносяться значні зміни в політичних, природних і катастрофічних подіях, технологіях і на світових фінансових ринках.

Водночас слід зазначити, що ситуація в аграрному секторі характеризується нерозвиненістю конкурентних відносин, які формуються під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

До зовнішніх факторів належать інституційні чинники, що впливають на рівень конкурентоспроможності (державне регулювання, податкова та монетарна політика), фрагментація ринку, природно-кліматичні умови, комунікації (розташування підприємств, віддаленість від транспортних шляхів, якість доріг, засобів зв'язку тощо), цінове регулювання, рівень платоспроможності попиту населення, ступінь розвитку ринку, інфраструктури, тощо.

До внутрішніх факторів належать ті, які в першу чергу сприяють зниженню собівартості продукції. До них відносяться масштаби виробництва, спеціалізація та диверсифікація виробничо-господарської діяльності, зміна продуктивності та урожайності, якості продукції.

Крім того, зовнішні фактори вимагають належної уваги та обережності в діяльності та стратегії розвитку підприємств, не зважаючи на те, що вони знаходяться по за межами контролю суб'єкта господарювання.

Отже, управлінська діяльність підприємства — це процес організації та координації людей у процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ; це діяльність з управління відносинами людей у суспільстві та мобілізації їхньої готовності до виробничо-комерційної діяльності. Найважливішими функціями менеджменту є планування, прогнозування, організація, мотивація, координація та контроль. Підприємство виконує різні функції, які взаємопов'язані і необхідні для його успішного функціонування з метою досягнення загальних цілей підприємства. Кожна функція є важливою, оскільки комерційний успіх підприємства також залежить від того, наскільки добре взаємодіють ці сфери. Ефективність цих функцій безпосередньо гарантує конкурентоспроможність підприємства. Очевидно, що здатність підприємства виконувати свої функції, забезпечувати і зміцнювати свою конкурентоспроможність, визначається його потенціалом у функціональних сферах діяльності.

Сфера конкурентоспроможності є межею між зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства. Це пов'язано зі специфікою завдання забезпечення конкурентоспроможності, що вимагає відповідної реакції на функціонування суб'єкта господарювання у зовнішньому ринковому середовищі. При цьому

реакція підприємства повинна полягати не тільки в реалізації зовнішніх заходів в рамках стратегічних рішень, а й в адаптації самого підприємства та приведенні його у відповідність до вимог зовнішнього конкурентного середовища, в якому вони функціонують.

Таким чином, завдання підвищення конкурентоспроможності підприємства є завданням управління його функціональною сферою діяльності. Водночас рівень конкурентоспроможності підприємницьких структур є критерієм ефективності його діяльності, що характеризує відносний якісний і кількісний стан його потенціалу та рівень ефективності його використання порівняно з конкурентами. Тому основним завданням забезпечення конкурентоспроможності підприємства є її кількісний вимір, який разом з діагностикою зовнішнього конкурентного середовища дозволяє цілеспрямовано розробляти та впроваджувати заходи щодо приведення елементів його потенціалу у відповідність до вимог ринкової ситуації та підвищення життєздатності й ефективності його функціонування.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що підвищення конкурентоспроможності господарств корпоративного сектору аграрної економіки є процесом змін і, які всі процеси, особливо ті, що викликають певні реакції, вимагає управлінського, стратегічного підходів. Оскільки зміни стосуються всіх основних організаційних компонентів, таких як структура персоналу, зайнятість, кваліфікація, технологія, обладнання, продукція та ринки, відправною точкою для підвищення конкурентоспроможності є розробка стратегії, яка враховує всі аспекти сприяння та протидії таким поліпшенням. Все це знаходить своє відображення в розробці та реалізації програм підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ефективність процесу розробки та реалізації програм підвищення конкурентоспроможності тісно пов'язана із забезпеченням покращення організаційно-управлінських, фінансово-технічних та кадрових характеристик підприємств.

Дослідження показало, що національні та міжнародні компанії розробили та впровадили низку програм підвищення конкурентоспроможності своїх виробничих структур, кожна з яких, як правило, є унікальним набором заходів та процедур, адаптованих до умов конкретно-

го суб'єкта господарювання. Це пов'язано з різноманітністю, складністю та багато вимірністю проблем і цілей, з якими стикаються конкретні суб'єкти господарювання, а також відмінностями в умовах функціонування. Тому розробка універсальної моделі процесу розробки програм підвищення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу є досить складним завданням.

Узагальнивши вітчизняні та міжнародні наукові джерела, ми дійшли висновку, що для підвищення конкурентоспроможності підприємств необхідно розробити поетапну програму.

По-перше, слід дослідити агропродовольчий ринок та його сегменти з метою визначення стратегії довгострокового розвитку підприємства. Знаючи, що покупець є основним рушієм конкуренції, необхідно звернути пильну увагу на покупця та вивчити вподобання і купівельну спроможність потенційних покупців. При дослідженні конкурентів в першу чергу необхідно дослідити специфіку сільськогосподарства, різноманітність продукції, цінову політику, канали збуту, тощо.

Далі, з урахуванням вище зазначених умов, слід визначити цілі оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, звертаючи особливу увагу на стратегію компанії, тип продукції, організацію діяльності та компетенції. На основі проведеного аналізу виявляються конкуренти, визначаються слабкі та сильні сторони їх діяльності та проводиться порівняння.

Загальновідомо, що оцінка конкурентоспроможності базується на визначенні групових показників, тому необхідно вибрати, які саме показники будуть розраховуватися. Ці показники повинні відображати стан підприємства та його можливості, тобто його конкурентні сильні та слабкі сторони.

Розрахунок індивідуальних та групових показників, а також інтегральних показників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств здійснюється як для досліджуваних підприємств, так і для їхніх конкурентів.

Загалом, існуючі методи визначення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання включають графічний, матричний та комплексний методи. Доцільно зосередити увагу на комплексних методах, оскільки вони дозволяють всебічно дослідити діяльність підприємства та його конкурентні переваги.

Аналіз комплексних методів визначення рівня конкурентоспроможності підприємства

показує, що більшість методів ґрунтується на порівнянні суб'єкта господарювання лише з одним конкурентом (як правило, "кращим"), переваги якого можуть бути недоступні іншим підприємствам; "гірші" підприємства мають переваги, доступні іншим [10]. Зроблено висновок, що "кращі" підприємницькі структури можуть мати ті ж самі показники, що й "гірші". При цьому до уваги беруться лише високі показники діяльності (конкурентні переваги), а не низькі, що є недоречним з огляду на те, що низькі показники досліджуваних підприємств можуть бути високими для їхніх конкурентів. Як свідчать результати досліджень, що існує взаємозалежність між поняттями "конкурентоспроможність підприємства" та "конкурентоспроможність продукції". Це пов'язано з тим, що підприємство може виробляти кілька видів продукції, один з яких є конкурентоспроможним, а інший — ні, і при цьому конкурентоспроможність суб'єктів господарювання може залишатися на одному рівні.

Особливо це стосується діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу. Сільськогосподарські підприємства повинні дотримуватися сівозміни для того, щоб виробляти свою продукцію та ефективно використовувати земельні ресурси. З рештою, господарства корпоративного сектору аграрної економіки повинні враховувати особливості вирощування окремих культур, щоб забезпечити належну конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Така оцінка рівня конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства враховує всі ключові критерії, що стосуються виробничо-господарської діяльності підприємницької структури, що дає можливість визначити складові підприємства, які потребують негайного забезпечення конкретними ресурсами та підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарювання і зміцнення його конкурентних позицій на ринку. Це також дасть змогу визначити фактори, які можуть мати вплив.

Наступним етапом програми є розробка пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх можливостей. Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності господарствами корпоративного сектору аграрної економіки є управління інноваціями та технологіями, організація виробничих та маркетингових процесів, управління людськими ресурсами, забезпечення достовірною інформацією та управління змінами.

Очевидно, що у сфері технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств існують значні резерви для підвищення їх конкурентоспроможності. Найбільш перспективними в нинішніх умовах є поліпшення використання обладнання, матеріалів та енергії, організації виробничого процесу, а також якості та своєчасності інформації, що надходить на всі ланки виробничого процесу.

Активізація людського чинника в підвищенні конкурентоспроможності підприємств, як правило, супроводжується зміною системи організаційних цінностей і кодексів поведінки, і, зокрема, поліпшенням ставлення до роботи окремих працівників. Людські ресурси є надзвичайно важливим капіталом для підприємств, а розвиток людських ресурсів як короткостроковий систематичний процес, спрямований на поглиблення знань і навичок та вирішення проблем конкурентоспроможності, сприяє зниженню соціальної напруженості та покращенню клімату в організації.

Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції, її якість по винна відповідати міжнародним вимогам.

Дослідження показують, що виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції збільшується, але рівень внутрішнього споживання не зростає, а експорт, відповідно, збільшується. При експорті вітчизняної сільськогосподарської продукції застосовуються вимоги міжнародних стандартів. Покупці сільськогосподарської продукції, зернотрейдери, купують високоякісне продовольче зерно як фуражне, наголошуючи при цьому на невідповідності деяких класів вітчизняної сільськогосподарської продукції вимогам, роблячи висновок про її невідповідність вимогам. Однак розбіжності між національними та міжнародними стандартами відображаються на оцінці якості продукції.

Як правило, саме стандарти та технічні умови відображають сучасні вимоги покупців до якісних характеристик сільськогосподарської продукції та тенденції науково-технічного розвитку. Гармонізація існуючих стандартів є основним засобом підтримки і підвищення конкурентоспроможності компаній і цілих галузей на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Нині в усіх провідних країнах світу діють жорсткі технічні регламенти, що регулюють виробництво сільськогосподарської продукції, переробку сировини та реалізацію харчових

продуктів на ринку, а в країнах ЄС всі ці питання регулюються відповідними директивами, регламентами, рішеннями (правилами) та стандартами. Це має спонукати вітчизняних виробників до дотримання приписів Держпродспоживслужби України.

З технічної точки зору, підвищення якості та збереження сільськогосподарської продукції, особливо зернових та олійних культур, означає гарантування якості переробки та зберігання на підприємствах. При переробці та зберіганні сільськогосподарської продукції отримується економічна вигода за рахунок продажу продукції вищої якості за вищими цінами, ніж непереробленого зерна.

Для того, щоб зберігати конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію, необхідно спочатку завершити її переробку та забезпечити належні умови зберігання і переробки для певних видів, тобто підвищити якість зібраної сільськогосподарської продукції до рівня, що відповідає базовим умовам (стандартам). Одним з найважливіших кроків у підвищенні якості врожаю є якісне зберігання після переробки. Для якісного зберігання бажано використовувати сучасні зерносховища, які відповідають технічним, економічним та екологічним вимогам.

На нашу думку, одним із кроків до практичної реалізації заходів з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є будівництво міні-елеваторів. Для цього необхідно оцінити прямі та непрямі витрати на реалізацію по даних пропозицій, щоб реально оцінити потенціал виробників.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вважаємо, що для того, щоб зберігати конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію, необхідно спочатку завершити її переробку та забезпечити належні умови зберігання і переробки для певних видів, тобто підвищити якість зібраної сільськогосподарської продукції до рівня, що відповідає базовим умовам (стандартам). Одним з найважливіших кроків у підвищенні якості врожаю є якісне зберігання після переробки. Для якісного зберігання бажано використовувати сучасні зерносховища, які відповідають технічним, економічним та екологічним вимогам.

Основними шляхами підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських під-

приємств є: поглиблене вивчення попиту споживачів та аналіз конкурентів; науково обґрунтована рекламна політика; інновації у виробництві нових видів продукції; покращення та збереження якісних характеристик продукції шляхом переробки та зберігання; адаптація національних стандартів на сільськогосподарську продукцію до міжнародних вимог; модернізація техніки та обладнання; оптимізація виробничих витрат.

Література:

1. Пахуча Е. В., Бабики В. О., Клепачева О. В. Сучасні підходи до визначення поняття "конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств". Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2021. № 1. С. 98—110.
2. Нестеренко В. Ю., Мороз А. Р., Болотова Т. М. Інновації у сільськогосподарському підприємстві та їх вплив на конкурентоспроможність. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2022. № 1. С. 130—137.
3. Крутько М. А. Конкурентоспроможність агропромислової галузі в контексті розвитку інтеграційної взаємодії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24 (2). С. 94—97.
4. Бойдуник В. Р., Бойдуник Н. М. Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства: методологія аналізу дефініції. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16 (2). С. 220—229.
5. Супрунчук В. В., Ткачук В. І. Конкурентоспроможність аграрної продукції. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 50. С. 64—69.
6. Банева І. О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на основі мобілізації внутрішніх ресурсів. Український журнал прикладної економіки. 2021. Т. 6, № 1. С. 132—141.
7. Ігнатенко М. М., Красножон А. О., Кучеренко О. М. Конкурентні переваги та конкурентоспроможність аграрних підприємств: ідентифікація та регіональні особливості і виміри. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2023. № 1. С. 28—33.
8. Пилипенко Н. М., Прядка С. І. Конкурентоспроможність як чинник економічно-безпечного розвитку сільськогосподарського підприємства. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2019. № 10. С. 41—46.
9. Хаєцька О. П. Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах інноваційного середовища. Бізнес-навігатор. 2022. Вип. 2. С. 101—107.

10. Лещенко Л. О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на світовому ринку: стан і перспективи. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2020. № 3 (2). С. 78—84.

References:

1. Pakhucha, E.V. Babyka, V.O. and Kliepcheva, O.V. (2021), "Modern approaches to the definition of "competitiveness of agricultural enterprises", Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 98—110.
 2. Nesterenko, V.Yu. Moroz, A.R. and Bolotova, T.M. (2022), "Innovations in agricultural entrepreneurship and their impact on competitiveness", Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva, vol. 1, pp. 130—137.
 3. Krut'ko, M.A. (2019), "Competitiveness of the agroindustrial sector in the context of integration interaction development", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 24 (2), pp. 94—97.
 4. Bojdunyk, V.R. and Bojdunyk, N.M. (2020), "Competitiveness of agricultural enterprise: methodology of the analysis of definition", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 16 (2), pp. 220—229.
 5. Suprunchuk, V.V. and Tkachuk, V.I. (2020), "Competitiveness of agricultural products", Infrastruktura rynku, vol. 50, pp. 64—69.
 6. Banieva, I.O. (2021), "Competitiveness of agricultural enterprises based on the mobilization of internal resources", Ukrain's'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 6, no. 1, pp. 132—141.
 7. Ihnatenko, M.M. Krasnozhon, A.O. and Kucherenko, O.M. (2023), "Competitive advantages and competitiveness of agricultural enterprises: identification and regional features and dimensions", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 1, pp. 28—33.
 8. Pylypenko, N.M. and Priadka, S.I. (2019), "Competitiveness as a factor in the economic and safe development of an agricultural enterprise", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Serii: Ekonomichni nauky, vol. 10, pp. 41—46.
 9. Khaiets'ka, O.P. (2022), "Competitiveness of agricultural enterprises in the conditions of an innovative environment", Biznes-navihator, vol. 2, pp. 101—107.
 10. Leschenko, L.O. (2020), "Competitiveness of agricultural enterprises on the world market: state and prospects", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Serii: Ekonomichni nauky, vol. 3 (2), pp. 78—84.
- Стаття надійшла до редакції 07.11.2024 р.

УДК 631.115.8:432:338.439.4(477)

О. О. Томілін,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6454-1154>

Т. О. Багаліка,

аспірант, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8802-5524>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.38

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАТИВНИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

O. Tomilin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Poltava State Agrarian University

T. Bagalika,

Postgraduate student, Poltava State Agrarian University

EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF COOPERATIVE FORMATIONS IN UKRAINE

У статті проаналізовано динаміку структури посівних площ та урожайності основних сільськогосподарських культур в Україні за період з 2005 по 2023 рр. Доведено, що починаючи з 2022 року зафіксовано зменшення обсягів виробництва, посівних площ та урожайності за усіма видами сільськогосподарської продукції. Визначена зацікавленість товаровиробників в подальшому розвитку та організації кооперативного руху та інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки. Установлено, що пріоритетним фактором подальшого розвитку різних сфер і галузей національної економіки є аграрна кооперація, яка є невід'ємною складовою частиною агропромислового виробництва України. Доведено, що в зв'язку з низькою інвестиційною привабливістю сільського господарства та певною обмеженістю ресурсного потенціалу, саме кооперація є тим потужним локомотивом у подальшому формуванні та розвитку агропромислового виробництва.

The article analyzes the dynamics of the structure acreage and productivity of the main agricultural crops in Ukraine for the period from 2005 to 2023. It has been proven that starting from 2022, a decrease in production volumes, sown areas and yields for all types of agricultural products has been recorded. The interest of producers in the further development and organization of the cooperative movement and integration processes in the agrarian sector of the economy is determined. It was established that the priority factor for the further development of various spheres and branches of the national economy is agrarian cooperation, which is an integral part of the agro-industrial production of Ukraine. It has been proven that due to the low investment attractiveness of agriculture and a certain limitation of resource potential, it is cooperation that is the powerful locomotive in the further formation and development of agro-industrial production. For successful work on the food market, cooperative enterprises need to constantly improve the quality of products. It is emphasized that cooperative formations should reform agriculture in the direction of its greatest compliance with market conditions, while applying modern marketing methods and intensive technologies. The formation of the current agrarian policy should be based on clear and objectively defined directions of structural transformations of developed markets in agricultural cooperatives, which are the dominant form of organization of producers. A promising direction for the formation of economic ties, as one of the factors of the formation of inter-branch economic relations, is the further implementation of vertically integrated cooperative structures of agro-industrial production. It was determined that the formation of integrated structures on the basis of cooperative relations in agro-industrial

production allows us to state that the strategic direction of the development of the industry should be the stimulation of the development of such a form of integration as the creation of cooperatives. In agro-industrial production, it is necessary to develop organizational and economic mechanisms of state regulation of the cooperative sector.

Ключові слова: кооперація, кооперативні формування, сільське господарство, агропромислове виробництво, сільськогосподарська продукція.

Key words: cooperation, cooperative formations, agriculture, agro-industrial production, agricultural products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах, коли сільськогосподарські земельні угіддя України перебувають у зоні окупації та бойових дій, виникає термінова потреба у підтримці на рівні держави питання подальшого формування та розвитку сільськогосподарської кооперації. Формування та подальший розвиток кооперативного руху має бути направлений на розкриття максимально потенційних можливостей щодо сфер виробництва агропромислового виробництва та постачання безпечної і якісної продукції яка має відповідати світовим стандартам якості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Зважаючи на існуючий ресурсний потенціал держава не може самостійно забезпечити подальший економічний розвиток агропромислового виробництва. З метою наукового вивчення питання сучасного стану, стабільності функціонування кооперативних формувань у сільському господарстві відповідно до концепції сталого розвитку ця існуюча проблема потребує відповідного наукового роз'яснення. Для розв'язання даного завдання спрямоване наше наукове дослідження. Основними питаннями, які потребують подальшої наукової дискусії щодо розширення програм державної підтримки сільськогосподарських кооперативних формувань та перспектив їх практичного застосування. Політика аграрних реформ має бути спрямована на вирішення кола актуальних питань щодо подальшого формування та розвитку в Україні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, сімейних фермерських господарств як на регіональному, так і на державному рівнях. Проблема ефективності використання земельних ресурсів та функціонування кооперативних формувань залишається також недостатньо вивченими.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та розвитку земельних ресурсів, кооперації у сільському господарстві висловлюють: О. Демченко [1], Г. Калетнік, А.Дюк [2], П.Куцик та ін. [3], Т.Лівовіч, Севастьянов Р. [4], Л.Молдаван [5] та інші вчені-економісти. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві, недостатньо дослідженими залишаються питання ефективності функціонування кооперативних формувань в Україні.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є проведення системного аналізу тенденцій ефективності функціонування кооперативних формувань України і визначення на цій основі пріоритетів і стратегічних завдань їх подальшого розвитку в контексті глобальних світових економічних викликів. Це питання виникає у зв'язку з актуальністю дослідження та низки проблемних питань особливо в частині оцінки ефективності земельних угідь, структури посівних площ основних сільськогосподарських культур.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим і пріоритетним вектором подальшого розвитку сфер і галузей сільського господарства є аграрна кооперація, яка є невід'ємною складовою частиною агропромислового виробництва України. Агропромислове виробництво — це сукупність п'яти сфер:

1 сфера — виробництво засобів виробництва для сільського господарства (галузі, які виробляють мінеральні добрива та хімічні засоби, комбікормова промисловість, мікробіологічна промисловість та ін.);

2 сфера — власне сільськогосподарське виробництво;

3 сфера — первинна і глибока промислова переробка сільськогосподарської продукції: молочна, м'ясна борошномельна, круп'яна та ін.);

4 сфера — галузі ринкової аграрної інфраструктури (галузі, які займаються заготівлею, транспортуванням сільськогосподарської продукції та ін.);

5 сфера — зберігання, гуртова та роздрібна торгівля [9, с. 86].

Виробництво — це процес взаємодії сфер виробництва, переробки, галузей ринкової інфраструктури, зберігання, гуртової та роздрібної торгівлі [10, с. 19]. Дослідження Л.В. Молдаван [5] своїми дослідженнями доводять, щодо підтримки подальшого розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом формування матеріально-технічної бази кооперативів та надання їм об'єктів нерухомості комунальної власності на пільгових умовах. Аграрна кооперація має контролювати маркетингові канали збуту продукції і матеріально-технічного постачання, впливати на цінову політику шляхом формування значних партій сільськогосподарської продукції із застосуванням сучасних маркетингових методів та інноваційних технологій. Аграрна кооперація покликана надавати можливість товаровиробникам отримувати прибутки не лише безпосередньо від сільськогосподарського виробництва, але й від подальших стадій руху виробленої ними продукції, брати участь у великомасштабному бізнесі. Ми розділяємо думку вітчизняних науковців щодо змін, які відбуваються у соціально-економічному середовищі, що вимагають переосмислення та доповнення економічної стратегії подальшого розвитку аграрної кооперації та пошуку нових напрямів і підходів у веденні бізнесу [3, с. 283]. Так, близько 20% сільськогосподарських угідь перебувають у зоні окупації і бойових дій, потребують розмінування чи рекультивації через завдані збитки [7]. Формування та розвиток кооперативного руху в Україні може допомогти вирішити комплекс соціально-економічних завдань, пов'язаних з підвищенням рівня життя населення у містах та сільській місцевості, розбудовою інфраструктури, розвитком аграрного сектору економіки [4].

Щодо агропромислової інтеграції, то вона являє собою певне організаційне поєднання сільського господарства і технологічно пов'я-

заного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання [8, с. 75]. Окремі автори кооперативні формування розглядають як інфраструктурну модель енергоефективності господарювання на селі, яка відзначається соціальною спрямованістю та ефектами сталого розвитку [2]. Успішний розвиток сільської кооперації — це один з найефективніших інструментів забезпечення сталого розвитку сільських територій і їх людського капіталу [1].

Як відомо, кооперативні формування уможливають включати сільськогосподарську продукцію до маркетингового ланцюга, яка вироблена селянськими товаровиробниками.

Кооперативні формування реформують сільське господарство в бік його найбільшої відповідності ринковій кон'юктурі. Гарантуючи при цьому безпечність та якість виробленої готової продукції для споживачів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Основною причиною збитків урожайності є дві групи: природні та неприродні.

До природних збитків слід віднести втрати продовольства при зберіганні, транспортуванні від товаровиробника до етапу реалізації — споживачів.

До другої групи — збитки продукції в результаті військової агресії російської федерації через цілеспрямоване знищення агропромислової продукції в зонах окупації та бойових дій в Україні.

Для успішної роботи на агропродовольчому ринку кооперативним формуванням необхідно постійно поліпшувати якість продукції, покращувати її споживчі властивості, намагатися знизити собівартість продукції за рахунок впровадження новітніх інноваційних технологій.

Аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств показує чітку тенденцію до зменшення кількості організаційно-правових форм господарювання. Сільськогосподарські кооперативи в економічній системі нами наведені на (Рис. 1).

Важливими питаннями наукового дослідження є дослідження в динаміці змін структури посівних площ основних сільськогосподарських культур. Для того щоб зрозуміти за рахунок чого відбуваються таке зменшення, проаналізуємо площу сільськогосподарських

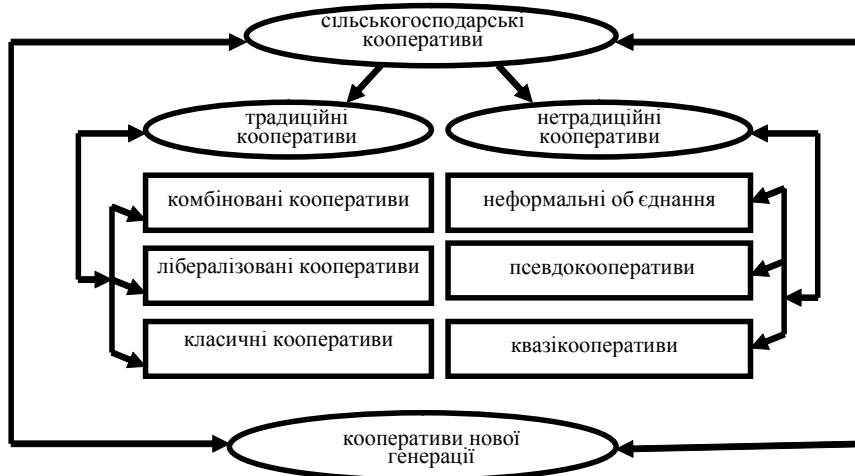

Рис. 1. Сільськогосподарські кооперативи в економічній системі

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [6].

підприємств. Динаміка і структура посівних площ сільськогосподарських культур нам представлена в (Табл. 1).

Проведений аналіз свідчить про те, що за аналізований період значно збільшилася частка посівних площ технічних культур (у 1,5 рази), майже у три рази зменшилися площі кормових культур за період з 2005 по 2023 рр.

Що стосується питання визначення урожайності основних сільськогосподарських культур, то слід зазначити, що сільськогосподарськими підприємствами України за останні 20 років не вдалося досягти рівня урожайності у 1990 року по більшості сільськогосподарських культур.

Починаючи з 2022 року зафіксовано зменшення обсягів виробництва, посівних площ та урожайності за усіма видами сільськогоспо-

дарської продукції. В основу фінансово-економічних відносин має бути покладена взаємна спільність технологічних процесів виробництва сільськогосподарської сировини. Вважаємо, що сільськогосподарська кооперація може надавати можливість товаровиробникам отримувати прибутки не тільки за рахунок відтворення сфер агропромислового виробництва, а за рахунок розширеного відтворення виробництва аграрної кооперації, яка має бути учасником великомасштабного бізнесу.

Формування нинішньої аграрної політики повинно ґрунтуватися на чітких та об'єктивно визначених напрямках структурних трансформацій розвинених ринків сільськогосподарських кооперативів, які є домінуючою формою організації товаровиробників.

Таблиця 1. Динаміка і структура посівних площ основних сільськогосподарських культур, 2005–2024 рр., тис. га

Показники	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. у % до 2005 р.
Уся посівна площа	26004	26952	26585	28147	28581	23405	22808	87,7
Зернові та зернобобові	15005	15090	14739	15392	15948	12171	10985	73,2
Технічні культури	5260	7296	8350	9224	9244	8292	8096	в 1,5 р.б.
Кормові культури	3738	2599	1990	1677	1535	1322	1265	33,8
Картопля і овоче-баштанні культури	2041	1967	1823	1854	1807	1620	1210	87,3

Джерело: сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua].

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Таблиця 2. Урожайність сільськогосподарських культур в Україні 2005—2023 рр., з 1 га, ц

Роки	Зернові та зернобобові	Цукровий буряк	Соняшник	Картопля	Овочеві культури
2005	26,0	248	12,8	128	157
2010	26,9	279	15,0	132	174
2015	41,1	436	21,6	161	206
2016	46,1	482	22,4	166	211
2017	42,5	475	20,2	168	208
2018	47,4	509	23,0	171	214
2019	49,1	461	25,6	155	214
2020	42,5	416	20,2	157	207
2021	53,9	479	24,6	166	215
2022	45,8	541	21,6	174	200
2023 ^{1,2}	55,2	478	24,5	177	220
%	у 2,1 р.б.	у 1,9 р.б.	у 2,0 р.б.	у 1,3 р.б.	у 1,4 р.б.

Джерело: сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua].

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Отже, має бути зацікавленість усіх учасників однієї вертикалі, шляхом гармонійного поєднання виробництва, переробки, зберігання, збуту та організація доставки готової продукції до споживача.

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур в Україні (Табл. 2).

За даними Держслужби статистики України валовий збір зернових і зернобобових культур в Україні 2023 року становив 5977 тис т, що на 11% більше у порівнянні до 2022 року. Зібраний урожай цукрових буряків 2023 року оцінюється в 13,1 млн тонн, що на 32% перевищило показник 2022 року. За період з 2005 року середня урожайність соняшника зросла з 12,8 до 24,5 ц/га у 2023 році, або у 1,9 р.б., у порівнянні до базового 2005 року.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ефективність функціонування кооперативних формувань в Україні залежить від їх підтримки як на державному так і на регіональному рівнях. Вважаємо, що на державному рівні необхідно визнати обслуговуючу кооперацію, сімейні фермерські господарства як основних виробників продовольства, підняти їх авторитет у суспільстві, надавати підтримку на державному рівні у фінансовому та соціальному аспектах, створивши передумови щодо відродження українського села.

Основними механізмами регулювання кооперативного сектору аграрної сфери мають бути:

- фінансово-економічні;
- організаційно-управлінські;

- податкові;
- правові.

З метою забезпечення еквівалентності міжгалузевих фінансово-економічних відносин у агропромисловому виробництві необхідно розробити організаційно-економічні механізми державного регулювання.

Державне регулювання агропромислового виробництва полягає у забезпеченні:

- ефективного використання земельних ресурсів;
- розробка організаційно-економічного механізму державного регулювання кооперативних відносин;
- підвищення конкурентоспроможності кооперативних формувань.

Запорукою розширеного відтворення галузевої структури агропромислового виробництва може бути тільки подальший розвиток кооперативних формувань.

Перспективним і пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень є визначення місця аграрної кооперації в системі міжгалузевих економічних відносин, яка є невід'ємною складовою частиною агропромислового виробництва України.

Література:

1. Демченко О. Механізм впливу сільськогосподарської кооперації на розвиток людського капіталу сільських територій України. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 1. С. 327—331.
2. Калетнік Г., Дюк А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. Економіка АПК. 2020. № 11. С. 19—29.

3. Куцик П., Семів С., Куцик В., Полякова Ю., Шевчик Б. Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті викликів сучасності. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, вип. 48. 2023. С. 282—297. URL: <https://doi.org/10.55643/fcactp.1.48.2023.3956> (дата звернення: 26.10.2024).

4. Лівошко, Т., Севастьянов Р. Особливості формування стратегії розвитку кооперації в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.81> (дата звернення: 26.10.2024).

5. Молдаван Л. Теоретичні засади кооперації у працях М.Туган-Барановського та їх актуалізація в умовах глобалізаційних процесів і євроінтеграції. *Економіка України*, 67 (9). 2024. С. 41—63. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.09.041> (дата звернення: 26.10.2024).

6. Мочерний С., Ларіна Я., Устенко О., Юрій С. *Економічний енциклопедичний слов.: / ред. С.В. Мочерного*. Львів: "Світ", т.1, 2006. 616 с.

7. Сплодитель, А., Голубцов, О., Чумаченко, С., Сорокіна, Л. Вплив війни Росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу. 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vidrosii2.pdf> (дата звернення: 26.10.2024).

8. Томілін О. Регулювання еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК: теоретичні аспекти. *Национальная академия природоохранного и курортного строительства "Экономика и управление"*. Симферополь. 2012. № 5. С. 70—76. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1504> (дата звернення: 26.10.2024).

9. Томілін О. Формування міжгалузевих зв'язків агропромислового виробництва та їх вплив на структурну політику бурякоцукрового підкомплексу: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. К.: Нац. акад. агр. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. Економіки". 2015. 39 с.

10. Томілін, О., Тютюнник Ю., Бражний Л., Дробот Я. *Фінансово-економічний словник — довідник / наук. ред. проф. О.О. Томіліна* / Полтава: ПДАУ. 2023. 108 с. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028> (дата звернення: 26.10.2024).

References:

1. Demchenko, O. (2024), "The mechanism of influence of agricultural cooperation on the development of human capital in rural areas of Ukraine", *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, vol. 9 (1), pp. 327—331.

2. Kaletnik, H. and Diuk, A. (2020), "Development of cooperation in the energy sphere of organizational and economic socialization of entrepreneurial management in the countryside", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 19—29.

3. Kutsik, P., Semiv, S., Kutsik, V., Polyakova, Yu. and Shevchyk, B. (2023), "State, problems and priorities of the development of agricultural cooperation in Ukraine in the context of modern challenges", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 48, pp. 282—297. <https://doi.org/10.55643/fcactp.1.48.2023.3956>.

4. Livoshko, T. and Sevastyanov, R. (2021), "Peculiarities of formation of cooperation development strategy in Ukraine", *Efficient economy*, vol. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.81>.

5. Moldavan, L. (2024), "Theoretical foundations of cooperation in the works of M. Tugan-Baranovskyi and their actualization in the conditions of globalization processes and European integration", *Economy of Ukraine*, vol. 67(9), pp.41—63. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.09.041>.

6. Mochernyi, S., Larina, Ya., Ustenko, O. and Yurii, S. (2006), *Ekonomichnyj entsyklopedychnyj slov. [Economic encyclopedic dictionary]*, Vol. 1, Svit, Lviv, Ukraine.

7. Sploditel, A., Golubtsov, O., Chumachenko, S. and Sorokina, L. (2023), "Impact of Russia's war against Ukraine on the state of Ukrainian soils. Analysis results", available at: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vidrosii2.pdf> (Accessed 10.17.2024).

8. Tomilin, O. (2012), "Regulation of the equivalence of inter-industry relations in the agricultural sector: theoretical aspects". *National Academy of Environmental Protection and Resort Construction "Economics and Management"*, vol. 5, pp. 70—76, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1504> (Accessed 10.17.2024).

9. Tomilin, O. (2015), "The formation of inter-branch relations of agro-industrial production and their influence on the structural policy of the sugar beet sub-complex", *Abstract of Doctor dissertation, Economy, Nat. Acad. agr. of Sciences of Ukraine, National of science center "Agrarian Institute Economy"*, Kyiv, Ukraine.

10. Tomilin, O., Tyutyunnyk Yu., Brazhnyk L. and Drobot Ya. (2023), *Finansovo-ekonomichnyj slovnyk — dovidnyk [Financial and economic dictionary — reference]*, PDAU, Poltava, Ukraine, available at: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028> (Accessed 10/26/2024). *Стаття надійшла до редакції 28.10.2024 р.*

УДК 658:005:004

Л. О. Мармуль,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0880-524X>

Ю. О. Ткаченко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8220-0922>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.44

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ У ВІТЧИЗНЯНІ АГРАРНІ ПІДПРИЄМСТВА

L. Marmul,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Economics, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

Yu. Tkachenko,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education,
Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

METHODOLOGICAL BASES FOR ASSESSING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF DIGITAL INNOVATIONS IMPLEMENTATION IN DOMESTIC AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті висвітлено актуальні питання формування методичних засад оцінки економічної ефективності впровадження цифрових інновацій у діяльність аграрних підприємств. Їх методологічною основою визначено уточнення змісту, структури та складників цифрових інновацій відносно інновацій цифрової економіки в агросфері та їх розмежування. Обґрунтовано, що в основі оцінки економічної ефективності цифрових інновацій в аграрних підприємствах метод ROI або повернення інвестицій; метод NPV або чистої теперішньої вартості. Кількісні показники оцінки ефективності запропоновано згрупувати наступним чином: витрати на впровадження; продуктивність; рівень задоволеності споживачів; трудові ресурси і людський капітал; час на впровадження і окупність. Для розробки бізнес-планів та інноваційних проєктів використовуються методи: SWOT-аналізу; бізнес-моделювання; пілотні проєкти; планування й прогнозування з використанням статистичних й статистико-економічних методів і показників. Обґрунтовано, що розвиток та удосконалення методичних засад оцінки ефективності впровадження цифрових інновацій в аграрні підприємства має охоплювати такі заходи та напрями: залучення та інтеграцію всіх можливих джерел і баз даних для оцінки; уніфікацію і стандартизацію методів і показників оцінки; удосконалення моделей оцінки. У контексті удосконалення методики йдеться й про використання власне цифрових інструментів оцінки: ERP-системи для оцінки ресурсів, фінансів та бізнес-процесів; CRM-системи для управління продажами і взаємозв'язків з клієнтами; аналітичні програми.

Digital innovations are taking an increasingly important role in the activities of agricultural enterprises. In the context of the digital economy, the need for rational use of resources and increase of their productivity, they significantly ensure the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises in agricultural markets. Therefore, the methodological basis for assessing their effectiveness is the identification and clarification of the content and types of digital innovations in relation to digital economy innovations, their grouping by functions and areas of manifestation allows to specify

methods and indicators for assessing the economic efficiency of implementation. Due to the heterogeneity of areas of implementation and evaluation dimensions, it is problematic to define a single criterion for the effectiveness of digital innovations. It can be the level of digital innovation; ranking by indicators of digital innovation implementation. The article highlights topical issues of forming a methodological framework for assessing the economic efficiency of implementing digital innovations in the activities of agricultural enterprises. Their methodological basis is the clarification of the content, structure and components of digital innovations in relation to digital economy innovations in the agricultural sector and their differentiation. It is substantiated that the basis for assessing the economic efficiency of digital innovations in agricultural enterprises is the ROI method or return on investment; NPV method or net present value. Quantitative indicators of efficiency assessment are proposed to be grouped as follows: implementation costs; productivity; customer satisfaction; labor resources and human capital; implementation time and payback. The following methods are used to develop business plans and innovative projects: SWOT analysis; business modeling; pilot projects; planning and forecasting using statistical and statistical-economic methods and indicators. It is substantiated that the development and improvement of the methodological framework for assessing the effectiveness of the implementation of digital innovations in agricultural enterprises should include the following activities and areas: attracting and integrating all possible sources and databases for evaluation; unification and standardization of evaluation methods and indicators; improvement of evaluation models. In the context of improving the methodology, we are also talking about the use of digital valuation tools: ERP systems for assessing resources, finances and business processes; CRM systems for sales management and customer relations; analytical programs.

Ключові слова: цифрові інновації, цифрова економіка, методи, ідентифікація, витрати, бази даних, стандартизація, моделі, удосконалення, ефективність.

Key words: digital innovations, digital economy, methods, identification, costs, databases, standardization, models, improvement, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Впровадження цифрових інновацій в аграрні підприємства стало необхідністю забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах сучасного глобального ринку, де конкуренція зростає з кожним роком. Цифрові технології дозволяють аграрним товаровиробникам підвищити ефективність виробництва; адаптуватися до динамічних умов ринку; змінювати технології маркетингу і стратегії управління. В свою чергу, це суттєвим чином впливає на їх кінцеву продуктивність.

Теоретична значимість цифрових інновацій полягає в можливості створення нових наукових парадигм, що стосуються аграрного бізнесу, у т.ч. точного землеробства, автоматизації виробництва, цифровізації бізнес-процесів, цифрових фінансів та електронної комерції й інтернет-маркетингу в агросфері. Це стосується також розробки нових моделей управління, використання великих масивів даних та штучного інтелекту для оптимізації агрономічних практик, прогнозування врожайності і навіть управління ризиками. На практиці, цифрові інновації надають можливість аграріям зменшити витрати на виробництво, підвищити якість продукції, а також покращити обслуговування клієнтів, що, безсумнівно, веде до зростання прибутків та іміджу. Тому обґрунтування методичних засад оцінки ефективності цифрових інновацій має теоретичне і практичне значення та є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що проблеми впровадження інновацій в аграрне виробництво є важливим напрямом досліджень для вітчизняних економістів. Зокрема, мова йде про наукові роботи Гаврик О.Ю., Микитюк Д.М., Свиноус І.В., Семисал А.В., Ткаченко К.В. Велике значення надається фінансовому забезпеченню інновацій та інвестиціям в них у роботах Андросової Т.В., Грінько А.П., Грінько П.А., Кулініч О.А., Помінової І.І., Ушакової Н.Г. Навіть проекти з впровадження інновацій називаються "інноваційно-інвестиційні". Ще один великий напрям досліджень інновацій стосується управління ними. Його розробляють Гончарук І.В., Томашук І.В. та ін. Однак цифрові інновації як відносно нове явище в загальній структурі інновацій аграрних підприємств вивчені не достатньо. У цьому напрямі слід відзначити публікації Горобець Н.М., Хомякової Д., Стариковської Д.О. Тим більше поглиблених розробок потребують методичні засади оцінки ефективності їх впровадження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування методичних засад оцінки економічної ефективності впровадження цифрових інновацій у вітчизняні аграрні підприємства. Аналізується можливий вплив цифрових технологій на продуктивність, зни-

ження витрат і конкурентоспроможність аграрного сектору України, з урахуванням сучасних тенденцій цифрової трансформації економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інновації в аграрних підприємствах охоплюють широкий спектр змін, які можуть позитивно впливати на всі аспекти виробництва та інших видів діяльності, насамперед, реалізації, логістики, переробки, організації праці, бізнес-процесів, управління; соціальної та екологічної діяльності. Тому інноваційна діяльність може бути класифікована за різними критеріями. Так, Грановська В., Ігнатенко М., Мармуль Л. [1], вважають, що їх можна розділити на три основні категорії за напрямками та змістом і функціями:

1. Продуктові інновації — це нові або вдосконалені продукти, які відповідають сучасним вимогам споживачів і партнерів. В аграрному секторі це можуть бути нові сорти культур, які мають підвищену стійкість до шкідників і хвороб, або генетично модифіковані організми, що забезпечують вищу врожайність; нові породи тварин або селекційно удосконалені з більшою продуктивністю; нові мікроорганізми для утворення компосту та інші прояви біотехнологій.

2. Процесні інновації пов'язані з удосконаленням виробничих технологій та процесів. Наприклад, це точне землеробство; крапельне зрошення та автоматизація поливу; використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для моніторингу стану полів, впровадження нових методів обробки ґрунту, які знижують витрати на паливо та робочу силу; автоматизація та роботизація збирання урожаю; впровадження сучасних засобів та технологій первинної переробки продукції, її зберігання; автоматизація робочих місць бухгалтерів, менеджерів та інших працівників.

3. Організаційні інновації стосуються нових підходів до управління аграрними підприємствами. Це можуть бути нові моделі бізнесу, використання сучасних інформаційних технологій для управління ланцюгами постачання, впровадження електронних систем обліку та управління; контролінгу; фінансових скрінінгів тощо.

Традиційно пріоритетними видами інновацій є процесні або технологічні інновації, оскільки вони мають найбільший потенціал для підвищення продуктивності умов і ресурсів та зниження витрат виробництва. Водночас, на думку І. Романюк, організаційні інновації також важливі, оскільки правильне управління внутрішнім середовищем господарювання та

його системами, внутрішніми й зовнішніми зв'язками; ресурсами; соціальні й екологічні інновації можуть суттєво покращити імідж аграрного підприємства та підвищити його ефективність. Цифрові інновації є важливою складовою сучасних аграрних інновацій. Вони проникають у всі аспекти агробізнесу, змінюючи традиційні підходи до виробництва та управління на новітні, відповідні вимогам, як вказують Ігнатенко М. [2, с. 10], у сферах енерго— і ресурсозбереження, інклюзії і сталого розвитку, соціальної відповідальності.

В сучасних умовах суспільного розвитку цифрові інновації мають найбільший вплив: в сфері організації бізнес-процесів: завдяки впровадженню цифрових платформ для управління постачанням та збутом аграрні підприємства можуть оптимізувати свої процеси, зменшуючи час на виконання завдань і витрати на управління; в сфері обліку: розроблені цифрові застосунки та програми з обліку значно оптимізували його здійснення шляхом скорочення часу на ведення обліку; облікового персоналу; зменшення приміщень та витрат на їх експлуатацію; зменшення помилок та упередженості; збільшення прозорості та доступності. Електронні системи управління ресурсами дозволяють забезпечити точність і своєчасність фінансових звітів. Це важливо для ефективного управління капіталом, особливо в умовах нестабільності ринку.

У рослинництві використовуються дрони та IoT-сенсори для моніторингу полів та інших сільськогосподарських угідь [1]. Вони надають можливість аграрним товаровиробникам отримувати дані у режимі реального часу про стан рослин, що дозволяє швидко реагувати на зміни і приймати обґрунтовані рішення та виконувати їх. У тваринництві: впровадження сенсорних технологій для моніторингу здоров'я тварин дає можливість своєчасно виявляти захворювання, що сприяє зменшенню витрат на лікування та підвищенню продуктивності. Цифровий маркетинг означає використання соціальних мереж та онлайн-платформ для просування продовольчої продукції.

Інтернет дозволяє аграрним товаровиробникам досягати нових споживачів, розширювати свою аудиторію і підвищувати обізнаність про товари та бренди. З цифровим або інтернет-маркетингом тісно пов'язана електронна та мобільна комерція [3—5]. Електронна комерція дає можливість продавати продукцію через інтернет; значно полегшує процес збуту, роблячи його більш ефективним і менш витратним. Цифрові фінанси, в особливості цифрові платіжні системи, знижують витрати на розрахун-

ки та фінансові операції, забезпечують високу швидкість і безпеку транзакцій. Цифровізація управління персоналом через HR-системи для автоматизації процесів рекрутації та управління персоналом дозволяють знижувати витрати на управління людськими ресурсами, підвищувати якість їх навичок, умінь, знань; продуктивність.

У методології та методиці досліджень ефективності впровадження інновацій потрібно розмежовувати власне цифрові інновації та інновації цифрової економіки. Вони тісно пов'язані між собою, але не є одними і тими ж поняттями, тобто вони не тотожні. Цифрові інновації стосуються впровадження нових технологій в окремих секторах; включають нові бізнес-моделі, платформи та сервіси, які трансформують традиційні економічні структури. Інновації цифрової економіки є значно ширшим поняттям. Крім цифрових інновацій, вони охоплюють зелену енергетику; нові матеріали; нові машини, обладнання й робототехніку; біотехнології; штучний інтелект; когнітивні науки [6, с. 102].

З іншої сторони, інновації цифрової економіки розробляються та впроваджуються з допомогою цифрових інновацій. Цифрові інновації можуть виступати, таким чином, каталізатором розвитку цифрової економіки, забезпечуючи нові можливості для створення вартості. Наприклад, використання даних для оптимізації аграрного виробництва та логістики може призвести до зниження витрат і покращення якості продовольчої продукції, що, у свою чергу, веде до підвищення конкурентоспроможності інноваційних аграрних підприємств на регіональних, національних та глобальних ринках.

Наразі, саме тому визначення ефективності цифрових інновацій в аграрних підприємствах та здійснення її кількісної оцінки є пріоритетним завданням методики їх досліджень. Ефективність цифрових інновацій визначається через низку показників, які оцінюють їх вплив на виробництво та фінансові результати. Основні показники визначаються у площині підвищення продуктивності. Важливо вимірювати, як цифрові інновації впливають на обсяги виробництва. Зокрема, збільшення врожайності культур або продуктивності тварин може бути безпосередньо пов'язано з впровадженням нових цифрових технологій.

Наступна площина — це зниження витрат. Оцінка стосується зниження витрат на виробництво та управління, яке може бути досягнуто через автоматизацію та оптимізацію процесів. Вона може включати показники скорочення витрат на енергію, паливо та робочу силу. Використання цифрових технологій направле-

на на підвищення якості не тільки виробництва й управління, але і якості продукції [7, с. 37]. Їх використання сприяє підвищенню якості сільськогосподарської та продовольчої продукції, що позитивно впливає на задоволення попиту і потреб споживачів і, відповідно, збільшення продажів та прибутків.

Найбільш поширеними загальними методами оцінки ефективності використання цифрових технологій в аграрних підприємствах є принаймні два: насамперед, це метод ROI або повернення інвестицій. Він дозволяє оцінити основне — скільки прибутку приносить кожна гривня, витрачена на цифрові рішення. Це один з найбільш вживаних показників у бізнесі загалом і в аграрному бізнесі зокрема, оскільки він дозволяє швидко оцінити ефективність цифрових та інших нововведень. Метод NPV або чистої теперішньої вартості. Він також допомагає зрозуміти, чи варто інвестувати в цифрові рішення, оцінюючи майбутні грошові потоки, що генеруються тими або іншими цифровими інноваційними проєктами. Переваги цих методів полягають у простоті розрахунків та в зрозумілості. Однак недоліки проявляються у тому, що вони не завжди враховують нематеріальні активи, такі як репутація й діловий імідж аграрних підприємств, моральний клімат серед працівників, соціальна відповідальність, лояльність клієнтів.

Тому методика оцінки ефективності впровадження цифрових інновацій в аграрних підприємствах має здійснюватися за різними показниками, що дозволяють отримати комплексну картину їх ефективності [8, с. 36]. Серед основних показників можна виділити принаймні п'ять груп:

1. Витрати на впровадження цифрових інновацій — це початкові інвестиції, які аграрне підприємство повинно зробити для впровадження нових цифрових технологій. Вони можуть включати витрати на обладнання, програмне забезпечення, навчання персоналу. Відтак, це оцінка власних грошових засобів та доступності отримання кредитних коштів у разі їх необхідності. Також йдеться про порівняння показників витрат на цифрові технології відносно показників витрат на інші засоби підвищення продуктивності аграрної діяльності.

2. Продуктивність вимірюється через обсяги виробництва, досягнуті за одиницю витрачених цифрових інноваційних ресурсів та інструментів. Це може бути виражено в кількості виробленої продукції; прибутку на гектар або на одиницю витрат. Відповідно, здійснюється порівняння показників щодо інших засобів.

3. Рівень задоволеності клієнтів та споживачів оцінюється через опитування, аналіз відгуків та дані про динаміку продажів. Високий рівень задоволеності, зростаючі обсяги продажів свідчать про правильність та ефективність впроваджених цифрових інновацій.

4. Цифрові інновації безумовно впливають на продуктивність праці працівників аграрних підприємств. Вони сприяють її підвищенню. Однак використання цифрових інновацій у практиці аграрної діяльності вимагає додаткових інноваційних компетенцій та умінь працівників, отже додаткових витрат на їх підготовку та навчання. Також треба враховувати і можливість вивільнення працівників, їх працевлаштування на іншу роботу, необхідність надання компенсацій, перенавчання тощо.

5. Час — це важливий показник, який впливає на швидкість адаптації до змін аграрних ринків, умов виробництва, суспільного середовища, екологічної ситуації. Чим швидше аграрне підприємство може реалізувати впровадження цифрових інновацій, тим краще воно може використовувати переваги та можливості цифрової економіки; реагувати на її виклики; виклики ринку та запити споживачів і суспільства загалом.

Наразі, на сучасному етапі досліджень та практичних впроваджень цифрових інновацій у функціонування аграрних підприємств відсутній єдиний інтегральний критерій ефективності цифрових інновацій, оскільки результати можуть суттєво варіюватися в залежності від специфіки підприємства та ринку. В його якості можна говорити про відносний інтегральний критерій — рівень цифрової інноваційності. Для визначення рівня цифрової інноваційності вітчизняних аграрних підприємств використовуються різноманітні методи, які дозволяють оцінити ступінь інтеграції цифрових технологій [9, с. 37]. Основні етапи цього процесу включають: оцінку існуючих технологій; аналіз того, які технології вже впроваджені в аграрних підприємствах, до яких технологічних укладів вони належать; а також їх ефективність. Це може включати оцінку використання автоматизації, IT-інфраструктури, аналітичних та програмних інструментів.

Важливе значення має опитування аграрних підприємств, фахівців та працівників щодо необхідності та ефективності впровадження цифрових інновацій. проведення опитувань серед аграріїв для збору даних про використовувані цифрові рішення та їх результати. Це дозволяє отримати реальну оцінку впровадження цифрових інновацій в різних аграрних підприємствах. Також йдеться про рейтинги впровадження: порівняння з іншими підприємствами та

секторами, що дозволяє виявити, які підприємства є лідерами в цифровій трансформації, а які відстають і потребують додаткової уваги. Також ці дані допоможуть зрозуміти, наскільки успішно аграрний сектор інтегрує цифрові технології у свої процеси, і в яких напрямках необхідно зосередити зусилля для подальшого розвитку і аграрним товаровиробникам, і працівникам сфери IT.

Впровадження цифрових інновацій в аграрні підприємства зазвичай здійснюється у формі або супроводжується використанням бізнес-планів, інноваційних проєктів і стартапів [10—12]. Ці інструменти дозволяють структурувати підходи до реалізації нових ідей; встановити її етапи; оцінювати ризики та потенційні вигоди. Отже, це і форми впровадження цифрових інновацій, і відповідні документи у частині проєктів та планів; розробки та впровадження — у частині стартапів. У методиці досліджень для оцінки ефективності таких планів, проєктів і стартапів також використовуються певні методи та показники. Серед них найбільш поширеними є: метод SWOT-аналізу. Він дозволяє виявити сильні та слабкі сторони планів, проєктів і стартапів, а також їх можливості та загрози.

Це корисний інструмент для стратегічного планування, оскільки допомагає приймати обґрунтовані управлінські рішення. Бізнес-моделювання допомагає візуалізувати бізнес-процеси, виявляючи ключові етапи та ресурси, які потрібні для успішної реалізації цифрових інновацій у тій або іншій формі, напрямках; певної тривалості, періодичності. Використання пілотних проєктів як методу досліджень означає тестування нових ідей на обмеженій аудиторії, території тощо. Пілотні проєкти дозволяють виявити переваги та недоліки і внести корективи перед масштабуванням. Це значно знижує ризики та підвищує можливості підвищення ефективності цифрових та інших інновацій. Використання вказаних та інших методів дозволяє аграрним підприємствам ефективно впроваджувати цифрові інновації та підвищувати свою конкурентоспроможність на ринках.

Планування та прогнозування цифрових інновацій аграрних підприємств в умовах цифрової економіки є критично важливими для виробничої діяльності та управління ними. Це можливо за допомогою різних методів, які дозволяють оцінити майбутні тренди і потреби ринку. Основні методи включають: аналітичні моделі. Вони ґрунтуються на використанні статистичних даних для прогнозування трендів у виробництві, споживанні та маркетингу. Ці моделі можуть допомогти визначити, які циф-

рові технології будуть актуальними в найближчому майбутньому і на перспективу.

Методи статистичного та статистико-економічного аналізу ґрунтуються на виявленні стану, закономірностей та тенденцій на ринку та дозволяють аграрним товаровиробникам визначити пріоритети своєї діяльності, реагувати на зміни і швидко адаптуватися до нових умов, у т.ч. через цифрові інновації. Метод прогнозування на основі тенденцій також означає аналіз ринку та споживчих потреб і попиту для виявлення можливостей для впровадження нових цифрових технологій [13, с. 34]. Це дозволяє аграрним товаровиробникам конкурувати на аграрних ринках. Названі та інші методи забезпечують основи стратегічного планування та допомагають аграрним підприємствам виявляти нові можливості для зростання внаслідок впровадження цифрових інновацій.

Необхідно зазначити, що методичні засади оцінки ефективності впровадження цифрових інновацій в аграрних підприємствах не є категорією статичною. Вони постійно розвиваються, змінюються та потребують постійного вдосконалення. Серед основних напрямків розвитку та удосконалення можна виділити наступні:

— врахування, інтеграція та використання різних джерел та баз даних: для створення більш точних моделей оцінки. Це дозволяє враховувати всі аспекти діяльності аграрних підприємств.

— стандартизація та уніфікація методичних підходів, методів та показників: розробка єдиних стандартів для оцінки ефективності цифрових інновацій, що полегшить їх порівняння між аграрними підприємствами.

— розробка універсальних моделей оцінки. Цей напрям важливий для врахування специфіки аграрного сектора, що дозволить більш точно оцінювати вплив цифрових інновацій та рішень на бізнес-процеси.

Також для оцінки ефективності впровадження цифрових інновацій в аграрні підприємства доцільно і необхідно використовувати новітні цифрові інструменти. Насамперед, мова йде про ERP-системи для управління ресурсами, фінансами та бізнес-процесами; CRM-системи для покращення взаємодії з клієнтами і управління продажами; аналітичні програми, такі як Tableau або Power BI, що допомагають візуалізувати та аналізувати дані, які отримуються з різних джерел. Ці та інші цифрові інструменти оцінки ефективності впровадження цифрових інновацій в аграрні підприємства сприяють підвищенню прозорості і допомагають їм приймати більш обґрунтовані управлінські рішення на основі даних і висновків.

ВИСНОВКИ

Цифрові інновації займають все більше місця у діяльності аграрних підприємств. В умовах цифрової економіки, необхідності раціонального використання ресурсів та підвищення їх продуктивності саме вони значним чином забезпечують ефективність та конкурентоспроможність аграрних підприємств на аграрних ринках. Тому методологічною основою оцінки їх ефективності є ідентифікація та уточнення змісту і видів цифрових інновацій відносно інновацій цифрової економіки, їх групування за функціями, сферами прояву дозволяє конкретизувати методи та показники оцінки економічної ефективності впровадження. Через різноманітність сфер впровадження та вимірників оцінки єдиний критерій ефективності цифрових інновацій визначити проблематично. Мова може йти в його якості про рівень цифрової інноваційності; ранжування за показниками впровадження цифрових інновацій. Удосконалення методичних засад оцінки економічної ефективності вимагає поглиблених досліджень та може здійснюватися у напрямі залучення всіх наявних джерел і баз даних; уніфікація і стандартизація методів і показників; удосконалення моделей оцінки, використання власне цифрових інструментів для оцінки.

Література:

1. Кирилов Ю., Ігнатенко М., Грановська В. Адміністрування та управління соціальною складовою наукової та освітньої діяльності в аграрних ВНЗ. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 55. С. 5—12.
2. Коцур В.В., Ігнатенко М.М. Стратегічні напрями використання криптовалют як новітніх фінансових інструментів. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 53. С. 7—13.
3. Гринько А.П., Гринько П.А., Ушакова Н.Г., Андросова Т.В., Кулініч О.А., Помінова І.І. Методологія керування бізнесом в умовах цифровізації: монографія. Харків: МОНОГРАФ, 2022. 199 с.
4. Мармуть А.О., Ігнатенко М.М., Леваєва А.Ю., Романюк І.А. Ідентифікація на сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності селі. Агросвіт. 2019. № 17. С. 3—7.
5. Правдюк Н.А. Інформаційне забезпечення стратегічного розвитку аграрних підприємств. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. № 2. С. 49—63.
6. Ігнатенко М.М., Красножон А.О., Ткаченко Ю.О. Впровадження інновацій високих

техніко-технологічних устроїв у діяльність малих аграрних підприємств та їх грантова підтримка. Інвестиції: практика та досвід. № 7. 2024. С. 99—104.

7. Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Ткаченко К.В., Микитюк Д.М., Семисал А.В. Сучасний стан та проблеми впровадження цифрових технологій в практику діяльності сільськогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 15—16. С. 35—39.

8. Гончарук І.В., Томашук І.В. Вплив інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2023. № 1 (63). С. 30—47.

9. Мармуль Л.О., Леваєва Л.Ю., Посполіт В.В. Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах фінансово-економічної стійкості та безпеки. Економічний вісник університету. 2021. Вип. 48. С. 33—39.

10. Горобець Н.М., Хомякова Д., Стариковська Д.О. Перспективи використання цифрових технологій в діяльності аграрних підприємств. Ефективна економіка. 2021. № 1. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3460/1/92.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).

11. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.

12. Бурдяк М., Томашук І. Загальні аспекти застосування цифрових технологій у діяльності аграрних підприємств. Управління змінами та інновації, Вип. 7, 2023. С. 12—18.

13. Ігнатенко М.М., Захарін С.В., Красножон А.С. Підвищення конкурентоспроможності розвитку малих підприємств на засадах формування і поширення цифрових бізнес-процесів. Економічний вісник університету. Вип. 54. 2022. С. 30—37.

References:

1. Kyrylov, Yu. Ihnatenko, M. and Hranov's'ka, V. (2022), "Administration and management of the social component of scientific and educational activities in agricultural universities", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 55, pp. 5—12.

2. Kotsur, V.V. and Ihnatenko, M.M. (2022), "Strategic directions of using cryptocurrencies as the latest financial instruments", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 53, pp. 7—13.

3. Hrin'ko, A.P. Hryn'ko, P.L. Ushakova, N.H. Androsova, T.V. Kulinich, O.A. and Pominova, I.I.

(2022), *Metodolohiia keruvannia biznesom v umovakh tsyfrovizatsii* [Methodology of business management in the context of digitalization]. MONOHRAF, Kharkiv, Ukraine.

4. Marmul', L.O. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2019), "Identification of agricultural service cooperatives in the aggregate of forms of organization of rural activities", *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 3—7.

5. Pravdjuk, N.L. (2021), "Information support of strategic development of agricultural enterprises", *Ekonomika, finansi, menedzhment: aktu al'ni pytannja nauki i praktiki*, vol. 2, pp. 49—63.

6. Ihnatenko, M.M. Krasnozhon, A.O. and Tkachenko, Yu.O. (2024), "Implementation of innovations of high technical and technological devices in the activities of small agricultural enterprises and their grant support", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 99—104.

7. Svinous, I.V. Gavrik, O.Ju. Tkachenko, K.V. Mikitjuk, D.M. and Semisal, A.V. (2020), "Current state and problems of introduction of digital technologies in the practice of agricultural enterprises", *Investicii: praktyka ta dosvid*, vol. 15—16, pp. 35—39.

8. Honcharuk, I.V. and Tomashuk, I.V. (2023), "Influence of innovation processes on increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannja nauky i praktyky*, vol. 1 (63), pp. 30—47.

9. Marmul', L.O. Levaieva, L.Yu. and Pospolit, V.V. (2021), "Formation of competitiveness of agricultural enterprises on the basis of financial and economic stability and security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 48, pp. 33—39.

10. Horobets', N.M. Khomiakova, D. and Starikov's'ka, D.O. (2021), "Prospects for the use of digital technologies in the activities of agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3460/1/92.pdf> (Accessed 18 October 2024).

11. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the context of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.

12. Burdiak, M. and Tomashuk, I. (2023), "General aspects of the use of digital technologies in the activities of agricultural enterprises", *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, vol. 7, pp. 12—18.

13. Ihnatenko, M.M. Zakharin, S.V. and Krasnozhon, A.S. (2022), "Increasing the competitiveness of small business development on the basis of the formation and dissemination of digital business processes", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 54, pp. 30—37.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2024 р.

УДК 338.439.02:330.341.1

С. А. Сегеда,

д. е. н., професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Б. В. Хахула,

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри менеджменту,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4286-2381>

Р. П. Любар,

к. е. н., доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0003-1381-2051>

Л. П. Хахула,

к. пед. н., доцент кафедри менеджменту,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6641>

О. О. Ситник,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCIDID: <https://orcid.org/0009-0000-5903-8466>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.51

ІННОВАЦІЙНА АГРОПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА, ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

S. Szeged,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Marketing and Business Analytics, Vasyl' Stus Donetsk National University

B. Khakhula,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

R. Lubar,

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Business Organization and Exchange Activity, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

L. Khakhula,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

O. Sytnyk,

PhD student, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

INNOVATIVE AGRICULTURAL POLICY AS A FACTOR FOR ENSURING GLOBAL FOOD SECURITY

Доведено, що продовольча безпека вважається однією з вагоміших проблем, що хвилюють світову цивілізацію та країни світу за умов зростання сучасних глобальних загроз. Одне з важливих завдань, що стоять перед країнами світу — це стійке і стабільне вирішення продовольчої проблеми населення світу, що постійно зростає, і значне збільшення продовольчої доступності в довгостроковій перспективі.

В даний час реалізація завдань забезпечення продовольчої безпеки неможлива без глибокої модернізації технологічної бази сільського господарства та харчової промисловості за рахунок впровадження методів та продуктів біотехнологій. В основі модернізації необхідне використання наявного світового досвіду здійснення інновацій у сфері біотехнологій з урахуванням уже отриманих нині результатів досліджень впливу даних технологій на якість життя та на сам генетичний матеріал людини.

Єдина інноваційна агропродовольча політика передбачає інтенсивний розвиток системи взаємодії банківської сфери із сільськогосподарськими товаровиробниками, підприємствами переробної промисловості та торгівлі, удосконалення системи кредитування та аграрного лізингу. Щоб полегшити доступ сільських товаровиробників до кредитних ресурсів, важливо широко поширювати досвід створення спеціалізованих товарно-кредитних ланцюжків із погашенням заборгованості за кредитом на момент реалізації продукції. Стійкий розвиток агропродовольчого комплексу світу має бути визнаний урядами всіх країн та міжнародними організаціями як довгостроковим глобальним пріоритетом.

Наукове обґрунтування єдиної інноваційної агропродовольчої політики світу потребує консолідації зусиль та підвищення ефективності взаємодії політиків, науковців та громадськості. Необхідною є критична оцінка придатності результатів науково-дослідних робіт назрілим викликам у розвитку агропродовольчого комплексу та підвищення ролі міждисциплінарних наукових досліджень для гідної відповіді на загрозу втрати продовольчої безпеки у світі.

It has been proven that food security is considered one of the most serious problems that concern the world civilization and the countries of the world under the conditions of the growth of modern global threats. One of the important tasks facing the countries of the world is a sustainable and stable solution to the food problem of the ever-growing world population and a significant increase in food availability in the long term.

The pressing problems of ensuring global food security cannot be solved without a radical transformation of the agro-food strategies of the world's leading countries. The basis of such reformation is the implementation of the concept of innovative agro-food policy as a key condition for mitigating the threat of loss of food security.

Currently, the implementation of the tasks of ensuring food safety is impossible without a deep modernization of the technological base of the industry due to the introduction of methods and products of biotechnology. At the basis of modernization, it is necessary to use the existing global experience of innovations in the field of biotechnology, taking into account the already received results of research into the impact of these technologies on the quality of life and on the human genetic material itself.

The single innovative agro-food policy provides intensive development of the system of interaction of the banking sector with agricultural producers, enterprises of processing industry and trade, improvement of the system of lending and agrarian leasing. In order to facilitate the access of rural commodity producers to credit resources, it is important to widely spread the experience of creating specialized commodity credit chains with repayment of credit debt at the time of product sale. The sustainable development of the world's agri-food complex should be recognized by the governments of all countries and international organizations as a long-term global priority.

Scientific substantiation of the world's single innovative agro-food policy requires consolidation of efforts and improvement of the effectiveness of interaction between politicians, scientists and the public. It is necessary to critically evaluate the suitability of the results of research works to the ripe challenges in the development of the agro-food complex and increase the role of interdisciplinary scientific research for a worthy response to the threat of loss of food security in the world.

Ключові слова: продовольча безпека, інновація, інноваційна агропродовольча політика, модернізація, споживання, виробництво, сільськогосподарська продукція, продукти харчування.

Key words: food security, innovation, innovative agro-food policy, modernization, consumption, production, agricultural products, food products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Продовольча безпека вважається однією з найвагоміших проблем, що хвилюють світову цивілізацію та країни світу за умов зростання сучасних глобальних загроз. Одне з важливих завдань, що стоять перед країнами світу — це стійке і стабільне вирішення продовольчої про-

блеми населення світу, що постійно зростає, і значне збільшення продовольчої доступності в довгостроковій перспективі. Поєднання зусиль щодо забезпечення продовольчої безпеки країн, оптимізація діяльності міжнародних організацій у цьому напрямку, моделювання найефективніших способів та механізмів використання існуючих продовольчих ресурсів вважаються одними з пріоритетних напрямів діяльності.

Забезпечення продовольчої безпеки на глобальному рівні, досягнення основних цілей у галузі розвитку та наявності продовольства, послідовної систематизації доступності продовольства, збільшення активності країн світу у цих процесах, розширення виробництва важливих харчових продуктів та зміцнення харчової промисловості є важливими умовами розвитку даної галузі. Велике значення мають соціальні аспекти продовольчої безпеки, важливість наявності продовольства у формуванні середнього класу, вирішення проблем безробіття та бідності, покращення режимів харчування та ліквідація соціальної нерівності у контексті реалій продовольчої доступності. При забезпеченні продовольчої безпеки повинні ретельно контролюватись та враховуватись сучасні технології, пріоритети зміцнення співробітництва країн у контексті зміни клімату, а також адекватні підходи до ефективного використання земельних, водних та інших ресурсів. Слід приділити особливу увагу ролі урбанізації у політиці продовольчої доступності, і навіть необхідно розглянути вжиття адекватних заходів у сфері. Слід наголосити на важливості трикутника "бізнес — наука — освіта" у зміцненні доступності продовольства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-прагматичні аспекти забезпечення продовольчої безпеки країни досліджувались у працях О. І. Гойчук, В. І. Власова, П. І. Гайдуцького, М. М. Паламарчука, Б. Я. Панасюка, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. Н. Савенка, Г. В. Черевка, А. Г. Чернюка, В. Т. Шлемко та інших учених-економістів. Проте, зміни умов функціонування населення нашої планети вагає перегляду теоретичних і практичних підходів до формування системи продовольчої безпеки, враховуючи виклики нинішнього сьогодення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі узагальнення результатів проведеного дослідження запропонувати рекомендації теоретичного і практичного характеру щодо формування інноваційної агропродовольчої політики як фактор забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Назрілі проблеми забезпечення глобальної продовольчої безпеки неможливо вирішити без

кардинального перетворення агропродовольчих стратегій провідних країн світу. Основу такого реформування становить реалізація концепції інноваційної агропродовольчої політики, як ключової умови пом'якшення загрози втрати продовольчої безпеки. З часу проведення Всесвітнього продовольчого саміту в 1996 р. Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) публікує щорічні доповіді про заходи з подолання голоду, в яких міститься інформація про динаміку цін на продовольство, купівлю. У доповіді ФАО за 2008 р. йдеться про глобальний наступ голоду і наростання продовольчої небезпеки у світі.

На Всесвітньому продовольчому саміті в 1996 р. була поставлена завдання до зменшення кількості голодуючих на планеті до 2015 р. наполовину (до 420 млн чол.). У наступні п'ять років кількість голодуючих у світі знижувалася, але з 2003 р. стало рости високими темпами і в 2007 р. склало 923 млн чол. Необхідні невідкладні і конкретні дії на глобальному рівні, що сприяють стабілізації цін на продовольство, зростання яких погіршило насамперед становище найбідніших країн.

У Японії на саміті "Великої вісімки" в 2008 р. глави економічно розвинених країн висловили глибоку стурбованість різким зростанням цін на продовольство в усьому світі, що супроводжується дефіцитом продовольства в ряді країн, що розвиваються. Але заявлені керівниками держав зобов'язання та міжнародні домовленості щодо подолання голоду не підкріплюються необхідними узгодженими діями, що посилює загрозу втрати продовольчої безпеки світу.

У багатьох країн і міжнародні фінансові інститути заявляють про готовність збільшити обсяги фінансової допомоги державам, що розвиваються. Але відсутність єдиної глобальної агропродовольчої політики призводить до наростання продовольчої небезпеки у світі. Так, обмеження експорту продовольства, введене в ряді країн, збільшило його дефіцит на світовому ринку. Зростання цін на енергоносії, паливно-мастильні матеріали та мінеральні добрива спричинило збільшення цін на продовольство. Фінансова криза також вплинула на стан світового продовольчого ринку, зокрема, за рахунок розширення ринку похідних фінансових інструментів, пов'язаних з торгівлею сільськогосподарською продукцією. Обсяг світової торгівлі ф'ючерсами і опціонами виріс за останні п'ять років більш ніж удвічі і став істотним фактором зростання цін на продовольство.

Зміна клімату і розвиток біоенергетики стали в останні роки новими загрозами забезпеченню країн світу продовольством. Найближчим десятиліттям у світі прогнозується зростання споживання рослинних олій для виробництва біопалива близько на 15%, зернових — на 10%, цукрової тростини — на 30%. За даними Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), попит на біопаливо зросте до 6% від прогнозованого попиту на енергію для автомобільного транспорту у 2030 році, що зумовлено політикою та запланованими доповненнями до проектів. На автомобільний транспорт припадало майже все використання рідкого біопалива в 2022 році, і до 2030 цей показник лише трохи знизиться до 98%, заявило МЕА після коментарів про попит на біопаливо в жовтневому огляді світової енергетики.

У 2022 році біопаливо закриває 2,2 мільйона барелів на добу попиту на нафту в порівнянні з 41,3 мільйона барелів на добу попиту на автомобільний транспорт всього, що еквівалентно 5% від цього показника, порівняно з 3 мільйонами барелів на день попиту на біопаливо або 7% від загального обсягу споживання автомобільного транспорту, що очікується у 2030 році.

Валовий збір зернових культур у світі поступово наближався до порогового значення в 300 кг/людину на рік. За 2023 рік населення світу зросло майже на 66 мільйонів людей, і тепер на Землі мешкає 8073 млн чоловік. Очікується, що в найближчі 30 років населення світу збільшиться майже на 2 мільярди людей — з нинішніх 8 мільярдів до 9,7 мільярдів у 2050 році, а в середині 2080-х років може досягти піку чисельності майже 10,4 мільярда людей.

Це стрімке зростання чисельності населення багато в чому зумовлене збільшенням кількості людей, які доживають до репродуктивного віку, а також такими факторами, як зростання тривалості життя, урбанізація та збільшення масштабів міграції.

За оцінками ФАО, попит на продукти харчування у світі до 2050 р. збільшиться вдвічі внаслідок зростання чисельності населення, урбанізації, збільшення доходів населення і попиту на більш дорогі види продовольства. Зростання обсягів виробництва продовольства у світі буде на 80% забезпечено за рахунок нарощування валових зборів зерна. Для забезпечення зростаючого попиту, необхідно, щоб виробництво продуктів харчування до 2030 року зросло на 50%.

Наслідки конфлікту в Україні для світової продовольчої системи ще більше посилили

відсутність продовольчої безпеки. Україна та Росія є одними з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що конфлікт викликає занепокоєння щодо втрати значних площ сільськогосподарських угідь в Україні та доступу до Чорного моря для українського експорту.

Ситуація ще більше ускладнюється тим, що багато країн з низьким рівнем доходів, включаючи і ті, які постраждали від конфліктів, сильно залежать від імпорту продуктів харчування з України. Ціни на продовольство досягли історичного максимуму у березні 2022 р. у реальному та номінальному вираженні.

Нині реалізація завдань забезпечення продовольчої безпеки неможлива без глибокої модернізації технологічної бази сільського господарства та переробної промисловості за рахунок впровадження методів та продуктів біотехнологій. В основі модернізації необхідне використання наявного світового досвіду здійснення інновацій у сфері біотехнологій з урахуванням уже отриманих нині результатів досліджень їх впливу на якість життя та на сам генетичний матеріал людини.

Вважаємо, що Концепція формування інноваційної агропродовольчої політики країн світу повинна передбачати:

- формування економічних інститутів, що забезпечують глобальну продовольчу безпеку на основі модернізації управління;
- підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників;
- вдосконалення ціноутворення та фінансово-кредитних відносин;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- ефективне управління ризиками та підвищення надійності системи агрострахування;
- розвиток соціальної інфраструктури сільських територій;
- нарощування експортного потенціалу країн світу для стабілізації кон'юнктури світового продовольчого ринку.

В основу єдиної агропродовольчої політики країн світу має бути покладено запропонований ФАО двосторонній підхід до забезпечення глобальної продовольчої безпеки, що передбачає додаткові інвестиції та інші стимулюючі заходи щодо зростання виробництва в аграрному секторі та створення соціальних мереж безпеки для гарантованого доступу до продуктів харчування всім верствам населення. Інноваційна агропродовольча політика країн світу має забезпечити дієву та ефективну підтримку това-

ровиробників, що забезпечує розвиток конкурентного середовища на світовому продовольчому ринку в умовах глобальної продовольчої кризи, зміни клімату, розвитку біоенергетики, наростання дефіциту водних ресурсів.

Єдина інноваційна агропродовольча політика передбачає інтенсивний розвиток системи взаємодії банківської сфери із сільськогосподарськими товаровиробниками, підприємствами переробної промисловості та торгівлі, удосконалення системи кредитування та аграрного лізингу. Щоб полегшити доступ сільських товаровиробників до кредитних ресурсів, важливо широко поширювати досвід створення спеціалізованих товарно-кредитних ланцюжків із погашенням заборгованості за кредитом на момент реалізації продукції. Стійкий розвиток аграрного сектору світу має бути визнаний урядами всіх країн та міжнародними організаціями в якості довгострокового глобального пріоритету.

Інвестування в сільські регіони країн світу, де мешкає 75% бідного населення планети забезпечить нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зростання продуктивності праці в суб'єктів господарювання, що в умовах зростання цін на продовольство є ключовими напрямками боротьби зі злиднями та голодом. Визначальне значення має при цьому створення умов для малих фермерів, що становлять 90% сільської населення в країнах, що розвиваються, щоб вони могли займатися прибутковими видами сільськогосподарської та не-сільськогосподарської виробничо-господарської діяльності. За оцінкою Світового банку, зростання сільського господарства майже вчетверо ефективніше для скорочення бідності порівняно зі зростанням в інших секторах економіки.

Інститути управління аграрним сектором потребують системного вдосконалення, що регулює міжгалузеві взаємодії сільськогосподарських товаровиробників, підприємств переробної промисловості, оптової та роздрібно торгівлі, що в умовах кризи визначає рівень цін, надійність та економічну доступність продовольства для всього населення. Міжгалузевий підхід до управління сільським господарством спрямований на підвищення ролі урядів країн світу у формуванні еквівалентного міжгалузевого обміну і визначає підприємствам переробної промисловості та торгівлі пріоритети інноваційної діяльності, які спрямовані, зокрема, на створення єдиної системи контролю якості

кінцевої продукції по всьому продовольчому ланцюжку країн.

Метод міжгалузевого балансу, одна з модифікацій якого відображає організаційно-управлінську структуру комплексу в галузевому та територіальному аспектах, дозволяє оцінювати ефект від нарощування продукції, структури, розподіл фінансових ресурсів по суб'єктах і галузях агропродовольчого ланцюга, вплив інвестиційної активності в аграрному секторі на зростання його кінцевих результатів. Для підтримки несприятливих регіонів необхідно, за досвідом країн ЄС, формувати бюджетів регіонального розвитку. Особливу увагу в умовах зростання цін на продовольство має бути приділено оцінці нових можливостей розвитку малих форм сільськогосподарського виробництва в країнах, що розвиваються. Найважливішою умовою рішення цього завдання є доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринків, що вимагає розвитку системи сховищ, сільських доріг, транспортних засобів, підприємств оптової торгівлі, налагодження надійних джерел ринкової інформації. Мале підприємство на селі сприяє створенню нових робочих місць, нарощування інноваційного потенціалу агропродовольчого комплексу, зростання інвестицій у підготовку кадрів. Єдина агропродовольча політика має бути спрямована на підтримку малих підприємств, що сприяють сталому розвитку сільських територій та агропродовольчого комплексу в цілому.

Модернізація інститутів, що регулюють земельні відносини, за досвідом країн ЄС, передбачає введення спеціальних адресних премій сільськогосподарським товаровиробникам за введення невикористовуваних земель в обіг, обґрунтування розмірів цих премій, джерел та умов їх надання.

В останнє десятиліття у всіх країнах світу все більша увага приділяється управлінню ризиками в аграрному секторі, розвитку системи агрострахування, використанню різних стратегій для управління ризиками. Страхування в аграрному секторі пов'язує економічні інтереси всіх суб'єктів агропродовольчого ланцюжка. Найбільш розвинені системи агрострахування в США, Канаді, Іспанії, де виплачуються субсидії товаровиробникам (на 1 га посівів або на одну голову сільськогосподарських тварин). У багатьох країнах світу здійснюється перехід до впровадження системи управління ризиками, основу якої становлять поліпшення доступу товарів виробників до кредитних ресурсів,

розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та інші заходи. Відомо, що субсидування агрострахування віднесено до "зеленого" кошика, тобто до тих видів витрат на підтримку аграрного сектора, які не обмежуються правилами СОТ.

Управління ризиками у вигляді різних схем страхування від стихійних лих і створення фондів з подолання наслідків захворювань тварин і рослин є однією з найважливіших ланок в єдиній інноваційній агропродовольчій політиці. Особливе значення в умовах фінансової кризи має управління економічними ризиками, що виникають через нестійкість ринкових цін. Досвід країн ЄС свідчить про ефективність використання як страхових схем відшкодування збитків минулих періодів, так і схем безпосередньої компенсації доходів і зустрічних циклічних виплат.

Найважливішою соціальною проблемою у світі є забезпечення доступу до споживання продовольства всім категоріям і прошарків населення в обсягах, що забезпечують їм здоровий спосіб життя. Швидке зростання цін на продовольство особливо небезпечне для найбідніших домогосподарств і найбільш уразливих груп населення. Необхідно інтенсивно розвивати існуючі в багатьох країнах мережі соціальної безпеки, що передбачають реалізацію програм розподілу продовольства, безкоштовного харчування, надання робочих місць. Використання мереж соціальної безпеки спрямоване на боротьбу з недоїданням, що негативно впливає на нинішнє та майбутнє покоління.

Обґрунтування ефективності єдиної інноваційної агропродовольчої політики доцільно здійснювати за моделлю імітації, що є інструментом відтворення часткової рівноваги, що охоплює всю агропродовольчу систему світу. Модель, розроблена для країн ЄС, містить базовий сценарій розвитку агропродовольчої політики, який зіставляється зі сценаріями, що передбачають різні варіанти підтримки сільських товаровиробників. Імітаційна модель імітації єдиної інноваційної агропродовольчої політики дозволить оцінити стан земельних, водних та лісових ресурсів, їх вплив на сталий розвиток аграрного сектору світу, ефективність розвитку страхування від несприятливих погодних умов, дослідити наслідки застосування генетично модифікованих та традиційних продуктів, розробляти сценарії забезпечення безпеки та якості продовольства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наукове обґрунтування єдиної інноваційної агропродовольчої політики світу потребує консолідації зусиль та підвищення ефективності взаємодії політиків, науковців та громадськості. Необхідною є критична оцінка придатності результатів науково-дослідних робіт назрілим викликам у розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищення ролі міждисциплінарних наукових досліджень для гідної відповіді на загрозу втрати продовольчої безпеки у світі. Таким чином, необхідно врахувати результати нових пошуків парадигми, що характеризують економічне середовище, яке зумовлює основні фактори формування системи національної продовольчої безпеки у найближчій перспективі:

- створення сприятливих організаційно-економічних умов, що враховують мінімізацію транзакційних витрат для спрощення виходу внутрішніх виробників на зовнішній ринок, має поставитися до пріоритетів удосконалення економічно-виробничого механізму реалізації можливостей продовольчої безпеки;

- формування системи гарантованої закупівлі;

- вплив на формування конкурентного середовища в аграрному секторі, який вважається перспективним напрямом співпраці держави та приватних інвесторів;

- регулювання цін, що відповідає вимогам системи продовольчої безпеки, та є засобом підвищення ефективності державної підтримки та інтенсифікації аграрного виробництва;

- необхідно врахувати, що можливості вирішення економічної проблеми забезпечення продовольчої безпеки залежить від характеру системи заходів державного регулювання;

- як центральне питання необхідно розглядати зниження витрат у сільському господарстві та в цілому в агропродовольчому секторі для кращого забезпечення продовольчої безпеки;

- агропромисловий аспект національної продовольчої безпеки має враховувати аналіз стану матеріально-технічної бази сільського господарства, а також оцінку ефективності маркетингового середовища;

- необхідно прискорити процеси модернізації матеріально-технічної бази суб'єктів виробництва та переробки сільськогосподарської продукції з метою забезпечення сталого зростання його виробництва в країні;

— необхідно створити сучасну систему фінансування інноваційних проектів із виробництва та переробки сільськогосподарської продукції та стимулювати її експорт;

— важливе значення має стимулювання інноваційного розвитку, що відповідає екологічним вимогам системи державного регулювання щодо забезпечення продуктами харчування населення країни.

Література:

1. Свиноус І. В. Щодо проблеми продовольчої безпеки у контексті зміни умов господарювання. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 206—209.

2. Чумак, І. В. Пандемія COVID-19 як каталізатор інновацій у сфері публічної політики продовольчої безпеки. Право та державне управління. 2021. № 1. С. 161—169.

3. Кундєєва Г. Продовольча безпека: інноваційний розвиток і зміни у споживанні харчових продуктів. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2016. № 42 (2). С. 29—36.

4. Крамаренко І. С., Широков М. А., Нікон, Д. Є., Білоус, О. А. Роль інвестиційного потенціалу у контексті продовольчої безпеки. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2018. № 3. С. 433—444.

5. Коваленко О. В., Копилова К. В., Вербицький С. Б. Профільна інноваційна діяльність наукових установ агропромислового напрямку щодо реалізації засад продовольчої безпеки держави. Таврійський науковий вісник. Економічні науки. 2017. № 98. С. 17—24.

6. Коваленко О. В. Реалізація інноваційної моделі України за кризових обставин: аспекти соціальної та продовольчої безпеки. Облік і фінанси. 2015. № 1. С. 152—158.

7. Мазуренко О. В. Інноваційно-технологічний розвиток тваринництва як умова продовольчої безпеки. Економіка АПК. 2015. С. 9. С. 89—94.

8. Новак Н. П. Розвиток та конкурентні переваги органічних аграрних підприємств у контексті забезпечення продовольчої безпеки. Причорноморські економічні студії. 2016. № 7. С. 138—141.

References:

1. Svynous, I.V. (2013), "On the problem of food security in the context of changing economic conditions", Innovatsijna ekonomika, vol. 3, pp. 206—209.

2. Chumak, I.V. (2021), "COVID-19 pandemic as a catalyst of innovation in the field of public security policy", Pravo ta derzhavne upravlinnia, vol. 1, pp. 161—169.

3. Kundieieva, H. (2016), "Food security: innovative development and changes in food consumption", Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, vol. 42 (2), pp. 29—36.

4. Kramarenko, I.S. Shirokov, M.A. Nikon, D.E. and Belous, O.A. (2018), "The role of investment potential in the context of food security", Bulletin of KhNAU, vol. 3, pp. 433—444.

5. Kovalenko, O.V. Kopylova, K.V. and Verbyts'kyj, S.B. (2017), "Relevant innovative activity of agroindustrial scientific institutions as to the implementation of food security fundamentals of the state", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky, vol. 98, pp. 17—24.

6. Kovalenko, O.V. (2015), "Implementation of Ukraine's innovative model under crisis circumstances: aspects of social and food security", Oblik i finansy, vol. 1, pp. 152—158.

7. Mazurenko, O.V. (2015), "Innovative and technological development of animal husbandry as a condition of food security", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 89—94.

8. Novak, N.P. (2016), "Development of competitive advantages and organic agricultural enterprises in the context of food security", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 7, pp. 138—141. *Стаття надійшла до редакції 31.10.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 631.115.11:005.332.4

Л. Б. Гнатишин,

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування,

Львівський національний університет природокористування,

ORCID ID: <https://doi.org/0000-0003-4425-0514>

Р. І. Великий,

аспірант, Львівський національний університет природокористування,

ORCID ID: <https://doi.org/0000-0002-1000-9995>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.58

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ДЛЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ

L. Hnatyshyn,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department

of Accounting and Taxation, Lviv National Environmental University

R. Velykyy,

Postgraduate student, Lviv National Environmental University

ASSESSMENT OF FARM COMPETITIVENESS FOR MANAGEMENT PURPOSES

З'ясовано, що підвищена конкурентоспроможність відкриває можливості для подальшого зростання обсягів виробництва та зміцнення позицій на ринку. Проте, для малоземельних сімейних ферм така закономірність неприйнятна, оскільки через обмеженість ресурсів вони не можуть забезпечувати зростання конкурентоспроможності за рахунок ефекту масштабу. Причиною низької прибутковості фермерських господарств є неспроможність формувати великі товарні партії, з якими можна виходити на ринок без участі посередників, тим самим скорочуючи продовольчий ланцюг. Представлено науково-методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств в умовах обмеженого інформаційного масиву показників про перебіг та результати їх діяльності за даними скороченої форми фінансової звітності та спрощеного бухгалтерського обліку. У процесі оцінювання конкурентоспроможності на основі матричного підходу одночасно забезпечується оцінка внутрішнього та зовнішнього конкурентного середовища фермерського господарства, у тому числі на предмет виявлення господарств-конкурентів, які перебувають на новому чи цільовому ринку. Встановлено, що важливим етапом управлінської діяльності фермерського господарства є визначення ефекту впроваджених управлінських заходів щодо впливу на конкурентоспроможність. Інформація про ефективність управлінських заходів допоможе фермеру ухвалювати обгрунтованіші рішення, коригувати стратегії та покращувати бізнес-процеси.

The article analyzes the main indicators of farm development in Ukraine. Pursuing sustainable development goals, farms play a crucial role in ensuring food supply, providing employment for peasants, and fostering the prosperity of rural areas. The operation of farms encompasses two primary objectives: consumption, which aims to improve the welfare of all family members, and production, which seeks to enhance competitiveness to maximize income. The findings indicate that production volumes and the competitiveness of economic structures are interrelated. Increasing production volumes can lead to reduced costs, improved product quality, expanded markets, and the adoption of innovations, all of which enhance a farm's competitiveness. At the same time, greater competitiveness creates opportunities for further production growth and strengthens market positions. However, this relationship does not apply to small family farms. Due to limited resources, they cannot increase their competitiveness through economies of scale. The proposed methodology for assessing the competitiveness of farms based on their competitive advantages is simple, easily accessible, and standardized. It utilizes data from simplified accounting and condensed financial statements, making it applicable to internal and external

stakeholders (users). A crucial aspect of farm management is evaluating the impact of management measures to determine whether they positively influence competitiveness and overall farm performance. Managerial decisions aimed to create competitive advantages encompass a broad range of strategies focused on optimizing operations, enhancing efficiency, and developing unique offers that outperform competitors. These management solutions address various facets of the farm's operations, including operational optimization, financial management, innovation, marketing strategies, and human resources management. Having clear information on the effectiveness of these management measures enables farmers to make more informed decisions, adjust strategies, and refine business processes. Without a thorough analysis of the results, it can be challenging for farmers to evaluate whether investments in specific projects or management decisions were justified.

Ключові слова: фермерські господарства, управління, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, оцінка, управлінські рішення, управлінські заходи.

Key words: farms, management, competitiveness, competitive advantages, assessment, managerial decisions, management measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний етап розвитку аграрної економіки передбачає високий ступінь концентрації конкуренції у цій галузі. Ринкова конкуренція вимагає від фермерських господарств пристосування до умов мінливого конкурентного середовища. Ключовим інструментом, який забезпечує можливість збереження чи розширення конкурентних позицій фермерських господарств на цільовому ринку, вплив на ринкову ситуацію через наявність конкурентних переваг є система управління. Виключно вдале використання інструментів управління конкурентоспроможністю з метою її підвищення забезпечить ефективне функціонування фермерських господарств та дозволить відновити їх діяльність на деокупованих територіях. Водночас важливим є стратегічне управління конкурентоспроможністю фермерських господарств для забезпечення стабільності їх функціонування, системного виконання економічних та соціальних функцій і забезпечення добробуту родини фермера.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам управління, що пов'язані із діяльністю сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі фермерських господарств, присвячений науковий доробок низки зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Діденка Є. О., Жураківського П. І. [10], Митяя О. В. [14], Погребняк Д. В. [17], Портера М. [18], Халімон Т. М. [20], Яціва І. Б., Солов'я Ю. І. [24; 25]. Роль та значення фермерських госпо-

дарств, а також закономірності формування їх конкурентоспроможності досліджували Липчук В. В. [1; 2; 13], Шпикуляк О. Г., Малік М. Й., Мамчур В. А. [3; 23], Бережна І. М., Грищенко О. Ю. [6], Гнатишин А. Б. [7; 8]. Вивченням інструментарію та механізмів управління конкурентоспроможністю займалися Архієреєв С. І., Мешкова В. В. [5], Дикань В. Л., Пономарьова Т. В. [9], Ігнатенко М. М., Леваєва А. Ю., Мармуль А. О. [12], Самодай В. П., Машина Ю. П., Руденко Н. В. [20].

Водночас нерозв'язаними залишаються питання оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств як передумови прийняття виважених управлінських рішень щодо досягнення конкурентних переваг на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. За результатами оцінки розробка виважених механізмів управління конкурентоспроможністю фермерських господарств повинна спрямовуватись як на активізацію виробничих та бізнес-процесів, прибутковості та безперервності діяльності дрібного аграрного бізнесу через відтворення виробничого потенціалу, так і на соціальні та екологічні аспекти їх діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Означена проблема обумовила вибір теми даного дослідження, основна мета якого полягає у розробці науково-методичних підходів щодо оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств в умовах обмеженого інформаційного масиву показників про перебіг та результати їх діяльності за даними скороченої форми фінансової звітності та спрощеного бухгалтерського обліку.

Таблиця 1. Динаміка кількості сільськогосподарських товаровиробників України, од

Форма господарювання	Рік						2022 до 2016, %
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
С-г товаровиробники, всього	47697	45558	49208	48504	47523	45661	95,7
з них фермерські господарства	33682	34137	33164	32452	31851	31257	92,8
сімейні ферми	-	-	-	64	48	151	-
виробничі кооперативи	998	997	996	1005	1009	1001	100,3
обслуговуючі кооперативи	949	1017	1073	1207	1270	1274	134,2
Особисті селянські господарства	4075234	4031713	3996512	3975153	3954865	3921583	96,2
Садівничі господарства	-	-	-	-	-	4128	-

Примітка: дані наведено без урахування тимчасово окупованих територій.
Джерело: складено на підставі [21].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У загальному прояві аграрний бізнес покликаний відігравати активну роль у реалізації концепції сталого розвитку, забезпечуючи прогнозований результат, який має бути досягнутий шляхом прогресу в межах Цілей сталого розвитку ООН на період до 2030 року [19]. У системі досягнення цілей сталого розвитку фермерські господарства є гарантами продовольчого постачання, зайнятості селян та розквіту сільських територій. Глобальна ініціатива Десятиліття Family Farming 2019—2028 [4] пропонує механізм реалізації заходів для досягнення цілей сталого розвитку до 2030 р. у контексті функцій, притаманних сімейним фермам, вважаючи, що вони володіють інституційною спроможністю цілеспрямовано впроваджувати ініціативи сталого розвитку в сільській місцевості. Порівняно з іншими формами фермерства, сімейні фермери функціонують гнучко та творчо.

Українські фермерські господарства є прошарком сільськогосподарських товаровиробників, що динамічно розвивається і підвищує значимість аграрного сектора в національній економіці [6]. Фермерські господарства є рівноправними представником агробізнесу в організаційній структурі сільськогосподарського виробництва, активними учасниками аграрного ринку України, невід'ємним елементом територіальних утворень і місцевої культури. Науковці стверджують, що паралельно фермерство є дієвим механізмом, який сприяє розширенню зайнятості, підвищенню доходів населення сільських територій, збалансованості раціону харчування та збереженню навколишнього середовища [3].

Впродовж першого року повномасштабної війни кількість діючих сільськогосподарських підприємств різко зменшилась — на 31,4% з 51,8 тис. до 35,6 тис. одиниць. У структурі сільськогосподарських товаровиробників левову частку займають фермерські господарства [11]. В умовах сьогодення фермерські господарства в дуальній структурі сільськогосподарського виробництва представляють індивідуальний сектор. Проте їм також доводиться конкурувати із представниками корпоративного сектору — сільськогосподарськими підприємствами різних форм власності, розмірів землекористування та масштабів виробництва. Прояви означених тенденцій представлені у табл. 1.

Представлена у таблиці інформація демонструє тенденцію до зменшення кількості фермерських господарств. У контексті умов воєнного часу така ситуація зумовлена призупиненням діяльності тих фермерських господарств, чиї землі розташовані в зоні активних бойових дій та на окупованих територіях. Водночас намітилась позитивна динаміка щодо кількості сімейних ферм. Так, у 2021 році, порівняно із 2020 роком, кількість сімейних ферм зросла втричі. Флагманом у поширенні сімейного фермерства є Львівська область, де є близько 280 тис. особистих селянських господарств. [15]. Власне, підґрунтям поширення сімейного фермерства є особисті селянські господарства, які ще до початку повномасштабного вторгнення росії скористались перевагами офіційного господарювання.

Високий рівень конкурентоспроможності великих сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому аграрному ринку сприяє зростанню обсягів виробництва. Великі агрохолдинги мають значно більше ресурсів для нарощування обсягів ви-

Таблиця 2. Динаміка виробництва валової продукції фермерськими господарствами України

Показник	Рік				2022 до 2019, +/-
	2019	2020	2021	2022	
Виробництво продукції сільського господарства у сталих цінах 2016 року, млрд грн	79,1	65,8	90,3	59,8	-19,3
Частка фермерських господарств у виробництві рослинницької продукції, %					
зернові і зернобобові	15,3	14,9	16,5	15,6	0,3
бурак цукровий	4,5	4,6	4,8	5,5	1,0
соняшник	20,3	18,8	20,2	18,3	-2,0
картопля	0,5	0,5	0,6	0,5	0
овочі	3,0	3,0	2,4	1,3	-1,7
плоди і ягоди	4,7	4,5	7,2	7,1	2,4
Частка фермерських господарств у виробництві тваринницької продукції, %					
м'ясо у забійній вазі	2,8	3,1	3,5	3,5	0,7
молоко	2,2	2,4	2,8	3,3	1,1
яйця	0,8	0,8	1,0	0,9	0,1
вовна	2,8	2,3	2,8	2,5	-0,3
мед	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1

Джерело: складено на підставі [21, с. 66, 126].

робництва, що ставить малі фермерські господарства у менш вигідне становище. Високі ціни на добрива, паливе та техніку знижують рентабельність фермерських господарств. Обсяги виробництва є важливим показником розвитку фермерських господарств та рівня їх кон-

курентоспроможності. Вони відображають загальний внесок фермерів у сільськогосподарське виробництво, рівень ефективності господарювання та здатність забезпечувати продовольчу безпеку на локальному і державному рівні (табл. 2).

Сильні сторони	Слабкі сторони
Навики і досвід, що передаються з покоління в покоління (династичність бізнесу) Традиції якісного обслуговування Мотивований персонал Досвід роздрібної торгівлі Неповторний стиль реклами та просування продукції на ринок Крафтове та нішеве виробництво Приватна власність на землю та засоби виробництва Цінні нематеріальні активи у вигляді привабливого іміджу торговельної марки	Малі розміри господарств та ресурсні обмеження, що унеможливорює ефект масштабу Високі операційні витрати Висока вартість крафтової продукції та продукції преміум-класу Обмежений доступ до довгострокового кредитування для автоматизації та роботизації виробничих процесів Низька ліквідність активів Відсутність власного сайту та інтернет-реклами Відсутність систематичного контролю за якістю продукції
Можливості	Загрози
Згортання діяльності господарств-конкурентів, зокрема в зонах бойових дій Організація електронної комерції Використання нових інформаційних систем, у тому числі для організації ефективної логістики Організація системи якості контролю продукції Кооперація та диверсифікація Швидка розробка та введення на ринок нових видів продукції та послуг Зростання попиту на новий вид продукції Пріоритетність вітчизняного виробника в очах споживачів Участь у програмах державної підтримки	Вплив сезонного чинника Зростання цін на сировину та енергоносії Інфляція Низька купівельна спроможність населення Зміна гастрономічних уподобань споживачів Обмежена доступність до глобальної системи збуту сільськогосподарської продукції

Рис. 1. Матриця SWOT-аналізу оцінки конкурентоспроможності фермерського господарства

Джерело: побудовано авторами.

У виробництві сільськогосподарської продукції фермерські господарства підтримують загальний тренд стабільності виробництва завдяки впровадженню тепличного вирощування, нових технологій та екологічних стандартів. Найбільший внесок фермерські господарства роблять у виробництво продукції рослинництва, зокрема через високий експортний попит на окремі види продукції. При цьому спостерігаємо зростання частки стосовно плодів і ягід, що свідчить і про ефективність цього напрямку рослинництва, і про його конкурентоспроможність. Овочевий сегмент демонструє помітні коливання залежно від погодних умов та впливу сезонності. Негативна тенденція загального виробництва продукції найперше зумовлена зменшенням кількості фермерських господарств. У тваринництві частка фермерських господарств менша, водночас вони забезпечують помітну частку виробництва м'яса, молока та вовни. Останнім часом зростає інтерес фермерських господарств до органічного тваринництва.

Не всі вітчизняні фермерські господарства є готовими до конкуренції в розбалансованій на користь великих сільськогосподарських товаровиробників організаційній структурі сільськогосподарського виробництва. Доволі часто відсутність у фермерів практики використання маркетингових заходів унеможливає вигідну реалізацію продукції навіть за рахунок такої конкурентної переваги як висока якість. Тому одним із підходів до розуміння конкурентоспроможності є здатність фермерського господарства отримувати синергетичний ефект від раціонального використання наявних і новостворених у процесі реалізації стратегії розвитку конкурентних переваг [20, с. 21—22]. При цьому науковці зазначають, що конкурентоспроможність можна оцінити лише в межах певної групи підприємств, що виробляють однакові товари [18, с. 247]. Проте, з огляду на невеликі масштаби господарювання, брак знань та інформації, інколи фермери, досягнувши максимального рівня продаж та прибутку, не бажають переходити в інший стан для формування унікальних конкурентних переваг.

З огляду на вище зазначені обставини прийнятною для фермера може бути матрична методика оцінки конкурентоспроможності, котра реалізується через формування матриць з попереднім відбором стратегії. На основі такого підходу одночасно забезпечується оцінка внутрішнього та зовнішнього конкурентного середовища фермерського господарства, у тому числі на предмет виявлення господарств-

конкурентів, які перебувають на новому чи цільовому ринку. З цього приводу на рис. 1 представимо матрицю SWOT-аналізу оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств.

Запропонований варіант оцінки може бути базовим у стратегічному плануванні фермерського господарства з метою аналізу ринку для кращого розуміння ситуації, перевірки правильності заданого курсу розвитку фермерського господарства, розгляду варіанту перебудови агро-бізнесу для досягнення конкурентних переваг тощо. Під час використання такого виду оцінки конкурентоспроможності фермер повинен отримати розуміння яка можливість допоможе максимально використати сильні сторони продукції чи послуг, як мінімізувати слабкі сторони та максимально використати можливості, яким чином сильні сторони зможуть захистити господарство від неконтрольованих зовнішніх чинників.

Визначення рівня конкурентоспроможності фермерського господарства є початковим моментом у плануванні його діяльності та розробці стратегії конкурентоспроможності. Актуальна методика оцінки конкурентоспроможності фермерського господарства об'єднує не лише етапи її проведення, а й передбачає сукупність методів і джерел отримання інформації, залежно від організаційно-правового статусу фермерського господарства та його спеціалізації. При цьому найбільшою проблемою є значна інформаційна обмеженість, що здебільшого пов'язано із веденням середніми та дрібними фермерськими господарствами спрощеної форми обліку та складання скороченої фінансової звітності. Відтак, багато процесів, які відбуваються у фермерських господарства та мають вплив на конкурентоспроможність залишаються поза межами фінансової та статистичної оцінки, унеможливаючи тим самим порівняння результатів діяльності з аналогічними результатами господарств-конкурентів.

Конкурентоспроможність фермерських господарств має відносний характер, що свідчить про можливість її існування лише за наявності конкурентів та у порівнянні з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками. Показник конкурентоспроможності має вищу цінність, якщо він є не лише внутрішньою та індивідуальною характеристикою фермерського господарства, а представлений у порівнянні з аналогічними показниками інших фермерських господарств — учасників конкретного сегменту ринку, або у порівнянні з показниками конкретного еталонного фермерсь-

кого господарства, якщо мова йде про монополізований ринок. Значення показника рівня конкурентоспроможності фермерського господарства є короткотерміновим, тобто має тимчасовий (динамічний) характер. Тому значення є актуальним лише в конкретний момент чи впродовж періоду проведення оцінки, а відтак не може бути цінним як довгострокова характеристика фермерського господарства.

При тому, що значення рівня конкурентоспроможності є узагальнюючим та складним поняттям, оскільки акумулює різні показники, за сукупністю яких оцінюється, набір таких показників у більшості випадків є індивідуальним для кожного окремого фермерського господарства. Загалом конкурентне середовище фермерських господарств характеризується зростаючою інтенсивністю конкуренції та зміною у сприйнятті покупців пріоритетів серед показників конкурентних переваг. Тому важливим є визнання переваг фермерського господарства ринком, а передусім споживачами. Так, споживачі, розуміючи та сприймаючи конкретні характеристики діяльності фермерського господарства як його переваги, будуть прихильними саме до цього господарства.

Відомо, що сучасна концепція конкурентоспроможності побудована на теорії конкурентних переваг, якими є конкретні особливості або характеристики, що дозволяють господарству перевершувати конкурентів на ринку. Оцінка конкурентної переваги дозволяє визначити чому саме це фермерське господарство виграє у конкурентів, що воно може запропонувати кращого або дешевшого, яке його ключове джерело успіху. Конкурентні переваги можуть бути унікальними технологіями, патентами, лояльною базою клієнтів, низькими витратами або сильною брендовою репутацією. Отож, конкурентна перевага — це конкретні чинники, що дозволяють фермерському господарству вигравати у конкурентів і займати лідерські позиції; це унікальні риси або пропозиції, які роблять фермерське господарство сильнішим, порівняно із конкурентами.

Окремими категоріями показників конкурентних переваг є так звані факторні показники, які віддзеркалюють вплив певного явища на рівень конкретної конкурентної переваги фермерського господарства. Через існування великої кількості факторів, що чинять вплив на конкурентоспроможність фермерських господарств, перелік факторних показників може бути доволі розлогий, порівняно із результативними показниками, зокрема: широта асортименту продукції та послуг, наявність необхі-

дних покупцеві продукції і товарів, наявність новинок, рівень та швидкість обслуговування, зручність інфраструктури, бонусні та інші програми заохочення клієнтів, співвідношення ціни та якості, пропозиція продукції високої якості (фреш-категорія, преміум-категорія, крафтова категорія, органічна категорія тощо), соціально відповідальна діяльність.

Факторні показники дають розуміння міри впливу того чи іншого фактора на рівень конкурентної переваги фермерського господарства, а їх порівняння із показниками конкурентів формує бачення фермера, які з досліджуваних факторних показників слід покращувати для підвищення результативних показників, а відтак — конкурентоспроможності фермерського господарства. Поєднання в оцінці результативних і факторних показників уможливорює комплексну оцінку конкурентоспроможності фермерського господарства, іншими словами зрозуміння його поточного становища для визначення стратегії зростання.

Для оцінки конкурентних переваг було обрано критерії, які включено в анкету-опитувальник. Нами прийнято рішення обмежитись такими основними критеріями конкурентних переваг, які безпосередньо впливають на прибуток, привабливість для клієнтів, їхню прихильність та задоволення продукцією і послугами:

- Фінанси (фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність).
- Маркетинг (частка ринку, впізнаваність бренду, цінова конкурентоспроможність).
- Бізнес-процеси (виробничі витрати, урожайність, продуктивність, якість продукції).
- Інноваційність (кількість інноваційних впроваджень, частка інвестицій у розвиток).
- Соціально відповідальна діяльність та екологічна стійкість.
- Управлінська ефективність (швидкість прийняття рішень, здатність до адаптації, гнучкість в умовах змін).

Анкетування проведено серед експертів — осіб, які знайомі із особливостями діяльності досліджуваних фермерських господарств, відгуками споживачів, інформацією із ЗМІ і соціальних мереж та оцінкою рівня конкурентоспроможності досліджуваних фермерських господарств за результативними показниками (дохід, прибуток, фінансова стійкість тощо). Деякі експерти є споживачами окремих фермерських господарств. Таким чином за допомогою десятибальної шкали фермер отримує інструмент оцінки діяльності фермерського господарства загалом, а також визначає вклад

окремого напрямку діяльності у реалізацію стратегії підвищення конкурентоспроможності. Інтегральний показник дає змогу визначити конкурентоспроможність фермерського господарства серед групи конкурентів та розробити управлінські рішення щодо збереження і поліпшення своїх конкурентних позицій [17]. Конкурентоспроможність може бути визначена шляхом середньозваженої арифметичної із встановленням експерним шляхом коефіцієнтів вагомості для кожного критерію [16].

Таблиця 3. Ранжування коефіцієнтів конкурентних переваг фермерських господарств

Критерії (показники)	Ваговий коефіцієнт	Значення (бали 1–10)		Зважена оцінка	
		min	max	min	max
ФГ «Галичани-Агро-Ленд» (місце у рейтингу 4)					
Фінанси	0,2	7	9	1,4	1,8
Маркетинг	0,15	5	6	0,75	0,9
Бізнес-процеси	0,2	4	5	0,8	1,0
Інноваційність	0,15	7	8	1,05	1,2
Соціально відповідальна діяльність	0,15	6	7	0,9	1,05
Управлінська ефективність	0,15	6	8	0,9	1,2
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	35	43	5,8	7,15
ФГ «Пчани-Денькович» (місце у рейтингу 5)					
Фінанси	0,2	6	7	1,2	1,4
Маркетинг	0,15	6	8	0,9	1,2
Бізнес-процеси	0,2	7	8	1,4	1,6
Інноваційність	0,15	3	4	0,45	0,6
Соціально відповідальна діяльність	0,15	5	6	0,75	0,9
Управлінська ефективність	0,15	6	7	0,9	1,05
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	33	40	5,6	6,75
ФГ «Агротем» (місце у рейтингу 3)					
Фінанси	0,2	5	7	1,0	1,4
Маркетинг	0,15	7	9	1,05	1,35
Бізнес-процеси	0,2	7	9	1,4	1,8
Інноваційність	0,15	4	5	0,6	0,75
Соціально відповідальна діяльність	0,15	5	7	0,75	1,05
Управлінська ефективність	0,15	7	8	1,05	1,2
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	35	45	5,85	7,55
ФГ «Малинівка» (місце у рейтингу 1)					
Фінанси	0,2	8	9	1,6	1,8
Маркетинг	0,15	6	9	0,9	1,35
Бізнес-процеси	0,2	6	7	1,2	1,4
Інноваційність	0,15	4	5	0,6	0,75
Соціально відповідальна діяльність	0,15	7	8	1,05	1,2
Управлінська ефективність	0,15	7	8	1,05	1,2
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	38	46	6,4	7,7
ФГ Кушпіта Б.О. (місце у рейтингу 2)					
Фінанси	0,2	4	6	0,8	1,2
Маркетинг	0,15	6	9	0,9	1,35
Бізнес-процеси	0,2	8	9	1,6	1,8
Інноваційність	0,15	8	9	1,2	1,35
Соціально відповідальна діяльність	0,15	5	7	0,75	1,05
Управлінська ефективність	0,15	6	7	0,9	1,05
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	38	47	6,15	7,8
ФГ Іваніцького Р.Є. (місце у рейтингу 6)					
Фінанси	0,2	2	5	0,4	1,0
Маркетинг	0,15	4	5	0,6	0,75
Бізнес-процеси	0,2	5	6	1,0	1,2
Інноваційність	0,15	4	5	0,6	0,75
Соціально відповідальна діяльність	0,15	5	6	0,75	0,9
Управлінська ефективність	0,15	6	7	0,9	1,05
Коефіцієнт конкурентних переваг (ККП)	1	26	34	4,25	5,65

Відтак, інтегральне значення коефіцієнта конкурентних переваг визначатимемо за формулою:

$$ККП = 0,2\Phi + 0,15M + 0,2БП + 0,15I + 0,15СВД + 0,15УЕ \quad (1),$$

де ККП — коефіцієнт конкурентних переваг фермерського господарства;

Φ — конкурентна перевага за критерієм "Фінанси";

M — конкурентна перевага за критерієм "Маркетинг";

$БП$ — конкурентна перевага за критерієм "Бізнес-процеси";

I — конкурентна перевага за критерієм "Інноваційність";

$СВД$ — конкурентна перевага за критерієм "Соціально відповідальна діяльність";

$УЕ$ — конкурентна перевага за критерієм "Управлінська ефективність".

Результати анкетування за обраними критеріями оцінки конкурентних переваг представлені у табл. 3.

Підводячи підсумок зазначимо, що не прослідковуємо одностайності експертів в оцінці конкурентних переваг фермерських господарств за обраними критеріями. Так, господарства "Галичани-Агро-Ленд" та Кушпіта Б.О. отримали вищі бали за критерієм інноваційності, оскільки повсякчас на засадах коротко-, довготермінового кредитування чи реінвестування прибутку покращують свою матеріально-технічну базу, впроваджують нові проекти. Підтвердженням того також є доволі великі суми в активі балансу цих господарств за статтями "Нематеріальні активи" та "Незавершені капітальні інвестиції". Попри те, на фоні досить високої оцінки за критеріями "Маркетинг" та "Бізнес-процеси" фермерське господарство "Агротем" має нижчу оцінку за інноваційністю, оскільки свого часу вдало скориставшись коштами державної підтримки для започаткування діяльності молочної ферми, згодом не змогло належним чином провадити бізнес, щоб забезпечити реінвестування прибутку у подальший розвиток. Конкурентними перевагами лідера (фермерське господарство "Малинівка") є висока фінансова стійкість, соціально відповідальна діяльність та управлінська ефек-

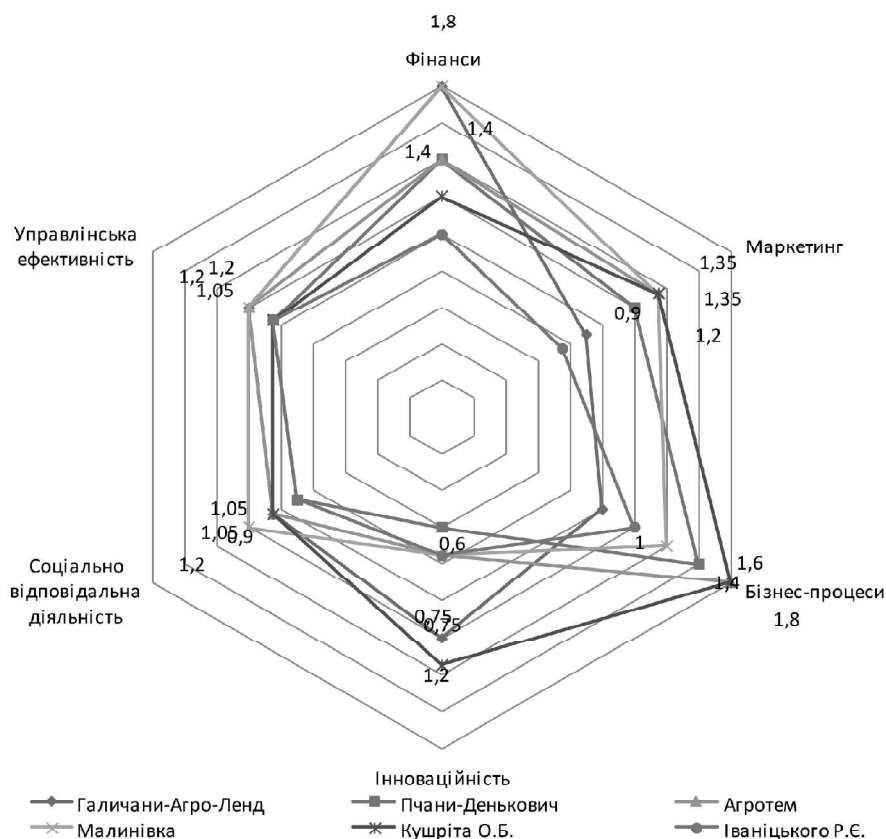

Рис. 2. Багатокутник конкурентних переваг фермерських господарств за максимальною експертною оцінкою

Джерело: побудовано авторами.

тивність. Очевидно, що критерій "Управлінська ефективність" набирає більшої ваги, коли приватна власність на землю та засоби виробництва стає додатковим мотивом для виваженості в управлінні, оскільки під час прийняття рішень фермер рівноцінно думає про конкурентоспроможність господарства, добробут та майбутнє родини і сільської спільноти, де розташоване його господарство.

Логічним продовженням оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств є використання графічного методу для візуального відображення рівнів конкурентних переваг. Такий підхід дозволяє наочно показати сильні та слабкі сторони господарства порівняно з конкурентами. Кожна вісь багатокутника конкурентних переваг, що виходить з центру діаграми, репрезентує окрему конкурентну перевагу, величина якої відкладається на цій осі. Потім точки з'єднуються, утворюючи багатокутник, конфігурація якого свідчить про такі тенденції: чим ближче багатокутник до зовнішнього краю, тим вищий рівень конкурентної переваги за обраним критерієм. Таким чином великі відстані від центру до точок на осях свідчать про сильні сторони фермерського гос-

подарства за конкретними критеріями, тоді як менші — про слабкі. Завдяки цьому фермерське господарство може зосередитися на тих аспектах, які потребують покращення. Ідеальний варіант, коли багатокутник є досить рівним і займає велику площу, що свідчить про збалансованість конкурентних переваг за обраними критеріями (рис. 2). Найбільші за площею багатокутники показують, що вища конкурентоспроможність у фермерських господарств Малинівка та Кушпіта Б.О. Водночас, у кожного з них переважають різні конкурентні переваги — у Малинівки багатокутник витягнутий у бік критеріїв "Фінанси" та "Соціально відповідальна діяльність", тоді як у Кушпіта Б.О. у бік критеріїв "Інноваційність" та "Бізнес-процеси".

Підсумовуючи зазначимо, що оцінка конкурентних переваг фермерського господарства доволі часто базується на суб'єктивному сприйнятті того чи іншого елементу функціонування конкретного господарства. Такий підхід є наслідком авторського трактування поняття конкурентоспроможності фермерського господарства, у якому звернуто увагу на значення не лише фактичного переважання над конкурентами, а й визнання такого переважання

кінцевим споживачем. У цьому контексті погоджуємося з науковцями, що саме споживач чинить безпосередній вплив на результуючий показник — прибуток підприємства, обираючи той чи інший вид продукції на основі його суб'єктивного сприйняття сукупності конкурентних переваг і здійснюючи купівлю з певною періодичністю [5, с. 217].

Результати оцінки конкурентоспроможності фермерського господарства є підґрунтям для формування управлінських висновків щодо напрямів її покращення та досягнення запланованих результатів. Тому фермеру слід ініціювати розробку заходів щодо удосконалення механізму управління конкурентоспроможністю у контексті впливу на покращення конкурентних переваг.

В умовах фермерського господарства управлінські заходи — це комплекс дій та рішень, які приймає голова фермерського господарства одноосібно, або разом із засновниками для досягнення цілей свого господарства, у даному випадку підвищення конкурентоспроможності. Важливим етапом управлінської діяльності фермерського господарства є визначення ефекту впроваджених заходів. Цей етап дозволяє оцінити, наскільки ці заходи були ефективними, чи досягли вони поставлених цілей (для прикладу підвищення прибутковості, зниження витрат чи збільшення продуктивності), і чи мають позитивний вплив на конкурентоспроможність та загалом діяльність фермерського господарства. Тобто, визначення ефекту дозволяє точно оцінити економічну доцільність та результативність заходів; є важливим для підготовки фінансової звітності та залучення інвесторів, які цікавляться ефективністю агробізнесу. Також інформація про ефективність заходів допоможе фермеру ухвалювати обґрунтованіші рішення, коригувати стратегії та покращувати бізнес-процеси. Без чіткого аналізу результатів фермеру складно оцінити, чи виправдали себе інвестиції в певний проект або рішення.

З огляду на специфіку управління у фермерському господарстві, коли фермер поєднує кілька функцій (управління, контроль, облік та інколи залучений до виробничого процесу), слід запропонувати просту методику визначення ефекту від впровадження управлінських заходів. Інформаційна база для розрахунку повинна бути доступною, щоб фермер без зайвих зусиль, навіть за умови відсутності у господарстві штатної посади бухгалтера чи економіста, зміг виконати розрахунки.

Отож, ефект від реалізації управлінських рішень пропонуємо визначати шляхом по-

рівняння результатів до і після впровадження цих рішень. Якщо реалізація рішення вимагала мінімальних витрат, які були визнані як витрати виробництва, то у загальному вигляді формула для оцінки ефекту може виглядати так:

$$E = P_1 - P_0 \quad (2),$$

де E — абсолютний ефект від реалізації управлінських рішень;

P_1 — результат після впровадження управлінських рішень;

P_0 — результат до впровадження управлінських рішень.

Запропонована формула показує абсолютний ефект, тобто різницю між отриманим і попереднім результатом. Для розрахунку можуть бути використані різні показники ефективності діяльності фермерського господарства: прибуток, рентабельність, продуктивність праці, витрати, обсяг реалізації тощо.

Залучення зовнішніх інвестицій чи реінвестування прибутку, що визнаються як капітальні витрати, вимагають детальнішої оцінки впроваджених заходів. Пропонуємо варіанти визначення відносного та економічного ефекту.

$$E = \frac{P_1 - P_0}{P_0} \times 100\% \quad (3),$$

де E — відносний ефект від реалізації управлінських рішень.

Відносний ефект вказує на відсоткове зростання або зниження ключових показників після реалізації управлінських рішень.

Наступна формула дозволяє оцінити ефект у вигляді економії коштів або зниження витрат.

$$E = (B_0 - B_1) \cdot O, \quad (4)$$

де E — економічний ефект від реалізації управлінських рішень;

B_0 — витрати до реалізації рішень;

B_1 — витрати після реалізації рішень;

O — обсяг продукції або діяльності, на яку впливають управлінські рішення.

Інформаційна база фермерського господарства, яка формується в системі спрощеного обліку та скороченої форми фінансової звітності, дозволяє визначити рентабельність управлінського рішення.

$$P_{ур} = \frac{ЧПр}{I_{ур}} \times 100\% \quad (5),$$

де $P_{ур}$ — рентабельність управлінського рішення;

$ЧПр$ — чистий прибуток (приріст прибутку), отриманий за результатами впровадження управлінського рішення;

$I_{ур}$ — інвестиції в управлінські рішення (кошти, праця, час).

Залежно від мети оцінки та специфіки управління рішення, вибір формули може змінюватися. Важливо підібрати правильні показники для оцінки результатів і порівнювати їх з базовими даними до впровадження рішень, адже аналіз ефекту впроваджених заходів допомагає ухвалювати кращі рішення в майбутньому. Якщо рішення були ефективними, їх можна використовувати повторно або масштабувати на інші підрозділи фермерського господарства, оскільки це свідчить про ефективне використання ресурсів. Якщо ж результат не відповідає очікуванням фермера, він може внести корективи, відмовитися від непотрібних заходів або вдосконалити стратегії. Визначення ефекту реалізації управлінських рішень дозволяє контролювати наскільки фермерське господарство рухається у правильному напрямку щодо досягнення цілей підвищення конкурентоспроможності. Якщо цілі не досягнуті, це дає змогу вчасно скоригувати стратегію або змінити підходи для зменшення ризиків та зниження невизначеності. Таким чином, ефективне впровадження управлінських заходів дозволяє фермерському господарству швидше реагувати на ринкові зміни та пропонувати кращу продукцію або послуги, що підвищує його конкурентоспроможність. Оцінка результатів допомагає виявляти нові можливості для розвитку та зміцнення позицій на ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ключова роль фермерських господарств, особливо сімейних ферм, полягає у забезпеченні самозайнятості на сільських територіях, збереженні сільського типу поселення, розвитку локальних ринків і ланцюгів постачання продовольства. Розвиток сімейного фермерства сприяє адаптації українського аграрного виробництва до організаційної структури аграрної економіки, яка властива Європейському Союзу. Інституціоналізація сімейного фермерства проявляється в процесах імплементації української нормативної бази до законодавства ЄС та кращих європейських практик. Спільна аграрна політика країн ЄС сфокусована на підтримці "молодих фермерів" (осіб до 40 років), котрі щойно розпочинають свою сільськогосподарську діяльність.

Функціонування фермерських господарств поєднує такі дві основні цілі: споживча — підвищення добробуту усіх членів родини; виробнича — підвищення конкурентоспроможності заради максимізації доходу. Конкурентоспро-

можність фермерських господарств значною мірою залежить від ефективного використання ресурсів, у тому числі землі.

Фермерські господарства відчують труднощі через воєнний стан у державі. Наслідком проведення на значній території України воєнних дій є ускладнений доступ до ринків, руйнування ланцюгів постачання, спад попиту на продукцію, лімітування експорту сільськогосподарської продукції через тарифні та нетарифні обмеження, стійка тенденція поступового скорочення сільського населення, трудова та вимушена міграція сільських мешканців за кордон, відсутність мотивації у сільській молоді до праці на землі тощо.

Для сільськогосподарських товаровиробників відсутня єдина методика оцінки конкурентоспроможності. Кожне окреме сільськогосподарське підприємство може використовувати таку методику, яка задовольняє його інформаційні запити. З огляду на унікальність кожного окремого фермерського господарства через величину виробничого потенціалу, спеціалізацію, ступінь диверсифікації виробництва, запропонована їм методика оцінки конкурентоспроможності за рівнем конкурентних переваг є простою, доступною та уніфікованою за рахунок використання даних спрощеної форми бухгалтерського обліку та скороченої фінансової звітності, тому може бути застосована як внутрішніми, так і зовнішніми зацікавленими особами (користувачами).

Управлінські рішення для формування конкурентних переваг фермерського господарства охоплюють широкий спектр заходів, спрямованих на оптимізацію роботи, підвищення ефективності та створення унікальних пропозицій, які забезпечують переваги перед конкурентами. Такі управлінські рішення направляють на різні аспекти діяльності фермерського господарства: оптимізація операцій, фінансове управління, інновації, маркетингові стратегії, управління персоналом тощо.

Література:

1. Lypchuk V., Hnatyshyn L. and Prokopyshyn O. Improvement of the mechanisms of land use of farming enterprises in Ukraine. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2019. Vol. 19. Iss. 3. P. 379—386.
2. Lypchuk V. and Hnatyshyn L. Competitive advantages of farming enterprises in Ukraine: a methodic approach to diagnostics of the added value of products. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2019. Vol. 19. Issue 3. P. 387—392.

3. Malik, M., Shpykuliak, O., Kravchenko, S., Malik, L. and Yuzhykova, V. Development of farms in wartime conditions. *Ekonomika APK*. 2023. 30 (1). P. 40—50.
4. United Nations Decade of Family Farming 2019-2028 — Global Action Plan. URL: <https://openknowledge.fao.org/items/67870ad5-3698-4b97-87d6-7a3feaa59125>.
5. Архієреєв С. І., Мешкова В. В. Методика поетапної оцінки конкурентоспроможності торговельного підприємства. *Бізнесінформ*. 2019. № 11. С. 210—221.
6. Бережна І.М., Грищенко О.Ю. Фермерські господарства в Україні: стан та перспективи розвитку. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-14>.
7. Гнатишин А. Б. Виробничий потенціал фермерських господарств: монографія. Львів: Сполом, 2018. 404 с.
8. Гнатишин А. Б. Конкурентоспроможність фермерських господарств у системі відтворення їх виробничого потенціалу. *Аграрна економіка*. 2011. Т. 4, № 1—4. С. 9—16.
9. Дикань В.Л., Пономарьова Т.В. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С.100—105.
10. Діденко Є. О., Жураківський П. І. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5590>
11. За перший рік війни кількість діючих сільськогосподарських підприємств зменшилася майже на третину. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/presrelease/3698-za-pershyy-rik-viyny>.
12. Ігнатенко М. М., Леваєва А. Ю., Мармуль А. О. Конкурентні переваги як джерела організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 4—10.
13. Липчук В. В., Гнатишин А. Б., Кордоба О. М. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку: монографія. Львів: Магнолія-2006, 2010. 236 с.
14. Митяй О.В. Управління конкурентоспроможністю агропромислового виробництва в системі державного регулювання аграрного ринку: теорія і механізми: монографія. Умань, 2018. 386 с.
15. На Львівщині створили 35 сімейних фермерських господарств. Як отримати держпідтримку. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2021/06/16/na-lvivshchyni-stvoryly-35-simejnykh-farmerskykh-hospodarstv-iak-otrymaty-derzhpidtrymku>.
16. Оцінка та методи оцінки конкурентоспроможності підприємств. URL: <https://financeworld.com.ua/ocinka-ta-metodi-ocinki-konkurentospromozhnosti-pidpriyemstva/>.
17. Погребняк Д.В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/391>.
18. Портер М. Конкуренція. Київ, 2001. 387 с.
19. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
20. Самодай В.П., Машина Ю.П., Руденко Н.В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства та оптимізація його діяльності. *Інтелект ХХІ*. 2022. № 1. С. 20—26.
21. Сільське господарство України за 2022 рік: стат. зб. / за ред. О. М. Прокопенка. Київ: Державна служба статистики України. 2023. 162 с..
22. Халімон Т.М. Принципи побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25 (1). С. 158—161.
23. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й., Мамчур В.А. Перспективи і тенденції інституціоналізації сімейних фермерських господарств у механізмі ринку. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 58—68.
24. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: монографія. Львів: Український бестселлер. 2013. 427 с.
25. Яців І.Б., Соловей Ю.І. Участь малих виробників сільськогосподарської продукції в інтегрованих структурах: монографія. Львів: Видавництво АТБ "НВК", 2019. 182 с.

References:

1. Lypchuk, V., Hnatyshyn, L. and Prokopyshyn, O. (2019), "Improvement of the mechanisms of land use of farming enterprises in Ukraine", *Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 19, iss. 3, pp. 379—386.
2. Lypchuk, V. and Hnatyshyn, L. (2019), "Competitive advantages of farming enterprises in Ukraine: a methodic approach to diagnostics of the added value of products", *Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 19, iss. 3, pp. 387—392.

3. Malik, M., Shpykuliak, O., Kravchenko, S., Malik, L. and Yuzhykova, V. (2023), "Development of farms in wartime conditions", *Economics of AIC*, vol. 30 (1), pp. 40—50.

4. FAO (2019), "United Nations Decade of Family Farming 2019—2028 — Global Action Plan", available at: <https://openknowledge.fao.org/items/67870ad5-3698-4b97-87d6-7a3feaa59125> (Accessed 4 October 2024).

5. Arkhihereiev, S.I. and Mieshkova, V.V. (2019), "Methodology for a phased assessment of the competitiveness of a trading enterprise", *Businessinform*, vol. 11, pp. 210—221.

6. Berezhna, I.M. and Hryshchenko, O.Yu. (2023), "Farms in Ukraine: state and prospects of development", *Issues of Modern Transformations, Series: Economics and Management*, [Online], vol. 9. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-14>.

7. Hnatyshyn, L.B. (2018), *Vyrobnychyy potentsial fermers'kykh hospodarstv* [Production potential of farms], Spolom, Lviv, Ukraine.

8. Hnatyshyn, L.B. (2011), "Competitiveness of farms in the system of reproduction of their production potential", *Agrarian economy*, vol. 4, no. 1—4, pp. 9—16.

9. Dykan, V.L. and Ponomariova, T.V. (2011), "Methodical approaches to assessing the competitiveness of an enterprise", *Bulletin of Transport and Industry Economics*, vol. 36, pp. 100—105.

10. Didenko, Ye.O. and Zhurakivskyi, P.I. (2017), "Model of enterprise competitiveness management", *Effective economy*, [Online], vol. 5. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5590> (Accessed 21 October 2024).

11. IAE (2023), "During the first year of the war, the number of operating agricultural enterprises decreased by almost a third", available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/presrelease/3698-za-pershyy-rik-viyny> (Accessed 21 October 2024).

12. Ihnatenko, M.M., Levaieva, L.Yu. and Marmul, L.O. (2020), "Competitive advantages as sources of organisational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 10, pp. 4—10.

13. Lypchuk, V. V., Hnatyshyn, L. B. and Kordoba, O. M. (2010), *Farmers'ki hospodstva: stan, problemy ta stratehiyi rozvytku* [Farms: state, problems and development strategies], Mag-nolia-2006, Lviv, Ukraine.

14. Mytiai, O.V. (2018), *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu ahropromyslovoho vyrobnyctva v systemi derzhavnoho rehulyuvannya aharnoho rynku: teoriya i mekhanizmy* [Management of the competitiveness of agro-industrial

production in the system of state regulation of the agrarian market: theory and mechanisms], Uman, Ukraine.

15. Marchuk, I. (2021), "35 family farms were created in Lviv region. How the state support can be obtained", available at: <https://portal.lviv.ua/news/2021/06/16/na-lvivshchyni-stvoryly-35-simejnykh-fermerskykh-hospodarstv-iak-otrymaty-derzhpidtrymku> (Accessed 22 October 2024).

16. *financeworld.com.ua* (2024), "Evaluation and methods of assessing the competitiveness of enterprises", available at: <https://financeworld.com.ua/ocinka-ta-metodi-ocinki-konkurentospromozhnosti-pidpriyemstva/> (Accessed 23 October 2024).

17. Pohrebniak, D.V. (2011), "Methods of diagnostics of enterprise competitiveness", [Online], available at: <https://jrnlnau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/391> (Accessed 28 October 2024).

18. Porter, M. (2001), *Konkurentsiya* [Competition], Kyiv, Ukraine.

19. The President of Ukraine (2019), Decree "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period till 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 28 October 2024).

20. Samodai, V.P., Mashyna, Yu.P. and Rudenko, N.V. (2022), "Assessment of the competitiveness of the enterprise and optimisation of its activities", *Intellect XXI*, vol. 1, pp. 20—26.

21. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2022 rik* [Agriculture of Ukraine for 2022. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

22. Khalimon, T.M. (2017), "Principles of building a mechanism for managing the competitiveness of enterprises", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University: Economics and Management*, vol. 25(1), pp. 158—161.

23. Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y. and Mamchur, V.A. (2018), "Prospects and trends of the institutionalization of family farms in the market mechanism", *Economics of AIC*, vol. 12, pp. 58—68.

24. Yatsiv, I.B. (2013), *Konkurentspromozhnist' sil's'kohospodars'kykh pidpriyemstv* [Competitiveness of agricultural enterprises], Ukrainian bestseller, Lviv, Ukraine.

25. Yatsiv, I.B. and Solovey Y.I. (2019), *Uchast' malykh vyrobnykiv sil's'kohospodars'koyi produktsiyi v intehrovanykh strukturakh* [Participation of small agricultural producers in integrated structures], Publishing house ATB "NVK", Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2024 р.

УДК 332.8(477)

Н. М. Котвицька,

д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,

Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

С. В. Барсегян,

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0809-0107>

І. В. Лелюх,

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9651-3578>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.70

ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

N. Kotvytska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Finance and Accounting, Private Higher Education Establishment "European University"

S. Barseghyan,

Postgraduate student, Private Higher Education Establishment "European University"

I. Leliukh,

Postgraduate student, Private Higher Education Establishment "European University"

FINANCIAL INVESTMENTS AS A KEY TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE HOUSING AND UTILITY MANAGEMENT SYSTEM OF UKRAINE

Фінансові інвестиції як ключовий інструмент розвитку системи житлово-комунального господарства України охоплює дослідження ролі інвестицій у модернізації та вдосконаленні ЖКГ країни. Актуальність цього дослідження зумовлена критичним станом інфраструктури в галузі, що потребує значних фінансових вливань для забезпечення її стабільної роботи та розвитку. У роботі розглядаються основні джерела інвестицій, такі як державні та приватні інвестиції, міжнародні фінансові організації, а також потенціал державно-приватного партнерства. Окремо досліджується вплив інвестицій на підвищення ефективності системи, енергоефективність, покращення якості послуг для населення та економічний розвиток регіонів. Висвітлюються також основні перешкоди для залучення інвестицій та пропонуються шляхи їх подолання. Тема є важливою для створення умов сталого розвитку житлово-комунального господарства в Україні.

Financial investments as a key tool for the development of the housing and communal services system of Ukraine covers the study of the role of investments in the modernization and improvement of the country's housing and communal services. The relevance of this study is due to the critical condition of the infrastructure in the industry, which requires significant financial infusions to ensure its stable operation and development. The work examines the main sources of

investment, such as public and private investments, international financial organizations, as well as the potential of public-private partnerships. The impact of investments on increasing the efficiency of the system, energy efficiency, improving the quality of services for the population and economic development of the regions is separately investigated. The main obstacles to attracting investments are also highlighted and ways to overcome them are suggested. The topic is important for creating conditions for the sustainable development of housing and communal services in Ukraine. This study is relevant because the housing and communal economy of Ukraine faces a number of challenges, including aging infrastructure, low energy efficiency, and limited funding. Updating and developing this system requires significant financial resources, which can be attracted through financial investments. The problem of financial investments in the development of the housing and communal services system of Ukraine is one of the most important in modern conditions. The state of the housing and communal services infrastructure, which includes energy, water, heat supply and drainage, does not meet modern requirements of efficiency, reliability and environmental friendliness. Most of the facilities of the industry are outdated, and their modernization requires significant financial injections, which cannot be achieved only at the expense of budgetary resources. This problem is related to important scientific and practical tasks. All this makes financial investments a strategically important element for the development of the economic stability of Ukraine as a whole.

Ключові слова: фінансові інвестиції, житлово-комунальне господарство, інфраструктура, ефективність, енергоефективність, проєкт, ресурс.

Key words: financial investments, housing and communal economy, infrastructure, efficiency, energy efficiency, project, resource.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема фінансових інвестицій у розвиток системи житлово-комунального господарства (ЖКГ) України є однією з найважливіших у сучасних умовах. Стан інфраструктури ЖКГ, що включає енерго-, водо-, теплопостачання та водовідведення, не відповідає сучасним вимогам ефективності, надійності та екологічності. Більшість об'єктів галузі застарілі, а їх модернізація потребує значних фінансових вливань, яких неможливо досягти лише за рахунок бюджетних ресурсів. Ця проблема пов'язана з важливими науковими і практичними завданнями. По-перше, необхідно розробити ефективні механізми залучення інвестицій, включаючи державні, приватні та міжнародні джерела. По-друге, слід удосконалювати моделі управління інвестиційними проєктами, враховуючи специфіку галузі та ризики. По-третє, важливим є дослідження впливу інвестицій на енергоефективність та якість послуг, а також на економічний розвиток регіонів. Вирішення цих завдань має на меті створення сучасної, ефективної та конкурентоспроможної системи ЖКГ, що є важливим як для підвищення якості життя населення, так і для економічного зростання країни загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дане дослідження на тему фінансових інвестицій у розвиток системи житлово-комунального господарства (ЖКГ) України демонструє зростаючу увагу до цієї проблеми в наукових колах і серед практиків. Такі дослідники, як Орел В.М., Корнієцький О.В., Красноручький О.О. підкреслюють важливість інвестицій для модернізації житлово-комунальних послуг, особливо в контексті енергоефективності, зменшення втрат теплової та водної енергії, а також переходу до сталого управління ресурсами. Окремі наукові роботи Г. Рижакова, Д. Приходько, К. Предун присвячені аналізу джерел фінансування, серед яких провідну роль відводять державно-приватному партнерству (ДПП). У дослідженнях розглядаються успішні приклади впровадження ДПП у різних країнах, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Важливу увагу приділяється залученню міжнародних фінансових організацій, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також Європейський інвестиційний банк, які активно підтримують інфраструктурні проєкти в Україні. Багато праць висвітлюють бар'єри на шляху залучення інвестицій, зокрема правові та регуляторні обмеження, відсутність чітких механізмів гарантій повернення інвестицій, а також ризи-

ки, пов'язані з економічною нестабільністю. Дослідники також підкреслюють необхідність удосконалення законодавчої бази для створення сприятливих умов для інвесторів та розробки комплексних програм з модернізації ЖКГ. Сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності впровадження новітніх технологій та цифровізації у сфері ЖКГ, що дозволить ефективніше використовувати наявні ресурси та залучати нові інвестиції. Важливими також є роботи, присвячені підвищенню прозорості та підзвітності в управлінні інвестиційними проектами, що має сприяти довірі з боку потенційних інвесторів.

Таким чином, науковий та практичний інтерес до проблеми інвестицій у сферу ЖКГ України активно зростає, а подальші дослідження спрямовані на вирішення ключових проблем і створення сприятливих умов для залучення фінансування з метою розвитку галузі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз ролі фінансових інвестицій у забезпеченні стійкого розвитку системи житлово-комунального господарства (ЖКГ) України, оцінка їхньої ефективності та впливу на якість надання житлово-комунальних послуг. У статті також розглядаються можливі джерела інвестування, перспективні моделі фінансування, а також економічні та соціальні переваги залучення інвестицій для модернізації та підвищення ефективності ЖКГ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дане дослідження є актуальним, оскільки житлово-комунальне господарство (ЖКГ) України стикається з рядом викликів, включаючи зношеність інфраструктури, низьку енергоефективність та обмежене фінансування. Оновлення та розвиток цієї системи потребують значних фінансових ресурсів, які можуть бути залучені через фінансові інвестиції.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) України є одним з найважливіших секторів, що безпосередньо впливає на якість життя громадян, економічну стабільність і екологічну стійкість. Проте сьогодні система ЖКГ потребує серйозних змін: значна частина інфраструктури застаріла, що призводить до значних втрат води, тепла та електроенергії, а також сприяє зростанню витрат на її обслуговування. В таких умовах залучення фінансових інвестицій стає ключовим інструментом для модернізації та розвитку системи ЖКГ в Україні.

Фінансові інвестиції є основою для впровадження технологічних рішень, які допоможуть підвищити ефективність і надійність житлово-комунальних послуг. Вони дозволяють оновлювати та модернізувати інфраструктуру, що підвищує надійність і якість послуг, впроваджувати енергоефективні технології, що дозволяє скоротити втрати та зменшити собівартість послуг. Підтримувати розвиток екологічно чистих та сталих технологій, що є особливо важливим у контексті глобальних екологічних викликів.

Прямі та непрямі інвестиції в галузь можуть значно знизити тиск на державний бюджет, оскільки залучення приватного капіталу і партнерів допомагає збільшити ресурсну базу для фінансування.

Для ефективного розвитку ЖКГ можна виділити кілька основних джерел фінансування:

- приватні інвестиції — це можуть бути як внутрішні, так і зовнішні інвестори, зацікавлені у довгостроковому вкладенні в інфраструктурні проекти;

- державні та муніципальні облігації — випуск облігацій дозволяє органам місцевого самоврядування залучати кошти на місцеві проекти з розвитку інфраструктури;

- міжнародні фінансові організації — Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовий банк та інші фінансові інституції надають кредити та гранти для підтримки модернізації житлово-комунального господарства;

- державне-приватне партнерство (ДПП) — ДПП є одним із ключових методів залучення приватного капіталу, при якому держава та приватний бізнес об'єднуються для фінансування, будівництва та управління об'єктами ЖКГ.

Сфера ЖКГ в Україні має низку перешкод, які обмежують обсяг інвестицій. Серед основних викликів часті зміни в регулюванні та податковому законодавстві створюють ризики для інвесторів і знижують довіру до галузі, переважання політичних ризиків, особливо у зв'язку з зовнішньою політичною ситуацією, створює перешкоди для залучення іноземного капіталу. Також є низька платоспроможність населення, вона обмежує можливість підвищення тарифів до економічно обгрунтованого рівня, що, у свою чергу, робить менш привабливими проекти для інвесторів.

Розвиток ЖКГ України через фінансові інвестиції є досяжним завданням, проте для цього потрібна підтримка на рівні держави. Серед основних рекомендацій для поліпшення інвестиційної привабливості сфери ЖКГ:

Таблиця 1. Основні джерела фінансування, їхні переваги, недоліки та приклади застосування в українському контексті житлово-комунального господарства України

Джерело фінансування	Переваги	Недоліки	Приклади застосування в Україні
Державні інвестиції	Можливість прямого контролю державою. Фінансування критично важливих об'єктів.	Обмеженість бюджету. Бюрократичні перепони. Низька гнучкість.	Програми енергозбереження. Реконструкція водопостачання та водовідведення.
Приватні інвестиції	Гнучкість у прийнятті рішень. Прискорення модернізації інфраструктури. Висока ефективність у виконанні проектів.	Високі ризики для інвестора. Потреба у законодавчих гарантіях. Можливість монополізації послуг.	Будівництво нових об'єктів ЖКГ за участю приватних компаній. Інвестиції в модернізацію тепломереж.
Державно-приватне партнерство (ДПП)	Поєднання державних і приватних ресурсів. Поділ ризиків між партнерами. Можливість використання інноваційних рішень.	Складність у формуванні умов партнерства. Тривалі переговори. Необхідність чіткої законодавчої бази.	Проекти в енергетичному секторі. Модернізація систем теплопостачання через ДПП.
Міжнародні фінансові організації	Довгострокове фінансування. Вигідні умови кредитування. Технічна допомога.	Залежність від зовнішніх донорів. Високі вимоги до проектної документації. Контроль використання коштів.	Кредити від ЄБРР та Світового банку для модернізації систем водопостачання та енергетики.
Місцеві бюджети	Фінансування з врахуванням потреб регіонів. Підвищення рівня управління на місцях.	Обмеженість фінансових ресурсів. Залежність від дотацій центрального бюджету.	Програми реконструкції житлового фонду на місцевому рівні. Модернізація об'єктів інфраструктури в окремих містах.

Джерело: сформовано автором.

1. Покращення регуляторного середовища (зниження бюрократичних бар'єрів і підвищення прозорості процесів сприятиме притоку капіталу).

2. Впровадження інноваційних рішень (підтримка проектів із впровадження сучасних технологій і енергоефективних рішень допоможе підвищити продуктивність інвестицій).

3. Розробка привабливих моделей для ДПП (державі необхідно створити умови, за яких приватний бізнес буде зацікавлений інвестувати в проекти ЖКГ, наприклад, через державні гарантії або субсидії).

4. Підвищення фінансової грамотності населення (сприяння підвищенню обізнаності громадян про необхідність інвестицій у ЖКГ та їхню роль у покращенні якості життя).

Фінансові інвестиції мають величезний потенціал для покращення системи житлово-комунального господарства України, сприяючи створенню якісної інфраструктури, підвищенню енергоефективності та покращенню екологічної ситуації. Впровадження збалансованих та прозорих інвестиційних механізмів стане

важливим кроком на шляху до розвитку галузі, що, в свою чергу, забезпечить підвищення якості життя громадян і сприятиме сталому економічному розвитку.

Існуюча інфраструктура ЖКГ в Україні є морально та фізично зношеною, що призводить до великих втрат ресурсів, низької якості послуг та високих експлуатаційних витрат. Проблеми з фінансуванням державних програм і відсутність систематичних капіталовкладень у галузь підкреслюють необхідність у залученні фінансових інвестицій. Інвестиції дозволяють модернізувати інфраструктуру, підвищувати енергоефективність та скорочувати витрати на обслуговування. Приватні інвестиції, включаючи інвестиції з-за кордону, можуть допомогти зменшити залежність від державного бюджету, розширити доступ до передових технологій та управлінських практик. Також характерним є спільні проекти держави та приватного бізнесу, які дозволяють розподілити ризики, підвищити ефективність управління і знизити навантаження на державний бюджет [4].

Підвищення прозорості в управлінні та залученні інвестицій допоможе мінімізувати ризики для інвесторів і збільшити притік капіталу. Потрібне покращення регуляторного середовища та впровадження прозорих умов для приватного бізнесу. Запровадження сучасних технологій та інноваційних підходів у сфері ЖКГ для підвищення енергоефективності та зменшення витрат. Фінансові інвестиції в житлово-комунальне господарство можуть стати вирішальним чинником, який сприятиме розвитку української інфраструктури, підвищенню якості життя громадян і збільшенню стійкості економіки в цілому.

Фінансові інвестиції як ключовий інструмент розвитку системи житлово-комунального господарства України відображає основні джерела фінансування, їхні переваги, недоліки та приклади застосування в українському контексті (Табл. 1).

Для забезпечення якісного та стійкого розвитку житлово-комунального господарства України, яке потребує значних вкладень. Одним із таких вкладень сьогодні є гранти та субсидії, які надають допомогу на соціально важливі проекти, спрямовані на підвищення енергоефективності або розвиток "зелених" технологій. Вони спрямовуються на енергоефективність, покращення якості послуг та економічний розвиток регіонів. Завдяки їм можна вирішити проблеми зношеності інфраструктури та низької ефективності роботи ЖКГ, що забезпечить економічну та екологічну сталість цієї важливої для України галузі.

Інвестиції в ЖКГ мають значний вплив на економіку регіонів, оскільки створюють нові робочі місця, стимулюють розвиток суміжних галузей та забезпечують економічне зростання. Модернізація інфраструктури стимулює розвиток локальних компаній, які займаються постачанням матеріалів, обладнання, послуг та сервісів[5]. Покращення інфраструктури, надійність постачання енергії та комунальних послуг роблять регіон привабливішим для бізнесу, що сприяє залученню додаткових інвестицій та розвитку підприємництва.

Також слід згадати, що фінансові інвестиції є критичним інструментом розвитку системи житлово-комунального господарства (ЖКГ) України, особливо у період воєнного стану, коли руйнування інфраструктури, нестача ресурсів та зниження економічної активності ускладнюють нормальне функціонування галузі. У такому контексті інвестиції стають не лише джерелом фінансування для відбудови та модернізації інфраструктури, але й способом

створення стійкої основи для подальшого розвитку країни. Воєнний стан висвітлив залежність від енергетичних ресурсів і потребу зменшити енергоспоживання. Інвестиції у встановлення енергоефективних технологій (наприклад, теплових насосів, сонячних панелей) можуть значно знизити витрати, підвищити стійкість інфраструктури та сприяти енергонезалежності.

У воєнний час важливо забезпечити безпечітне функціонування житлово-комунального господарства. Вкладення у цифрові технології та автоматизацію допомагають оптимізувати процеси управління, покращують контроль над ресурсами, спрощують облік та підвищують якість надання послуг[7]. Інвестиції у ЖКГ в Україні в умовах воєнного стану є не тільки вирішенням нагальних проблем, а й стратегічною інвестицією у стійкість і майбутній розвиток держави. Підтримка з боку держави та міжнародної спільноти може значно прискорити цей процес.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інвестиції в систему житлово-комунального господарства мають потенціал суттєво покращити якість життя населення, зменшити витрати ресурсів та сприяти екологічній стабільності. Підвищення ефективності та енергоефективності не лише забезпечить стійкий розвиток ЖКГ, але й створить умови для сталого економічного зростання регіонів України. Залучення інвестицій — це стратегічний крок, що допоможе Україні впоратися з поточними викликами та забезпечити стабільний розвиток житлово-комунального господарства в майбутньому. Державні та приватні інвестиції, допомога міжнародних фінансових організацій і партнерство з приватним сектором у форматі ДПП можуть стати основою для модернізації та сталого розвитку системи ЖКГ України. Розвиток співпраці з міжнародними інституціями та стимулювання приватних інвестицій може забезпечити належне фінансування, необхідне для підвищення якості житлово-комунальних послуг, покращення екологічної ситуації та забезпечення сталого економічного зростання.

Попри виклики, зокрема ризики руйнувань і фінансову нестабільність, фінансові інструменти, такі як міжнародні гранти, довгострокові кредити, страхові гарантії та державні програми підтримки, здатні мінімізувати потенційні втрати та стимулювати відновлення

галузі. Податкові пільги, гарантії для інвесторів та інтеграція новітніх технологій у сферу ЖКГ забезпечують ефективність і стійкість розвитку, знижуючи навантаження на бюджет і створюючи передумови для майбутньої енергетичної незалежності.

Тому, фінансові інвестиції є важливою складовою забезпечення стабільного функціонування житлово-комунальної системи України. Їх належне управління та підтримка з боку держави і міжнародних організацій допоможуть відновити інфраструктуру, покращити якість послуг та підвищити рівень життя громадян навіть у період значних потрясінь. Усе це робить фінансові інвестиції стратегічно значущим елементом для розвитку економічної стійкості України в цілому.

Література:

1. Величко В.В., Гайденко С.М. Актуальні питання управління підприємствами житлово-комунального господарства в сучасних економічних умовах. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 4. С. 119—126.

2. Малік Л.В. Проблеми фінансового планування і бюджетування / Л.В. Малік, К. І. Павлова. К.: Знання, 2008. 367 с.

3. Оболенський О.Ю., Базарна О. В. Економічна складова організаційно-економічного механізму регіонального публічного управління житлово-комунального господарства. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7756>.

4. Орел А.М., Дяченко В.В. Особливості фінансової системи в економічних процесах країни. Управління змінами та інновації. Науковий журнал. 2023. № 6. С. 25—33.

5. Орел В.М. Фінансова система як невід'ємна складова економічного процесу країни / В.М. Орел // Український журнал прикладної економіки. № 1. 2016. С. 141—153.

6. Рибачук В.Л. Організаційно-економічний механізм трансформації та розвитку ринку житлово-комунальних послуг. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 22. С. 86—88.

7. Malakhova, Y., Lozhachevska, O., Ilchenko, V., Smagin, V., Reznik, N.P.: Financial opportunities management of ensuring enterprise investment costs. Int. Trans. J. Eng. Manage. Appl. Sci. Technol. 13(2), 13A2I, 1-10 (2022).

References:

1. Velychko, V.V. and Haidenko, S.M. (2016), "Actual issues of management of housing and communal enterprises in modern economic conditions", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 4, pp. 119—126.

2. Malik, L.V. and Pavlova, K. I. (2008), *Problemy finansovoho planuvannya i byudzhetuвання [Problems of financial planning and budgeting]*, Znannya, Kyiv, Ukraine.

3. Obolenskyi, O. Yu. and Bazarna, O.V. (2020), "The economic component of the organizational and economic mechanism of the regional public administration of housing and communal services", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol.4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7756> (Accessed 5 November 2024).

4. Orel A.M. and Dyachenko, V.V. (2023), "Peculiarities of the financial system in the country's economic processes", *Upravlinnya zminamy ta innovatsiyi*, vol. 6, pp. 25—33.

5. Orel, V.M. (2016), "The financial system as an integral component of the country's economic process", *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 1, pp. 141—153.

6. Rybachuk, V.L. (2012), "Organizational and economic mechanism of transformation and development of the housing and communal services market", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 86—88.

7. Malakhova, Y., Lozhachevska, O., Ilchenko, V., Smagin, V. and Reznik, N. (2022), "Financial opportunities management of ensuring enterprise investment costs", *Int. Trans. J. Eng. Manage. Appl. Sci. Technol.* vol. 13 (2), 13A2I, 1—10.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657.471.62

Г. Є. Павлова,

д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>

О. П. Атамас,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7511-8586>

М. В. Осадча,

здобувачка вищої освіти,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3650-9228>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.76

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ВИТРАТ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

H. Pavlova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Accounting and Finance,
Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

O. Atamas,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Financial
and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

M. Osadcha,

Student of higher education, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF GENERAL PRODUCTION AND ADMINISTRATIVE COSTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Слід зазначити, що стосується витрат на управління, то в бухгалтерському обліку до них належать адміністративні та загальновиробничі витрати. Ці витрати — це сукупність усіх витрат підприємства, які пов'язані з виробничими процесами та з управлінською діяльністю. Хоча ці витрати не прямо впливають на цінність готової продукції, але їх відсутність може призвести до неможливості ведення діяльності. Таким чином, адміністративні та загальновиробничі витрати, як витрати на управління виробничих процесів, повинні бути своєчасно, повно і об'єктивно відображені в обліку.

Визначено, що для ефективного обліку та розподілу загальновиробничих витрат сільськогосподарським підприємствам важливо враховувати специфіку галузі під час формування переліку субрахунків до рахунка 91, статей витрат, назв та складу загальновиробничих витрат, а також визначення нормальної потужності, методів і періодичності їх розподілу та вибору бази для цього розподілу. Всі ці аспекти повинні бути задокументовані в наказі про облікову політику підприємства.

The problem of accounting and distribution of general production costs becomes especially important for determining the total amount of costs and calculating the cost of production. In the modern conditions of adaptation of accounting and tax accounting, it is necessary to substantiate these issues, which leads to the need to develop an accounting policy of the enterprise regarding the accounting and distribution of general production costs. Features of accounting and distribution of these costs at enterprises of various industries are of great scientific interest, as many questions remain unsolved.

As for management costs, in accounting they include administrative and general production costs. These costs are the totality of all costs of the enterprise, which are related to production processes and management activities. Although these costs do not directly affect the value of finished products, their absence can lead to the impossibility of conducting business.

Fixed overhead costs are allocated to each cost object using an allocation base (such as labor hours, wages, output, or direct costs) based on normal production capacity. The amount of this capacity is determined by the enterprise and specified in the Order on accounting policy.

Administrative costs are, by definition, period costs. Therefore, it is important to correctly and timely attribute these costs to a specific reporting period. Before recognizing administrative expenses, it is necessary to determine whether the entity received all the benefits from the expenses in this reporting period. For example, if an annual subscription to the newspaper "All About Accounting" was purchased, these costs should be considered costs of future periods and recorded on account 39 "Expenses of future periods".

For effective accounting and distribution of general production costs to agricultural enterprises, it is important to take into account the specifics of the industry when forming a list of sub-accounts to account 91, cost items, names and composition of general production costs, as well as determining the normal capacity, methods and periodicity of their distribution and choosing the basis for this distribution.

Ключові слова: організація, облік, загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, сільськогосподарське підприємство.

Key words: organization, accounting, general production costs, administrative costs, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система обліку витрат є ключовим елементом функціонування сільськогосподарських підприємств. Питання інновацій у формуванні, обліку та відображенні витрат у фінансовій звітності є надзвичайно актуальними, оскільки їх вирішення може суттєво зміцнити економічний стан підприємства. Проблема обліку та розподілу загальновиробничих витрат стає особливо важливою для визначення загальної суми витрат і обчислення собівартості продукції. У сучасних умовах адаптації бухгалтерського і податкового обліку необхідно обґрунтувати ці питання, що зумовлює потребу в розробці облікової політики підприємства щодо обліку та розподілу загальновиробничих витрат. Особливості обліку та розподілу цих витрат на підприємствах різних галузей викликають значний науковий інтерес, оскільки багато питань залишаються нерозв'язаними.

Що стосується витрат на управління, то в бухгалтерському обліку до них належать адміністративні та загальновиробничі витрати. Ці витрати — це сукупність усіх витрат підприємства, які пов'язані з виробничими процесами та з управлінською діяльністю. Хоча ці витрати не прямо впливають на цінність готової продукції, але їх відсутність може призвести до неможливості ведення діяльності. Таким чином, адміністративні та загальновиробничі витрати, як витрати на управління виробничих процесів, повинні бути своєчасно, повно і об'єктивно відображені в обліку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам обліку та розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах різних галузей приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них можна виділити Ф.Ф. Бутинця, А.К. Сука, П.Л. Сука, О.Г. Кри-

ворота, В.П. Ярмоленка, Т.О. Бондуру, Т. Войтенко, В.О. Озерана та Є. Котлярова. Дослідження обліку адміністративних витрат проводили як іноземні, так і вітчизняні вчені, такі як Ф.Ф. Бутинець, К. Друрі, Р. Ентоні, В.Ф. Палій, А.П. Макаренко, Н.С. Андрющенко, Н.М. Ткаченко, Т.П. Карпова, В.Я. Фаріон та інші. Проте практика обліково-аналітичної роботи в цій сфері щодо обліку та розподілу загальновиробничих і адміністративних витрат потребує конкретизації, уточнення та удосконалення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаються специфічні аспекти організації обліку загальновиробничих та адміністративних витрат на сільськогосподарських підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Постійні загальновиробничі витрати включають витрати на обслуговування і управління виробництвом, які залишаються стабільними (або майже незмінними) при зміні обсягів виробництва. Протягом звітного періоду ці витрати формуються в однакових розмірах, незалежно від кількості випущеної продукції, виконаних робіт або наданих послуг. До них належать амортизація, орендна плата за основні засоби, що використовуються у виробництві, витрати на утримання будівель і обладнання цехів, опалення та освітлення, а також витрати на управлінський персонал цеху.

Розподіл постійних загальновиробничих витрат на кожен об'єкт витрат здійснюється за допомогою бази розподілу (такої як години роботи, заробітна плата, обсяг виробництва чи прямі витрати) на основі нормальної виробничої потужності. Величина цієї потужності визначається підприємством і зазначається в Наказі про облікову політику.

Базою розподілу є показник (грошовий або натуральний), за яким розраховується норматив (розподіл) загальновиробничих витрат на одиницю. Оскільки фактична потужність за звітний період може коливатися, для визначення величини постійних загальновиробничих витрат, що підлягають віднесенню до собівартості продукції, потрібно помножити запланований норматив постійних витрат на фактичний обсяг діяльності. Усі розподілені витрати є частиною собівартості готової продукції та незавершеного виробництва. Загальна сума розподілених і нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину.

Таким чином, розподіл загальновиробничих витрат проводиться у наступній послідовності:

1. Загальновиробничі витрати розподіляються на постійні та змінні.

2. Вибір бази розподілу. Кожне підприємство повинно обрати таку характеристику виробничого процесу, зміна якої найбільше впливає на величину загальновиробничих витрат. Неправильний вибір бази розподілу може призвести до неточного відображення загальних витрат, які стосуються окремих виробів (робіт, послуг).

При виборі бази розподілу важливо забезпечити, щоб між змінами загальновиробничих витрат і вибраною базою існувала пропорційна або близька до пропорційної залежність. В залежності від специфіки виробництва зазвичай використовують такі бази розподілу загальновиробничих витрат:

— вартість прямих витрат матеріалів — якщо загальновиробничі витрати прямо залежать від кількості і вартості матеріалів, які використовуються у виробництві;

— прямі витрати на оплату праці — якщо загальновиробничі витрати пов'язані з прямими витратами на заробітну плату, застосовується лише на підприємствах з однорідним рівнем механізації та автоматизації;

— години роботи — якщо різниця в заробітній платі робітників незначна;

— витрати на переробку (наприклад, в хімічній та нафтопереробній промисловості); кількість виготовленої продукції (маса);

— машино-години — якщо підприємство має значні капіталовкладення, і загальновиробничі витрати тісно пов'язані з використанням обладнання та техніки.

3. Визначення нормальної потужності підприємства та її вираження. Нормальна потужність підприємства визначається як максимальний обсяг виробництва, який може бути досягнутий за певний період часу, з урахуванням всіх обмежень. Це може бути виражено в одиницях продукції, наприклад, у кількості виготовлених одиниць або машинах-годинах.

4. Обчислення постійних і змінних загальновиробничих витрат при досягненні нормальної потужності. Для розрахунку загальної суми постійних і змінних загальновиробничих витрат при нормальному рівні виробництва необхідно врахувати всі витрати, які підприємство понесе, досягаючи цієї потужності. Суми витрат слід розподілити на категорії залежно від їх природи.

5. Розрахунок нормативу витрат на одиницю бази розподілу. Планові нормативи постій-

Таблиця 1. Відображення в бухгалтерському обліку загальновиробничих витрат рослинництва

Зміст господарської операції	Дт	Кт	Сума, грн
Нараховано заробітну плату агроному	911	661	940,63
Нараховано амортизаційні відрахування за основними засобами, які використовуються в рослинництві	911	13	1164,00
Списано вартість палива, використаного для перевезення зерна з поля	911	203	70,80
Списано вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів, використаних у рослинництві	911	22	200,00
Всього			2375,43

Таблиця 2. Відомість розподілу загальновиробничих витрат у рослинництві за IV квартал

Об'єкт обліку витрат	Сума прямих витрат, грн		Сума прямих витрат (без вартості насіння), грн	Загально-виробничі витрати, грн	Кореспонденція рахунків	
	усього	у т. ч. вартість насіння			дт	кт
Озима пшениця	31455,29	6300	25155,29	5031,06	231	911
Кукурудза на зерно	83938,71	16900	67038,71	13407,74		
Ярий ячмінь	19116,47	3900	15216,47	3043,29		
Соняшник	31976,65	6400	25576,65	5115,33		
Соя	7299,02	1500	5799,02	1159,80		
Всього	173786,14	35000	138786,14	27757,22		

них і змінних витрат на одиницю бази розподілу обчислюються шляхом ділення загальних витрат на раніше встановлену нормальну потужність. Це дозволяє отримати нормативи на одиницю, наприклад, на машину-годину, гривню основної заробітної плати або одиницю продукції. Загальновиробничі витрати, які відповідають встановленим нормативам, зараховуються на рахунок 23 "Виробництво", а витрати, що перевищують ці нормативи, відносяться на рахунок 90 "Собівартість реалізації".

Приклад 1: Розподіл загальновиробничих витрат. Загальні витрати у рослинництві за жовтень і листопад 2023 року становили 25697,32 грн, а прямі витрати — 173786,14 грн, включаючи вартість насіння у розмірі 35000 грн. Для обчислення загальних загальновиробничих витрат за грудень, підприємство провело ряд

операцій, які відображаються в бухгалтерському обліку, як показано в таблиці 1.

Для визначення загальної суми загальновиробничих витрат необхідно до витрат за жовтень і листопад додати витрати за грудень: 25697,32 грн + 2375,43 грн = 28072,75 грн. Після цього важливо визначити об'єкти витрат та базу їх розподілу, а також провести розподіл

Таблиця 3. Відомість розподілу загальновиробничих витрат у рослинництві

Об'єкт обліку витрат	Пряма оплата праці, грн	Загальновиробничі витрати, грн
Озима пшениця	13700	4452
Кукурудза на зерно	36600	11892
Ярий ячмінь	8300	2697
Соняшник	14000	4549
Соя	3200	1040
Усього	75800	24630

Таблиця 4. Відображення господарських операцій з обліку загальновиробничих витрат

Зміст господарських операцій	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	дт	кт	
Нараховано заробітну плату загальновиробничому персоналу	91	661	2420,60
Проведено відрахування єдиного соціального внеску	91	65	91,98
Списано малоцінні та швидкозношувані предмети для загальновиробничих потреб	91	22	42,00
Нараховано амортизацію основних засобів загальновиробничого призначення	91	131	120,00
Надано послуги допоміжних виробництв для загальновиробничих потреб	91	234	300,00
Надано послуги сторонніх організацій для загальновиробничих потреб	91	685	250,00
Розподілено та списано суму загальновиробничих витрат	23	91	3224,58

Таблиця 5. Кореспонденція рахунків з обліку адміністративних витрат

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
	дебет	кредит	
Нарахована заробітна плата адміністративному персоналу	92	661	4436,56
Проведено відрахування єдиного соціального внеску	92	65	168,60
Надано послуги власним допоміжним виробництвом для потреб адміністративного персоналу	92	234	250,00
Нарахована амортизація основних засобів господарського призначення	92	131	90,00
Списано запасні частини для потреб апарату управління	92	207	320,00
Списано на господарські потреби вартість малоцінних необоротних матеріальних активів	92	112	80,00
Списано малоцінні та швидкозношувані предмети для адміністративних потреб	92	22	65,30
Списано паливо для потреб управління	92	203	120,00
Списано інші матеріали для господарських потреб	92	209	162,00
Оплачено готівкою послуги, надані для потреб управління	92	301	100,00
Відображено списання витрат на відрядження	92	372	102,46
Надано для адміністративних потреб послуги сторонніми організаціями	92	377	400,00
В кінці звітної періоду списано суму нерозподілених загальновиробничих витрат на фінансові результати	791	92	6294,92

загальновиробничих витрат на цю базу. На початку слід обчислити коефіцієнт розподілу.

Для обчислення коефіцієнта розподілу потрібно загальну суму загальновиробничих витрат поділити на загальну суму витрат у рослинництві без вартості насіння: $28072,75 \text{ грн} / (173786,14 \text{ грн} - 35000 \text{ грн}) = 0,20$.

Приклад 2: У цьому випадку загальновиробничі витрати складають 24630 грн, а прямі витрати на оплату праці — 77650 грн. Щоб визначити коефіцієнт, необхідно поділити загальну суму загальновиробничих витрат на загальну суму прямих витрат на оплату праці: $24630 \text{ грн} / 75800 \text{ грн} = 0,32$.

Аналітичний облік за рахунком 91 "Загальновиробничі витрати" здійснюється за місцями виникнення витрат, центрами витрат і статтями (видами) витрат. Господарські операції, пов'язані з нарахуванням загальновиробничих витрат та їх списанням, наведені в таблиці 4.

Витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва та управлінням на рівні всього підприємства, називаються адміністративними витратами.

Адміністративні витрати обліковуються за аналітичними рахунками, які включають: а) витрати на управління підприємством; б) господарські витрати; в) непродуктивні витрати.

Для обліку адміністративних витрат використовується рахунок 92 "Адміністративні витрати". На дебеті цього рахунку відображається сума визнаних адміністративних витрат, а на кредиті — їх списання на рахунок 23 "Виробництво". Основні бухгалтерські проводки для обліку адміністративних витрат наведені в таблиці 5.

Адміністративні витрати, за визначенням, є витратами періоду. Тому важливо правильно та своєчасно віднести ці витрати до конкретного звітної періоду. Перед визнанням адміністративних витрат потрібно визначити, чи отримав суб'єкт господарювання всі переваги від витрат саме в цьому звітному періоді. Наприклад, якщо була придбана річна підписка на газету "Все про бухгалтерський облік", ці витрати слід вважати витратами майбутніх періодів і обліковувати на рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів". Отже, лише частину таких витрат можна віднести до адміністративних витрат цього звітної періоду.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для ефективного обліку та розподілу загальновиробничих витрат сільськогосподарським підприємствам важливо враховувати специфіку галузі під час формування переліку субрахунків до рахунку 91, статей витрат, назв та складу загальновиробничих витрат, а також визначення нормальної потужності, методів і періодичності їх розподілу та вибору бази для цього розподілу. Всі ці аспекти повинні бути задокументовані в наказі про облікову політику підприємства. Встановлені характеристики адміністративних витрат є складними та різноманітними. Проведений аналіз складу адміністративних витрат відповідно до рекомендацій НП(С)БО 16 "Витрати" пропонує класифікацію адміністративних витрат за певними групами або елементами, з чітким визначенням статей витрат.

Література:

1. Коба О.В., Миронова Ю.Ю. Витрати підприємства та їх класифікація для потреб управління й економічного аналізу. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 4. С. 99—103.

2. Маркіна І.А., Вороніна В.Л., Рудич А.І. Теоретичні основи управління витратами. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. 2020. № 4 (115). С. 140—147.

3. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт і послуг) сільськогосподарських підприємств: Наказ міністерства аграрної політики № 132 від 18. 05.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

7. Подолянчук О.А. Облік в системі управління витратами. Ефективна економіка. 2018. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/47.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

References:

1. Koba, O.V. and Myronova, Yu.Yu. (2016), "Enterprise costs and their classification for the needs of management and economic analysis", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 4, pp. 99—103.

2. Markina, I.A., Voronina, V.L. and Rudych, A.I. (2020), "Theoretical foundations of cost management", Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 4 (115), pp. 140—147.

3. Ministry of Agrarian Policy (2002), Order "Methodical recommendations for planning, accounting and costing of products (works and services) of agricultural enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text> (Accessed 20.10.2024).

4. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting",

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 20.10.2024).

5. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "National provision (standard) of accounting 16 "Expenses", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Accessed 20.10.2024).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 20.10.2024).

7. Podolanchuk, O. A. (2018), "Accounting in the system of expenses management", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/47.pdf (Accessed 25.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 06.11.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.3

Б. В. Дергалюк,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8791-9121>

Т. О. Кашпуренко,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3505-731X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.82

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРОІНДУСТРІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

B. Dergaliuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

T. Kashpurenko,

Master's student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

INNOVATIVE APPROACHES TO MANAGING OPERATIONAL ACTIVITIES IN AGROINDUSTRIAL ENTERPRISES: IMPACT ON PRODUCTION EFFICIENCY AND DEVELOPMENT STRATEGIES

Аграрний сектор України відіграє важливу роль у національній економіці, однак його розвиток потребує впровадження інновацій в операційній діяльності для підвищення ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. У статті проаналізовано сучасні технологічні, екологічні та організаційні інновації, що впроваджуються в агробізнесі як в Україні, так і на світовому рівні. В роботі розглядається вплив цих інновацій на продуктивність та стійкість підприємств, а також їх значення для формування стратегій розвитку в умовах глобальних викликів, мінливості та невизначеності середовища. Дослідження базується на аналізі актуальної наукової літератури та реальних практичних прикладів застосування інновацій в аграрному секторі, що дозволяє виявити основні тренди та перспективи їхнього впровадження на підприємствах України.

The article explores the crucial role of innovation in the agricultural sector, specifically focusing on Ukrainian agribusinesses while drawing comparisons to global practices. The study highlights that modern agribusiness faces increasing challenges, including climate change, resource scarcity, and the need for sustainable growth. Addressing these challenges requires the adoption of various types of innovations that can enhance productivity, resource management, and environmental sustainability.

The paper categorizes innovations into three main types: technological, environmental, and organizational. Technological innovations, such as precision agriculture, automated machinery, and biotechnologies, have transformed agricultural practices worldwide, allowing for higher yields and more efficient resource use. Ukrainian agribusinesses are gradually incorporating these advancements, yet they face certain obstacles, such as limited access to cutting-edge technology and investment constraints. Environmental innovations, like organic farming and water-saving techniques, reflect a growing global trend towards eco-friendly practices. While Ukrainian enterprises are expanding their organic production, they also explore resource conservation methods to counteract soil degradation and the adverse effects of climate change.

Organizational innovations involve the digitalization of business processes and the restructuring of management models to promote collaboration and efficiency. Digital tools like big data analytics and Internet of Things (IoT) devices enable smart farming, facilitating real-time decision-making and improved productivity. However, in Ukraine, the pace of digital transformation remains slower compared to developed nations. The article underscores the importance of organizational innovation through cooperative structures that allow smaller enterprises to pool resources and increase competitiveness.

By synthesizing data from academic literature and case studies, the research identifies key trends in innovation adoption and provides insights into how Ukrainian agribusinesses can leverage these developments to overcome sectoral challenges and sustain growth. The findings highlight that successful integration of innovations requires supportive policies, investment in education, and a robust infrastructure for research and development. The paper concludes that by embracing a holistic approach to innovation, Ukrainian agro-industrial enterprises can not only enhance their operational efficiency but also align with global sustainability goals, thus securing a competitive advantage in the international agricultural market.

Ключові слова: інноваційне управління, операційна діяльність, агроіндустріальні підприємства, ефективність виробництва, технологічні інновації, екологічна стійкість.

Key words: innovative management, operating activities, agroindustrial enterprises, production efficiency, technological innovations, environmental sustainability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасного глобального ринку агроіндустрія стикається з численними викликами, серед яких зростання конкуренції, зміна клімату, необхідність раціонального використання ресурсів та забезпечення стійкого розвитку. Традиційні методи управління операційною діяльністю вже не відповідають вимогам часу, що спонукає аграрні підприємства до пошуку нових, інноваційних підходів.

Одним із ключових факторів успішного розвитку агроіндустріальних підприємств є підвищення ефективності виробництва, що стає можливим завдяки впровадженню сучасних технологій, автоматизації процесів та нових методів управління. Цифровізація аграрного сектора, використання інноваційних методів управління персоналом, впровадження екологічно стійких технологій — все це не лише

підвищує продуктивність, але й забезпечує адаптацію підприємств до мінливих ринкових умов.

Крім того, інноваційні підходи в управлінні операційною діяльністю сприяють розширенню можливостей стратегічного розвитку агроіндустріальних підприємств. Завдяки інноваціям, підприємства можуть ефективніше реагувати на глобальні виклики, оптимізувати використання ресурсів, знижувати витрати та підвищувати якість продукції, що, в свою чергу, сприяє зміцненню їхньої конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Враховуючи важливість інновацій для підвищення ефективності та забезпечення стійкого розвитку агроіндустріальних підприємств, дослідження інноваційних підходів до управління операційною діяльністю є надзвичайно актуальним. Це дозволяє не лише краще зрозуміти процеси, що впливають на ефективність виробництва, але й розробити практичні рекомендації для підприємств, які прагнуть зберег-

ти та зміцнити свої позиції в умовах зростаючої конкуренції та змінних ринкових умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд останніх досліджень та публікацій показує, що питання розвитку агропромислового комплексу та інноваційних підходів до управління в агроіндустріальному секторі активно досліджується науковцями, що сприяє розумінню її актуальності та значущості.

Засоба С. М. у своїй роботі наголошує на ключових викликах, зокрема інституційних реформах та стабілізації аграрного сектору [1, с. 402—409]. Автор розглядає вплив глобалізації на внутрішній ринок та перспективи інтеграції України у світовий агропромисловий комплекс.

Резніченко, В. П., Коломієць, А. В., Стефанюк, С. В. досліджують важливість органічного землеробства як екологічно чистої альтернативи традиційному сільському господарству. Автори аналізують основні проблеми та бар'єри, з якими стикаються українські фермери, що прагнуть впровадити органічні технології, та пропонують можливі шляхи їх подолання [2, с. 402—409].

Шабатура Т. С. у своєму дослідженні акцентує увагу на використанні цифрових технологій у сільському господарстві, таких як точне землеробство, дрони та автоматизація, що дозволяють значно підвищити ефективність виробництва [4, ст. 123—128]. Автор також підкреслює необхідність державної підтримки для активного впровадження цих технологій та адаптації аграрного сектору до цифрової епохи.

Таким чином, всі розглянуті дослідження підкреслюють важливість інноваційних підходів до управління підприємствами для подальшого розвитку агропромислового комплексу України, оскільки воно допомагає розв'язувати сучасні проблеми, швидко та ефективно реагувати на виклики та підвищує конкурентоспроможність підприємств, зокрема через впровадження екологічних рішень та інституційних реформ.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження інноваційних підходів до управління операційною діяльністю агроіндустріальних підприємств та оцінка їх впливу на ефективність виробництва і стратегічний розвиток підприємств у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційне управління на аграрних підприємствах України є складним і багатогранним процесом, який має вирішальне значення для підвищення ефективності виробництва, забезпечення стійкості підприємств та їх адаптації до сучасних викликів. У сучасних умовах, коли аграрний сектор України стикається з численними викликами, такими як зміна клімату, нестабільність ринків та необхідність збереження природних ресурсів, інноваційне управління стає ключовим елементом стратегічного розвитку підприємств.

Українські аграрні підприємства мають великий потенціал для впровадження інноваційного управління. Це дозволяє не лише підвищувати конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, але й забезпечувати стійкий розвиток у довгостроковій перспективі. Проте для цього потрібні інвестиції, сприятливі державні політики та підтримка наукових досліджень у сфері агротехнологій та управління.

Інновації в аграрному секторі є важливим двигуном розвитку сільського господарства як в Україні, так і у світі. Вони охоплюють різні аспекти агровиробництва, від технологій і методів управління до нових підходів у збереженні ресурсів та екологічній стійкості.

Основними компонентами інноваційного управління на підприємствах аграрного сектору України є технологічні, екологічні, інституційні інновації та інновації в управлінні персоналом.

Технологічні інновації включають впровадження нових агротехнологій, механізацію і автоматизацію виробничих процесів, а також використання сучасних інформаційних систем для управління агробізнесом. В Україні такі інновації охоплюють використання безпілотних літальних апаратів для моніторингу полів, систем точного землеробства та автоматизованих систем управління фермерськими господарствами [1, ст. 402—409].

У сучасному світі механізація аграрного сектору набула значного розвитку з впровадженням високопродуктивної техніки, такої як автоматизовані трактори, комбайни, дрони для моніторингу стану полів та системи точного землеробства. В багатьох країнах такі інновації сприяють зниженню витрат та підвищенню ефективності виробництва. В Україні також спостерігається активне впровадження автоматизованих систем, хоча рівень механізації все ще відстає від провідних країн. Тим не менш,

такі технології стають доступнішими, і їх використання постійно зростає.

Зміни клімату та необхідність збереження екологічної рівноваги вимагають впровадження екологічно чистих технологій. До таких можна віднести органічне землеробство, перехід до ресурсозберігаючих технологій та зниження негативного впливу від ведення діяльності на навколишнє середовище. В Україні зростає інтерес до таких підходів, що підтверджується численними проектами з підтримки органічного виробництва.

Одним із прикладів успішного впровадження екологічно чистих технологій є ПрАТ "Оріль-Лідер", один з найбільших виробників м'яса птиці в Україні. Підприємство інтегрувало біогазові установки у свої процеси, що дозволило не лише підвищити енергоефективність, але й ефективно вирішити проблему утилізації відходів. Біогазовий комплекс забезпечує 5,5 МВт електроенергії на годину, що значно скоротило витрати на енергоресурси та знизило викиди парникових газів. Крім того, підприємство реалізує соціальні ініціативи для підвищення мотивації та продуктивності персоналу, сприяючи загальній ефективності роботи [2, с. 144—145].

Органічне землеробство набирає популярності у всьому світі завдяки зростанню попиту на екологічно чисті продукти. Цей підхід вимагає використання природних методів боротьби з шкідниками, добривами та органічного обробітку ґрунту. Українські аграрії також активно переходять на органічне виробництво, що підтверджується зростанням площ, сертифікованих під органічне землеробство. Це дозволяє Україні збільшувати експорт екологічно чистої продукції, особливо до ЄС [3, ст. 134—140].

У світі органічне землеробство стає важливим трендом, оскільки споживачі надають перевагу екологічно чистій продукції. У країнах ЄС та США попит на органічну продукцію постійно зростає, а ринки активно підтримують розвиток екологічних аграрних технологій. В Україні, хоч цей напрямок ще недостатньо популярний, є успішні приклади таких підприємств.

Одним із них є ПП "Галекс-Агро", що спеціалізується на органічному землеробстві, дотримуючись під час своєї діяльності європейських стандартів якості (EU organic) [4]. Завдяки високій якості своєї продукції, підприємство має значний попит на міжнародному ринку, особливо в країнах Європейського Союзу. Використання органічних методів дозволяє

ПП "Галекс-Агро" зберігати природні ресурси, покращувати якість ґрунтів та уникати використання хімічних добрив і пестицидів. Це робить їх продукцію конкурентоспроможною та експортно орієнтованою, що сприяє розвитку цього тренду в Україні та відкриває нові ринки для українських виробників.

Інновації у збереженні ресурсів включають технології крапельного зрошення, оптимізацію використання води та заходи щодо запобігання ерозії ґрунтів. Вони спрямовані на збереження природних ресурсів та забезпечення стійкого розвитку. В Україні ці інновації набувають особливого значення у зв'язку з проблемами деградації ґрунтів та змінами клімату, що вимагають нових підходів до управління водними та земельними ресурсами.

Управління людськими ресурсами є важливою складовою інноваційного управління. Впровадження сучасних підходів до мотивації та навчання персоналу, а також створення умов для креативності та ініціативності працівників сприяє підвищенню продуктивності. В Україні деякі аграрні підприємства вже активно впроваджують ці підходи, розвиваючи програми підвищення кваліфікації та залучаючи молоді кадри.

Інституційні інновації передбачають впровадження нових організаційних структур, моделей управління та співпраці між різними учасниками аграрного ринку. В Україні важливим аспектом є створення кооперативів, що дозволяє малим та середнім підприємствам об'єднувати свої зусилля для досягнення економії на масштабі та посилення позицій на ринку.

Використання цифрових технологій, таких як великі дані, штучний інтелект, та Інтернет речей (IoT) значно змінює аграрний сектор. Цифровізація дозволяє оптимізувати управління фермерськими господарствами, знижувати витрати та підвищувати ефективність виробництва.

В Україні цифровізація аграрного сектору розвивається, але темпи залишаються повільнішими порівняно з розвиненими країнами. Проте, ініціативи, спрямовані на впровадження точного землеробства та автоматизованих систем управління, поступово набирають обертів [5, ст. 123—128].

Інновації в організаційній структурі включають створення кооперативів, спільних підприємств та партнерських програм, які дозволяють об'єднувати ресурси і зусилля для досягнення економії на масштабі та підвищення конкурентоспроможності. В Україні кооперативний рух розвивається повільно, але є перс-

пективним шляхом для малих та середніх фермерських господарств. Кооперативи можуть значно підвищити їхню ефективність і забезпечити доступ до сучасних технологій та ринків.

Успішне впровадження інновацій в агроіндустріальному секторі є важливим етапом для забезпечення стійкого розвитку, ефективності та конкурентоспроможності підприємств. У сучасних умовах економічних та політичних змін підприємства стикаються з необхідністю підвищення ефективності, збереження конкурентоспроможності та дотримання екологічних стандартів. Цей процес визначається як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, що можуть значно впливати на кінцевий результат.

Зовнішні чинники суттєво впливають на можливості підприємств впроваджувати інновації та розвивати використання новітніх технологій. До таких чинників належать економічне середовище, яке визначає доступність фінансування та інвестицій, державна підтримка через законодавчі ініціативи, субсидії та пільгове оподаткування, а також ринкові умови, зокрема конкуренція і вимоги споживачів до якості та екологічності продукції. Всі ці фактори впливають на стратегічні рішення підприємств і стимулюють їх до інноваційних рішень.

Економічні умови, такі як стабільність національної валюти, рівень інфляції та відсоткові ставки, впливають на інноваційний потенціал. Наприклад, високі процентні ставки ускладнюють доступ до кредитів, що може обмежувати можливості інвестування в інноваційні технології. Низький рівень інфляції та економічна стабільність, навпаки, сприяють впровадженню нових підходів, оскільки зменшуються фінансові ризики для підприємств.

Під час економічної стабільності в Україні багато аграрних підприємств почали інвестувати в нові технології, такі як системи точного землеробства, що покращили продуктивність. Наприклад, у період доступного кредитування аграрні підприємства інвестували у дрони для моніторингу посівів, що дозволило зменшити витрати на добрива.

Політика та законодавчі ініціативи мають значний вплив на впровадження інновацій. Державні субсидії, пільгове оподаткування для інноваційних проектів і фінансові програми підтримки відіграють ключову роль у стимулюванні розвитку. Наприклад, урядові гранти на дослідження і розвиток допомагають підприємствам покривати витрати на розробку нових технологій.

Конкуренція стимулює підприємства шукати нові способи підвищення ефективності та адаптації до змінних потреб споживачів. Якщо ринок має високий рівень конкуренції, підприємства змушені активно впроваджувати інновації, щоб забезпечити свою конкурентоспроможність і зберегти ринкову частку. Крім того, зростаючі очікування споживачів щодо екологічності чистоти та якості продукції сприяють впровадженню екологічних інновацій.

Зі зростанням тренду екологічного виробництва, а відповідно й попиту на органічну продукцію, світові агрокомпанії почали активно впроваджувати екологічно чисті методи вирощування, що дозволило розширити свою частку ринку і відповідати вимогам нових споживачів.

Внутрішні чинники впливають на здатність підприємства успішно впроваджувати інновації та ефективно реагувати на ринкові виклики. До них належать організаційна культура, яка визначає відкритість до нових ідей та готовність до змін, доступ до ресурсів — як фінансових, так і людських, а також рівень технологічної інфраструктури підприємства. Саме ці фактори визначають, наскільки швидко і ефективно підприємство здатне адаптуватися до нових технологій і підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку.

Підприємства з інноваційно орієнтованою культурою більш схильні до впровадження змін. Відкритість до нових ідей, готовність до експериментів та підтримка креативності на всіх рівнях сприяють успішному прийняттю інновацій. Компанії, які сприяють розвитку інноваційної культури, зазвичай інвестують у навчання персоналу, надають можливості для професійного зростання та стимулюють командну роботу.

Інтеграція супутникового моніторингу у контексті організаційної культури аграрного підприємства сприяє формуванню інноваційного підходу до управління. Наприклад, підприємства можуть заохочувати працівників до використання сучасних технологій для аналізу стану полів, прогнозування врожайності та управління ресурсами. Це підвищує цінність технологій в корпоративній культурі, акцентуючи увагу на відкритості до нових ідей, навчанню персоналу та підтримці впровадження інноваційних рішень. Така культура сприяє командній роботі, коли різні підрозділи інтегрують супутникові дані у свої процеси для досягнення вищої ефективності [6].

Фінансові та людські ресурси є важливими факторами для інноваційного процесу. На-

приклад, кваліфіковані кадри з необхідними технічними навичками та досвідом, які нині є дефіцитними в Україні, є основою для впровадження інновацій. Успіх також залежить від доступності фінансів, що дозволяє покривати витрати на дослідження та розробки. Деякі підприємства отримують фінансування від інвесторів або через грантові програми, що значно полегшує процес інноваційного розвитку.

Рівень технологічної підготовки підприємства визначає, наскільки легко та швидко можуть бути впроваджені інноваційні процеси. Сучасні інформаційні системи, автоматизоване обладнання та інші технічні засоби дозволяють підприємствам швидко адаптуватися до новітніх технологій і підвищувати ефективність своєї роботи. Підприємства, що інвестують у модернізацію своєї інфраструктури, мають більше шансів залишатися конкурентоспроможними та досягати успіху в довгостроковій перспективі.

Компанія "Kernel" активно інвестує в оновлення своєї інфраструктури, встановивши автоматизовані системи збору та обробки даних на елеваторах. Це дозволяє швидко обробляти інформацію про якість зерна і оперативно приймати рішення про подальшу обробку та логістику.

Поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників визначає ефективність інноваційного управління в агроіндустріальному секторі. Взаємодія між державними стимулами, економічними умовами та внутрішніми ресурсами підприємства створює базу для сталого розвитку та підвищення ефективності й конкурентоспроможності на глобальному ринку. Розуміння цих чинників дозволяє підприємствам створювати стратегії, які враховують усі важливі аспекти інноваційного впровадження, сприяючи довготривалому зростанню та адаптації до сучасних викликів.

Ще одним важливим інструментом для управління агроіндустріальними підприємствами є стратегічне планування, оскільки воно дозволяє компаніям орієнтуватися в динамічному середовищі та враховувати інноваційні тренди, які впливають на ринок. В умовах постійних змін, таких як розвиток нових технологій, зміни в споживчих вподобаннях та екологічні виклики, підприємства повинні адаптувати свої стратегії для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності.

Першим кроком у розробці стратегії розвитку є визначення стратегічних цілей. Такі цілі повинні бути чіткими, вимірювальними та досяжними, щоб забезпечити основи для подаль-

шого аналізу та планування. Наприклад, аграрне підприємство може поставити мету досягнення 20% зростання виробництва органічних продуктів протягом наступних п'яти років. Це потребує не тільки оцінки поточних ресурсів, але й впровадження нових технологій, таких як органічне землеробство та автоматизація процесів.

Другим важливим етапом є проведення аналізу ринку та конкурентного середовища. Розуміння тенденцій на ринку, таких як зростаючий попит на екологічні продукти або технології точного землеробства, дозволяє аграрним підприємствам визначити свої сильні та слабкі сторони. Наприклад, аналіз конкурентів може виявити, що інші агрокомпанії вже впроваджують інноваційні технології, що може стимулювати підприємство до активнішого впровадження новинок.

Вибір відповідних інноваційних технологій є ключовим аспектом у розробці стратегії. Наприклад, агропідприємства можуть розглянути можливість використання дронів для моніторингу посівів або систем штучного інтелекту для прогнозування врожайності. Такі технології можуть суттєво підвищити ефективність виробництва та зменшити витрати, що вже було описано раніше. Важливо також оцінити витрати на впровадження нових технологій та їх потенційний вплив на рентабельність.

Після визначення цілей, аналізу ринку та вибору технологій, підприємство повинно розробити детальний план дій та вибудувати стратегію. Даний етап включає встановлення термінів, відповідальних осіб та необхідних ресурсів для реалізації стратегії. Наприклад, підприємство може запланувати впровадження нової системи автоматизації протягом одного року, з визначенням чітких етапів для навчання персоналу та адаптації до нових технологій.

Нарешті, важливим етапом стратегічного планування є моніторинг та оцінка результатів. Регулярний аналіз виконання стратегічних цілей дозволяє коригувати плани в залежності від змін у зовнішньому середовищі. Наприклад, якщо попит на органічну продукцію перевищує очікування, підприємство може пришвидшити інвестиції в нові технології для задоволення потреб ринку.

Розробка стратегії розвитку з урахуванням інноваційних трендів є критично важливою для підприємств аграрного сектору. Це дозволяє таким компаніям не лише адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, а й використовувати

ти нові можливості для зростання. Чітке стратегічне планування, яке враховує інноваційні технології, аналіз ринку та моніторинг результатів, створює підґрунтя для стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасному аграрному бізнесі, що в результаті призводить до підвищення ефективності як діяльності окремого підприємства, так і сектора в цілому, у тому числі на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Успішне впровадження інновацій в аграрному секторі України вимагає комплексного підходу, що поєднує зовнішні та внутрішні чинники. Зовнішні чинники формують контекст, у якому аграрні компанії функціонують. Внутрішні чинники визначають готовність підприємств до впровадження нововведень.

Стратегічне планування стає важливим інструментом для суб'єктів господарювання в аграрному секторі, оскільки воно дозволяє враховувати інноваційні тренди, формулювати чіткі цілі, прогнозувати терміни їх реалізації, аналізувати ринок, обирати технології та розробляти плани дій. Таке планування не лише забезпечує адаптацію до змін у зовнішньому середовищі, але й створює можливості для зростання.

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що інноваційні підходи в управлінні операційною діяльністю агроіндустріальних підприємств здатні значно підвищити їх ефективність. Компанії, які впроваджують нові технології, стають більш конкурентоспроможними, краще задовольняють потреби споживачів і беруть активну участь у формуванні стійкого розвитку.

У подальшому для розвитку та зростання конкурентоспроможності аграрного сектору України важливо не лише впроваджувати інновації, але й розвивати пошук стратегій, які забезпечують ефективність, адаптацію та довгострокове зростання. Врахування інноваційних трендів у стратегічному плануванні стане запорукою успіху в умовах сучасного економічного середовища, що постійно змінюється.

Література:

1. Засоба, С. М. Поточний стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України. Український журнал прикладної економіки. — 2020. — Том 5. — № 2. С. 402—409. — ISSN 2415-8453.

2. Дергалюк, Б. В., Кашпуренко, Т. О. Інтеграція міжгалузевих підходів в управлінні операційною діяльністю для підвищення ефективності діяльності підприємств України. Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, ОНЕУ, 4-5 жовтня 2024 р. С. 144—145.

3. Резніченко, В. П., Коломієць, А. В., Стефанюк, С. В. Органічне сільське господарство: виклики та перспективи розвитку. Аграрні інновації. — 2024. — № 23. С. 134—140.

4. Офіційний сайт ПП "Галекс-Агро". URL: <https://galeks-agro.com/>.

5. Шабатура Т. С. Перспективи розвитку аграрного сектору економіки України в контексті цифрових технологій. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 3 (14). С. 123—128.

6. Супутниковий моніторинг у сільському господарстві. АгроЕліта. Всеукраїнський аграрний журнал. 2020. URL: <https://agroelita.info/>.

References:

1. Zasoba, S. M. (2020), "The current state and prospects for the development of the agro-industrial complex of Ukraine", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 2, pp. 402—409.

2. Dergaliuk, B. V. and Kashpurenko, T. O. (2024), "Integration of interdisciplinary approaches in the management of operational activities to increase the efficiency of Ukrainian enterprises", *Ekonomiko-pravovi aspekty hospodariuvannia: suchasnyi stan, efektyvnist ta perspektyvy: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economic and legal aspects of management: current state, efficiency and prospects], Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine, October 4—5, 2024, pp. 144—145.

3. Reznichenko, V. P., Kolomiets, L. V. and Stefaniuk, C. V. (2024), "Organic agriculture: challenges and prospects for development", *Ahrarni innovatsii*, vol. 23, pp. 134—140.

4. The official website of "Galeks-Agro" (2024), "About us", available at: <https://galeks-agro.com/> (Accessed 3 November 2024).

5. Shabatura T. S. (2019), "Prospects for the development of the agricultural sector of Ukraine's economy in the context of digital technologies", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 14, no. 3, pp. 123—128.

6. The official website of AgroElita. All-Ukrainian agrarian magazine, (2020) "Satellite monitoring in agriculture", available at: <https://agroelita.info/> (Accessed 3 November 2024).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2024 р.

УДК 657.432:337.27

І. П. Приходько,
д. держ. упр., професор, професор кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8630-2568>
М. В. Бардадим,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6067-9129>
К. А. Горбенко,
здобувач вищої освіти,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6844-3647>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.89

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

I. Prikhodko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation and Financial
and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine
M. Bardadim,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Financial
and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine
K. Gorbenko,
Student of higher education, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

REGULATORY PROVISION OF ACCOUNTING DISPLAY CREDITOR INDEBTEDNESS

Сучасні умови господарювання вимагають об'єктивної оцінки довіри до партнерів, а також фінансової стійкості та платоспроможності. Економічна стабільність неможлива без фінансової стійкості підприємств, однак саме вона забезпечує їх стійке положення на та конкурентоспроможність ринку. Кредиторська заборгованість дозволяє тимчасово використовувати позикові кошти, проте водночас це зниження платоспроможності та ліквідності. Крім того, наявність прострочених зобов'язань може негативно вплинути на репутацію підприємства. Слід зазначити, що завдяки ефективному управлінню кредиторською заборгованістю, можна мінімізувати її негативні наслідки.

Визначено, що досліджуючи положення, що складаються в МСБО 37 та НП(С)БО 11, можна відзначити численні відмінності, що стосуються термінології, класифікації зобов'язань, їх оцінки та відображення інформації про зобов'язання у фінансовій звітності. Отже, можна стверджувати, що питання уніфікації НП(С)БО 11 з МСБО 37 потребує значних доопрацювань і доповнень для адаптації до конкретних українських умов ведення господарської діяльності, з надання покращення системи бухгалтерського обліку в Україні.

Borrowed funds are one of the sources of financial resources for enterprises. However, recently, there has been a growing trend when borrowed funds are used not for development and production efficiency, but mainly to repay debts to other creditors. Erroneous accounting, valuation and repayment of current payables can disrupt financial and settlement discipline. The current business environment requires an objective assessment of trust in partners, as well as financial stability and solvency. Accounts payable allow you to temporarily use borrowed funds, but at the same time it reduces solvency and liquidity.

Accounts payable represent the company's liabilities to other legal entities or individuals arising from previous transactions and denominated in UAH, which are due on a specified date. It accounts for a significant level of the company's current liabilities, so it is important to ensure the reliability of this indicator for complete and objective financial reporting.

It is stated that in Ukraine, accounting for accounts payable as part of the liability balance sheet is regulated by the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine". The methodological principles for the formation and recognition of liabilities in accounting and financial statements are set out in the National Accounting Regulation (Standard) 11 "Liabilities". At the same time, after the national standards are created on the basis of international standards, they should not add the latter, which necessitates the use of International Accounting Standards (IAS). In international practice, accounting for liabilities is regulated by IAS 1 Presentation of Financial Statements, IAS 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation, and IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets.

It is recognized that the classification and measurement of liabilities (payables) in accordance with International Financial Reporting Standards are key aspects that require detailed consideration. An enterprise's liabilities to external parties are governed by numerous international standards characterized by complex terminology.

Ключові слова: нормативне забезпечення, облікове відображення, кредиторська заборгованість, зобов'язання.

Key words: regulatory support, accounting, accounts payable, liabilities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Позикові кошти є одним із джерел формування фінансових ресурсів для підприємств. Однак останнім часом кожна тенденція, коли залучені позиції використані не для розвитку та підвищення ефективності виробництва, а переважно для погашення боргів перед іншими кредиторами. Помилковий облік, оцінка та погашення поточної кредиторської заборгованості можуть порушити фінансову та розрахункову дисципліну. Сучасні умови господарювання вимагають об'єктивної оцінки довіри до партнерів, а також фінансової стійкості та платоспроможності. Економічна стабільність неможлива без фінансової стійкості підприємств, однак саме вона забезпечує їх стійке положення на та конкурентоспроможність ринку. Кредиторська заборгованість дозволяє тимчасово використовувати позикові кошти, проте водночас це зниження платоспроможності та ліквідності. Крім того, наявність прострочених зобов'язань може негативно вплинути на репутацію підприємства. Проте, завдяки ефективному управлінню кредиторською заборгованістю, можна мінімізувати її негативні наслідки. Це можливо за умов належного нормативного

забезпечення відображення кредиторської заборгованості підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання обліку кредиторської заборгованості широко висвітлюються в наукових працях багатьох українських і зарубіжних дослідників, серед яких М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Д. Стоун, К. Хітчінг, М.Д. Білик та інші. Водночас серед економістів немає єдиного підходу до прийняття низки теоретичних та практичних аспектів щодо ефективного управління кредиторською заборгованістю. Крім того, питання нормативно-правового забезпечення обліку кредиторської заборгованості потребує додаткового вивчення через частину змін законодавства в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття має на меті проаналізувати регулювання обліку кредиторської заборгованості через нормативно-правові акти. У ньому висвітлюється поточний стан кредиторської заборгованості з погляду нормативних джерел, а також звіт про порівняння національних стандартів обліку креди-

торської заборгованості з міжнародними стандартами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час здійснення господарської діяльності великих підприємств стягується з кредиторською заборгованістю, яка є їх зобов'язаннями. Проблема зростання цієї заборгованості в пасивах змушує підприємство шукати нові шляхи для її мінімізації та вдосконалення облікової політики щодо зобов'язань. На сьогодні актуальним завданням є гармонізація обліку зобов'язань вітчизняних підприємств із міжнародними стандартами та вимогами.

Кредиторська заборгованість представляє собою зобов'язання підприємства перед іншими юридичними або фізичними особами, які виникають у результаті попередніх операцій і виражені в гривнях, які мають бути погашені у визначений термін. Вона займає значний рівень поточних зобов'язань підприємства, тому важливо забезпечити достовірність цього показника для повної й об'єктивної фінансової звітності.

Підвищення економічної ефективності діяльності підприємств вимагає підвищення достовірності облікових даних щодо кредиторської заборгованості. Це передусім використовувати аналітичну інформацію, яка необхідна для контролю за своєчасним стягненням та списком заборони.

В Україні бухгалтерський облік кредиторської заборгованості, як частини пасивного балансу, регламентується Законом України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні". Методологічні засади формування та відображення зобов'язань у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності, встановлені в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 11 "Зобов'язання". Водночас, після національних стандартів, створених на основі міжнародних, вони не повинні додати останніх, що зумовлюють необхідність звернення до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО). У міжнародній практиці облік зобов'язань регламентується МСБО 1 "Подання фінансової звітності", МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання" та МСБО 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи".

Для виявлення спільних та відмінних аспектів цих стандартів необхідно провести їх порівняння, результати якого наведено в таблиці 1.

Оскільки національні стандарти базуються на міжнародних, НП(С)БО 11 "Зобов'язання" та МСБО 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" мають певні спільні аспекти, такі як використання термінів "зобов'язання" і "забезпечення", а також визначення поняття "зобов'язання".

Водночас, між НП(С)БО та МСБО сучасні відмінності. Наприклад, національні стандарти акцентують увагу на визначених зобов'язаннях, тоді як міжнародні стандарти акцентуються на фокусах. відповідно до МСБО 37, забезпечуються в балансі як короткострокові або довгострокові зобов'язання, тоді як в українській бухгалтерській практиці не передбачено розмежування надання за строками виконання, відповідно до того, що строки виконання можуть варіюватися.

Аналізуючи відмінності між НП(С)БО 11 і МСБО 37, слід зазначити, що в українському стандарті поєднує важливих термінів і визначено, таких як "подія, що зобов'язує", "юридичне зобов'язання", "конструктивне (фактичне, традиційне) зобов'язання", "теперішня заборгованість", "достовірна оцінка зобов'язання" та "найкраща оцінка видатків, найбільших для погашення поточної заборгованості на дату балансу". Крім того, в українському стандарті не висначає, що оцінка забезпечення виконується до сплати податків. У пункті 18 НП(С)БО 11 підкреслюється, що забезпечення повинно переглядатися на кожну дату балансу, проте не вказується, що збільшення їх суми відображається як фінансові витрати (витрати на позиції), що є меншим аспектом.

Відповідно до НП(С)БО 11 зобов'язання підприємств розподіляються на довгострокові, короткострокові, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів. У міжнародній практиці довгострокові та короткострокові зобов'язання розглядаються як фактичні, тобто такі, що виконуються із договорами, контрактами або відповідно до законодавства, і їх вартість може бути точно визначена. Непередбачені зобов'язання вважаються умовами, поза цим зобов'язання, які залежать від майбутніх подій, які можуть виникнути внаслідок минулих дій.

Досліджуючи положення, що складаються в МСБО 37 та НП(С)БО 11, можна відзначити численні відмінності, що стосуються термінології, класифікації зобов'язань, їх оцінки та відображення інформації про зобов'язання у фінансовій звітності.

Отже, можна стверджувати, що питання уніфікації НП(С)БО 11 з МСБО 37 потребує

Таблиця 1. Порівняльна характеристика міжнародного та національного стандартів з обліку зобов'язань

МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»	П(С)БО 11 «Зобов'язання»	Висновки
Сфера застосування		
Використовується всіма суб'єктами господарювання облік для забезпечення, умовних зобов'язань та умовних активів, за іншим ув'язненням, коли вони виконуються із контрактами, які мають бути виконані, крім обтяжливих контрактів. Також охоплює забезпечення, пов'язане з реструктуризацією (включаючи припинення діяльності)	Положення підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форми власності, за іншими бюджетними установами та підприємствами, які відповідно до законодавства звітують за МСФЗ. Використовується з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації про зобов'язання, визначені іншими П(С)БО	Частково збігаються
Визначення зобов'язань		
Зобов'язання — це поточна заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок попередніх подій і погашення якої, як очікується, призведе до вибуття ресурсів, що відповідають економічним вигодам, від підприємства.	Зобов'язанням є поточна заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і, за прогнозом, споживає вибуття ресурсів, які втілюють економічні перспективи, для її погашення.	Повністю збігаються
Визнання зобов'язань		
Забезпечення визнається, якщо: - підприємство має поточну заборгованість (юридичну або конструктивну) в результаті минулої події; - існує ймовірність, що для погашення заборгованості буде потрібне вибуття ресурсів, які створені - суму заборгованості можна оцінити	Зобов'язання визнається, якщо його можна достовірно оцінити і є ймовірність, що його погашення призведе до зменшення економічних вигод у майбутньому. Якщо на дату балансу визнане зобов'язання вже не підлягає погашенню, його сума включається до доходів поточного звітного періоду.	Частково збігаються
Оцінка зобов'язань		
Сума юридичних або конструктивних зобов'язань повинна представляти найточнішу оцінку витрат, які є обов'язковими для погашення наявної заборгованості на дату балансу.	1. Довгострокові зобов'язання, які підлягають нарахуванню відсотків, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю; 2. Поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою, необхідною для погашення; Непередбачені зобов'язання фіксуються на позабалансових рахунках підприємства за встановленою обліковою оцінкою.	Не збігаються
Класифікація зобов'язань		
1. Резерви; 2. Умовні зобов'язання; 3. Потенційні зобов'язання; 4. Наявні зобов'язання.	1. довгострокові; 2. поточні; 3. непередбачені зобов'язання; 4. доходи майбутніх періодів	Не збігаються

значних доопрацювань і доповнень для адаптації до конкретних українських умов ведення господарської діяльності, з надання покращення системи бухгалтерського обліку в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В сучасних умовах глобалізації економіки і виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки постає потреба в нагальному вирішенні проблем, які пов'язані із поточними зобов'язаннями (кредиторською заборгованістю). Обумовлюється це тим, що зобов'язання (кредиторська заборгованість) разом із активами формують фундамент бухгалтерського обліку на підприємстві (фірмі), тому вони є надзвичайно

важливою ділянкою бухгалтерського обліку. Водночас, на сьогоднішній день не приділяється достатньої уваги питанням обліку поточних зобов'язань (кредиторської заборгованості), внаслідок чого погіршується стан обліку, спотворюється інформація щодо фінансового становища підприємства (фірми), ускладнюються розрахунки, приймаються нераціональні управлінські рішення. Це, у свою чергу, приводить до необхідності удосконалення теорії і методології бухгалтерського обліку поточних зобов'язань (кредиторської заборгованості).

Визнання, класифікація та оцінка зобов'язань (кредиторської заборгованості) відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності є основними аспектами, які потребують детально-

го розгляду. Зобов'язання, яке підприємство має перед зовнішніми сторонами, регулюється численними міжнародними стандартами, що характеризуються складною термінологією. Важливо зазначити, що ця термінологія не завжди адаптована до українських умов, особливо визнання заборгованості як фінансових зобов'язань, що супроводжується безперервними підходами до їх оцінки, подальшого дисконтування та відображення в складі для отримання прибутків або збитків.

Література:

1. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Київ, 2005. 592 с.
2. Глушко А., Пиріг Я. Оптимізація кредиторської заборгованості підприємства критичної інфраструктури в аспекті зміцнення фінансово-економічної безпеки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. № 1 (314). С. 47—54.
3. Даниленко Т. Особливості вирішення питань кредиторської заборгованості під час війни. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/osoblivosti-virishennya-pitan-kreditnoyi-zaborgovanosti-pid-chas-viyni/comment.html> (дата звернення: 02.11.2024).
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999. № 996-XIV. Дата оновлення: 19.07.2022. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist/download.htm (дата звернення: 02.11.2024).
5. Колесник І. Списання кредиторської заборгованості під час війни. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoyi-zaborgovanosti-pid-chas-vijny/>. (дата звернення: 02.11.2024).
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи" від 01.01.2012. № 929 URL: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408. (дата звернення: 02.11.2024).
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. Дата оновлення: 07.11.2023. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13>. (дата звернення: 02.11.2024).
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukr-stat.gov.ua>. (дата звернення: 02.11.2024).
9. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання", зат-

вержене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. Дата оновлення: 29.09.2020. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13>. (дата звернення: 02.11.2024).

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 08.11.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 02.11.2024).

References:

1. Bilyk, M.D. (2005), *Finansovyy analiz* [Financial analysis], Kyiv, Ukraine.
2. Hlushko, A. and Pyrih, Ya. (2023), "Optimization of the debt of a critical infrastructure enterprise in terms of strengthening financial and economic security", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1 (314), pp. 47—54.
3. Danylenko, T. (2023), "Peculiarities of resolving accounts payable issues during the war", available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/osoblivosti-virishennya-pitan-kreditnoyi-zaborgovanosti-pid-chas-viyni/comment.html> (Accessed 20.12.2023).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: http://kodek-sy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist/download.htm (Accessed 02.11.2024).
5. Kolesnyk, I. (2023), "Write-off of accounts payable during the war", available at: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoyi-zaborgovanosti-pid-chas-vijny/> (Accessed 02.11.2024).
6. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "International accounting standard 37 "Collateral, contingent liabilities and contingent assets", http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408 (Accessed 02.11.2024).
7. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting", <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13> (Accessed 02.11.2024).
8. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 02.11.2024).
9. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "Provisions (standard) of accounting 11 "Liabilities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (Accessed 02.11.2024).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 02.11.2024). *Стаття надійшла до редакції 09.11.2024 р.*

УДК 316.4

А. І. Капліна,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6714-797X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.94

ПРИЙНЯТТЯ РИЗИКОВАНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

A. Kaplina,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Marketing
and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

RISKY DECISION-MAKING UNDER UNCERTAINTY

Стаття присвячена тому, як приймати рішення, коли нічого не зрозуміло. У статті було враховано вимоги особи, яка ухвалює рішення, а також зовнішні умови, що впливатимуть на модель, альтернативні рішення та очікувані доходи. У реальних додатках арсенал наявних і розроблених у теорії критеріїв ухвалення рішень в умовах невизначеності є недостатнім, щоб прийнятною мірою відповідати системі вподобань особи, яка ухвалює рішення. Пропонуються спеціальні підходи та методи для модифікації критеріїв вибору, щоб забезпечити кращу їхню адаптацію до вподобань особи, яка приймає рішення. При цьому враховуються атрибути відповідних завдань вибору ефективних рішень.

Глобалізація бізнесу, просування економічних інтересів на ринки інших країн, процеси об'єднання і створення спільного економічного простору вимагають знання національних звичаїв і національної культури. Малий бізнес є базисом і рушійною силою розвитку економіки, він прямо впливає на добробут населення, а також сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних проблем. Однак в Україні малий бізнес не розвивається так активно, як в інших розвинених країнах, і причиною тому є обмеженість їхніх фінансових ресурсів, що позначаються на якості менеджменту і заважають здійсненню ефективного управління. Незважаючи на спроби держави підтримати малий бізнес, цього виявляється недостатньо, тому сьогодні приділяється підвищена увага новим підходам до формування системи менеджменту, зокрема інноваційного, і пошуку ефективних інструментів в управлінні ресурсами малих підприємств. У статті надано характеристику ролі менеджменту для розвитку малого бізнесу, виявлено бар'єри, що виникають на шляху його реалізації, розглянуто найефективніші рішення в галузі управління малим бізнесом.

Унаслідок дискусійності проблем визначення понятійного апарату управлінського рішення у статті представлено авторську позицію з розглядуваних питань у теоретичному та змістовному аспектах. У даний час, час глобалізації економіки, підвищення невизначеності середовища функціонування підприємств, виникнення глобальної конкуренції, сталий розвиток господарюючих суб'єктів неможливо без стратегічного управління, що базується на нових підходах і принципах.

The article focuses on how to make decisions when nothing is clear. The article takes into account the requirements of the decision maker, as well as external conditions that will affect the model, alternative decisions and expected returns. In real-world applications, the arsenal of criteria for decision-making under uncertainty developed in theory is insufficient to adequately match the decision maker's preference system. Special approaches and methods are proposed to modify the selection criteria to ensure their better adaptation to the preferences of the decision maker. At the same time, the attributes of the respective tasks of selecting effective solutions are taken into account.

Business globalisation, promotion of economic interests in other countries' markets, unification processes and creation of a common economic space require knowledge of national customs and national culture. Small business is the basis and driving force behind economic development, it directly affects the welfare of the population and contributes to solving many social and economic problems. However, in Ukraine, small businesses are not developing as actively as in other developed countries, due to limited financial resources, which affect the quality of management and impede effective governance. Despite the state's attempts to support small businesses, this is not enough, so today increased attention is being paid to new approaches to the formation of a management system, including innovative ones, and the search for effective tools in managing the resources of small enterprises. The article describes the role of management in the development of small businesses, identifies barriers to its implementation, and considers the most effective solutions in the field of small business management.

Due to the controversial nature of the problems of defining the conceptual apparatus of managerial decision, the article presents the author's position on the issues under consideration in theoretical and substantive aspects. At present, in the time of globalisation of the economy, increasing uncertainty of the environment in which enterprises operate, emergence of global competition, sustainable development of economic entities is impossible without strategic management based on new approaches and principles.

Ключові слова: прийняття рішень, ризик, невизначеність, критерії вибору, управлінські рішення.

Key words: decision-making, risk, uncertainty, selection criteria, management decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Що таке ризик і невизначеність у прийнятті рішень? Невизначеність вводить у ступор, і здається, що ухвалювати важливі рішення в таких умовах — немов крокувати в прірву. Розбираємося, як обійтися без екстриму.

Невизначеність — це ситуація, коли інформації для ухвалення рішення або дуже мало, або вона дуже швидко змінюється. Виходить підвищений стан: рішення прийняти складно, тому що незрозуміло, що з цього вийде.

У ситуації, пов'язаній із ризиком, результат подій теж невідомий. Але на відміну від невизначеності, ризики можна розрахувати. Наприклад, у лотереї чи покері можна визначити ймовірність виграшу чи програшу залежно від шансів.

Якщо зібрати достатньо даних, невизначеність можна перетворити на ризик. Під час впровадження нової технології складно визначити її вплив на бізнес, але з часом з'являється достатньо інформації про те, як вона працює. На основі цих даних можна визначити можливості та ризики для компанії.

Наприклад, співробітники компанії не знають, що на них чекає у разі зміни менеджменту, або стажист на випробувальному терміні не розуміє, чи візьмуть його в штат, чи дадуть відпустку і бонуси.

Останні чотири роки про невизначеність багато говорять через глобальні події: локдаун, війну, зміну геополітичної обстановки. Але з невизначеністю доводиться стикатися і в менших масштабах. Наприклад, співробітники

компанії не знають, що на них чекає під час зміни менеджменту, або стажист на випробувальному терміні не розуміє, чи візьмуть його в штат, чи дадуть відпустку і бонуси.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У рамках цієї статті через її обмежувальний фактор розглянемо перші два напрями дослідження. У теорії та практиці управління стало аксіоматичним положення про те, що прийняття управлінських рішень є важливою частиною будь-якої управлінської діяльності. Зокрема, колектив авторів під керівництвом Н.А. Цирельчук зазначає: "...основним інструментом і критерієм, провідним інтелектуальним засобом і продуктом управління виступає самостійно прийняте в індивідуальній або спільній формі управлінське рішення" [3, с. 82—83]. І далі: "У різних наукових концепціях рішення характеризуються як кваліфікація, що пронизує їх (П.Г. Щедровицький); інтегральний показник професійної компетентності (А.І. Китов); суть, серцевина управлінської діяльності (Г.А. Саймон, Дж.У. Дункан); головний інтелектуальний продукт управління (Ю.Д. Красовський)" [3, с. 83].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Управлінські рішення включені як необхідний компонент у реалізацію всіх функцій управління. Вони є своєрідним механізмом їх здійснення. Зокрема, визначення цілей розвитку організації пов'язане з їхнім вибором із пев-

ної альтернативної їхньої множини. Будьякий етап управлінської діяльності пов'язаний з вибором і оцінкою ступеня досяжності розв'язуваних завдань, що здійснюється за допомогою прийняття управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Причинами невизначеності в умовах прийняття управлінських рішень можуть бути:

1. Брак інформації, щоб зважити всі "за" і "проти". Наприклад, під час релокації незрозуміло, чого чекати від життя в іншій країні.

2. Випадковості. Наприклад, якщо в компанії звільняється хтось із керівництва і команда перебуває в стані невизначеності: кого тепер підвищать.

Управлінські рішення ухвалюються керівниками та менеджерами компанії. Рішення можуть стосуватися стратегічного планування, операційних процесів, розподілу ресурсів, управління командою. Умови для прийняття обґрунтованого рішення:

- чітка мета;
- необхідна інформація;
- аналіз різних варіантів рішення;
- необхідні ресурси;
- можливість обговорити рішення з іншими фахівцями.

Управлінські рішення завжди пов'язані з ризиком, а ухвалювати їх в умовах невизначеності ще складніше — інформації часто бракує, і контекст може змінитися. Важливо адаптуватися до ситуації та бути готовими вносити зміни.

Кожна людина реагує на стрес по-своєму: "бий", "біжи" або "замри". Керівнику корисно знати свою реакцію на стрес, щоб уникнути помилок і неправильних рішень у бізнесі. Наприклад, якщо людина "завмирає", то варто звернутися до колег за порадою, це допоможе вийти з психологічного ступору [2, р. 167].

Дослідження можна використовувати не тільки в бізнесі, а й у побуті. Коли є інформація, прийняти рішення простіше. Наприклад, потрібно визначитися — їхати в іншу країну чи ні. Необхідно спочатку виписати запитання, пов'язані з переїздом, а потім відповіді.

Метод сценарного планування. Дедалі частіше в бізнесі на зміну довгостроковим стратегіям приходять більш гнучкі підходи. Наприклад, сценарне планування, за якого складається прогноз негативних і позитивних сценаріїв і реакція бізнесу на них.

Вихід за рамки когнітивного спотворення. В ІТ найбільша стаття витрат — фонд оплати

праці. У кризу ІТ-компанії стикаються з дилемою: скорочувати штат чи ні. Через цю думку менеджмент потрапляє в пастку когнітивного спотворення, яке не дає розглянути альтернативні варіанти.

Після розгляду різних варіантів рішень потрібно вибрати, яке з них прийняти. У цьому допоможуть методики з продакт-менеджменту RICE та ICE — вони містять критерії та принципи для оцінки функцій продукту. Їх же можна використовувати для пріоритизації ідей.

За методикою RICE кожен гіпотезу оцінюють за чотирма критеріями:

Reach (охоплення) — кількість людей, яку вдасться охопити;

Impact (ефект) — як функція вплине на виручку, витрати та інші показники бізнесу;

Confidence (упевненість) — наскільки компанія впевнена, що функція вирішить завдання;

Effort (зусилля) — скільки потрібно ресурсів для розробки функції.

Вагу гіпотези розраховують за такою формулою.

$$\frac{(\text{Охоплення} \cdot \text{Ефект} \cdot \text{Впевненість})}{\text{Зусилля}} = \text{Оцінка RICE}$$

Правила прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності:

1. Прагнути до антикрихкості. Це властивість, завдяки якій система стає кращою, коли стикається з кризою. Антикрихкість дає змогу отримати вигоду з ризику та невизначеності. Н. Талеб наводить як приклад давньогрецький міф про гідру, з якою бився Геракл: коли їй відрубували голову, виростало дві.

Передбачити всі ризики не можна, але привнести в систему елементи антикрихкості можна. Це дає змогу бізнесу не миритися зі станом справ, а навпаки, очолювати зміни. Наприклад, ресторани високої кухні під час локдауну стали доставляти їжу. А освітні сервіси почали навчати комунікацій у розподілених командах.

2. Спіратися на тренди, які можуть вплинути на конкретний бізнес або людину. Наприклад, туркомпанія відстежує, які напрямки для подорожей відкриваються і закриваються, які країни вводять або знімають обмеження на в'їзд.

3. З розвитком ШІ для деяких професій настав період ризику і невизначеності. Наприклад, нейромережа може взяти на себе частину завдань маркетингового агентства: згенерувати зображення, текст або навіть стратегію. Фахівці, які стежили за трендом і навчилися

писати запити для неймереж — промти, — стали більш затребуваними [8, с. 7].

4. Бути відкритим. Керівнику-початківцю часто доводиться займатися процесами і розвитком команди. Що краще у нього вибудувати стосунки зі співробітниками, то простіше компанії буде пройти через невизначеність.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, важливо бути відкритим із командою: розповідати про рішення топменеджменту, якщо вони є, або чесно сказати, що рішень поки що немає і потрібно почекати. Якщо відмовчуватися або робити вигляд, що нічого не відбувається, люди домислюватимуть і втрачатимуть довіру до керівника.

Уміння проходити через кризи — навичка, яка тільки допомагатиме у світі постійних змін. Цей досвід не варто забувати, як страшний сон. Коли минає гостра стадія кризи, корисно зібратися з командою й обговорити, що сталося, які рішення спрацювали, а які — ні, і чому. Така рефлексія допомагає напрацьовувати навичку адаптивності до криз.

Мета цієї статті — допомогти менеджерам і практикам, які працюють у сфері управління, в освоєнні сучасних підходів і методів для прийняття рішень в умовах невизначеності. [7, р. 47-48].

Література:

1. Black J., Mendenhall M. Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research. *Academy of Management Review*. 1990. № 15. pp. 1131—1136.
2. Evans S. Conflict can be positive. *HR Magazine*. 1992. № 37 (5). pp. 49—51.
3. Laurent A. The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management. *Human Resources Management*. 1986. № 25 (1). pp. 91—102.
4. Капліна А.І. Управлінські рішення як інструмент управління організацією. *Ефективна економіка*. 2023. № 5 — <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.46>
5. Капліна А.І. Механізми прийняття управлінських рішень в галузі цифровізації виробничих процесів підприємства. *Ефективна економіка*. 2024. № 3 <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3322/3358>
6. Капліна А.І. Improving the process of making and developing management decisions. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. стр. 85—89

7. Капліна А.І. Improving organizational change management through the use of lean technologies. *Ефективна економіка*. 2024. № 5 <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3798>

8. Капліна А. та Кириченко Н. Крос-культурні аспекти управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 10.

9. Капліна А.І. Формування крос-культурних компетенцій здобувачів як умова соціальної та професійної адаптації. *Агросвіт*. 2021. № 23. С. 49—53. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.49

10. Капліна А.І. Крос-культурний менеджмент у сформованій культурі комунікацій. *Агросвіт*. 2023. № 9-10. С. 71-76. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.9-10.71>

References:

1. Black, J. and Mendenhall, M. (1990), "Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research", *Academy of Management Review*, Vol. 15, pp. 1131—1136.
 2. Evans, S. (1992), "Conflict can be positive", *HR Magazine*, Vol. 37 (5), pp. 49—51.
 3. Laurent, A. (1986), "The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management", *Human Resources Management*, Vol. 25 (1), pp. 91—102.
 4. Kaplina A.I. (2023), "Management decisions as a tool for managing an organization", *Effective economy*, Vol. 5.
 5. Kaplina A.I. (2024), "Mechanisms for making managerial decisions in the field of digitalisation of enterprise production processes", *Effective economy*, Vol. 3.
 6. Kaplina A.I. (2024), "Improving the process of making and developing management decisions", *Investments: practice and experience*, Vol. 6, pp. 85—89.
 7. Kaplina A.I. (2024), "Improving organizational change management through the use of lean technologies", *Effective economy*, Vol. 5.
 8. Kaplina, A. and Kyrychenko, N. (2020), "Cross-cultural aspects of human resources management", *Efektivna ekonomika*, Vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8258> (Accessed 22.09.2020).
 9. Kaplina, A. (2021), "Formation of cross-cultural competencies of applicants as a condition for social and professional adaptation", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 49—53. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.49
 10. Kaplina, A. (2023), "Cross-cultural management at formation of culture and communications", *Agrosvit*, vol. 9—10, pp. 71—76. DOI: 10.32702/2306-6792.2023.9-10.71
- Стаття надійшла до редакції 29.10.2024 р.*

УДК 323.21

Н. О. Шишпанова,

к. е. н, доцент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки,
Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8347-5682>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.98

ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ: ПРОПОЗИЦІЇ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ

N. Shyshpanova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration
and International Economics, Mykolaiv National Agrarian University

INVOLVEMENT OF YOUTH IN THE PUBLIC SPHERE OF REGIONS: PROPOSALS FOR EFFECTIVE CAREER DEVELOPMENT MODELS

У статті розглядається важливість залучення молоді до публічної сфери в умовах децентралізації, яка стала ключовим чинником для успішного розвитку регіонів. Описано, що молодіжна політика, що формується на місцевому рівні, покликана створити комфортні умови для життя та розвитку молоді, а також забезпечити можливості для їхнього працевлаштування в рідних громадах. Автори підкреслюють, що реалізація молодіжної політики залежить від здатності місцевих органів влади встановлювати ефективний діалог з молоддю, що є необхідною умовою для формування прогресивного суспільства. З'ясовано, що залучення молоді до публічної служби в регіонах вважається важливим елементом ефективного управління на місцевому рівні. Описано, що для цього необхідно розробити цілеспрямовану стратегію, яка б передбачала освітні ініціативи та створення реальних можливостей для участі молоді в публічному управлінні. З'ясовано, що однією з перспективних стратегій є реалізація інтегрованих програм, що поєднують професійне навчання, наставництво та активну участь у процесах ухвалення рішень.

The article examines the importance of involving young people in the public sphere in the context of decentralisation, which has become a key factor for the successful development of regions. It is described that the youth policy formed at the local level is intended to create comfortable conditions for the life and development of young people, as well as to provide opportunities for their employment in their native communities. The authors emphasise that the implementation of youth policy depends on the ability of local authorities to establish an effective dialogue with young people, which is a prerequisite for the formation of a progressive society.

It has been found that the involvement of young people in public service in the regions is considered an important element of effective governance at the local level. It has been studied that young professionals who seek to influence decision-making in their communities can bring innovative ideas and a new perspective to social problems. It is described that this requires the development of a targeted policy that would include educational initiatives and the creation of real opportunities for youth participation in public administration.

The author emphasises that the career development of young people in the public service is an important aspect, since its success depends on the professional realisation of young professionals and the overall level of public administration. The article outlines the need to develop career development models that would take into account the specifics of work in government and the needs of young people. It is found that one of the promising strategies is the implementation of integrated programmes that combine professional training, mentoring and active participation in decision-making processes.

Special attention is paid to the creation of a vocational training system that includes theoretical and practical training of young people. It is described that for the effectiveness of training programmes, it is important to adapt them to the realities of modern public administration by introducing the latest methods and tools. It is generalised that the introduction of mentoring and the creation of youth committees at local self-government bodies opens up new opportunities for young professionals, which contributes to the formation of a new culture of governance focused on the needs of the community. The authors propose a systematic approach to involving young people in the public sphere, which allows not only to improve the level of management personnel, but also to ensure the sustainability of community development.

Ключові слова: молодь, публічна сфера, регіон, кар'єра, модель розвитку, територіальна громада.

Key words: youth, public sphere, region, career, development model, territorial community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Залучення молоді до публічної сфери регіонів є актуальною проблемою, яка потребує комплексного підходу та ефективних моделей кар'єрного розвитку. В умовах динамічних змін у суспільстві та потреби в оновленні управлінських практик, важливо не лише підвищувати інтерес молоді до публічної служби, а й забезпечити їй можливості для професійного зростання та реалізації свого потенціалу. Водночас, існуючі механізми залучення молоді часто виявляються недостатньо ефективними, що призводить до низького рівня їхньої участі в управлінні на місцевому рівні. Тому необхідно розробити інноваційні моделі, які забезпечать молодим фахівцям доступ до ресурсів, навчання та практичних можливостей у сфері публічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз сучасних досліджень показує, що проблема залучення молоді до публічної сфери є предметом уваги багатьох науковців. Зокрема, у роботі Карковської В., Цигилик Н. досліджується важливість розвитку софт-скілс у державних службовців, що безпосередньо впливає на їхню здатність ефективно працювати в команді та взаємодіяти з молоддю [1]. Кіндрат Л. Р. у своїй статті пропонує класифікацію основних форм участі молоді в публічно-

му управлінні, підкреслюючи їхній потенціал у розвитку місцевих громад [2]. Ковтун М. С. акцентує на важливості залучення молоді до державної служби як складової побудови правової держави, вказуючи на необхідність формування сприятливих умов для молодих фахівців [3].

Костєва Т. Б. досліджує сучасні механізми залучення молоді до розвитку громадянського суспільства, підкреслюючи важливість активної участі молодих людей у формуванні політичних рішень [4]. У статті Кузик П. М. представлений аналіз базових моделей розвитку публічного управління в Україні, що може слугувати основою для розробки нових стратегій залучення молоді [5]. Пилип В. В. досліджує феномен права громадян брати участь в управлінні державними справами, що є важливим аспектом для молоді, яка прагне до активної участі в політичному житті [6].

Підлісна Т. В. акцентує увагу на концепції лідерства в публічному управлінні, що може слугувати основою для формування нових лідерських кадрів серед молоді [7]. У роботі Проскури В. Ф. та інших авторів розглядається роль муніципального менеджменту в управлінні територіальною громадою, що відкриває можливості для залучення молоді до активної роботи на місцях [8]. Репицький Т. у своєму посібнику надає рекомендації щодо активізації молоді та залучення її до діяльності з розвитку громад, що може бути реалізовано через програми стажувань та ініціативи [9]. Сабій Ю. С. обґрунтовує необхідність державної молодіжної політики як елемента соціальної безпе-

ки, що також впливає на мотивацію молоді до участі в публічному управлінні [10].

Загалом, аналіз останніх досліджень підкреслює необхідність комплексного підходу до залучення молоді до публічної сфери, що включає розвиток професійних навичок, активізацію участі у громадських ініціативах та формування системи підтримки для молодих фахівців.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в узагальненні ефективних моделей кар'єрного розвитку молоді у публічній сфері регіонів. Завдання дослідження: розглянути приклади успішної молодіжної політики територіальних громад; описати шляхи залучення молоді до публічної служби в регіонах; надати пропозиції моделей кар'єрного розвитку молоді на публічній службі регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Залучення молоді до публічної сфери в умовах децентралізації стає ключовим фактором успішного розвитку громад. Молодіжна політика, яка формується на місцевому рівні, спрямована на створення комфортного середовища для життя, розвитку та працевлаштування молодих людей у рідних громадах. Важливим є те, що ця політика сприяє збереженню молодіжного потенціалу, забезпечуючи умови для самореалізації та стимулюючи бажання залишатися в рідному регіоні. Основними складовими ефективною молодіжної політики є фінансове забезпечення, якісні кадри, розвиток інфраструктури для молоді та інтеграція молодих людей у процеси ухвалення рішень.

Успіх реалізації молодіжної політики значною мірою залежить від здатності громад налагодити прямий діалог з молоддю. Наприклад, Терехівська громада стала прикладом того, як створення молодіжної ради може стати дієвим інструментом для залучення молодих людей до життя громади [9]. Розширення можливостей участі молоді у прийнятті рішень сприяло збільшенню кількості гуртків і дозвілєвих центрів, що забезпечують розвиток учнів і студентів. Молодь не лише бере активну участь у створенні туристичних маршрутів, а й демонструє високий рівень патріотизму. Таке залучення стимулює формування місцевої ідентичності, коли молода людина не лише позиціонує себе українцем, але й відчуває тісний зв'язок із рідною громадою.

Зеленодольська громада продемонструвала, що фінансове забезпечення молодіжної політики у поєднанні з розширенням можливостей працевлаштування молодих спеціалістів сприяє активізації молодіжних ініціатив [9]. Збільшення бюджету на розвиток молоді дозволило створити нові проекти та посади молодіжних працівників, що значно підвищило довіру молоді до органів місцевого самоврядування. Це, у свою чергу, стимулювало збільшення кількості звернень з ідеями та ініціативами, що свідчить про зростання громадянської активності молодого покоління.

Інший приклад — Галицинівська громада, де до впровадження молодіжної політики відзначалася відсутність інфраструктури для молоді. Проте поступове облаштування центрів дозволяло стало поштовхом для залучення шкільної молоді до суспільних процесів. Розвиток таких центрів створює нові можливості для самовираження, посилює мотивацію відповідальних працівників і сприяє зростанню соціальної активності.

Систематичний підхід до розвитку молодіжної політики також продемонстрований на рівні Івано-Франківської області, де об'єднані громади активно взаємодіють у рамках форумів, таких як "DOBRE Дій" [9]. Платформа, створена Старобогородчанською громадою, забезпечує простір для освітніх заходів, культурних подій та тренінгів, де молодь може не лише навчатися, але й ділитися досвідом з іншими громадами. Зустрічі молодих активістів з різних регіонів сприяють обміну найкращими практиками, що, зрештою, допомагає розвивати громадянське суспільство. Такі заходи сприяють формуванню лідерських навичок і активної громадянської позиції, що є необхідними як для розвитку місцевих громад, так і для зміцнення демократичних цінностей на рівні країни.

У Прибужанівській громаді молодь також активно впливає на розвиток соціальних ініціатив, зокрема через проекти, спрямовані на створення центрів дозвілля в кожному селі. Окрім цього, молоді люди організовують креативні акції, зокрема екологічні флешмоби та соціальні кампанії з підтримки старших громадян. Такий підхід не лише активізує молодь, але й формує культуру соціальної відповідальності та підвищує рівень взаємодопомоги в громаді.

Байковецька громада заслуговує на увагу завдяки реалізації інноваційного проекту — відкриття першої сільської автоматизованої обсерваторії. Це стало можливим завдяки підтримці міжнародної програми DOBRE та

залученню зовнішніх партнерів [9]. Проект не лише сприяв розвитку наукових інтересів серед молоді, але й підвищив престиж громади на національному та міжнародному рівнях. Присутність на відкритті Надзвичайного і Повноважного Посла США в Україні підкреслює важливість таких ініціатив для формування позитивного іміджу громади та залучення іноземних інвестицій.

Залучення молоді до публічної служби в органах влади регіонів є важливим елементом формування ефективної системи управління на місцевому рівні. Молоді люди, які прагнуть впливати на прийняття рішень у своїх громадах, здатні внести свіжі ідеї, інноваційні підходи та новий погляд на соціальні проблеми. Проте для того, щоб стимулювати цей процес, необхідно розробити цілеспрямовану політику, яка включатиме як освітні ініціативи, так і реальні можливості для молоді брати участь у публічному управлінні.

По-перше, важливою складовою є створення умов для кар'єрного зростання молоді в органах влади [1]. Це може бути досягнуто шляхом впровадження програм, які передбачають розвиток кар'єрних шляхів для молодих фахівців. Наприклад, органи місцевого самоврядування можуть запроваджувати молодіжні програми, які надають можливість молодим людям проходити конкурс на позиції у структурних підрозділах влади. Такі програми можуть включати в себе підтримку молоді у вигляді менторства, навчання та підвищення кваліфікації, що спростить їхній шлях до зайняття відповідальних посад.

По-друге, для залучення молоді до публічної служби важливо також створити позитивний імідж державної служби як сфери діяльності, що є привабливою та важливою для суспільства. Це може бути реалізовано через інформаційні кампанії, які акцентують увагу на можливостях, які відкриває робота в органах влади, а також на важливості внеску молоді у розвиток місцевих громад. Використання сучасних комунікаційних платформ, зокрема соціальних мереж, може стати дієвим інструментом для залучення уваги молоді до можливостей публічної служби.

Не менш важливим є створення інклюзивного середовища в органах місцевого самоврядування, що сприятиме залученню молоді з різних соціальних та економічних груп [2]. Для цього органи влади мають активізувати співпрацю з громадськими організаціями, що займаються питаннями молоді, та залучати їх до розробки політик і програм. Таке партнерство

може стати основою для створення платформи, яка дозволить молодим людям висловлювати свої ідеї та пропозиції, а також взаємодіяти з представниками органів влади.

Крім того, для залучення молоді до роботи в органах влади важливо також забезпечити конкурентоспроможну заробітну плату та соціальні гарантії для працівників публічної служби [3]. Молодь має бути впевнена, що кар'єра в публічному секторі є не лише можливістю реалізації своїх ідей, але й забезпеченням стабільного фінансового доходу. Це стане додатковим стимулом для молодих фахівців обирати публічну службу як перспективний шлях у своїй кар'єрі.

Кар'єрний розвиток молоді на публічній службі регіонів є важливим елементом ефективного управління, оскільки від його успішності залежить не лише професійна реалізація молодих фахівців, а й загальний рівень публічного управління на місцевому рівні. В умовах динамічних змін у суспільстві та економіці, важливо розробити моделі кар'єрного розвитку, які враховують специфіку роботи в органах влади, а також потреби і прагнення молоді. Однією з найбільш перспективних стратегій є реалізація інтегрованих програм, які поєднують професійне навчання, наставництво та активну участь у процесах ухвалення рішень.

Першим кроком у формуванні ефективних моделей кар'єрного розвитку є створення системи професійного навчання, що включає як теоретичну, так і практичну підготовку. Важливо, щоб навчальні програми були адаптовані до реалій сучасного публічного управління та включали в себе новітні методики, інструменти управління та комунікації. Співпраця з вищими навчальними закладами, професійними асоціаціями та органами місцевого самоврядування дозволить молодим спеціалістам отримувати актуальні знання та навички, необхідні для роботи в умовах децентралізації. Запровадження спеціалізованих курсів, семінарів та тренінгів за участю досвідчених практиків сприятиме глибшому розумінню молоддю складних процесів публічного управління.

Вищі навчальні заклади можуть створювати спільні програми з органами місцевого самоврядування, які передбачають практичні стажування та навчання в реальних умовах. Такі програми допоможуть молоді зрозуміти механізми роботи публічної служби, розвинути навички управління та лідерства, а також ознайомитися з актуальними питаннями, що постають перед громадами. Залучення фахівців із практичним досвідом до навчального процесу

створює ефективний міст між теорією та практикою, забезпечуючи якісну підготовку майбутніх кадрів.

Другим важливим елементом кар'єрного розвитку є впровадження системи наставництва, яка дозволяє молодим фахівцям отримувати підтримку та рекомендації від досвідчених колег [6]. Наставництво може бути реалізоване через програми, які передбачають формальне та неформальне навчання, де молоді спеціалісти мають можливість вчитися від тих, хто вже пройшов шлях кар'єрного зростання в публічній службі. Встановлення тісних зв'язків між молодими фахівцями та наставниками сприяє обміну досвідом, підвищує впевненість молоді у своїх силах і допомагає уникнути типових помилок, з якими стикаються новачки в публічній службі.

Третьою складовою успішної кар'єрної моделі є забезпечення молоді реальними можливостями для активної участі у процесах ухвалення рішень на місцевому рівні. Це може бути досягнуто шляхом створення консультативних рад або молодіжних комітетів при органах місцевого самоврядування, де молоді фахівці матимуть змогу висловлювати свої ідеї, пропозиції та думки щодо розвитку громади. Залучення молоді до розробки та реалізації місцевих програм і проектів не лише підвищить їхню зацікавленість у роботі публічної служби, але й сприятиме формуванню нової культури управління, орієнтованої на врахування потреб усіх верств населення.

Не менш важливим є створення системи професійного просування, яка б забезпечувала молодим фахівцям реальні шанси на кар'єрний ріст [8]. Це може бути досягнуто шляхом розробки чітких критеріїв оцінювання ефективності роботи, що включають не лише виконання службових обов'язків, але й активну участь у навчальних програмах, ініціативи у розвитку громади та інші досягнення. Впровадження таких критеріїв дозволить формувати мотивацію у молоді до постійного самовдосконалення та професійного зростання, а також підвищить їхню відповідальність за результати своєї діяльності.

Додатково, важливим аспектом є створення сприятливого середовища для розвитку кар'єри молоді, яке включає підтримку з боку органів місцевого самоврядування та держави. Це може бути реалізовано через програми фінансової підтримки молодих фахівців, які беруть участь у проектах розвитку громади, а також через забезпечення соціальних гарантій, що сприятимуть стабільності їхньої роботи в

публічній службі. Таке середовище сприятиме збереженню молодих кадрів у державному секторі та забезпеченню сталого розвитку публічного управління на місцевому рівні.

Крім того, важливо враховувати вплив сучасних технологій на кар'єрний розвиток молоді. Використання цифрових платформ для навчання, комунікації та обміну досвідом може значно підвищити ефективність навчальних програм та сприяти швидшому засвоєнню нових знань і навичок. Органи місцевого самоврядування можуть впроваджувати онлайн-курси, вебінари та інші інноваційні рішення, що дозволяють молодим спеціалістам підвищувати свою кваліфікацію без відриву від основної роботи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, розвиток молодіжної політики в умовах децентралізації вимагає комплексного підходу, що поєднує фінансову підтримку, створення інфраструктури та активне залучення молоді до процесу ухвалення рішень. Успішні приклади різних громад України демонструють, що інвестиції у молодіжний потенціал сприяють не лише соціальному та економічному розвитку, а й формують нове покоління активних громадян, здатних впливати на розвиток країни загалом. Молодіжна політика стає не лише інструментом розвитку місцевих громад, але й важливим чинником для зміцнення демократичних процесів та інтеграції молоді в громадське життя на всіх рівнях. Узагальнюючи, ефективні моделі кар'єрного розвитку молоді на публічній службі регіонів потребують інтегрованого підходу, що охоплює освітні ініціативи, наставництво, активну участь у прийнятті рішень, систему професійного просування та підтримку з боку органів влади. Лише за таких умов молоді фахівці зможуть реалізувати свій потенціал, стати активними учасниками процесів управління, а також забезпечити сталий розвиток своїх громад. Це, в свою чергу, сприятиме створенню більш ефективного, інклюзивного та орієнтованого на людину публічного управління в Україні.

Література:

1. Карковська В., Цигилик Н. Актуальність вибору ефективних методів розвитку софтверних державних службовців. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 10 (24). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-102-115](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-102-115) (дата звернення: 29.10.2024).

2. Кіндрат Л. Р. Класифікаційна та видова структура основних форм участі молоді в публічному управлінні. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2019. № 2. С. 144—158. URL: <https://doi.org/10.36030/2664-3618-2018-2-144-158> (дата звернення: 29.10.2024).

3. Ковтун М. С. Залучення молоді на державну службу як основа побудови правової держави. 2024. С. 171—176. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304624> (дата звернення: 29.10.2024).

4. Костєва Т. Б. Сучасні механізми залучення молоді до розвитку громадянського суспільства. Public Administration and Regional Development. 2021. № 13. С. 650—674. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.05> (дата звернення: 29.10.2024).

5. Кузик П. М. Аналіз базових моделей розвитку публічного управління в Україні. Public management. 2022. № 3 (31). С. 34—37. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3\(31\)-4](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3(31)-4) (дата звернення: 29.10.2024).

6. Пилип В. В. Феномен права громадян брати участь в управлінні державними справами у демократичній державі та адміністративному праві України. Juridical scientific and electronic journal. 2023. № 6. С. 830—833. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/200> (дата звернення: 29.10.2024).

7. Підлісна Т. В. Концепція лідерства в публічному управлінні. Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok. 2023. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.11.9> (дата звернення: 29.10.2024).

8. Проскура В. Ф., Маркова Е. В., Долинський С. В. Роль муніципального менеджменту в системі публічних відносин та управлінні територіальною громадою. Efektyvna ekonomika. 2023. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.13> (дата звернення: 29.10.2024).

9. Репицький Т. Активізація молоді та залучення до діяльності з розвитку громад. Київ: Ін-т Сусп. Ініціатив, 2019. 27 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/897/DOBRE_Handbook_small.pdf (дата звернення: 29.10.2024).

10. Сабій Ю. С. Державна молодіжна політика як структурний елемент соціальної безпеки. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2024. № 9. С. 184—188. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.9.184> (дата звернення: 29.10.2024).

References:

1. Karkovska, V., & Tsyhylyk, N. (2023), "Relevance of choosing effective methods for the

development of soft skills of civil servants", Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, [Online], vol. 10. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-102-115](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-102-115).

2. Kindrat, L. R. (2019), "Classification and Species Structure of the Main Forms of Youth Participation in Public Administration", Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, [Online], vol. 2, pp. 144—158. <https://doi.org/10.36030/2664-3618-2018-2-144-158>.

3. Kovtun, M. S. (2024), "Attracting young people to the civil service as a basis for building a rule-of-law state", [Online], pp. 171—176, available at: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304624> (Accessed 29 October 2024).

4. Kostieva, T. B. (2021), "Modern mechanisms of youth involvement in the development of civil society", Public Administration and Regional Development, [Online], vol. 13, pp. 650—674. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.05> (Accessed 29 October 2024).

5. Kuzyk, P. M. (2022), "Analysis of the basic models of public administration development in Ukraine", Public management, [Online], vol. 3, pp. 34—37. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3\(31\)-4](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3(31)-4).

6. Pylyp, V. V. (2023), "Phenomenon of the right of citizens to participate in the management of public affairs in a democratic state and administrative law of Ukraine", Juridical scientific and electronic journal, [Online], vol. 6, pp. 830—833. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/200>.

7. Pidlisna, T. V. (2023), "The concept of leadership in public administration. State upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok", Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok, [Online], vol. 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.11.9>.

8. Proskura, V. F., Markova, E. V., & Dolynskiy, S. V. (2023), "Role of municipal management in the system of public relations and management of the territorial community", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.13>.

9. Repytskyi, T. (2019), "Activation of youth and involvement in community development activities", Instytut Suspilnykh Initsiatyv, [Online], 27 p., available at: https://decentralization.ua/uploads/library/file/897/DOBRE_Handbook_small.pdf (Accessed 29 October 2024).

10. Sabii, Yu. S. (2024), "State youth policy as a structural element of social security", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, [Online], vol. 9, pp. 184—188. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.9.184>.
Стаття надійшла до редакції 05.11.2024 р.

УДК 657.474.5:631.1

С. В. Коваль,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, обліку та фінансів,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.104

ЗДІЙСНЕННЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЄЮ

S. Koval,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,

Accounting and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University

ACCOUNTING FOR COSTS AND DETERMINING THE COST OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TO MANAGE THEIR OPTIMIZATION

Предметом статті є формування та здійснення обліку витрат і визначення собівартості продукції аграрних підприємств. Мета статті — оптимізація витрат та зменшення собівартості продукції для управління ними, збільшення ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств. Визначено, що витрати та собівартість у співвідношенні з доходами та цінами є основними індикаторами ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств загалом. Встановлено, що чинники формування витрат на тому або іншому аграрному підприємстві можуть відрізнятися якщо не номенклатурою, то їх питомою вагою. Загалом, їх сукупність зводиться до ресурсного забезпечення; організації внутрішнього середовища господарювання; інновацій; зовнішнього регулювання. За часткою в загальній структурі витрати поділяються на основні й додаткові, прямі і непрямі, постійні і змінні. Метою управління витратами є їх оптимізація на основі удосконалення бізнес-процесів, впровадження інновацій, підвищення продуктивності ресурсокористування. Зменшення додаткових або невиробничих витрат. Оскільки витрати впливають на формування собівартості продукції, то завдання управління нею також зводиться до зменшення. Встановлено, що для точності результатів обліку витрат і калькуляції собівартості продукції велике значення має не тільки категоризація та групування витрат, елементів собівартості й калькуляційних одиниць, але й вибір методів їх оцінки. Це дозволить забезпечити об'єктивність обліку й оцінки та діагностики; сприятиме підвищенню продуктивності використання ресурсів, ефективності виробництва й конкурентоспроможності продукції та аграрних підприємств загалом.

The primary mission of agricultural enterprises in Ukraine is to produce agricultural and food products. Therefore, production costs and cost of production are among the most important economic indicators of their business activities. The cost of production (work performed, services rendered) is the current expenditures of agricultural enterprises, expressed in monetary terms, that they incur in order to produce and sell their products. Production costs form the cost of production and affect the cost and selling price of finished products, and thus the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises. Therefore, the results of accounting for costs and production costs are important not only for the theory but also for the practice of agricultural activities and their management. The subject of the article is the formation and implementation of cost accounting and determination of the cost of production of agricultural enterprises. The purpose of the article is to optimize costs and reduce the cost of production to manage them, increase the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises. It is determined that costs and prime cost in relation to income and prices are the main indicators of efficiency and competitiveness of agricultural enterprises in general. It is established that the factors of cost formation at a particular agricultural enterprise may differ, if not in the nomenclature, then in their specific weight. In general, their totality is reduced to resource provision; organization of the internal business

environment; innovations; and external regulation. According to their share in the overall structure, costs are divided into basic and additional, direct and indirect, fixed and variable. The purpose of cost management is to optimize costs by improving business processes, introducing innovations, and increasing resource productivity. Reducing additional or non-production costs. Since costs affect the formation of the cost of production, the task of managing them is also reduced to reducing them. It has been established that for the accuracy of the results of cost accounting and production costing, not only the categorization and grouping of costs, cost elements and costing units is of great importance, but also the choice of methods for their assessment. This will ensure the objectivity of accounting, evaluation, and diagnostics; it will help to increase the productivity of resource use, production efficiency, and competitiveness of products and agricultural enterprises in general.

Ключові слова: облік, витрати, собівартість, калькуляція, продукція, аграрні підприємства, продуктивність, ефективність, конкурентоспроможність, управління.

Key words: accounting, costs, prime cost, costing, products, agricultural enterprises, productivity, efficiency, competitiveness, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Провідною місією аграрних підприємств в Україні є виробництво сільськогосподарської та продовольчої продукції. Тому витрати на виробництво та собівартість продукції є одними з найважливіших економічних показників їх господарської діяльності. Собівартість виробленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг) — це виражені у грошовій формі поточні витрати аграрних підприємств, які вони здійснюють з метою виробництва й реалізації створеного продукту. Витрати на виробництво утворюють виробничу собівартість і впливають на собівартість та ціну реалізації готової продукції, отже, й ефективність та конкурентоспроможність аграрних підприємств. Тому результати обліку витрат та собівартості продукції мають важливе значення не тільки для теорії, але й практики аграрної діяльності, управління нею. Це вказує на актуальність та своєчасність їх всебічних досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що проблеми обліку витрат і калькулювання собівартості продукції або управлінського обліку постійно знаходяться у центрі уваги багатьох відомих учених. Значна увага їм приділена в працях вітчизняних економістів: Бадалова Х.М., Вольської В.В., Ігнатенка М.М., Коцупатрого М.М., Куць Т.В., Мармоль Л.О., Марчук У.О., Омецінської І.Я., Семенда Д.К. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є встановлення та узагальнення теоретико-методичних основ формування та організації обліку витрат на виробництво та собівартості продукції в аграрних підприємствах, визначення його ефективності та розробка практичних пропозицій щодо удосконалення для оптимізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Провідна або фінансово-економічна складова інформаційного забезпечення управління аграрних підприємств утворюється переважно з даних, сформованих у системі бухгалтерського обліку. Тому від правильного розуміння специфіки побудови і функціонування цієї системи залежить здатність економіста, фінансиста, менеджера оперативно обирати масив релевантних облікових та звітних відомостей, необхідних для аналізу та прийняття ефективних управлінських рішень [1, с. 205].

Витрати аграрних підприємств завжди були одним із найважливіших об'єктів обліку. Від того, наскільки точно та своєчасно вони відображаються в бухгалтерському або, швидше, управлінському обліку, прямо залежить точність і достовірність фінансового результату, який визначає підприємство. Формування витрат виробництва є основним та, водночас, складним елементом організації та розвитку господарського механізму аграрних підприємств і організацій. Тому необхідно чітко розуміти предмет

обліку, тобто витрати та їх формування, щоб відповідно використовувати його інструменти, методи та результати для управління з метою зменшення та оптимізації.

Існує багато значень категорії "витрати", оскільки це поняття є одним із основних в обліку. У результаті вивчення сутності поняття "витрати" в різних літературних джерелах було встановлено, що єдиного підходу щодо пояснення цього поняття не існує, підходи досить різняться або в самому формулюванні визначення або безпосередньо в його змісті. Серед визначень витрат найчастіше зустрічається таке: витрати — це грошове вираження ресурсів, використаних з певною метою [2, с. 4].

Таке визначення звертає увагу саме на грошове вираження використаних ресурсів, оскільки для цілей обліку та управління використовують, в основному, грошові показники. Зазначене визначення ґрунтується на використанні такої категорії як ресурси, яка за своєю природою є досить широкою. Не всі ресурси, які використовуються аграрними підприємствами, розглядаються ними як витрати, оскільки, по-перше, вони не завжди можуть бути достовірно оцінені, по-друге, вони можуть носити досить абстрактний характер (наприклад, такий ресурс як час або інформація; поведінка працівників та відношення до роботи тощо).

У національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" витрати визначаються як "... зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу". Якщо розглянути визначення витрат в нормативних джерелах, то можна побачити, що саме це визначення використовують найчастіше. Тому можна зробити висновок, що саме воно є найбільш доцільним та економічно обґрунтованим. Доцільність полягає в тому, що саме активи та зобов'язання складають облікову основу існування будь-яких підприємств, тобто вони є основними в тлумаченні того чи іншого об'єкта обліку.

Щодо облікового підходу до визначення витрат, то він тісно пов'язаний з поняттям собівартості. Тому собівартість можна вважати грошовим вираженням загальної суми витрат на виробництво і реалізацію продукції аграрних підприємств. Собівартість продукції є найважливішим показником його господарської діяльності. У вітчизняному законодавстві певну класифікацію та склад витрат на виробництво запропоновано у П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" та у П(С)БО 16 "Витрати".

Водночас, у практиці господарювання можуть застосовуватися й інші варіанти класифікації витрат, які сформувалися в економічній теорії. Усі вони сприяють ефективній організації обліку виробництва та правильному обчисленню собівартості продукції. Витрати на виробництво можна класифікувати:

- 1) за способом віднесення на собівартість окремих видів виробництва: прямі і непрямі;
- 2) стосовно виробничого процесу: основні і накладні;
- 3) щодо обсягів виробництва: постійні і змінні;
- 4) за видами витрат: за економічними елементами; за статтями калькуляції;
- 5) за включенням до собівартості: включаються до собівартості чи не включаються до собівартості;
- 6) за єдністю складу: одноелементні; комплексні;
- 7) за календарними періодами: звітного періоду; майбутніх періодів;
- 8) за зв'язком із собівартістю продукції: на продукцію; витрати періоду;
- 9) за місцем виникнення: витрати виробництва; витрати цеху; витрати служби тощо.

Існують ще й інші класифікації витрат. Використання тієї чи іншої класифікації сприяє тому, що дерево рішень виробника під час аналізу витрат схиляється у відповідному напрямку його подальших дій [3, с. 125]. У підприємствах виробничої сфери витрати, які відносяться на собівартість продукції, називають виробничими витратами, а загальні витрати — витратами діяльності. Важливою ознакою витрат як у виробничій, так і у невиробничій сфері, є характер їх зв'язку з певним об'єктом: продукцією, підрозділом, проектом тощо. Залежно від характеру цього зв'язку витрати поділяються на прямі та непрямі.

Прямими витратами називаються економічно однорідні витрати, що відносяться на собівартість конкретного виду продукції прямо, безпосередньо у відповідності з обґрунтованими нормами та нормативами. До них відносяться витрати на сировину та матеріали, заробітна плата робітників основного виробництва, відрахування на соціальні заходи від заробітної плати робітників тощо. Під прямими розуміються такі витрати, які пов'язані з виробництвом одного певного виду продукції. При цьому на підставі первинних облікових документів вони можуть бути прямо віднесені на собівартість відповідної продукції.

Непрямими витратами називаються витрати, які неможливо розрахувати по окремих ви-

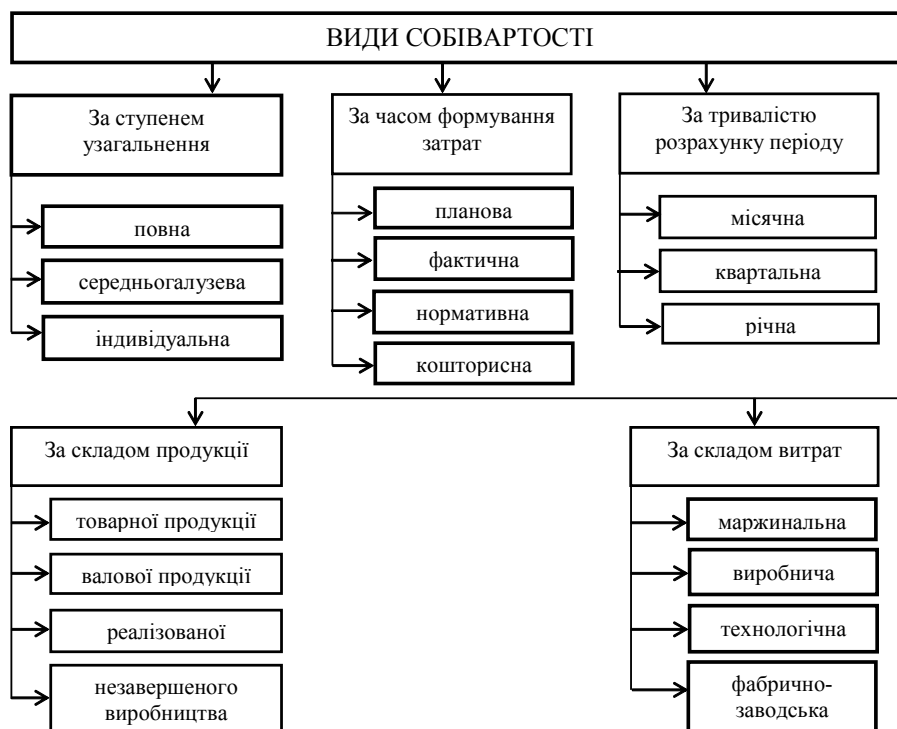

Рис. 1. Види собівартості продукції аграрних підприємств

Джерело: розроблено автором з використанням [9].

дах продукції за ознакою прямої приналежності, оскільки вони пов'язані з виготовленням декількох видів продукції або з різними стадіями її обробки. Їх включають до собівартості конкретних видів продукції шляхом розподілу пропорційно до будь-якої умовної бази. До непрямих відносяться витрати на утримання і експлуатацію машин та обладнання, на підготовку та освоєння виробництва, втрати від браку, загальновиробничі, адміністративні та інші виробничі витрати.

Віднесення витрат до прямих або непрямих залежить від того, що є об'єктом витрат [4, с. 187]. Згідно з П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" витрати, що виникають у процесі звичайної діяльності, можна поділити на витрати від: операційної (основної та іншої) діяльності; інвестиційної діяльності; фінансової діяльності. Далі витрати, пов'язані з операційною діяльністю, групуються як: собівартість реалізованої продукції; адміністративні витрати; витрати на збут; інші операційні витрати.

Наразі, поділ витрат за категоріями сприяє кращому їх аналізу та управлінню, щоб витрати не перевищили очікуваний дохід [5, с. 86]. Одним з важливих завдань управлінського обліку є калькулювання, результатом якого виступає собівартість. Собівартість продукції (робіт, послуг) — це грошове вираження витрат підприємства, пов'язаних з виробництвом та збутом продукції, виконанням робіт, надан-

ням послуг. Собівартість продукції є одним із найважливіших економічних показників господарської діяльності підприємства і немає єдиного об'єктивного значення. Її величина залежить від методики розрахунку [7, с. 265].

На підставі п. 11 П(С)БО 16 "Витрати" собівартість реалізованої продукції складається: з виробничої собівартості продукції, яка була реалізована впродовж звітного періоду; нерозподілених постійних загальновиробничих витрат; наднормативних виробничих витрат [8, с. 47]. У свою чергу, до виробничої собівартості продукції включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі витрати;
- постійні розподілені загальновиробничі витрати.

На рисунку 1 згруповано види собівартості продукції за основними класифікаційними ознаками: за ступенем узагальнення, за часом формування витрат, за тривалістю розрахункового періоду, за складом продукції та за складом витрат. Калькуляція — це результат калькуляційних обчислень із визначення собівартості у розрізі встановлених статей, оформлений у вигляді документа. Основна функція калькуляції собівартості полягає у зборі даних про витрати на виробництво і відповідну обробку даних. Метою калькулювання собівартості

є визначення витрат, які припадають на одиницю продукції. Кінцевим результатом калькулювання собівартості є складання калькуляцій.

Власне, калькулювання — це процес обчислення (визначення) собівартості. На практиці основне значення має вміння правильно його організувати. А калькуляція — це вже оформлений у вигляді відповідного документа розрахунок собівартості (п. 597 Методичних рекомендацій № 373). У п. 11 П(С)БО 16 "Витрати" чітко визначено: підприємства самостійно встановлюють перелік та склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції.

Об'єктом управлінського обліку витрат є продукція, організаційний підрозділ, вид виробництва тощо. Об'єктами калькулювання можуть бути: виробництва; стадії технологічного процесу; окремі вироби основного, допоміжного, побічного виробництва; види робіт і послуг; сорти виробів; напівфабрикати власного виготовлення [10, с. 267]. При розрахунку середніх витрат основне місце посідає вибір калькуляційної одиниці.

Калькуляційна одиниця дає можливість розрахувати витрати на виробництво по кожній статті окремо і в цілому на одиницю виробленої продукції. При виборі такої одиниці враховуються умови виробництва і споживання продукції, якісні і кількісні показники. Така одиниця повинна бути економічно однорідною, стійкою в часі та відображати кількісну сторону виробів. На практиці використовують такі групи калькуляційних одиниць:

- натуральні: тонни, штуки, кілограми, погонні метри, метри квадратні, метри кубічні, гектари, літри;

- умовно-натуральні: метр кубічний бетонного виробу, 1 умовна тонна, умовна банка фарби, умовна тисяча штук насіння;

- умовні: машино-години, машино-зміни;

- приведені: маса продукту у перерахунок на вміст поживних речовин;

- вартісні: витрати на 1 тисячу гривень виконаних робіт;

- трудові: людино-година, людино-день;

- експлуатаційні: одиниця потужності машини, двигуна, виробничої споруди, параметри приладів.

Оскільки для потреб управління витратами, насамперед, розраховується виробнича собівартість продукції, яка складається із сукупності виробничих витрат, то у процесі калькулювання собівартості продукції потрібно: обрати об'єкт калькулювання та визначити калькуляційну одиницю; уточнити вид калькуляції; обрати доцільний метод калькулювання; об-

грунтувати калькуляційні статті та методики їх розрахунку; визначити основні чинники впливу; здійснити оцінку та аналіз отриманих результатів; планування та прогнозування на перспективу; розробити відповідні результатам і прогнозам управлінські рішення для оптимізації витрат та підвищення ефективності й конкурентоспроможності на цій основі [11].

ВИСНОВКИ

Витрати як облікова категорія розуміються "як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів та збільшення зобов'язань, через що зменшується власний капітал". Вони тісно пов'язані з категорією собівартості, яка вважається їх грошовим виразом на виробництво і реалізацію продукції. Облік, який їх фіксує, називається облік витрат, виробничий облік, але правильніше його називати управлінським, оскільки він ширше виробничого і використовується як основа прийняття управлінських рішень щодо розвитку фермерських господарств та інших підприємств.

Всі витрати надзвичайно різноманітні та класифікуються за різними ознаками та категоріями. Відповідно до їх характеристик, центрів виникнення та відповідальності здійснюється їх групування та організація обліку. Групування витрат є підставою для формування різних видів собівартості, що встановлюється на основі калькуляції. Вона розуміється як облік витрат на одиницю продукції, обробка та аналіз даних. При цьому основоположним є вибір калькуляційних одиниць. Таким чином, організація обліку витрат означає: встановлення факту витрат, їх класифікацію, групування та облік; вибір об'єкту калькуляції та встановлення її одиниці; обґрунтування статей калькуляції та методики їх розрахунку.

Література:

1. Бадалов Х.М. Досягнутий рівень собівартості продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки". 2015. № 1. С. 203—210.

2. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. Агросвіт. 2019. № 17. С. 3—7.

3. Омецінська І.Я. Особливості формування повної собівартості продукції (робіт, послуг) в управлінському обліку для цілей ціноутворення. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. № 4. С. 120—133.

4. Семенда Д.К., Семенда О.В., Семенда О.В. Логістика та її роль в підвищенні економічної ефективності реалізації продукції рослинництва. Молодий вчений. 2021. № 1 (89). С. 185—190.

5. Вольська В.В. Методичні підходи до обліково-аналітичного забезпечення та аудиту управлінської діяльності аграрних підприємств. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. № 3 (24). С. 83—88.

6. Вітер С.А., Вітер З.Д. Обліково-аналітичне забезпечення управління маркетинговими витратами сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2016. № 12. С. 34—40.

7. Жук В.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ "ІАЕ", 2018. 408 с.

8. Ігнатенко М.М., Мармуть Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.

9. Коцупатрий М.М., Марчук У.О. Внутрішньогосподарський контроль в управлінні діяльністю сільськогосподарських підприємств: монографія. Вінниця: ПП "ТД "Едельвейс і К", 2014. 268 с.

10. Прядко В.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами. Економічний аналіз. 2018. Том 28. № 4. С. 265—270.

11. Куць Т.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами виробництва сільськогосподарської продукції. Регіональна економіка та управління. 2017. № 1 (14). С. 79—83.

References:

1. Badalov, Kh.M. (2015), "Achieved level of prime cost of crop production in agricultural enterprises", Visnyk KhNAU. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 1, pp. 203—210.

2. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. Levaieva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2019), "Identification of agricultural service cooperatives in the aggregate of forms of organization of activities in the countryside", Ahrosvit, vol. 17, pp. 3—7.

3. Ometsins'ka, I.Ya. (2018), "Features of the formation of the full cost of products (works, services) in management accounting for pricing purposes", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 4, pp. 120—133.

4. Semenda, D.K. Semenda, O.V. and Semenda, O.V. (2021), "Logistics and its role in increasing the economic efficiency of crop production sales", Molodyj vchenyj, vol. 1 (89), pp. 185—190.

5. Vol's'ka, V.V. (2012), "Methodological approaches to accounting and analytical support and audit of management activities of agricultural enterprises", Problemy teorii ta metodolohii bukhgalters'koho obliku, kontroliu i analizu, 3 (24), pp. 83—88.

6. Viter, S.A. and Viter, Z.D. (2016), "Accounting and analytical support for the management of marketing costs of agricultural enterprises", Ahrosvit, vol. 12, pp. 34—40.

7. Zhuk, V.M. (2018), Rozvytok teorii bukhgalters'koho obliku: instytutsional'nyj aspekt [Development of accounting theory: institutional aspect], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

8. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the conditions of market globalization", Ekonomichnyj visnyk universytetu, vol. 57, pp. 45—51.

9. Kotsupatryj, M.M. and Marchuk, U.O. (2014), Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v upravlinni diial'nistiu sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv [Internal economic control in the management of agricultural enterprises], PP "TD "Edel'vejs i K", Vinnytsia, Ukraine.

10. Priadko, V.V. (2018), "Accounting and analytical support of cost management", Ekonomichnyj analiz, vol. 4, no. 28, pp. 265—270.

11. Kuts', T.V. (2017), "Accounting and analytical support of cost management of agricultural production", Rehional'na ekonomika ta upravlinnia, vol. 1 (14), pp. 79—83.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.24:004.75

П. І. Сокурєнко,
к. е. н., професор кафедри соціальної роботи та мовної підготовки,
Придніпровський інститут ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0007-1011-9071>
Т. В. Бугайчук,
к. е. н., доцент кафедри економічного проектування та маркетингу,
Придніпровський інститут ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0002-9349-8663>
О. В. Валентієва,
к. е. н., доцент кафедри управління та адміністрування,
Придніпровський інститут ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3294-2209>
В. А. Яременко,
к. е. н., доцент кафедри економічного проектування та маркетингу,
Придніпровський інститут ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0007-4331-9547>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.110

ВПЛИВ РЕПУТАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІТ-КОМПАНІЙ НА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

P. Sokurenko,
PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"
T. Buhaichuk,
PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"
O. Valentiiieva,
PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"
V. Yaremenko,
PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

THE IT COMPANIES REPUTATIONAL MANAGEMENT IMPACT ON IMAGE FORMATION AND INVESTMENT ATTRACTION

У статті визначено ключову роль репутаційного менеджменту у становленні та підтримці іміджу ІТ-компаній, що особливо важливо в умовах жорсткої конкуренції за інвестиції та таланти. Від репутації компанії залежить рівень довіри інвесторів, партнерів і клієнтів, що прямо впливає на її здатність залучати інвестиції. Репутаційний менеджмент не лише забезпечує позитивний імідж, але й сприяє бізнес-зростанню, відкриває нові можливості та знижує ризики. Формування репутації ІТ-компаній охоплює різні аспекти, такі як надійність продуктів, прозорість процесів, корпоративна соціальна відповідальність і захист даних. Розглянуто приклад компанії Salesforce, яка, завдяки соціальним ініціативам, моделі "1-1-1", а також активній підтримці принципів рівності і безпеки кіберпростору, побудувала стійку позитивну репутацію, що сприяє її інвестиційній привабливості. В умовах зростання вимог до прозорості та етичності ІТ-компанії, які приділяють увагу репутаційному менеджменту, стають більш конкурентоспроможними і привабливими для інвесторів, створюючи таким чином додаткову вартість бренду на ринку.

Reputation management plays a crucial role in the formation and maintenance of the image of IT companies, which is especially important in today's competitive environment where there is intense competition for investments and talent. The reputation of a company directly influences the level of trust among investors, partners, and clients, which in turn affects its ability to attract investments. Proper reputation management not only ensures a positive image but also promotes business growth, opens new opportunities, and reduces risks. The formation of an IT company's reputation involves various aspects, such as product reliability, transparency of processes, corporate social responsibility (CSR), and data protection. Effective reputation management strategies help establish long-term trust, especially in industries where rapid technological advancements occur. For instance, companies that actively engage in environmental sustainability, social impact, and ethics become highly attractive to investors who prioritize long-term prospects. Such practices contribute to the creation of additional brand value, which is crucial in the competitive IT sector. Reputation management also plays a key role in positioning a company as an innovative player. Many investors look at the IT market as an industry where cutting-edge technologies are rapidly evolving, so companies with strong reputation management can stand out from their competitors. An example of successful reputation management is Salesforce, a global leader in cloud-based customer relationship management (CRM) solutions. From the early stages of its existence, Salesforce has actively invested in social initiatives and environmental programs. One notable example is its "1-1-1 model," where 1% of profits, products, and employee time are dedicated to charitable projects. This policy not only improves Salesforce's reputation but also signals stability and long-term prospects to investors. Furthermore, transparency and reporting on social and environmental initiatives make Salesforce highly attractive to investors who value CSR in their decision-making. Salesforce also prioritizes data security and cybersecurity, which is crucial for its clients and partners using cloud solutions. By maintaining a clear security policy, the company preserves customer trust, strengthening its image as a responsible technology provider, especially given the increasing number of cyberattacks worldwide. Another important element of Salesforce's reputation management is its active support for diversity and inclusion. The company has a dedicated department that develops programs for gender equality and diversity, which has been a positive signal for investors and partners who support ethical and inclusive principles. These aspects of reputation management have allowed Salesforce to build a strong reputation as an innovative and responsible company. Companies that effectively manage their reputation are able to increase investor confidence and create a positive perception among customers and partners, making reputation management one of the key strategies for IT companies aiming to become industry leaders and attract maximum investment for their development.

Ключові слова: репутаційне управління, IT-компанії, інвестори, корпоративна соціальна відповідальність, прозорість процесів, безпека даних.

Key words: reputation management, IT companies, investors, corporate social responsibility (CSR), Process transparency, Data security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному бізнес-середовищі, де конкуренція між IT-компаніями стрімко зростає, репутація відіграє ключову роль у формуванні іміджу та визначенні ринкової вартості компанії. Завдяки репутаційному менеджменту IT-компанії можуть не лише зберігати позитивний образ в очах суспільства, але й зміцнювати свої позиції, залучати нових клієнтів і підтримувати лояльність існуючих. В умовах, коли репутаційні ризики можуть миттєво поширюватися в цифровому просторі, ефективна стратегія репутаційного менеджменту стає необхідною для підтримки стабільного іміджу компанії та її стійкості до кризових ситуацій.

Актуальність теми зумовлена тим, що репутаційний менеджмент безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість IT-компаній. Позитивна репутація здатна підвищити інтерес інвесторів, оскільки свідчить про відповідальне управління, високу якість послуг та стабільність бізнесу. Навпаки, негативна репутація може відлякувати потенційних інвесторів, які прагнуть мінімізувати ризики. Таким чином, управ-

ління репутацією стає важливим інструментом залучення капіталу, що сприяє подальшому розвитку та інноваційній діяльності IT-компаній.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи дослідження з репутаційного менеджменту, можна відзначити значний інтерес до вивчення впливу корпоративної репутації на загальні показники ефективності бізнесу, залучення клієнтів і утримання персоналу. Результати досліджень підтверджують, що імідж компанії безпосередньо впливає на її конкурентоспроможність, оскільки позитивна репутація сприяє зростанню довіри до бренду та підвищує лояльність аудиторії. Наприклад, роботи Uyar A., Goswami A. та ін. [1,2], що досліджують корпоративну репутацію, підкреслюють її важливість для довгострокового успіху організацій, зокрема в умовах глобальної конкуренції та інформаційної прозорості. Проте більшість таких досліджень зосереджується на загальних принципах репутаційного менеджменту та не враховує специфіки IT-індустрії.

У дослідженнях останніх років також з'явилися праці, що акцентують увагу на цифрових репутаційних ризиках і репутації в онлайн-просторі, особливо на платформі соціальних мереж та відкритих відгуків клієнтів. Дослідження Тапежа Н., Бао Х. та ін. [3, 4] висвітлюють важливість онлайн-рецензій і відгуків, які можуть миттєво вплинути на репутацію компанії. Проте, не дивлячись на зростання значення цифрових каналів, недостатньо вивчено, як саме ІТ-компанії можуть ефективно управляти своєю репутацією через ці платформи. Питання залишається відкритим: якими стратегіями потрібно користуватися ІТ-компаніям для нейтралізації можливих негативних коментарів і підтримки позитивного іміджу у швидко мінливому цифровому середовищі.

Поряд з цим, інша група досліджень аналізує репутаційний менеджмент як інструмент залучення інвестицій. Науковці, такі як Kim J.B., Shehada D. та ін. [5, 6], зазначають, що для інвесторів важливим є не лише фінансові показники компанії, але і її імідж, корпоративна відповідальність та етика ведення бізнесу. ІТ-компанії, які демонструють високі стандарти прозорості й етики, отримують більше шансів на залучення капіталу. Проте конкретний вплив репутаційного менеджменту на інвестиційну привабливість саме ІТ-компаній залишається недослідженим. Існує потреба у більш поглибленому аналізі того, як інвестори оцінюють нематеріальні активи ІТ-компаній та як саме репутація впливає на прийняття інвестиційних рішень.

Таким чином, проведені дослідження висвітлюють загальні принципи репутаційного менеджменту та його роль у формуванні іміджу компаній, питання специфіки репутаційного менеджменту в ІТ-компаніях та його впливу на залучення інвестицій залишається недостатньо вивченим. Це відкриває широкі можливості для подальших досліджень, які можуть допомогти ІТ-компаніям ефективніше управляти своєю репутацією і залучати інвестиції в умовах зростаючої конкуренції та технологічних змін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є визначення впливу репутаційного менеджменту на формування іміджу та залучення інвестицій ІТ-компаніями, а також розробка рекомендацій щодо ефективних стратегій управління репутацією з урахуванням специфіки ІТ-сектору. Дослідження покликане встановити, які саме аспекти репутації найбільш важливі для потенційних інвесторів та як ІТ-компанії можуть використовувати репутаційні інструменти для підвищення своєї інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Репутаційний менеджмент відіграє важливу роль у становленні та підтримці іміджу ІТ-компаній, особливо в умовах сучасного ринку, де конкуренція за інвестиції та таланти є вкрай високою [7]. Вплив репутаційного менеджменту на залучення інвестицій безпосередньо пов'язаний із довірою, яку компанія викликає у потенційних інвесторів, партнерів та клієнтів. Належний репутаційний менеджмент не лише допомагає зберегти позитивний імідж, але й стимулює зростання бізнесу, залучає нові можливості та знижує ризики [8].

Репутація ІТ-компанії формується під впливом низки чинників: надійності продуктів, прозорості процесів, ставлення до співробітників, відповідальності перед клієнтами та внеску у розвиток суспільства. Комплексна та послідовна робота з кожним із цих аспектів дозволяє компанії створювати стійкий позитивний імідж. Наприклад, компанії, які активно підтримують принципи екологічної відповідальності, соціального впливу та етики, стають привабливими для інвесторів, які віддають перевагу довгостроковим перспективам [7]. Це створює додаткову вартість бренду, що може бути критично важливим на конкурентному ринку.

Імідж ІТ-компанії значною мірою впливає на її позиціювання як інноваційного гравця. Багато інвесторів орієнтуються на ринок ІТ як на галузь, де швидко розвиваються новітні технології, а, отже, ефективний репутаційний менеджмент дозволяє компанії виділитися серед інших. Наприклад, стартапи, які активно працюють над створенням відкритих та прозорих відносин із клієнтами, значно швидше привертають увагу венчурних інвесторів, оскільки демонструють здатність успішно комунікувати та адаптуватися до викликів ринку [5].

Одним із ключових аспектів репутаційного менеджменту є управління комунікацією, як внутрішньою, так і зовнішньою. Прозорість і послідовність у висвітленні діяльності компанії, особливо під час криз, суттєво впливають на довіру інвесторів. У разі виникнення негативних відгуків, компанія, яка оперативно реагує та відкрито комунікує з публікою, отримує більше шансів зберегти свій позитивний імідж. Ефективна стратегія комунікації допомагає контролювати інформаційний потік і захищає компанію від непередбачених репутаційних втрат.

Використання соціальних медіа стало важливим інструментом репутаційного менеджменту ІТ-компаній. Соціальні мережі дозволяють компаніям швидко та безпосередньо взає-

модіяти зі споживачами, оперативно реагувати на їхні потреби та отримувати зворотний зв'язок. Крім того, соціальні медіа надають можливість показати корпоративну культуру, цінності компанії та залучити потенційних інвесторів, демонструючи відкритість і готовність до діалогу. Успішні компанії використовують соціальні платформи для створення лояльного співтовариства навколо бренду, що, у свою чергу, сприяє залученню інвестицій.

Інноваційні компанії, які демонструють активну позицію в питаннях безпеки даних, кібербезпеки та відповідального поводження з особистою інформацією, також отримують перевагу на ринку інвестицій. Клієнти та інвестори цінують компанії, що ставляться з увагою до захисту конфіденційної інформації, особливо з огляду на ризики кібератак. Здійснюючи прозорі заходи для забезпечення інформаційної безпеки, компанії зміцнюють свій імідж та залучають більше інвестицій, адже інвестори бачать стабільність і стійкість до ризиків.

Репутаційний менеджмент також сприяє залученню талановитих фахівців. У сучасному світі ІТ-таланти є одним з найцінніших ресурсів, і компанії, що мають позитивний імідж, приваблюють найкращих спеціалістів. Репутація надійного роботодавця, який забезпечує комфортні умови роботи, сприяє зростанню лояльності співробітників, що, у свою чергу, позитивно впливає на продуктивність та ефективність роботи компанії. Це створює додаткову перевагу для інвесторів, які оцінюють якість команди та перспективи її розвитку.

Загалом, репутаційний менеджмент у сфері ІТ значно впливає на процес формування іміджу компанії та можливості для її розвитку. Компанії, які вміло управляють своєю репутацією, здатні не лише підвищити довіру з боку інвесторів, але й сформувані позитивне сприйняття бренду серед клієнтів та партнерів. Це робить репутаційний менеджмент однією з ключових стратегій для ІТ-компаній, які прагнуть стати лідерами у своїй галузі та залучити максимальну кількість інвестицій для свого розвитку.

Прикладом успішного використання репутаційного менеджменту для формування позитивного іміджу та залучення інвестицій є компанія Salesforce. Ця глобальна компанія, яка спеціалізується на хмарних рішеннях для управління взаємодією з клієнтами (CRM), стала не лише технологічним лідером, а й еталоном у сфері корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), що є частиною її репутаційної стратегії.

З перших років існування Salesforce активна інвестувала в соціальні ініціативи та еко-

логічні програми. Наприклад, компанія розробила так звану "модель 1-1-1", за якою 1% прибутків, продуктів і робочого часу співробітників присвячуються благодійним проектам. Така політика не лише покращує репутацію Salesforce, але й показує інвесторам стабільність та довгострокові перспективи компанії. Крім того, прозорість і звітування щодо соціальних та екологічних ініціатив роблять Salesforce привабливою для інвесторів, які зважають на екологічну та соціальну відповідальність у своїх рішеннях.

Salesforce також приділяє значну увагу безпеці даних та кіберзахисту, що має велике значення для клієнтів і партнерів, які використовують хмарні рішення. Завдяки чіткій політиці безпеки компанія зберігає довіру клієнтів, що підсилює її імідж відповідального провайдера технологій, особливо на фоні зростання кібератак у світі. Це стало вагомим аргументом для інвесторів, зацікавлених у стійкості та безпеці технологічних компаній.

Важливим елементом репутаційного менеджменту Salesforce стала активна підтримка принципів рівності та інклюзії. У компанії працює спеціальний відділ, який розробляє програми для забезпечення гендерної рівності та різноманітності, що стало позитивним сигналом для інвесторів та партнерів, які підтримують етичні та інклюзивні принципи. Це допомогло Salesforce залучити значні інвестиції від інституційних інвесторів, які зосереджуються на етично відповідальному інвестуванні.

Ці аспекти репутаційного менеджменту дозволили Salesforce побудувати міцну репутацію інноваційної та відповідальної компанії. Сьогодні інвестори цінують Salesforce не тільки за її технологічні досягнення, але й за активну громадську позицію, що збільшує привабливість компанії на ринку капіталу. Це підсилює її позиції на біржі, сприяє розширенню інвестиційної бази та допомагає залишатися серед лідерів технологічної індустрії.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Успішне управління репутацією є критично важливим для ІТ-компаній, які прагнуть зміцнити свій імідж, залучити інвестиції та забезпечити довгострокову стійкість. Досвід компаній, таких як Salesforce, показує, що інвестування у репутаційний менеджмент дозволяє відповідним чином позиціонувати компанію, але й залучити увагу інвесторів, орієнтованих на стійкість, соціальну відповідальність та кор-

поративну етику. Таким чином, репутаційний менеджмент виступає стратегічним інструментом для формування позитивного іміджу і стає невід'ємною частиною бізнес-стратегії компаній у висококонкурентному середовищі.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері мають зосередитися на вивченні конкретних механізмів репутаційного менеджменту, які найбільш ефективно сприяють залученню інвестицій. Зокрема, корисним є аналіз впливу заходів, спрямованих на забезпечення прозорості діяльності компаній та корпоративної соціальної відповідальності, на інвестиційну привабливість. Дослідження, у яких аналізується ефективність різних інструментів репутаційного менеджменту, допоможуть визначити найбільш результативні практики, які можуть бути використані компаніями різних розмірів і специфіки.

Також перспективним напрямком є розробка моделей, що враховують не лише репутаційні фактори, але й змінні ринку, поведінку інвесторів та макроекономічні умови. Це допоможе ІТ-компаніям гнучкіше реагувати на зміни зовнішнього середовища та адаптувати стратегії репутаційного менеджменту, підвищуючи їхню інвестиційну привабливість і стійкість до кризових ситуацій.

Література:

1. Uyar A., Gerged A.M., Kuzey C., Hamrouni A., Karaman A.S. CSR awarding: A test of social reputation and impression management. *International Review of Economics & Finance*. Vol. 96. 2024. 103706. doi: 10.1016/j.iref.2024.103706
2. Goswami A., Gupta R. Stable reputation management system in P2P networks: An evolutionary perspective. *Journal of Computational Science*. Vol. 78. 2024. 102262. doi: 10.1016/j.jocs.2024.102262
3. Taneja H., Kaur S. Reputation based novel trust management framework with enhanced availability for cloud. *Journal of Parallel and Distributed Computing*, Vol. 178. 2023. P. 43—55. doi: 10.1016/j.jpdc.2023.03.010
4. Bao X., Mirchandani P., Shang J., Narayan R. Playing politics or playing right: Impacts of reputation-seeking on short-term disruptions management. *Omega*. Vol. 116. 2023. 102797. doi: 10.1016/j.omega.2022.102797
5. Kim J.B., Kim Y., Lee J. Analyst reputation and management earnings forecasts. *Journal of Accounting and Public Policy*. Vol. 40. Issue 1. 2021. 106804. doi: 10.1016/j.jaccpubpol.2020.106804
6. Shehada D., Gawanmeh A., Yeun C.Y., Zemerly M.J. Fog-based distributed trust and reputation management system for internet of things. *Journal of King Saud University — Computer and*

Information Sciences. Vol. 34. Issue 10. 2022. P. 8637—8646. doi: 10.1016/j.jksuci.2021.10.006

7. Waeraas A., Dahle D.Y. When reputation management is people management: Implications for employee voice. *European Management Journal*. Vol. 38. Issue 2. 2020. P. 277—287. doi: 10.1016/j.emj.2019.08.010

8. Kim P.H., Han A.J., Mislin A.A., Tuncel E. Retrospective blind spots in reputation management: Implications for perceived moral standing and trust following a transgression. *Journal of Experimental Social Psychology*. Vol. 107. 2023. 104461. doi: 10.1016/j.jesp.2023.104461

References:

1. Uyar, A. Gerged, A.M. Kuzey, C. Hamrouni, A. and Karaman, A.S. (2024), "CSR awarding: A test of social reputation and impression management", *International Review of Economics & Finance*, vol. 96, 103706. doi: 10.1016/j.iref.2024.103706
 2. Goswami, A. and Gupta, R. (2024), "Stable reputation management system in P2P networks: An evolutionary perspective", *Journal of Computational Science*, vol. 78, 102262. doi: 10.1016/j.jocs.2024.102262
 3. Taneja, H. and Kaur, S. (2023), "Reputation based novel trust management framework with enhanced availability for cloud", *Journal of Parallel and Distributed Computing*, vol. 178, pp. 43—55. doi: 10.1016/j.jpdc.2023.03.010
 4. Bao, X. Mirchandani, P. Shang, J. and Narayan, R. (2023), "Playing politics or playing right: Impacts of reputation-seeking on short-term disruptions management", *Omega*, vol. 116, 102797. doi: 10.1016/j.omega.2022.102797
 5. Kim, J.B. Kim, Y. and Lee, J. (2021), "Analyst reputation and management earnings forecasts", *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 40, issue 1, 106804. doi: 10.1016/j.jaccpubpol.2020.106804
 6. Shehada, D. Gawanmeh, A. Yeun, C.Y. and Zemerly, M.J. (2022), "Fog-based distributed trust and reputation management system for internet of things", *Journal of King Saud University — Computer and Information Sciences*, vol. 34, issue 10, pp. 8637—8646. doi: 10.1016/j.jksuci.2021.10.006
 7. Waeraas, A. and Dahle, D.Y. (2020), "When reputation management is people management: Implications for employee voice", *European Management Journal*, vol. 38, issue 2, pp. 277—287. doi: 10.1016/j.emj.2019.08.010
 8. Kim, P.H. Han, A.J. Mislin, A.A. and Tuncel, E. (2023), "Retrospective blind spots in reputation management: Implications for perceived moral standing and trust following a transgression", *Journal of Experimental Social Psychology*, vol. 107, 104461. doi: 10.1016/j.jesp.2023.104461
- Стаття надійшла до редакції 08.11.2024 р.*

УДК 657.37:336.225

Г. А. Лоскоріх,

доктор філософії 071 "Облік і оподаткування", доцент, заступник завідувача кафедри обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5402-7220>

Е. Г. Шебештень,

доктор філософії 051 "Економіка", старший викладач кафедри обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9471-5458>

О. Ф. Перчі,

викладач кафедри обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4514-721X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.115

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗВІТНОСТІ В РОЗРІЗІ КРАЇН В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

G. Loskorikh,

PhD 071 "Accounting and Taxation", Associate Professor, Deputy Head of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

E. Shebeshten,

PhD 051 "Economics", Senior Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

O. Perchi,

Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

IMPLEMENTATION OF COUNTRY-BY-COUNTRY REPORTING IN UKRAINE: CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROSPECTS

В умовах глобалізації та зростання обсягів транснаціональних фінансових потоків податкова прозорість стає пріоритетним завданням для багатьох держав, зокрема й України. Відповідно до внесених змін до Податкового кодексу України, з 2020 року для міжнародних груп компаній в Україні обов'язковою стала трирівнева система звітності з трансфертного ціноутворення: local file (локальна документація, що містить детальну інформацію про операції конкретної компанії в конкретній країні), master file (глобальна документація, що містить детальну інформацію про трансфертне ціноутворення в міжнародній групі компаній), Country-by-Country Report (звітність у розрізі країн, яка дає можливість побачити загальну картину прибутків, податків та економічної активності компанії по країнах). Звітність у розрізі країн (Country-by-Country Reporting, CbCR) виступає основним інструментом, покликаним забезпечити ефективний контроль над оподаткуванням діяльності міжнародних корпорацій. Стаття присвячена аналізу впровадження звітності в розрізі країн (CbCR) в Україні як важливого інструмента у боротьбі з агресивним податковим плануванням та забезпеченні податкової прозорості. Впровадження звітності CbC в Україні розвивається відповідно до міжнародних ініціатив Плану дій BEPS, що націлені на забезпечення прозорості податкової інформації та мінімізацію ризиків податкових зловживань. Обґрунтовано важливість імплементації Плану дій BEPS для оподаткування і звітності, зокрема через запровадження автоматичного обміну інформацією, звітності в розрізі країн, і посилення вимог до податкової документації. Визначено поняття міжнародної групи компаній. Описано Звіт в розрізі країн міжнародної групи компаній, що входить до трирівневої структури документації з трансфертного ціноутворення. Деталізовано його структуру і період подання. Описані підстави подання Звіту CbC. Визначено, що звітність CbC надасть податковим органам України можливість отримувати повну та детальну інформацію про діяльність міжнародних груп компаній у різних юрисдикціях.

In the conditions of globalization and the growth of transnational financial flows, tax transparency is becoming a priority task for many states, including Ukraine. In accordance with the amendments made to the Tax Code of Ukraine, from 2020, a three-level transfer pricing reporting system became mandatory for international groups of companies in Ukraine: local file (local documentation containing detailed information about the operations of a specific company in a specific country), master file (global documentation containing detailed information on transfer pricing in an international group of companies), Country-by-Country Reporting (CbC reporting, which provides an opportunity to see the overall picture of profits, taxes and economic activity of the company by country). Country-by-Country Reporting is the main tool designed to ensure effective control over the taxation of international corporations. The article is devoted to the analysis of the implementation of CbC reporting in Ukraine as an important tool in the fight against aggressive tax planning and ensuring tax transparency. The implementation of CbC reporting in Ukraine is developing in accordance with the international initiatives of the BEPS Action Plan aimed at ensuring the transparency of tax information and minimizing the risks of tax abuse. The importance of the implementation of the BEPS Action Plan for taxation and reporting is substantiated, in particular through the introduction of automatic information exchange, CbC reporting, and strengthening of tax documentation requirements. The concept of an international group of companies is defined. The CbC Report of an international group of companies, which is part of the three-level structure of transfer pricing documentation, is described. Its structure and submission period are detailed. The reasons for submitting the CbC Report are described. It was determined that CbC reporting will provide tax authorities of Ukraine with the opportunity to receive complete and detailed information on the activities of international groups of companies in various jurisdictions.

Ключові слова: звітність, Звіт в розрізі країн, План BEPS, податки, оподаткування, трансфертне ціноутворення.

Key words: reporting, Country-by-Country Report, BEPS Plan, taxes, taxation, transfer pricing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах господарювання національні компанії активно виходять на міжнародні ринки, де успішно реалізують свою продукцію, водночас іноземні компанії також розширюють свою присутність в Україні, відкриваючи представництва та організовуючи бізнес-діяльність. Обидві групи компаній, як вітчизняні, так і міжнародні, намагаються встановлювати такі трансфертні ціни, що дозволяють мінімізувати податкове навантаження в процесі здійснення зовнішньоекономічних операцій. Це створює ситуацію, коли підприємства прагнуть оптимізувати своє оподаткування шляхом маніпулювання цінами на товари та послуги, що продаються між пов'язаними особами, а також застосуванням різних фінансових інструментів. Внаслідок цього виникає необхідність у запровадженні ефективного контролю за трансфертним ціноутворенням, а також у забезпеченні прозорості таких операцій через розробку та впровадження детальної документації для підтвердження відповідності цін між пов'язаними особами ринковим умовам. Звітність в розрізі країн є важливим складником реалізації

Заходу 13 Плану дій BEPS, оскільки вона дозволяє податковим органам отримувати детальну інформацію про структуру прибутків, податки та діяльність багатонаціональних компаній у різних юрисдикціях. Це дає змогу ідентифікувати потенційні ризики трансфертного ціноутворення, що важливо для запобігання ухиленню від сплати податків та недобросовісним податковим практикам. Для України це питання є надзвичайно важливим, оскільки інтеграція до міжнародної економіки та приєднання до світових торгових і фінансових ринків вимагають відповідності сучасним стандартам податкової звітності та контролю. Впровадження CbCR допомагає Україні підвищити податкову прозорість, зміцнити довіру до фінансової системи та відповідати міжнародним зобов'язанням, зокрема вимогам Плану дій BEPS.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впровадження документації з трансфертного ціноутворення (ТЦУ) і звітності в розрізі країн (CbCR) у рамках імплементації Плану дій BEPS порушували у своїх наукових напрацюваннях багато вітчизняних і закордонних авторів. Браун Р., Йоргенсен Б., Попе П., Гаггер Ф. і Генлон М. (Brown R., Jorgensen B.,

Pore P., Hugger F., Hanlon M.) досліджували інституційне середовище різних країн і регіонів для оцінки їх готовності до впровадження звітності в розрізі країн, особливо в контексті реалізації міжнародного автоматичного обміну податковою інформацією [1, 3, 4]. Розас Х. А., Настрі М. П. і Сонетті Е. (Rozas J. A., Nastri M. P., Sonetti E.) вивчали способи використання даних звітності в розрізі країн, зокрема для виявлення податкових ризиків, їх аналізу та розробки заходів для їх уникнення [7]. Йовановіч Т. (Jovanovic T.) аналізувала якість цієї звітності як інструменту для прийняття ефективних управлінських рішень у боротьбі з агресивним податковим плануванням [5]. Краєвський В., Муравський О. у своїх працях описували виникнення і розвиток звітності із ТЦУ [10]. Легенчук С. і Жиглей І. досліджували проблеми формування звіту у розрізі країн в контексті удосконалення системи обліку [12]. Значний науковий доробок українських та іноземних вчених доводить актуальність питання трансфертного ціноутворення і необхідність подальших досліджень щодо вивчення питань впровадження звітності з ТЦУ в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ).

Метою статті є розкриття основних аспектів впровадження звітності в розрізі країн в Україні як необхідного кроку до інтеграції з міжнародною податковою системою у рамках імплементації Плану дій BEPS.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Трансфертне ціноутворення запроваджено в Україні з 1 вересня 2013 року. Основними рекомендаційно-правовими документами регулювання трансфертного ціноутворення є: Податковий кодекс України, Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення", Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових адміністрацій, практичний посібник ООН з трансфертного ціноутворення для країн, що розвиваються [17].

Глобальні події та практика свідчать про те, що тенденції до зменшення бази оподаткування та переміщення прибутку за допомогою ТЦУ, різних податкових угод, оптимальної структури оподаткування тощо різко зросла, а керівні принципи, а також принципи оподаткування можуть бути застарілим для застосування до поточного ринкового середовища.

Таким чином, боротьба з несправедливою податковою конкуренцією бере свій початок у 1996 році, коли на Ліонському саміті було винесено суворі висновки, які вимагали від ОЕСР працювати над багатостороннім механізмом, який би обмежував ступінь розмивання національних податкових баз і сприяв відшкодуванню податків. Саме з цього моменту розпочинається робота із регулювання та контролю трансфертного ціноутворення, складовою якої виступає розробка методологічних вимог та рекомендації до звітності [10].

Трансфертне ціноутворення (ТЦУ) в Україні є відносно новою сферою, що активно розвивається та вдосконалюється. Законодавство у цій галузі постійно оновлюється, що впливає на різні аспекти діяльності підприємств. Основні зміни стосуються:

- обсягів операцій — встановлюються нові порогові значення для визначення контрольованих операцій, що впливає на коло суб'єктів, зобов'язаних подавати звітність з ТЦУ;

- контрагентів — розширюється перелік пов'язаних осіб та критерії їх визначення, що впливає на ідентифікацію контрольованих операцій;

- типів операцій — вводяться нові категорії операцій, що підпадають під контроль ТЦУ, зокрема, операції з нематеріальними активами та фінансовими інструментами;

- документації ТЦУ — посилюються вимоги до підготовки та подання документації, що підтверджує відповідність умов контрольованих операцій принципу "витягнутої руки".

Ці зміни спрямовані на підвищення прозорості та ефективності податкового контролю, а також на гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Підприємствам важливо стежити за оновленнями у сфері ТЦУ та своєчасно адаптувати свою діяльність до нових вимог.

Державна податкова служба України безперервно працює у напрямі удосконалення механізмів обміну інформацією з іноземними компетентними органами за напрямом "Трансфертне ціноутворення та міжнародне оподаткування", що є актуальним з огляду на євроінтеграційні процеси та важливість дотримання положень податкового законодавства, міжнародних конвенцій з питань усунення подвійного оподаткування та адміністративної допомоги в податкових справах [2].

У 2022 році Державна податкова служба України приєдналася до Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін звітами в розрізі країн (CbCR). Сьогодні активно впроваджуються заходи для створен-

ня автоматизованої системи обміну звітністю у розрізі країн для міжнародних груп компаній. Ця система забезпечить оперативний та безперебійний обмін фінансовими даними між податковими органами різних держав. Такий підхід спрямований на підвищення прозорості діяльності транснаціональних корпорацій і дозволить ефективніше відстежувати податкові ризики, пов'язані з розмиванням податкової бази та виведенням прибутків.

Міжнародна група компаній — дві або більше юридичні особи або утворення без статусу юридичної особи, які є податковими резидентами різних юрисдикцій (держав, територій) (зокрема якщо хоча б одна з таких осіб є податковим резидентом однієї іноземної юрисдикції (держави, території), який провадить господарську діяльність через постійне представництво в іншій юрисдикції (державі, території) та пов'язані між собою за критеріями володіння або контролю таким чином, що згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності або іншими міжнародно визнаними стандартами фінансової звітності обов'язковою є підготовка консолідованої фінансової звітності або підготовка консолідованої фінансової звітності була б обов'язковою у разі, якщо б акції (корпоративні права) одного з таких учасників міжнародної групи компаній перебували в обігу на національному та/або іноземному організованому фондовому ринку (фондовій біржі) [14].

Міжнародні групи компаній можуть створюватися для досягнення різних цілей, зокрема:

1. оптимізація бізнес-процесів — розподіл виробництва, логістики, маркетингу та продажів між країнами, де це вигідніше;

2. фінансова оптимізація — завдяки використанню різних податкових режимів, міжнародні групи можуть знижувати загальні витрати на оподаткування;

3. вихід на нові ринки — дочірні компанії полегшують доступ до місцевих ринків, дозволяють краще адаптуватися до культурних особливостей і законодавчих вимог.

28 червня 2024 року набрала чинності Багатостороння угода компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки за загальним стандартом звітності (Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information; Багатостороння угода CRS або MCAA CRS), а 4 липня 2024 року — Багатостороння угода компетентних органів про автоматичний обмін звітами у розрізі країн (Multi-

lateral Competent Authority Agreement on the Exchange of Country-by-Country Reports; Багатостороння угода CbC) [11].

До міжнародної системи автоматичного обміну звітами вже приєдналося понад 100 країн світу. Долучення України до міжнародної системи автоматичного обміну інформацією сприятиме створенню більш прозорого податкового середовища та підвищенню іміджу України як надійного та рівноправного партнера в міжнародних інформаційних податкових відносинах [13].

Імплементация практики формування CbC звітів у більшості країн світу поставила перед науковцями ряд облікових проблем, які потребують розв'язання: 1) чому раніше система бухгалтерського обліку, побудована на основі IAS / IFRS, не могла мінімізувати можливості здійснення опортуністичної; поведінки менеджменту МГК через застосування BEPS-практик з метою ухилення від сплати податків? 2) яким чином імплементация практики формування CbC звітності в світову модель податкового регулювання дозволить вирішити проблему BEPS? І якою при цьому має бути роль системи бухгалтерського обліку; 3) яким чином імплементация практики формування CbC звітності впливає на існуючу методологію бухгалтерського обліку, побудовану на основі IAS / IFRS, і які зміни мають бути здійснені для забезпечення їх гармонізації? Проведений аналіз наведених вище проблем дозволив встановити, що імплементация практики формування CbC звітності слід розглядати як один з викликів, що дозволить перевірити універсальність та загальну здатність системи бухгалтерського обліку, побудованої на основі IAS / IFRS, забезпечувати інформаційні потреби різних груп користувачів облікової інформації [12].

Звіт в розрізі країн міжнародної групи компаній (Звіт CbC) входить до трирівневої структури документації з ТЦУ, яку в Україні запроваджено в 2020 році:

1. Локальна документація файл (Local File) — подається в Україні і містить детальну інформацію про діяльність кожної окремої компанії в Україні, транзакції з пов'язаними особами, а також обґрунтування ринкових цін і методів ТЦУ;

2. Глобальна документація (Master File) — глобальний звіт, який містить детальну інформацію про ТЦУ в міжнародній групі компаній (МГК), включаючи організаційну структуру, опис діяльності, фінансові та трансфертні політики;

3. Звіт у розрізі країн (Country-by-Country Reporting, Звіт CbC) — звітність, яка надається в розрізі країн, містить фінансові показники всіх компаній групи, що дозволяє податко-

вим органам краще розуміти, де створюється прибуток і де сплачуються податки.

Зазначена модель звітності рекомендована ОЕСР (Захід 13 Мінімального стандарту Плану дій BEPS) з метою здійснення комплексного контролю над операціями в рамках МГК та створення сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні. Реалізація Заходу 13 Плану дій BEPS є важливим для України з точки зору податкового контролю та управління ТЦУ. Впровадження цього заходу сприяє тому, що ТЦУ компаній стає більш прозорим для податкових органів, що дозволяє уникнути можливих зловживань і сприяє стабільності у відносинах між бізнесом і державою.

Згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), впровадження звітування в розрізі країн має здійснюватися поетапно. Першим кроком є закріплення на законодавчому рівні обов'язку для багатонаціональних підприємств подавати такі звіти. Це забезпечить основу для прозорості та підзвітності діяльності міжнародних компаній. Далі передбачено організацію міжнародного обміну звітами між податковими органами країн, що дозволить ефективно моніторити та контролювати ТЦУ і податкові зобов'язання таких компаній. Останнім етапом є використання отриманих даних у практиці податкових органів для забезпечення виконання податкових зобов'язань. Це дозволить не лише підвищити рівень податкового контролю, а й запобігти агресивному податковому плануванню та ухиленню від сплати податків, що в свою чергу сприятиме зміцненню фінансової стабільності на національному та міжнародному рівнях.

Таким чином, поданий платником податків звіт СбС стає об'єктом автоматичного обміну податковою інформацією між країнами-учасниками, що забезпечує ефективний контроль за ТЦУ та дотриманням податкового законодавства.

Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній (Country-by-Country Report) — звіт, що подають платники податків у разі, якщо сукупний консолідований дохід МГК, в яку входить платник податків, за фінансовий рік, що передуює звітному року, розрахований згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, які застосовує материнська компанія міжнародної групи (а в разі відсутності інформації — відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку), дорівнює або перевищує еквівалент 750 мільйонів євро та за наявності однієї із таких обставин [15]:

1) платник податків є материнською компанією МГК;

2) материнська компанія МГК уповноважує платника податків — резидента України на подання Звіту до контролюючого органу;

3) відповідно до вимог законодавства юрисдикції податкового резидентства материнської компанії МГК подання Звіту у розрізі країн МГК від такої МГК не вимагається;

4) між Україною та відповідною іноземною юрисдикцією податкового резидентства материнської компанії МГК є чинний міжнародний договір, що містить положення про обмін інформацією для податкових цілей, але не набрала чинності відповідна угода QCAA (договір, що передбачає автоматичний обмін Звітами МГК) станом на дату закінчення фінансового року, за який згідно ПКУ має бути поданий Звіт щодо такої МГК;

5) між Україною та відповідною іноземною юрисдикцією податкового резидентства материнської компанії МГК є чинний міжнародний договір, що містить положення про обмін інформацією для податкових цілей, але наявні факти системного невиконання відповідної угоди QCAA.

Цей тип звітності включає прибуток/рахунок, обмежений баланс і грошовий потік, інформацію про кожну юрисдикцію окремої країни, у якій здійснюється торгівля члена групи (компанії, корпорації, трасту чи партнерства), включно з неактивними суб'єктами [6].

Звіт СбС містить інформацію в розрізі кожної юрисдикції (держави, території), у якій зареєстрований учасник відповідної МГК або в якій МГК здійснює свою діяльність, та щодо кожного учасника такої МГК і складається із таких частин і розділів (табл. 1):

а) заголовна частина ("Загальні відомості");
б) основна частина ("Окремі звіти в розрізі країн");

в) додаткова інформація.

Звіт СбС складається за фінансовий рік, встановлений материнською компанією МГК, що може не збігатися з календарним роком, та подається не пізніше дванадцяти місяців після останнього дня такого фінансового року (у разі відсутності відомостей про встановлений материнською компанією МГК фінансовий рік — протягом дванадцяти місяців після закінчення календарного року) [9].

На рис. 1 визначено умови застосування першого звітного періоду подання Звіту СбС в Україні.

Основна мета звітів СбС — надання податковим органам деталізованої інформації про

Таблиця 1. Структура Звіту СбС

Загальні відомості	
Основні показники	загальні відомості про Звіт, платника податків, який подає звіт, найменування МГК та період звітування
Окремі звіти в розрізі країн (набір окремих звітів, що складається щодо кожної юрисдикції (держави, території), у якій зареєстрований учасник відповідної МГК або в якій МГК здійснює свою діяльність). Кожен такий звіт складається із таких розділів:	
Основні показники	назва юрисдикції (держави, території) податкового резидентства або в якій здійснює діяльність міжнародна група компаній, код країни
Розділ I. Інформація про розподіл доходів, податків та ділової активності в розрізі кожної юрисдикції (держави, території)	
Основні показники	✓ код валюти фінансової звітності материнської компанії МГК; ✓ загальна сума доходів (виручки) за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн, у тому числі з розбивкою на суму доходів (виручки) відповідно до угод, укладених учасниками цієї МГК і пов'язаними особами, та суму доходів (виручки) за угодами з непов'язаними особами; ✓ сума прибутку (збитку) до оподаткування за звітний фінансовий рік; ✓ сума сплаченого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога у звітному фінансовому році; ✓ сума нарахованого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога за звітний фінансовий рік; ✓ розмір статутного капіталу (zareєстрованого статутного капіталу) на дату закінчення звітного фінансового року; ✓ сума нерозподіленого (накопиченого) прибутку на дату закінчення звітного фінансового року; ✓ чисельність працівників за звітний фінансовий рік; ✓ балансова вартість матеріальних активів (інших, ніж грошові кошти або грошові еквіваленти, нематеріальні активи, фінансові активи) на дату закінчення звітного фінансового року.
Розділ II. Перелік учасників міжнародної групи компаній в розрізі кожної юрисдикції (держави, території) (складається щодо кожного учасника МГК, до якої входить платник податків, в межах кожної юрисдикції (держави, території), в якій здійснює діяльність МГК)	
Основні показники	✓ основні види діяльності, що здійснюються учасниками МГК; ✓ дані щодо кожного учасника МГК, до якої входить платник податків.
Додаткова інформація (зазначається будь-яка подальша коротка інформація чи пояснення, які є необхідними або полегшують розуміння обов'язкової інформації, наданої у інших графах Звіту, за умови, що така інформація стосується МГК в цілому, а не виключно конкретного учасника)	

Джерело: сформовано на основі [15].

розподіл доходів, податків і економічної активності в різних країнах, де присутня група. Завдяки цій звітності регулюючі органи можуть:

1. Оцінити ризики ТЦУ, а також можливі ризики зниження податкових зобов'язань, коли компанії мінімізують податки шляхом перенесення прибутків у юрисдикції з низькими податковими ставками.

2. Бачити повну структуру податкового навантаження компанії, що допомагає аналізувати відповідність податкових зобов'язань реальній діяльності.

У Звіті в розрізі країн (СбС) використовуються певні стандарти подання фінансових показників, щоб забезпечити уніфікованість і точність даних для податкових органів різних країн:

1. Фінансові показники відображаються у валюті, в якій материнська компанія МГК складає консолідовану фінансову звітність. Це дозволяє уникнути різних валютних перерахунків між країнами, що спрощує аналіз даних.

2. Показники подаються у повних одиницях, з округленням за загальновстановленими правилами, тобто без використання десяткових знаків. Це допомагає спростити аналіз даних і забезпечити послідовність в обміні інформацією.

3. При відображенні негативних показників (наприклад, збитків) перед сумою ставиться знак "-", що однозначно вказує на від'ємний фінансовий результат.

Такий підхід робить інформацію чіткішою для обробки та аналізу в рамках автоматичного обміну між країнами, дозволяючи податковим органам швидше ідентифікувати можливі ризики щодо ТЦУ або агресивного податкового планування.

Станом на 02.01.2024 Звіти СбС подали 6 платників податків, які є материнськими компаніями МГК та здійснюють діяльність у різних сферах (нафтогазовій, електроенергетичній, сільському господарстві, залізничних перевезень, фінансових послуг та торгівлі). Загальна кількість учасників МГК становить 152 ком-

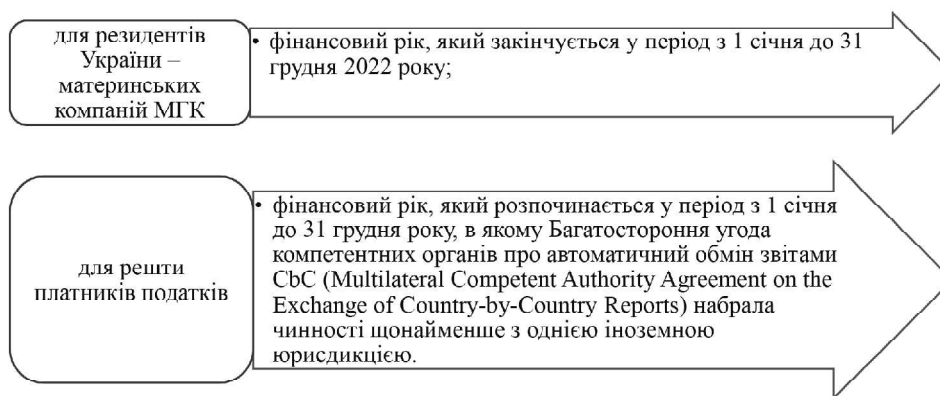

Рис. 1. Перший звітний період подання Звіту CbC

Джерело: узагальнено на основі [14].

панії, з яких лише 14 (або 9 відс.) не є резидентами України. Ці учасники МГК у більшості випадків зареєстровані в таких державах (територіях), як — Республіка Австрія, Бельгія, Республіка Кіпр, Латвійська Республіка, Нідерланди, Республіка Польща, Сполучені Штати Америки, Словацька Республіка та Швейцарська Конфедерація [8].

Звітність CbC надасть податковим органам України можливість отримувати вичерпну інформацію про діяльність МГК у конкретних юрисдикціях. Це дозволить проводити детальний аналіз обсягів діяльності, структури операцій та специфіки функціонування міжнародних компаній. Така звітність стане ключовим інструментом для ефективного контролю за ТЦУ, допоможе виявляти випадки агресивного податкового планування та ухилення від сплати податків через штучне переміщення прибутків у країни з низьким рівнем оподаткування. Крім того, це сприятиме забезпеченню прозорості фінансових потоків та покращенню податкового нагляду за діяльністю транснаціональних компаній, що посилить фінансову стабільність держави.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Звіт CbC є частиною трирівневої структури документації з ТЦУ, що була впроваджена в Україні в рамках Закону № 466-IX від 16 січня 2020 року "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві" [16]. Цей закон вніс значні зміни до Податкового кодексу України, спрямовані на вдосконалення адміністрування податків і усунення технічних неточностей у податковому за-

конодавстві. Впровадження Звіту CbC ґрунтується на рекомендаціях ОЕСР, зокрема, це частина Заходу 13 Плану дій BEPS, що має на меті протидію розмиванню бази оподаткування та переміщенню прибутків. Основна мета звіту CbC — забезпечити прозорість і підвищити ефективність контролю за операціями МГК, а також створити більш сприятливі умови для ведення міжнародного бізнесу. Завдяки цій звітності податкові органи можуть отримувати інформацію про розподіл доходів, податків та бізнес-активності МГК по різних юрисдикціях, що дозволяє здійснювати більш ефективний контроль і мінімізувати податкові ризики. Водночас, для досягнення цих цілей необхідно подолати існуючі виклики та забезпечити належну підготовку як державних органів, так і бізнесу до нових вимог звітності. Таким чином, імплементація Плану дій BEPS в Україні є кроком до інтеграції в глобальну податкову систему, підвищення прозорості й запобігання агресивним податковим практикам. Перспективами подальших досліджень є дослідження трирівневого стандартизованого підходу до звітності з ТЦУ у рамках реалізації Плану дій BEPS з врахуванням європейського досвіду.

Література:

1. Brown R., Jorgensen B., Pope P. The interplay between mandatory country-by-country reporting, geographic segment reporting, and tax havens: Evidence from the European Union. *Journal of Accounting and Public Policy*. 2019. 38 (2). 106—129 pp. DOI: 10.1016/j.jaccpubpol.2019.02.001
2. FinAP. Актуальність міжнародного обміну податковою інформацією (План BEPS). 2023. URL: <https://finap.com.ua/aktualnizmizhnarodnogo-obminu-podatkovoyu-informatsiyeyu-plan-beps/> (дата звернення: 02.10.2024).

3. Hanlon M. Country-by-Country Reporting and the International Allocation of Taxing Rights. International Bureau of Fiscal Documentation (IBFD). Forthcoming. 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3118531> (дата звернення: 02.10.2024).

4. Hugger F. The Impact of Country-by-Country Reporting on Corporate Tax Avoidance. ifo Working Paper. 2019. No. 304. ifo Institute — Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, Munich. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/199078> (дата звернення: 10.10.2024).

5. Jovanovic T. Quality of reporting on transfer pricing: Prerequisite of the quality tax reporting of related parties. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*. 2018. 39. 305—327 pp. DOI: 10.5937/AnEkSub1839305J

6. Organization for Economic Cooperation and Development. Action 13 Country-by-Country Reporting. 2015. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action13> (дата звернення: 20.10.2024).

7. Rozas J. A., Nastri M. P., Sonetti E. Assessing Tax Risk by "Country-by-Country Reporting". *The Future of Risk Management*. 2019. Vol. I. 397—420 pp. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14548-4_17

8. Адвокатське об'єднання AZONES. Шість материнських компаній — платників податків України вперше подали звіти у розрізі країн міжнародної групи компаній (CbCR). 2024. URL: <https://azones.law/news/shist-materynskyh-kompanij-platnykiv-podatktiv-ukrayiny-vpershe-podaly-zvity-u-rozrizi-krayin-mizhnarodnoyi-grupy-kompanij-cbcr/> (дата звернення: 20.10.2024).

9. Державна податкова служба України. Вперше подаємо Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній. 2023. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/718654.html> (дата звернення: 10.10.2024).

10. Краєвський В. М., Муравський О. Ю. Звітність із трансфертного ціноутворення: виникнення та розвиток. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 12. С. 46—51. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.46>

11. Курілов Є. Багатосторонні угоди CRS та CbC набрали чинності для України — ДПС України нагадує платникам податків. Юридична практика. 2024. URL: <https://pravo.ua/bahatostoronni-uhody-crs-ta-cbc-nabraly-chynnostidlia-ukrainy-dps-ukrainy-nahaduie-platnykam-podatktiv/> (дата звернення: 20.10.2024).

12. Легенчук С. Ф., Жиглей І. В. Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній: історія ви-

никнення та проблеми формування в контексті удосконалення системи обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. № 1 (51). С. 9—16. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-1\(51\)-9-16](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-1(51)-9-16)

13. Міністерство фінансів України. 2024 рік буде першим звітним періодом, за який Україна здійснить обмін звітами в розрізі країн. 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_reminds_the_multilateral_competent_authority_agreement_on_the_exchange_of_country-by-country_reports_comes_into_force-4768 (дата звернення: 10.10.2024).

14. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

15. Про затвердження форми та Порядку заповнення Звіту в розрізі країн міжнародної групи компаній: наказ Міністерства фінансів України від 14.12.2020 № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-21#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

16. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

17. Фарат О., Косовська В., Козак, І. Дослідження законодавчих змін трансферного ціноутворення в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-77>

References:

1. Brown, R. Jorgensen, B. and Pope, P. (2019), "The interplay between mandatory country-by-country reporting, geographic segment reporting, and tax havens: Evidence from the European Union", *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 38 (2), pp. 106—129. DOI: 10.1016/j.jaccpubpol.2019.02.001

2. FinAP. (2023), "Relevance of the international exchange of tax information (BEPS Plan)", available at: <https://finap.com.ua/aktualnist-mizhnarodnogo-obminu-podatkovoyu-informatsiyeyu-plan-beps/> (Accessed 2 October 2024).

3. Hanlon, M. (2018), "Country-by-Country Reporting and the International Allocation of Taxing Rights", International Bureau of Fiscal Documentation (IBFD), Forthcoming, available at: <https://ssrn.com/abstract=3118531> (Accessed 2 October 2024).

4. Hugger, F. (2019), "The Impact of Country-by-Country Reporting on Corporate Tax Avoidance". ifo Working Paper, No. 304, ifo Institute — Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, Munich, available at: <https://www.econstor.eu/handle/10419/199078> (Accessed 10 October 2024).

5. Jovanovi?, T. (2018), "Quality of reporting on transfer pricing: Prerequisite of the quality tax reporting of related parties", *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, vol. 39, pp. 305—327. DOI: 10.5937/AnEkSub1839305J

6. Organization for Economic Cooperation and Development (2015), "Action 13 Country-by-Country Reporting", available at: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action13> (Accessed 20 October 2024).

7. Rozas, J. A. Natri, M. P. and Sonetti, E. (2019), "Assessing Tax Risk by "Country-by-Country Reporting", *The Future of Risk Management*, vol. I, pp. 397—420. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14548-4_17

8. AZONES Bar Association (2024), "Six parent companies — taxpayers of Ukraine for the first time submitted reports by country of the international group of companies (CbCR)", available at: <https://azones.law/news/shist-materynskyh-kompanij-platnykiv-podatktiv-ukrayiny-vpershe-podaly-zvity-u-rozrizi-krayin-mizhnarodnoyi-grupy-kompanij-cbcr/> (Accessed 20 October 2024).

9. State Tax Service of Ukraine (2023), "For the first time, we are submitting a report by country of an international group of companies", available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/718654.html> (Accessed 10 October 2024).

10. Kraievskyi, V. and Muravskyi, O. (2023), "Transfer pricing reporting: origin and development", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 46—51. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.46>

11. Kurilov, Ye. (2024), "CRS and CbC multilateral agreements entered into force for Ukraine — the State Tax Service of Ukraine reminds taxpayers", *Legal practice*, available at: <https://pravo.ua/bahatostoronni-uhody-crs-ta-cbc-nabraly-chynnosti-dlia-ukrainy-dps-ukrainy-nahaduie-platnykam-podatktiv/> (Accessed 20 October 2024).

12. Lehenchuk, S. and Zhyhlei, I. (2022), "Report in terms of countries of the international group of companies: history and problems of formation in the context of improving the accounting system", *Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis*, vol. 1(51), pp. 9—16. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-1\(51\)-9-16](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-1(51)-9-16)

13. Ministry of Finance of Ukraine (2024), "2024 will be the first reporting period for which Ukraine will exchange reports across countries", available at: https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_reminds_the_multilateral_competent_authority_agreement_on_the_exchange_of_country-by-country_reports_comes_into_force-4768 (Accessed 10 October 2024).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 01 October 2024).

15. Ministry of Finance of Ukraine (2020), Order "On the approval of the form and the procedure for filling out the Report by country of the international group of companies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-21#Text> (Accessed 01 October 2024).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On making changes to the Tax Code of Ukraine regarding the improvement of tax administration, elimination of technical and logical inconsistencies in tax legislation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (Accessed 01 October 2024).

17. Farat, O. Kosovska, V. and Kozak, I. (2022), "Study of legislative changes of the transfer pricing in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-77>
Стаття надійшла до редакції 09.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 334.723

Л. Я. Ванькович,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8776-8511>

О. М. Обернієнко,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7917-7919>

І. В. Сабат,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0388-6516>

Р. В. Мачула,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2551-4512>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.124

ЕФЕКТИВНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ

L. Vankovich,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University

O. Oberniienko,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

I. Sabat,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

R. Machula,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

EFFECTIVE MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

Стаття присвячена вивченню сучасних моделей державно-приватного партнерства (ДПП), що використовуються для розвитку інфраструктурних проєктів в Україні та світі. Основна увага приділяється аналізу ефективності таких моделей, як концесія, BOT (Build-Operate-Transfer), DBFO (Design-Build-Finance-Operate), BOO (Build-Own-Operate) та спільні підприємства. Автори розглядають кожен з моделей у контексті їхнього застосування в таких ключових галузях, як транспорт (автомобільні дороги, аеропорти, мости), енергетика (електростанції, мережі постачання), охорона здоров'я (лікарні), освіта (школи, університети) та логістика (інфраструктурні об'єкти).

У статті акцентується увага на тому, що впровадження моделей ДПП може сприяти вирішенню проблем обмеженого фінансування державних інфраструктурних проєктів, залученню приватного капіталу, зниженню державних витрат і підвищенню ефективності управління. Також розглядається роль приватного сектора у впровадженні інновацій та новітніх технологій, що дозволяє підвищити ефективність та якість реалізації інфраструктурних проєктів.

Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правової бази України, що регулює державно-приватне партнерство. Автори досліджують відповідність українського законодавства міжнародним стандартам, зокрема питання прозорості конкурсних процедур, захисту прав інвесторів, регулювання ризиків і фінансових гарантій. Виявлені проблеми, такі як недостатня прозорість, складність юридичних процедур та відсутність ефективних механізмів захисту інвесторів, розглядаються у контексті обмеженої привабливості України для міжнародних інвесторів. У роботі також наведено рекомендації для вдосконалення співпраці між державою та приватним сектором у рамках ДПП. Підкреслюється, що ефективні моделі ДПП можуть стати потужним інструментом для стимулювання економічного зростання, створення нових робочих місць, розвитку ключових галузей економіки та підвищення якості громадських послуг.

This article is devoted to the study of modern models of public-private partnerships (PPP) used for the development of infrastructure projects in Ukraine and worldwide. The main focus is on analyzing the effectiveness of models such as concession, BOT (Build-Operate-Transfer), DBFO (Design-Build-Finance-Operate), BOO (Build-Own-Operate), and joint ventures. The authors examine each of these models in the context of their application in key sectors such as transportation (roads, airports, bridges), energy (power plants, supply networks), healthcare (hospitals), education (schools, universities), and logistics (infrastructure facilities).

The article emphasizes that the implementation of PPP models can help solve the problems of limited funding for public infrastructure projects, attract private capital, reduce government expenditures, and increase management efficiency. Special attention is given to analyzing the legal and regulatory framework in Ukraine that governs public-private partnerships. The authors investigate the compliance of Ukrainian legislation with international standards, particularly concerning the transparency of competitive procedures, investor rights protection, risk regulation, and financial guarantees. Identified issues, such as insufficient transparency, complex legal procedures, and the lack of effective mechanisms for protecting investors, are discussed in the context of Ukraine's limited attractiveness for international investors.

The paper also provides recommendations for improving cooperation between the state and the private sector within PPP frameworks. Key recommendations include the creation of a unified PPP project registry, the introduction of electronic tendering systems, improving the regulatory framework, developing dispute resolution mechanisms, providing financial guarantees to private partners, and establishing a specialized state agency to support PPP projects. The article highlights that effective PPP models can become a powerful tool for stimulating economic growth, creating new jobs, developing key sectors of the economy, and improving the quality of public services.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), інфраструктура, концесія, інвестиції, економічний розвиток.

Key words: public-private partnership, infrastructure, concession, investments, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність тематики дослідження державно-приватного партнерства (ДПП) обумовлена важливістю його ролі у вирішенні сучасних соціально-економічних викликів, особливо в умовах обмежених державних фінансових ресурсів та необхідності модернізації інфраструктури [1; 2]. У світовій практиці ДПП вже довело свою ефективність у фінансуванні великих проектів у сферах транспорту, енергетики, охорони здоров'я та освіти, що дозволяє державі залучати приватні інвестиції та зменшувати навантаження на бюджет. Для України, яка стикається з проблемами оновлення інфраструктури, залучення іноземних інвестицій та підтримки економічного зростання,

впровадження успішних моделей ДПП є критично важливим [3]. Успішне застосування ДПП може сприяти не лише розвитку інфраструктурних проектів, але й підвищенню ефективності використання державних ресурсів, створенню нових робочих місць та підвищенню якості надання публічних послуг. Тому дослідження цього питання є актуальним і сприяє розвитку практики державно-приватного партнерства, адаптованої до українських реалій, а також підвищенню інвестиційної привабливості країни.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає у необхідності розвитку ефективних моделей державно-приватного партнерства для стимулювання інфраструктурного розвитку, що є критично важливим для економічного зростання та покращення якості життя громадян. В умовах обмежених державних ресурсів

для фінансування масштабних інфраструктурних проєктів, ДПП пропонує механізм залучення приватного капіталу, знань та інновацій для реалізації цих проєктів.

Проте, існує ряд наукових і практичних викликів, пов'язаних з впровадженням ефективних моделей ДПП. Це включає необхідність розробки чітких регуляторних та правових рамок, оптимізацію ризиків та відповідальності між партнерами, забезпечення прозорості та підзвітності проєктів, а також створення стимулів для приватного сектору до участі в довгострокових проєктах. У цьому контексті постає необхідність вивчення та аналізу успішних міжнародних прикладів державно-приватного партнерства, адаптації їх до національних умов та розробки нових підходів до управління інфраструктурними проєктами на засадах співпраці держави і приватного сектору.

Це питання має важливе наукове та практичне значення, оскільки від ефективності впровадження ДПП залежить розвиток ключових галузей, таких як транспорт, енергетика, зв'язок та охорона здоров'я, що, у свою чергу, впливає на загальну економічну стабільність та добробут суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження в області державно-приватного партнерства свідчать про активну увагу до цієї теми як у теоретичному, так і в практичному контекстах. Відбувається розвиток різних моделей ДПП, спрямованих на вирішення інфраструктурних проблем, підвищення ефективності управління територіями та залучення приватного капіталу для реалізації державних проєктів. Особлива увага приділяється використанню ДПП у сферах транспорту, енергетики, охорони довкілля та логістики. Учені також відзначають важливість нормативно-правової бази, що дозволяє забезпечити прозорі та надійні механізми співпраці між державою та бізнесом.

У статті Макухи [4] акцентується увага на проблемах і перспективах використання державно-приватного партнерства в Україні. Автор зазначає, що ефективне впровадження ДПП може стати ключовим фактором розвитку інфраструктури, але для цього потрібна прозорість правових процедур та належне регулювання. Дослідження також показує, що існують певні бар'єри для повноцінного функціонування ДПП, зокрема недостатнє фінансування та брак інституційної підтримки.

Мігай [5] у своїй роботі аналізує моделі ДПП у контексті управління логістичною інфраструктурою територій. Автор досліджує різні підходи до співпраці між державою і приватними партнерами, зокрема через розвиток транспортної інфраструктури, що є важливим фактором економічного зростання. Використання ефективних моделей ДПП може сприяти залученню приватних інвестицій для реалізації великих логістичних проєктів.

Руда, Чиркова та Малиновська [6] досліджують роль держави у підтримці експорту та формуванні експортного бренду України на ринках ЄС. Хоча основна увага в роботі приділяється експортним стратегіям, автори зазначають, що державно-приватне партнерство може бути ефективним інструментом для просування національних продуктів на міжнародних ринках.

Запатріна [7] розглядає перспективи застосування ДПП для реалізації інфраструктурних проєктів та надання публічних послуг в Україні. Автор підкреслює необхідність удосконалення нормативно-правової бази для забезпечення ефективної реалізації таких проєктів і наголошує на важливості залучення приватного сектору до фінансування великих інфраструктурних проєктів.

Круглов [8] також досліджує моделі державно-приватного партнерства, роблячи акцент на необхідності адаптації міжнародних практик до українських реалій. Автор підкреслює, що ефективне ДПП повинно базуватися на взаємній вигоді держави і приватних інвесторів, що вимагає розробки зрозумілих і стабільних умов співпраці.

Інші дослідження [9; 10] розглядають ДПП як важливий інструмент забезпечення сталого розвитку територій. У дослідженні акцентується увага на тому, що державно-приватне партнерство є потужним механізмом для реалізації проєктів у сфері енергетики, транспорту та охорони навколишнього середовища.

Монографія Єгоричевої та Лахижі [11] зосереджує увагу на специфіці публічно-приватного партнерства в посткомуністичних країнах. Автори аналізують досвід таких країн у впровадженні ДПП, підкреслюючи важливість політичної стабільності, належного регулювання та прозорості процедур для успішного розвитку ДПП.

Аналіз наукових публікацій показує, що державно-приватне партнерство є важливим інструментом для розвитку економіки України та інших посткомуністичних країн. Основні тренди в дослідженнях пов'язані з підвищенням

ролі ДПП у вирішенні інфраструктурних проблем і забезпеченні сталого розвитку. Науковці наголошують на необхідності удосконалення нормативно-правової бази для забезпечення прозорості процедур та захисту інтересів обох сторін у партнерстві. Важливим питанням залишається адаптація міжнародного досвіду до місцевих умов, зокрема в умовах економічної та політичної нестабільності.

Незважаючи на великий обсяг проведених досліджень, деякі аспекти ДПП все ще залишаються недостатньо вивченими. Це стосується, зокрема, комплексного аналізу довгострокової ефективності ДПП в Україні, особливо в контексті управління ризиками та створення умов для залучення іноземних інвесторів. Також потребує подальшого дослідження вплив технологічних інновацій та фінансових інструментів на ефективність державно-приватного партнерства, особливо у сфері цифрової інфраструктури та smart-технологій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку державно-приватного партнерства в Україні, зокрема в контексті його застосування для реалізації інфраструктурних проектів і сприяння сталому економічному розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні моделі державно-приватного партнерства широко застосовуються у різних галузях і відрізняються за своєю структурою, формою участі приватного та державного секторів, а також за типами фінансових і правових зобов'язань. Кожна модель має свої особливості й переваги, які роблять її придатною для реалізації конкретних проектів у різних галузях. Нижче наведені основні моделі ДПП та приклади їх застосування:

1. Концесія.

У моделі концесії приватна компанія отримує право на будівництво, експлуатацію та управління певним об'єктом або інфраструктурою на визначений період. Держава зберігає власність на об'єкт, але передає право управління приватному партнеру. Після закінчення терміну концесії об'єкт передається державі. Ця модель найчастіше використовується в таких сферах, як транспорт (автомобільні дороги, порти, аеропорти) та енергетика. Прикладом є будівництво та управління платними дорогами в Європі.

2. Контракти типу "DBFO" (Design-Build-Finance-Operate).

У цій моделі приватний партнер займається проектуванням, будівництвом, фінансуванням та експлуатацією об'єкта. Держава контролює надання послуг та отримує готову інфраструктуру після закінчення терміну договору. DBFO часто застосовується для проектів у сфері транспорту (будівництво доріг, мостів), охорони здоров'я (лікарні) та освіти (школи, університети). Прикладом є реалізація проектів у рамках ініціативи Private Finance Initiative (PFI) у Великій Британії, де приватні партнери будують і експлуатують інфраструктурні об'єкти для державних потреб.

3. Модель BOT (Build-Operate-Transfer).

У цій моделі приватний інвестор будує об'єкт, експлуатує його протягом узгодженого часу для повернення інвестицій і отримання прибутку, а потім передає об'єкт у власність держави. BOT моделі застосовуються переважно у проектах будівництва енергетичних та транспортних об'єктів, таких як електростанції, мости або тунелі. Один із прикладів — будівництво мостів та тунелів у Туреччині з використанням моделі BOT.

4. Модель BOO (Build-Own-Operate).

У моделі BOO приватний партнер будує, володіє і експлуатує об'єкт без необхідності передачі його державі. Ця модель підходить для проектів у таких галузях, як енергетика та водопостачання, де приватний сектор може довгостроково експлуатувати об'єкти та забезпечувати надання послуг. Прикладом можуть бути електростанції, що експлуатуються приватними компаніями для забезпечення населення електроенергією.

5. Спільні підприємства (Joint Ventures).

У рамках спільного підприємства держава та приватний партнер створюють нову компанію для реалізації спільного проекту, розподіляючи між собою фінансові ризики та прибуток. Ця модель широко використовується в проектах розвитку міської інфраструктури та житлового будівництва, наприклад, у проектах міського транспорту або будівництва комунальних об'єктів.

6. Оренда або управління (Lease or Management Contracts).

За цією моделлю приватний партнер орендує державні об'єкти або управляє ними за певний відсоток від доходу. Водночас держава залишається власником об'єктів. Така модель є типовою для управління водопостачальними, енергетичними та іншими комунальними під-

Таблиця 1. Основні причини необхідності розвитку державно-приватного партнерства

Причина	Зміст
Прискорення розвитку інфраструктури	ДПП дозволяє залучати приватний капітал для фінансування великих інфраструктурних проектів, таких як дороги, мости, енергетичні та комунальні системи. Це сприяє швидшій реалізації проектів, оскільки державні бюджети часто обмежені.
Зниження фінансового навантаження на державу	ДПП дозволяє розподілити фінансові ризики та обов'язки між державою і приватним сектором, зменшуючи навантаження на державні ресурси. Приватні компанії можуть брати на себе частину фінансування, будівництва, експлуатації та управління об'єктами.
Підвищення ефективності управління	Приватний сектор часто має більше досвіду і ресурсів для ефективного управління інфраструктурними проектами. Це може призвести до кращої якості послуг та вищої операційної ефективності.
Інновації та технології	Приватні компанії можуть ввести новітні технології та інноваційні рішення в інфраструктурні проекти, що покращує їх ефективність та довговічність.
Створення робочих місць та економічне зростання	ДПП сприяє створенню нових робочих місць як на етапі будівництва, так і під час експлуатації інфраструктури, що позитивно впливає на економіку.
Підвищення якості громадських послуг	За допомогою ДПП уряд може забезпечити більш ефективне надання важливих послуг, таких як транспорт, охорона здоров'я, освіта, що покращує якість життя громадян.

Джерело: запропоновано авторами на основі [4; 5; 8].

приємствами, а також у сфері охорони здоров'я та освіти.

Застосування цих моделей у різних галузях дозволяє не лише залучати приватний капітал, а й підвищувати ефективність надання публічних послуг. Інфраструктурні проекти у транспорті, енергетиці, охороні здоров'я, освіті та комунальному господарстві значно виграють від впровадження державно-приватного партнерства, що дозволяє збалансувати фінансові ресурси та управлінські можливості між державним і приватним секторами.

Розвиток державно-приватного партнерства є важливим з кількох ключових причин (табл. 1).

Аналіз законодавчої та нормативної бази України, що регулює державно-приватне партнерство, показує, що протягом останніх років в Україні було здійснено ряд важливих кроків для покращення умов співпраці між державним і приватним секторами. Однак, незважаючи на певний прогрес, існують суттєві проблеми, пов'язані з відповідністю цих правил міжнародним стандартам.

Законодавча база України, що регулює ДПП:

1. Закон України "Про державно-приватне партнерство" (2010 р.) [12]

Цей закон є основним нормативним актом, що визначає принципи та процедури реалізації ДПП в Україні. Він регулює правові засади співпраці держави з приватними партнерами та

охоплює різні сфери, включаючи інфраструктурні проекти, житлово-комунальні послуги, енергетику тощо. Закон визначає форми державно-приватного партнерства, такі як концесія, лізинг, контрактні угоди тощо. Однією з переваг закону є визначення чітких правил для укладання угод між державою та приватними партнерами, що сприяє правовій визначеності.

2. Закон України "Про концесію" (2019 р.) [13]

Цей закон надає конкретні механізми для реалізації концесійних проектів як однієї з найбільш поширених форм ДПП. Він модернізував процедури надання концесій, спростивши адміністративні бар'єри та створивши умови для залучення приватних інвесторів до проектів у сферах транспорту, енергетики, водопостачання тощо. Закон також передбачає можливість використання концесій для будівництва великих інфраструктурних об'єктів.

3. Закон України "Про інвестиційну діяльність" (1991 р., із змінами) [14]

Цей закон регулює загальні принципи інвестиційної діяльності в Україні, включаючи питання, пов'язані з державними гарантіями для приватних інвесторів у проектах державно-приватного партнерства. Він також визначає механізми підтримки інвестицій з боку держави, зокрема через податкові пільги або субсидії для проектів, що мають стратегічне значення.

4. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку підготовки та реалізації проектів державно-приватного партнерства" (2011 р.) [15]

Ця постанова встановлює процедури підготовки, оцінки та затвердження проектів ДПП, а також визначає етапи розробки проектів, що охоплюють як державні, так і приватні ініціативи. Важливою частиною цього документа є регулювання процесу відбору приватного партнера через конкурси та тендери.

Проблеми та відповідність міжнародним стандартам. Незважаючи на наявність базових правових рамок, що регулюють ДПП в Україні, існує кілька важливих проблем, які обмежують ефективність цього механізму та його відповідність міжнародним стандартам:

1. Невідповідність процедур міжнародним стандартам прозорості та конкуренції.

Хоча українські закони передбачають проведення конкурсів для відбору приватних партнерів, їхні практичні механізми залишають

Рис. 1. Рекомендації для успішного впровадження ДПП в Україні

Джерело: запропоновано авторами.

простір для корупційних ризиків. На відміну від міжнародних стандартів (наприклад, стандартів ООН або Міжнародної фінансової корпорації), в Україні іноді недостатньо забезпечується рівний доступ до участі в конкурсах для іноземних інвесторів, що обмежує конкуренцію та знижує інвестиційну привабливість.

2. Недосконала нормативно-правова база для захисту інвесторів.

На відміну від багатьох країн Європейського Союзу, Україна досі не має повністю дієвих механізмів для захисту прав приватних інвесторів у випадках конфліктів із державою. Міжнародні стандарти, такі як ті, що регулюють спори в рамках Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів (ICSID), повинні бути впроваджені більш ефективно.

3. Слабка інституційна підтримка ДПП.

Міжнародний досвід свідчить, що для ефективного впровадження ДПП необхідна спеціалізована державна інституція, яка б відповідала за розвиток та управління проектами ДПП. В Україні подібні організації існують, але їхні повноваження та компетенції обмежені, що ускладнює реалізацію великих інфраструктурних проектів за участі приватного сектора.

4. Відсутність чітких фінансових гарантій.

Міжнародна практика передбачає надання приватним партнерам фінансових гарантій на випадок економічних ризиків або невиконання державою своїх зобов'язань. В Україні така система гарантій є обмеженою і потребує вдосконалення, оскільки приватні інвестори часто

стикаються з невизначеністю щодо захисту своїх капіталовкладень.

Законодавча та нормативна база України, що регулює державно-приватне партнерство, пройшла значну еволюцію та забезпечує базові умови для реалізації ДПП у ключових секторах економіки. Однак для того, щоб Україна могла ефективно конкурувати на міжнародній арені за інвестиції та повною мірою використовувати потенціал ДПП, необхідно впровадити міжнародні стандарти прозорості, захисту інвесторів та ефективного управління проектами. Це сприятиме залученню більшого обсягу іноземних інвестицій і створенню умов для сталого розвитку інфраструктури країни.

Рекомендації щодо покращення регуляторного середовища і механізмів співпраці між державою та приватними партнерами для успішного впровадження ДПП в Україні для сталого розвитку інфраструктури країни. Для покращення регуляторного середовища та механізмів співпраці між державою та приватними партнерами в Україні, необхідно здійснити низку кроків, які сприятимуть підвищенню прозорості, ефективності та привабливості державно-приватного партнерства. Нижче запропоновані рекомендації для успішного впровадження ДПП в Україні (рис. 1).

Розглянемо детальніше запропоновані рекомендації:

1. Покращення прозорості та зменшення корупційних ризиків:

— Створення єдиного реєстру проектів ДПП. Для забезпечення прозорості всі проекти, що реалізуються в рамках ДПП, повинні бути доступні для перегляду в єдиному електронному реєстрі. Цей реєстр має містити інформацію про конкурсні процедури, обраних партнерів, фінансові угоди та виконання проектів. Це дозволить мінімізувати корупційні ризики і забезпечити рівний доступ до інформації для всіх потенційних інвесторів.

— Використання електронних тендерних систем. Впровадження електронних тендерних систем (наприклад, на базі ProZorro) для відбору приватних партнерів дозволить забезпечити конкурентність процесу, підвищити довіру інвесторів та зменшити корупційні можливості.

2. Вдосконалення нормативно-правової бази

— Оновлення законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Потрібно внести зміни до законодавчих актів, таких як Закон України "Про державно-приватне партнерство" і Закон "Про концесії", щоб вони відповідали міжнародним стандартам, встановленим такими організаціями, як ООН та Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Це допоможе зменшити регуляторні ризики та покращити інвестиційний клімат.

— Розробка чітких механізмів для вирішення спорів. Важливо впровадити міжнародні арбітражні механізми для вирішення спорів між державою та приватними інвесторами, що підвищить захищеність інвесторів та забезпечить їхню впевненість у правовій системі.

3. Підвищення ефективності управління проектами ДПП

— Створення спеціалізованого агентства з ДПП. Рекомендується створити окрему державну інституцію або агентство, яке б відповідало за розробку, супровід та контроль за реалізацією проектів ДПП. Таке агентство повинно забезпечувати координацію між державними органами та приватними партнерами, а також надавати технічну та правову підтримку під час реалізації проектів.

— Залучення зовнішніх консультантів та експертів. Для успішної реалізації складних інфраструктурних проектів доцільно залучати міжнародних експертів з досвідом у впровадженні ДПП. Це дозволить перейняти найкращі світові практики та уникнути помилок на етапі планування і виконання проектів.

4. Розширення фінансових гарантій для приватних інвесторів

— Надання державних фінансових гарантій. Для підвищення привабливості ДПП для приватних інвесторів держава повинна надавати фінансові гарантії, які забезпечать захист від можливих економічних ризиків або форс-мажорних обставин. Це може включати гарантії мінімальних доходів або покриття ризиків, пов'язаних з валютними коливаннями.

— Запровадження податкових пільг. Надання податкових пільг для приватних партнерів у рамках ДПП може стимулювати залучення інвестицій, особливо у важливі для країни галузі, такі як інфраструктура, енергетика, освіта та охорона здоров'я.

5. Розвиток ринку капіталу та доступу до фінансування.

— Покращення доступу до довгострокового фінансування. Держава повинна стимулювати розвиток фінансових ринків та створювати умови для залучення приватного капіталу, особливо довгострокових інвестиційних фондів. Це може бути досягнуто шляхом розвитку фондового ринку, емісії облігацій ДПП та створення спеціальних інструментів для фінансування інфраструктурних проектів.

— Залучення міжнародних фінансових організацій. Важливо залучати фінансування від міжнародних інституцій, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), що може забезпечити додаткові фінансові ресурси та підтримку для реалізації проектів ДПП.

6. Навчання та підготовка кадрів.

— Підготовка фахівців у сфері ДПП. Необхідно розвивати національні навчальні програми з підготовки кадрів, які мають працювати з проектами ДПП. Це стосується як державних службовців, так і представників приватного сектора. Досвід інших країн свідчить, що якісне навчання значно підвищує ефективність реалізації таких проектів.

— Обмін досвідом з іншими країнами. Варто організовувати програми обміну з країнами, де механізми ДПП успішно працюють, щоб перейняти найкращі практики у сфері управління проектами, залучення фінансування та реалізації проектів.

Впровадження цих рекомендацій допоможе Україні створити сприятливі умови для розвитку державно-приватного партнерства. Це, в свою чергу, сприятиме залученню більшого обсягу приватних інвестицій у стратегічні галузі економіки, покращенню якості інфраструктури та підвищенню ефективності використання державних ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз сучасного стану державно-приватного партнерства в Україні показав, що, незважаючи на наявність базової законодавчої рамки, необхідно вдосконалити нормативно-правове середовище та механізми співпраці для підвищення ефективності реалізації проектів. Основні рекомендації включають покращення прозорості, посилення захисту інвесторів, надання фінансових гарантій та залучення міжнародних експертів. Перспективи подальших досліджень включають аналіз ефективності існуючих проектів ДПП, вивчення нових фінансових інструментів для залучення інвестицій, а також дослідження впливу цифрових технологій на управління проектами в рамках ДПП.

Література:

1. Стеценко Б. С. Інституційна фінансова інфраструктура: глобальні імперативи та українські реалії. Київ: КНЕУ. 2019. 247 с.
2. Bashynska I. Smartization of Business Processes of an Industrial Enterprise: Theoretical and Methodological Aspects. Tallinn: Teadmus OU. 2023. 125 p.
3. Макуха С. М. Державно-приватне партнерство: проблеми та перспективи для України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2022. № 1—2 (80-81). С. 9—23.
4. Мігай Н. Моделі державно-приватного партнерства в управлінні логістичною інфраструктурою територій. Економіка та суспільство. 2022. № 45.
5. Руда М. В., Чиркова Ю. А., Малиновська Ю. Б. Роль держави в підтримці експорту вітчизняної продукції та формуванні експортного бренду України на ринках ЄС. Інфраструктура ринку. 2019. № 37. С. 78—87.
6. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. Економіка і прогнозування. 2010. № 4. С. 62—86.
7. Круглов В. В. Моделі державно-приватного партнерства. Держава та регіони. 2018. № 2 (62). С. 56—61.
8. Хажираєва С. К., Васильєва Н. В., Васильєва О. І., Киртока М. Державно-приватне партнерство як важливий інструмент забезпечення сталого розвитку територій. Public Administration and Regional Development. 2020. № 7. С. 253—269.
9. Bashynska, I. Malynovska, Y. Kolinko, N. Bielialov, T. Jarvis, M. Kovalska, K. and Saiensus, M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. Sustainability. 2024. Vol. 16 (2). 558.
10. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах. Київ: ІПК ДСЗУ. 2020. 304 с.

References:

1. Stetsenko, B. S. (2019), Instytutsiina finansova infrastruktura: hlobalni imperatyvy ta ukraïnski realii [Institutional Financial Infrastructure: Global Imperatives and Ukrainian Realities], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Bashynska, I. (2023), "Smartization of Business Processes of an Industrial Enterprise: Theoretical and Methodological Aspects", Teadmus OU, Tallinn, Estonia.
3. Makuha, S. M. (2022), "Public-Private Partnership: Problems and Prospects for Ukraine", Bulletin of Socio-Economic Research, vol. 1—2 (80—81), pp. 9—23.
4. Mihai, N. (2022), "Models of Public-Private Partnership in Managing the Logistics Infrastructure of Territories", Economy and Society, vol. 45.
5. Ruda, M. V., Chyrkova, Yu. L., and Malynovska, Yu. B. (2019), "The Role of the State in Supporting the Export of Domestic Products and Forming Ukraine's Export Brand in EU Markets", Market Infrastructure, vol. 37, pp. 78—87.
6. Zapatrina, I. V. (2010), "Public-Private Partnership in Ukraine: Prospects for Application in Implementing Infrastructure Projects and Providing Public Services", Economy and Forecasting, vol. 4, pp. 62—86.
7. Kruhlyov, V. V. (2018), "Models of Public-Private Partnership", State and Regions, vol. 2 (62), pp. 56—61.
8. Khazhirayeva, S. K., Vasylieva, N. V., Vasylieva, O. I., and Kyrtoka, M. (2020), "Public-Private Partnership as an Important Tool for Ensuring Sustainable Development of Territories", Public Administration and Regional Development, vol. 7, pp. 253—269.
9. Bashynska, I., Malynovska, Y., Kolinko, N., Bielialov, T., Jarvis, M., Kovalska, K., and Saiensus, M. (2024), "Performance Assessment of Sustainable Leadership of Enterprise's Circular Economy-Driven Innovative Activities", Sustainability, vol. 16 (2), no. 558.
10. Yehorycheva, S. B., and Lakhyzha, M. I. (2020), Publichno-pryvatne partnerstvo v postkomunistychnykh krainakh [Public-Private Partnership in Post-Communist Countries: Monograph], IPC DSZU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2024 р.

УДК 658.011.12

Р. З. Дарміць,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3759-2575>

В. В. Шило,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0899-8498>

Ю. І. Сидорчук,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8550-8615>

В. І. Климко,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1302-3427>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.132

ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК КЛЮЧОВА КОНЦЕПЦІЯ В ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ УПРАВЛІННІ

R. Darimits,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University

V. Shylo,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

Y. Sydoruk,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

V. Klymko,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

EMERGENCE IN MANAGEMENT AS A KEY CONCEPT IN ORGANIZATIONAL GOVERNANCE

У статті розглядається значення емерджентності як концепції, яка стає все більш важливою в умовах складності та невизначеності сучасного бізнес-середовища. Автори аналізують, як традиційні ієрархічні структури та централізоване прийняття рішень виявляються недостатньо ефективними у швидкоплинних та динамічних умовах, де зміни відбуваються постійно і непередбачувано. У відповідь на ці виклики організації все більше звертаються до емерджентних підходів, які забезпечують гнучкість, адаптивність і швидке реагування на зміни. Практична цінність емерджентного підходу полягає в підвищенні інноваційного потенціалу організацій та їх здатності адаптуватися до зовнішніх викликів. Це особливо актуально для компаній, що працюють у висококонкурентних і технологічно насичених галузях, де швидкість реакції на зміни є вирішальним фактором успіху. Однак, впровадження емерджентного підходу супроводжується певними викликами, такими як складність у вимірюванні результатів, відсутність контролю та необхідність балансування між централізацією і автономією. У статті також підкреслюється важливість корпоративної культури у підтримці емерджентності. Культура організації повинна сприяти відкритості до змін, підтримці ініціативи з боку співробітників, а також заохочувати експерименти та ризиковані проєкти. Лише за таких умов організація зможе успішно інтегрувати емерджентний підхід у свою діяльність та досягти стійкості і конкурентоспроможності в умовах невизначеності. Загалом, дослідження емерджентності як ключової концепції в організаційному управлінні є важливим елементом сучасного менеджменту, що дозволяє компаніям підвищувати свою ефективність та стійкість у складних умовах.

The article discusses the significance of emergence as a concept that is becoming increasingly important in the context of the complexity and uncertainty of the modern business environment. The authors analyze how traditional hierarchical structures and centralized decision-making prove insufficient in fast-paced and dynamic conditions where changes occur constantly and unpredictably. In response to these challenges, organizations are increasingly turning to emergent approaches that provide flexibility, adaptability, and rapid response to changes. Emergence in management is interpreted as the ability of an organization to exhibit new properties or behaviors that cannot be predicted based on the analysis of the system's individual components. This phenomenon arises from the interaction of components at the micro-level, leading to new structures, processes, or decisions at the macro-level. In this context, the study of emergence becomes important both scientifically and practically, as it allows the development of new theoretical management models that account for the complexity and dynamics of modern organizational systems. The practical value of the emergent approach lies in enhancing the innovative potential of organizations and their ability to adapt to external challenges. However, the implementation of the emergent approach is accompanied by certain challenges, such as the difficulty in measuring outcomes, lack of control, and the need to balance centralization with autonomy. The article also emphasizes the importance of corporate culture in supporting emergence. The organization's culture should foster openness to change, support employee initiatives, and encourage experiments and risky projects. Only under such conditions can the organization successfully integrate the emergent approach into its activities and achieve resilience and competitiveness in an uncertain environment. Overall, the study of emergence as a key concept in organizational management is an essential element of modern management, enabling companies to enhance their effectiveness and resilience in complex conditions. Further research in this area can contribute to the development of new management models that will better leverage the potential of emergence to ensure long-term organizational success.

Ключові слова: емерджентність, менеджмент, організаційне управління, адаптивність, корпоративна культура, динамічне середовище, стійкість.

Key words: emergence, management, organizational governance, adaptability, corporate culture, dynamic environment, resilience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Емерджентність як концепція в менеджменті набуває все більшого значення в сучасному організаційному управлінні, особливо в умовах підвищеної складності та невизначеності бізнес-середовища. Традиційні підходи до управління, які передбачають ієрархічні структури та централізоване прийняття рішень, часто виявляються недостатньо ефективними у швидкоплинних і динамічних умовах, де зміни відбуваються постійно і непередбачувано. У таких умовах стає необхідним впровадження нових підходів, які здатні забезпечити гнучкість, адаптивність і швидке реагування на зміни.

Емерджентність у менеджменті означає здатність системи або організації проявляти нові властивості або поведінку, які не можуть бути передбачені лише на основі її окремих компонентів. В контексті організаційного управління це може означати виникнення нових структур, процесів або рішень, які виникають спонтанно і не можуть бути заплановані заздалегідь. Такий підхід сприяє більш ефектив-

ному використанню ресурсів, підвищенню інноваційного потенціалу організації та забезпеченню стійкості до зовнішніх викликів.

З наукової точки зору, дослідження емерджентності в менеджменті сприяє розвитку нових теоретичних моделей, які враховують складність сучасних організаційних систем і необхідність постійної адаптації до змін. Вивчення емерджентних властивостей організацій дозволяє глибше зрозуміти механізми самоорганізації, колективного прийняття рішень та динамічного розвитку компаній.

З практичної точки зору, впровадження емерджентного підходу в управління дозволяє організаціям більш ефективно адаптуватися до мінливих умов ринку, скорочувати час на прийняття рішень та підвищувати рівень інноваційності. Це особливо актуально для компаній, які працюють у висококонкурентних і технологічно насичених галузях, де швидкість реакції на зміни є ключовим фактором успіху.

Отже, дослідження емерджентності як ключової концепції в менеджменті є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору. Це дозволяє не лише глибше зрозуміти складність і динаміку сучасних організацій, але й розробити нові підходи до управління, які сприяють

підвищенню їхньої ефективності та стійкості в умовах невизначеності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні дослідження активно вивчають емерджентність як ключову концепцію в організаційному управлінні, особливо в умовах складності та невизначеності. Емерджентність стає все більш важливою концепцією в сучасному менеджменті, і це відзначають численні дослідники як за кордоном (Marcus L., Dorn B., Henderson J. [1], Urby Jr., McEntire D. [2], Wallace Z. [3]), так і в Україні (Геселева Н., Заріцька Н. [4], Гурочкіна В. [5]; Попов С., Тарновський В. [6]). Вони підкреслюють, що емерджентність є одним із найактуальніших трендів у сфері організаційного управління, оскільки вона дозволяє компаніям швидше адаптуватися до динамічних змін і непередбачуваних викликів ринку. Здатність організацій генерувати нові ідеї, структури та процеси без прямого централізованого керівництва стає критично важливою в умовах підвищеної складності та невизначеності. Це підтверджує як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження, які вказують на те, що успішні компанії дедалі частіше використовують емерджентні підходи для забезпечення своєї довгострокової стійкості та конкурентоспроможності.

Емерджентність розглядається як властивість організацій, коли нові форми управління, поведінки або структури виникають спонтанно і не можуть бути передбачені на основі аналізу окремих компонентів. Дослідження пов'язують емерджентність із теорією складних адаптивних систем, де організації розглядаються як складні системи, здатні до адаптації та еволюції. Практичні дослідження показують, що організації, які підтримують емерджентні процеси, здатні ефективніше впроваджувати інновації та швидше реагувати на зміни. Особлива увага приділяється ролі емерджентності в умовах цифрової трансформації, де вона сприяє створенню нових бізнес-моделей та інноваційних підходів до управління. Таким чином, емерджентність є важливим фактором, який допомагає організаціям адаптуватися до динамічних змін і підвищувати свою стійкість.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціль цієї статті полягає в аналізі емерджентності як ключової концепції в сучасному організаційному управлінні та вивченні її ролі у підвищенні адаптивності та стійкості ком-

паній в умовах динамічних змін. Завданням дослідження є систематизація сучасних теоретичних підходів до емерджентності, оцінка її практичного застосування в управлінні організаціями, а також визначення основних викликів і перспектив впровадження емерджентних підходів у менеджменті. Стаття також спрямована на виявлення актуальних тенденцій у цій сфері та надання рекомендацій для компаній, які прагнуть використовувати емерджентність для підвищення своєї конкурентоспроможності та ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емерджентність як концепція в організаційному управлінні набуває все більшого значення у сучасному менеджменті, особливо в умовах складності та невизначеності, що характеризують сучасне бізнес-середовище. Суть емерджентності полягає в тому, що складні системи, до яких належать і організації, можуть демонструвати нові властивості або поведінку, які не можуть бути передбачені або зведені до властивостей окремих компонентів системи [6; 7]. Це означає, що організації можуть адаптуватися до нових умов, генеруючи інноваційні рішення та нові форми організації праці без прямого централізованого керівництва.

Емерджентність в контексті складних адаптивних систем. Емерджентність у контексті складних адаптивних систем (САС) відноситься до явища, коли нові властивості або поведінкові патерни виникають на макрорівні з взаємодії компонентів на мікрорівні, які не можуть бути передбачені або пояснені через аналіз окремих частин системи. Тобто, емерджентні властивості є результатом колективної динаміки та взаємодії між складовими частинами системи, а не властивістю самих частин.

Основні аспекти емерджентності в контексті САС:

1. Взаємодія компонентів. В складних системах окремі компоненти взаємодіють один з одним за певними правилами або алгоритмами. Ці взаємодії можуть бути як простими, так і складними, але саме їхня сукупність призводить до виникнення нових властивостей на рівні всієї системи.

2. Невизначеність та непередбачуваність. Емерджентні властивості важко, а інколи й неможливо передбачити, виходячи лише з аналізу окремих компонентів системи. Це означає, що система може демонструвати поведінку, яка не була запрограмована або очікувана.

3. Адаптація та навчання. В складних адаптивних системах компоненти можуть змінювати свою поведінку на основі попереднього досвіду або змін у середовищі. Це може призводити до емерджентних змін на рівні системи, коли вона адаптується до нових умов.

4. Критичні явища та флуктуації. Емерджентність може виникати у точках критичності, де невеликі зміни на мікрорівні можуть призвести до суттєвих змін на макрорівні.

Управління організацією як складною адаптивною системою передбачає розуміння того, що її поведінка визначається не лише чіткими правилами чи ієрархією, але й взаємодією між різними елементами системи. Емерджентні властивості виникають внаслідок таких взаємодій, що дозволяє організації швидше реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, знаходити нестандартні рішення та адаптуватися до нових викликів. Наприклад, у ситуаціях кризових змін співробітники можуть самостійно ініціювати нові процеси або створювати тимчасові структури, які допомагають компанії впоратися з новими викликами.

Таким чином, емерджентність є важливою концепцією для розуміння того, як складні системи функціонують та розвиваються. Вона показує, що складність системи не завжди є результатом складності її компонентів, а виникає через взаємодії та колективну поведінку.

Практичні приклади емерджентності в управлінні. На практиці емерджентність проявляється в різних аспектах управління, від інноваційних підходів до проектного менеджменту до спонтанного виникнення нових форм організації роботи. Компанії, які підтримують емерджентні процеси, часто надають більше свободи своїм співробітникам, сприяють горизонтальним зв'язкам і заохочують ініціативу знизу. Це дозволяє їм створювати більш гнучкі та адаптивні організаційні структури, що особливо важливо в умовах швидкоплинних ринкових змін.

Емерджентність в управлінні організаціями та проектами проявляється через непередбачувані результати, які виникають у процесі взаємодії різних елементів системи, таких як команди, підрозділи, процеси та технології. Представимо декілька практичних прикладів емерджентності в управлінні (табл. 1).

Таблиця 1. Практичні приклади емерджентності в управлінні

Приклад	Опис	Прояв емерджентності
Автономні команди та саморегулювання	Команди в організаціях Agile мають автономію у прийнятті рішень.	Виникають нові методи роботи, практики та рішення, які не були заплановані, завдяки колективній взаємодії та адаптації команд.
Культура організації	Культура формується не лише через офіційні правила, але й через неформальні взаємодії між співробітниками.	Нова організаційна культура виникає як результат численних малих взаємодій та рішень співробітників, а не нав'язується керівництвом.
Імплементація змін	Реалізація змін, таких як реорганізація або впровадження нових технологій, може призвести до виникнення нових непередбачених процесів.	З'являються нові форми співпраці або інструменти внаслідок адаптації до змін, що можуть привести до несподіваних результатів.
Ринки та конкурентоспроможність	Дії компаній на ринку, такі як встановлення цін або маркетингові кампанії, можуть призвести до виникнення нових тенденцій або ринкових ніш.	Колективні дії та реакції компаній створюють нові ринкові умови, які змінюють конкурентоспроможність і вимагають адаптації.
Знання та інновації	Неформальні мережі та взаємодії між співробітниками сприяють обміну знаннями, що може призвести до виникнення нових ідей або інновацій.	Нові експертизи або інноваційні рішення виникають завдяки спонтанній взаємодії, а не планованим програмам навчання.
Мережеві структури управління	У мережевих організаціях підрозділи можуть розробляти власні правила координації дій без централізованого керівництва.	Ефективна координація виникає через саморегульовані взаємодії між підрозділами, що підвищує ефективність управління організацією.

Джерело: побудовано авторами на основі [8; 9; 10].

Ці приклади демонструють, що в управлінні часто виникають ситуації, коли результат є більшим за просту суму його частин, і ці результати можуть мати значний вплив на загальну ефективність та інноваційний потенціал організації.

Виклики і обмеження емерджентного підходу. Незважаючи на значні переваги, емерджентність також має свої виклики і обмеження (табл. 2).

Одним із ключових викликів є необхідність балансування між децентралізацією управління та необхідністю збереження певного рівня контролю з боку керівництва. Занадто сильний акцент на емерджентних процесах може призвести до хаосу або втрати координації, що негативно вплине на ефективність організації. Крім того, не всі організації готові до впровадження емерджентних підходів через відсутність відповідної корпоративної культури або побоювання щодо втрати контролю з боку керівництва.

Роль корпоративної культури у підтримці емерджентності. Корпоративна культура відіграє вирішальну роль у підтримці емерд-

Таблиця 2. Виклики та обмеження емерджентного підходу

Виклик / Обмеження	Опис
1. Непередбачуваність результатів	Емерджентні явища важко передбачити, що створює ризики для управління та планування. Організації можуть зіткнутися з несподіваними результатами, які складно контролювати.
2. Складність у вимірюванні та оцінці	Визначення та вимірювання емерджентних властивостей або ефектів часто є складним завданням, оскільки їх неможливо легко ізолювати або аналізувати окремо.
3. Залежність від контексту	Емерджентні явища сильно залежать від конкретних умов, що робить їх важко відтворюваними або передаваними в інші контексти чи організації.
4. Відсутність контролю	Керівництво має обмежені можливості контролювати емерджентні процеси, оскільки вони виникають спонтанно і часто не відповідають традиційним управлінським інструментам.
5. Конфлікт між централізацією і автономією	В емерджентних системах часто виникає напруження між необхідністю централізованого управління і автономією окремих частин системи, що може ускладнювати процес прийняття рішень.
6. Складність в інтеграції	Інтеграція емерджентних рішень або процесів у загальну структуру організації може бути складною, особливо якщо ці процеси виникли не заплановано або неформально.
7. Ризик неузгодженості	У процесі виникнення емерджентних властивостей може з'явитися неузгодженість між різними елементами системи, що призведе до конфліктів або зниження ефективності.
8. Вимога до високого рівня адаптивності	Організації повинні бути надзвичайно гнучкими і готовими швидко адаптуватися до нових умов, що може бути складним і ресурсозатратним.
9. Висока залежність від людського фактору	Емерджентні явища часто залежать від взаємодії людей, що робить їх чутливими до змін у поведінці, мотивації та комунікації всередині колективу.
10. Вплив зовнішніх факторів	Зовнішні фактори, такі як ринкові умови, регуляторні зміни або технологічні зрушення, можуть непередбачувано впливати на емерджентні процеси в організації.

Джерело: побудовано авторами на основі [5; 6; 9].

жентності в організації. Вона не лише сприяє створенню сприятливого середовища для виникнення нових ідей та процесів, але й визначає, як ці ідеї будуть прийматися та інтегруватися в загальну стратегію організації. Одним із ключових аспектів є заохочення інновацій та експериментів. Організації, які підтримують емерджентні процеси, створюють середовище, де співробітники можуть без страху помилитися, пробувати нові підходи та методи. Це включає підтримку експериментів, навіть якщо вони іноді зазнають невдачі, адже саме через помилки часто виникають інноваційні рішення. Також важливим є інвестування в навчання, щоб співробітники могли освоювати нові навички та застосовувати їх на практиці.

Підтримка ініціативи та автономії співробітників є ще одним критичним аспектом. Корпоративна культура повинна підтримувати автономію та делегування повноважень, дозволяючи співробітникам на різних рівнях організації приймати рішення та впливати на хід подій. Це сприяє виникненню нових ідей та рішень, які виходять за межі стандартних процесів. Визнання та винагорода ініціативи також мотивують інших до генерації нових ідей.

Відкритість та прозорість у комунікації також є важливими для підтримки емерджентності. Інформація та ідеї повинні вільно циркулювати між різними рівнями управління, що передбачає доступність керівництва для зворотного зв'язку і можливість співробітників вільно ділитися своїми думками та ідеями. Прозорість у процесах прийняття рішень та виконанні завдань сприяє узгодженості дій між різними підрозділами та забезпечує, щоб усі

учасники розуміли, як їхній внесок впливає на загальні цілі організації.

Культура також повинна формувати колективну відповідальність, заохочуючи співпрацю та командну роботу, де кожен член команди відчуває відповідальність за результат. Це дозволяє створити умови для виникнення синергії, коли колективне рішення перевершує суму індивідуальних зусиль. Інклюзивність, де кожен співробітник, незалежно від своєї посади чи ролі, має можливість впливати на процеси в організації, є ключовою для підтримки емерджентності, оскільки сприяє різноманітності думок і підходів.

Гнучкість і адаптивність корпоративної культури також відіграють важливу роль. Організації повинні бути здатними швидко адаптуватися в умовах змін, що включає готовність до перегляду існуючих процесів та стратегій на основі нових даних або умов. Лідери організації мають активно підтримувати та направляти зміни, забезпечуючи ресурси та допомогу в реалізації нових ідей та процесів.

Сталий розвиток і довгострокове мислення повинні бути інтегровані в корпоративну культуру, яка підтримує емерджентність. Це допомагає уникнути короткострокових рішень, що можуть зашкодити організації в майбутньому, та враховувати екологічні та соціальні аспекти, що сприяє відповідальності та стійкості організації до зовнішніх викликів.

Корпоративна культура є критичним фактором у підтримці емерджентності в організації. Вона створює середовище, де можуть виникати нові ідеї, процеси та рішення, які сприяють інноваціям і адаптивності організації.

Щоб успішно інтегрувати емерджентний підхід, організаціям необхідно розвивати культуру відкритості, підтримки ініціативи, гнучкості та колективної відповідальності. Це забезпечує не лише кращу адаптацію до змін, але й здатність організації досягати довгострокових цілей в умовах постійної невизначеності та конкуренції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, емерджентність є важливим аспектом сучасного менеджменту, який дозволяє організаціям підвищувати свою адаптивність і стійкість у складних і невизначених умовах. Однак для ефективного використання емерджентних підходів необхідно враховувати як їхні переваги, так і потенційні виклики, а також забезпечити відповідну підтримку з боку корпоративної культури і керівництва. Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти розробці нових моделей управління, які дозволять організаціям ще краще використовувати можливості емерджентності.

Література:

1. Marcus L.J., Dorn B.C., Henderson J.M. Meta-leadership and national emergency preparedness: A model to build government connectivity. *Biosecur Bioterror*. 2006. Vol. 4 (2). PP. 128—134.
2. Urby Jr., McEntire D. A. Emergency Managers As Change Agents: Recognizing the Value of Management, Leadership, and Strategic Management in the Disaster Profession. *Journal of Emergency Management*. 2016. Vol. 13 (1). PP. 37—51.
3. Wallace Z. C. Forecasters, Emergency Managers, and Residents: Building Better Risk Communication. *Journal of Emergency Management*. 2024. Vol. 22(3). PP. 235—48.
4. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи. *Бізнес Інформ*. № 7 '2013. С. 93-97.
5. Гурочкіна В. В. Емерджентність — феномен складних економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6(1). С. 60—68.
6. Попов С., Тарновський В. Емерджентність менеджменту як ключова парадигма в організаційному управлінні. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2021. 19 (38).
7. Гребешкова О. М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємств. *Формування ринкової економіки*. 2009. № 22. С. 129—137.
8. Bashynska I., Alnuaimi H., Alhammadi T. Risk management in emergency situations. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 2/1'2020. С. 6—9.
9. Зайнчовська М., Корогодова О. Вплив транснаціональних компаній на розвиток емерджентних економік (на прикладі республіки Кореї). *Підприємництво та інновації*. 2019. № 8. С. 34—39.
10. Рус-Полтавська А. Ключовий фактор у реалізації завдань емерджентної економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2016. № 6. С. 10—14.

References:

1. Marcus, L.J., Dorn, B.C. and Henderson, J.M. (2006), "Meta-leadership and national emergency preparedness: A model to build government connectivity", *Biosecur Bioterror*, vol. 4 (2), pp. 128—134.
2. Urby Jr. and McEntire D. A. (2016), "Emergency Managers As Change Agents: Recognizing the Value of Management, Leadership, and Strategic Management in the Disaster Profession", *Journal of Emergency Management*, vol. 13 (1), pp. 37—51.
3. Wallace, Z. C. (2024), "Forecasters, Emergency Managers, and Residents: Building Better Risk Communication", *Journal of Emergency Management*, vol. 22 (3), pp. 235—48.
4. Heseleva, N. V. and Zaritska, N. M. (2013), "Emergent properties of the system", *Business Inform*, vol. 7, pp. 93—97.
5. Gurochkina, V. V. (2019), "Emergence as a phenomenon of complex economic systems", *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 6 (1), pp. 60—68.
6. Popov, S. and Tarnovskyi, V. (2021), "Emergence of management as a key paradigm in organizational governance", *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Economics*, vol. 19 (38).
7. Grebeshkova, O. M. (2009), "Emergence in the strategic process of enterprises", *Formation of Market Economy*, vol. 22, pp. 129—137.
8. Bashynska, I., Alnuaimi, H. and Alhammadi, T. (2020), "Risk management in emergency situations", *Economics. Finances. Law.*, vol. 2/1'2020, pp. 6—9.
9. Zainchovska, M. and Korogodova, O. (2019), "The impact of transnational corporations on the development of emerging economies (on the example of the Republic of Korea)", *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 8, pp. 34—39.
10. Rus-Poltavska, A. (2016), "The key factor in achieving the goals of an emergent economy", *State and Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, vol. 6, pp. 10—14.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2024 р.

УДК 311.21:004

Л. Ю. Леваєва,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9569-585X>

Є. Ю. Білоусов,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6513-1461>

М. В. Бикало,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9870-6518>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.138

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЗУМОВЛЕНOSTІ ІННОВАЦІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ

L. Levieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

E. Bilousov,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

M. Bykalo,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

DETERMINATION OF THE POTENTIAL AND SECTORAL CONDITIONALITY OF INNOVATIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FOR RECOVERY AND COMPETITIVE DEVELOPMENT

Стаття присвячена обґрунтуванню інноваційної діяльності аграрних підприємств з урахуванням їх інноваційного потенціалу та галузевої спрямованості інновацій. Адже саме встановлення цих чинників є основою їх розвитку на перспективу для забезпечення та збереження ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств загалом. Визначено, що потенціал інновацій або інноваційний потенціал є сукупністю багатьох чинників із багатьох сфер: інститутів, ресурсів, інвестицій, зовнішніх і внутрішніх впливів, мотивації і стимулювання. Однак тривала і триваюча війна завдала безпрецедентних втрат аграрним підприємствам та інноваційному потенціалу зокрема. Виявлено, що найбільш суттєвими з них стали загрози безпеки людям та підприємствам, у т.ч. на рівні знищення; значне погіршення фінансово-економічного стану всіх суб'єктів господарювання; скорочення фахівців та працівників; скорочення можливостей бюджетної підтримки. Однак саме в цих умовах інновації залишаються одним з важливих засобів виживання й конкурентоспроможного розвитку на перспективу. Адже саме автоматизація, роботизація, діджиталізація забезпечують виконання бізнес-процесів ефективно і без нараження на небезпеку людей. Обґрунтовано, що обмеження ресурсів і необхідність посиленого захисту від небезпек і загроз війни вимагають врахування галузевої зумовленості інновацій. У сукупності із знанням проблем самих аграрних підприємств, оцінки їх фактичного інноваційного потенціалу це буде запорукою визначення їх стратегічних пріоритетів на перспективу.

The article is aimed at substantiating the innovation activities of agricultural enterprises with due regard for their innovation potential and sectoral orientation of innovations. After all, it is the establishment of these factors that is the basis for their development in the future to ensure and maintain the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises in general. Innovations in agricultural enterprises are a key factor determining their competitiveness and sustainability. They help to increase productivity, improve product quality, and implement environmental standards. At the same time, consumers benefit from greater availability and quality of food, which ultimately has a positive impact on their health and well-being. In the context of the unprecedented challenges of war that the agricultural sector and its stakeholders are forced to face, innovation is not only desirable, but also necessary for survival and development. Automated and robotic machines and equipment, digital systems for organizing business processes are not only factors of productivity and efficiency, but also safety and preservation of human life. It is established that agricultural enterprises and the agricultural sector as a whole must rely on innovation potential to ensure consistent implementation of innovations on an ongoing basis. It includes the factors that facilitate them, namely: support at the level of laws and other state institutions; available specialists and labor resources for development, implementation and use; a developed ecosystem for innovative development and implementation of ideas; adequate financial and institutional resources; motivation of developers and producers to develop and implement innovations; fair and transparent mechanisms for implementing innovations in the absence of bureaucracy and corruption, and the shadow economy. It is also important to take into account the industry-specific nature of innovations. Together with the assessment and diagnostics of the state and problems of agricultural enterprises, this allows for a rational justification of strategic activities in the current environment and post-war development.

Ключові слова: інновації, потенціал, аграрні підприємства, галузева зумовленість, стратегічні пріоритети, загрози і втрати війни, повоєнне відновлення, конкурентоспроможність.

Key words: innovations, potential, agricultural enterprises, sectoral conditionality, strategic priorities, threats and losses of the war, post-war recovery, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор національного господарства України з віковими традиціями землеробства, значним природно-ресурсним, фінансовим, освітньо-науковим потенціалом, працовитими людьми справедливо вважається однією з основних опор економіки країни. Він забезпечує продовольчу безпеку, створює робочі місця й доходи сільського населення, є важливим джерелом поповнення бюджету та валютних надходжень завдяки експорту сільськогосподарської продукції. Завдяки наявним конкурентним перевагам, послідовному науково обґрунтованому управлінню, значним інвестиціям і якісній продовольчій продукції в аграрному виробництві відбувалося щорічне зростання на рівні 5—6%.

Однак в умовах війни, що триває майже 3 роки, аграрні підприємства стикаються з безпрецедентними викликами та загрозами. Вони вимагають термінового реагування та адаптації. Ситуація на фронті, руйнування інфраструктури спеціальної й загального користування, втрата доступу до традиційних ринків, спричинений війною дефіцит фінансування, знищення майна й готової продукції, різке зменшення трудових ресурсів через масовий виїзд

людей перед російською загрозою, мобілізацію чоловіків і вбивства мирного населення негативно впливає на діяльність аграрних підприємств. У таких умовах впровадження інновацій стає не просто бажаним, а необхідним для їх виживання та подальшого розвитку, а їх наукові дослідження — актуальними та значимими.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток аграрних підприємств на засадах впровадження інновацій є предметом наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців А. Сітковської, І. Чікова, І. Чукіна та ін. У працях С. Руденко, А. Ряснянської, О. Семєнова тим або іншим чином наголошується, що інноваційні рішення у виробничо-технологічній, фінансово-інвестиційній, соціально-екологічній, організаційно-управлінській сферах аграрних підприємств здатні стати ключовими факторами, які визначають їх успішність та конкурентоспроможність навіть в умовах невизначеності та загроз війни. До цього слід додати вплив проявів глобальної проблеми — зміни клімату у напрямі підвищення температури повітря і зменшення опадів загалом та не-

безпечні погодні явища зокрема. На думку Рєвої О., Онешко С., Суліми Н., Саєнко В., Макуріна А. технології, пов'язані з цифровізацією, автоматизацією виробництва, новими агрономічними практиками, можуть значно підвищити продуктивність і ефективність. Як вважають І.М. Мушеник, М.В. Місюк аграрні підприємства, які швидко адаптуються до змін, мають більше шансів на успіх, ніж ті, що залишаються на традиційних моделях ведення бізнесу. Погоджуючись з вказаними підходами, слід здійснювати поглиблені дослідження у контексті їх розвитку та для підвищення ефективності інновацій у напрямі уточнення їх потенціалу, галузевої спрямованості та специфіки

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є уточнення потенціалу та галузевої зумовленості інновацій аграрних підприємств для обґрунтування стратегічних пріоритетів їх впровадження і підвищення конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу на перспективу з урахуванням ризиків, загроз та втрат через війну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед основних тенденцій, які ми можемо спостерігати в агросекторі в умовах війни, є зростання інтересу до сталих і екологічних практик, які відповідають сучасним вимогам до безпеки та якості продукції. У цей складний період підприємства активно шукають нові підходи до ведення бізнесу, що передбачає як внутрішні реформи, так і зовнішнє співробітництво з міжнародними партнерами. Оцінка потенціалу, проблем, тенденцій впровадження інновацій та перспектив конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора України в умовах війни та в післявоєнний період стає особливо актуальною для розробки стратегій, які забезпечать стабільний розвиток і відновлення.

Інновації в аграрних підприємствах розуміються як розробки, які включають нові технології, процеси та практики, що підвищують продуктивність та стійкість аграрної діяльності та впливають на якість кінцевої продукції. Аграрні інновації охоплюють широкий спектр напрямів на всіх стадіях агропромислового відтворення. Тому існують різні методологічні та методичні підходи до їх групувань та класифікації [1—3]. Серед них найбільше поширені мають наступні:

1. Виробничо-технічні та технологічні інновації означають використання нових технологій і техніки, таких як генетично модифіко-

вані організми (ГМО) у рослинництві; високопродуктивні тварини; машини і обладнання, роботи й автомати; нові види добрив, засобів захисту і стимулятори росту; автоматизація виробничих процесів (створення систем точного землеробства, використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для моніторингу й обробки полів; зелена енергетика; цифровізація бізнес-процесів — обліку, фінансів і розрахунків, документообігу; інтернет-маркетинг та електронна комерція, онлайн навчання і освіта).

2. Організаційно-управлінські інновації розуміються як зміни в організації внутрішнього середовища та структури аграрних підприємств, в управлінні ними, які дозволяють підвищити ефективність та конкурентоспроможність. Це можуть бути нові моделі бізнесу, кооперації та інтеграції; впровадження автоматизованих систем управління якістю; нових методів управління — контролінгу, системного управління та ін.; навіть нових ідей у формуванні місії аграрних підприємств. Адже головна їх мета в ринковій економіці — отримання прибутку може і має здійснюватися у відповідності до концепцій соціальної відповідальності, інклюзивної економіки, соціального підприємництва.

3. Соціальні інновації спрямовані на підвищення якості життя аграрних працівників, забезпечення їх навчання, освіти, особистісного росту, підтримки, а також залучення місцевих громад до процесів виробництва.

4. Екологічні інновації — це розробки, які зосереджуються на сталому розвитку, циркулярній економіці, збереженні біорізноманіття та зменшенні негативного впливу аграрної діяльності на навколишнє середовище. Вони охоплюють всі види меліорацій, краплинне зрошення й гідропоніку; використання агроволокна; мікроорганізмів для створення компостів; органічне землеробство.

У сучасних умовах суспільного розвитку, коли стрімко розвиваються нові технологічні уклади, цифрова економіка доцільно здійснювати групування інновацій аграрних підприємств за рівнем інноваційності, а саме: інновації 3—4 та 5—6 технологічних укладів. Також за змістом інновації можна поділити на продуктові і процесні [4, с. 98]. Також треба враховувати, що аграрний сектор має унікальні ознаки та відмінності, які визначають специфіку інновацій у його галузях та підприємствах. Так, аграрне виробництво залежить від кліматичних умов, якості ґрунту, водних ресурсів та екосистем і безпосередньо використовує їх у відтворювальних процесах. Тому інновації повинні

враховувати ці чинники та складники щодо своїх наслідків. Наразі, ми не погоджуємось з думкою, що ця вимога та обмеження є менш критичним у промислових або сервісних галузях і підприємствах.

Наступною особливістю є різна, часто досить велика тривалість виробничих процесів та циклу — від кількох місяців до кількох років. Це робить інновації в агробізнесі досить складними у впровадженні через необхідність врахування наслідків у стратегічній перспективі. Також вони можуть потребувати значних інвестицій та часу для реалізації й окупності. Велике значення мають і соціальні чинники впровадження інновацій. Аграрний сектор тісно пов'язаний з традиціями, культурою та суспільним устроєм сільських територіальних громад.

Це означає, що впровадження інновацій може мати спротив зі сторони місцевого населення, яке не те, що не готове до змін, але не може собі дозволити втрату робочих місць, скорочення зайнятості та погіршення життя через підвищення продуктивності праці [5-7]. Також йдеться про погіршення екологічних умов життєдіяльності загалом через розміщення поблизу сільських населених пунктів вітрових електростанцій, великих тваринницьких комплексів тощо. Тому для запобігання цим наслідкам потрібні жорстке державне регулювання та обмеження, громадський контроль та відповідальність розробників та виробників.

Наразі, інновації в аграрних підприємствах приносять значні переваги для забезпечення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності. Впровадження нових технологій дозволяє збільшити врожайність та знизити витрати на одиницю продукції [8, с. 5]. Наприклад, використання БПЛА для моніторингу стану рослин та їх підживлення дозволяє точно визначати й забезпечувати потреби в добривах і воді; економити на застосуванні тракторів, паливно-мастильних матеріалів, робочої сили. Інновації допомагають аграрним підприємствам бути гнучкими та адаптивними до змін на ринку, що дозволяє зберігати або навіть збільшувати їх ринкові частки.

Впровадження екологічних інновацій дозволяє аграрним підприємствам зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та покращити стійкість до кліматичних змін і небезпечних погодних явищ. Інновації в аграрному секторі можуть сприяти розвитку місцевих економік, створенню нових робочих місць та підвищенню якості життя населення. Вони також мають суттєвий вплив на споживачів. Йдеться про те, що впровадження нових тех-

нологій покращує якість продуктів харчування, що сприяє зростанню їх харчової цінності та безпеки [9—10]. Завдяки високотехнологічним системам зберігання та переробки споживачі отримують доступ до більш свіжих і здорових продуктів.

Отримуване за рахунок інновацій підвищення продуктивності використання аграрних ресурсів і виробництва загалом є одним з вагомих чинників зниження цін на продовольство, що робить його більш доступним для широкого кола споживачів. В сучасних умовах споживачі все більше звертають уваги на склад, походження та умови й методи виробництва продуктів харчування. Інновації, які сприяють прозорості ланцюгів відтворення та логістики, допомагають споживачам задовольнити цю потребу, а виробників спонукають до соціальної відповідальності. Зростаюча увага до сталого розвитку та екологічної безпеки продукції є запорукою формування здорових та раціональних споживчих звичок. Споживачі стають більш чутливими до питань екології, що може впливати на їх вибір продуктів, товарних марок, товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Інновації в аграрних підприємствах є ключовим чинником, що визначає їхню конкурентоспроможність і стійкість. Вони забезпечують зростання продуктивності, підвищення якості продукції та впровадження екологічних стандартів. Водночас, споживачі вииграють від більшої доступності та якості продуктів харчування, що, в кінцевому підсумку, позитивно впливає на їхнє здоров'я і добробут. У змісті безпрецедентних викликів війни, які вимушено переживає аграрний сектор та його суб'єкти, інновації стають не лише бажаними, а й необхідними для виживання, і розвитку. Автоматизовані та роботизовані машини й обладнання, діджитал-системи організації бізнес-процесів виступають не тільки чинниками продуктивності й ефективності, але й безпеки та збереження життя людей.

Встановлено, що аграрні підприємства та аграрний сектор загалом для забезпечення послідовного впровадження інновацій на постійній основі мають спиратися на інноваційний потенціал. Він охоплює чинники їх сприяння, а саме: підтримка на рівні законів та інших державних інститутів; наявні фахівці і трудові ресурси для розробок, впровадження та використання; розвинута екосистема для здійснення інноваційних розробок та реалізації ідей; належні фінансові та інституційні ресурси; мотивація розробників і товаровиробників для роз-

робок і впровадження інновацій; справедливі і прозорі механізми впровадження інновацій за відсутності бюрократії і корупції, тіньової економіки. Також важливо враховувати галузеву зумовленість інновацій. Разом з оцінкою та діагностикою стану та проблем аграрних підприємств це дозволяє раціонально обґрунтувати стратегічної діяльності в сучасних умовах та повоєнного розвитку.

Література:

1. Роева О., Онешко С., Суліма Н., Саєнко В., Макурін А. Ідентифікація дигіталізації як напряму інноваційного розвитку сучасного підприємства. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). С. 312—325.
2. Руденко С., Ряснянська А., Семенов О. Продуктові, виробничі та управлінські інновації в системі розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 1. С. 213—217.
3. Ігнатенко М.М., Мармунь Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 45—51.
4. Чіков І. Оцінка рівня інноваційного потенціалу аграрних підприємств. *Підприємництво та інновації*, 2022. Вип. 23. С. 96—102.
5. Чукіна І.В. Напрями і пріоритетні завдання диверсифікації виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35 (2). С. 80—85.
6. Гаврильченко О.В. Управління внутрішніми ресурсами економічного зростання аграрних підприємств: механізми, інструментарій, стратегії: монографія. Харків: "Смугаста типографія", 2021. 302 с.
7. Сітковська А.О. Інноваційна спрямованість підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3—4 (62). С. 57—60.
8. Мармунь Л.О., Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Ідентифікація на сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3—7.
9. Мушеник І.М., Місюк М.В. Вплив інноваційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7—8. С. 50—56.
10. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security frame-

work. *European Journal of Sustainable Development*. 2023, vol. 12, Is. 1, Pp. 180—198.

References:

1. Roieva, O. Oneshko, S. Sulima, N. Saienko, V. and Makurin, A. (2023), "Identification of digitalization as a direction of innovative development of a modern enterprise", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1 (48), pp. 312—325.
2. Rudenko, S. Riasnians'ka, A. and Semenov, O. (2023), "Product, production and managerial innovations in the system of development of economic potential of agricultural enterprises", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 1, no. 8, pp. 213—217.
3. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the conditions of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.
4. Chikov, I. (2022), "Assessment of the level of innovation potential of agricultural enterprises", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 23, pp. 96—102.
5. Chukina, I.V. (2018), "Directions and priority tasks of diversification of production and economic activity of agricultural enterprises", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 35 (2), pp. 80—85.
6. Havryl'chenko, O.V. (2021), *Upravlinnia vnutrishnimy resursamy ekonomichnoho zrostan- nia ahrarykh pidpryemstv: mekhanizmy, instrumentarij, stratehii* [Management of internal resources of economic growth of agricultural enterprises: mechanisms, tools, strategies]. "Smughasta typohrafiia", Kharkiv, Ukraine.
7. Sitkovs'ka, A.O. (2016), "Innovative orientation of increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3—4 (62), pp. 57—60.
8. Marmul', L.O. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2019), "Identification of agricultural service cooperatives in the aggregate of forms of organization of rural activities", *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 3—7.
9. Mushenyk, I.M. and Misiuk, M.V. (2018), "Influence of innovation activity on the development of resource potential of agricultural enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 7—8, pp. 50—56.
10. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk, I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2024 р.

УДК 336.7

Ю. Б. Малиновська,

д. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>

О. А. Руліківський,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4715-2342>

А. Р. Хавич,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7204-6397>

Р. Б. Шендюк,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5183-3610>

В. В. Гриник,

студент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5340-7237>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.143

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ РИНКІВ І ЙОГО ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИВАННЯ

Y. Malynovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

O. Rulivskyi,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

A. Khavych,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

R. Shendiuk,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

V. Hrynyk,

Student, Lviv Polytechnic National University

DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKETS AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL INVESTMENT

Фінансові ринки є ключовими елементами глобальної економіки, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів, підтримку інвестицій та економічне зростання. Вони надають платформи для торгівлі фінансовими інструментами, що дозволяє залучати капітал для підприємств, урядів і окремих осіб. Завдяки фінансовим ринкам економіки різних країн можуть взаємодіяти, що сприяє глобальній інтеграції та покращенню фінансової стійкості. Стаття присвячена дослідженню впливу розвитку фінансових ринків на міжнародне інвестування. У ній підкреслюється ключова роль фінансових ринків у глобальній економіці, оскільки вони забезпечують ефективний розподіл ресурсів, підтримку інвестицій та стимулюють економічне зростання. У статті розглядаються основні аспекти впливу фінансових ринків на міжнародні інвестиції, такі як доступ до капіталу, зниження вартості капіталу, зменшення інвестиційних ризиків, а також забезпечення інформаційної прозорості для інвесторів. Автори досліджують глобалізацію фінансових ринків, їх інтеграцію та вплив новітніх фінансових інновацій, таких як блокчейн та фінтех, на розвиток ринкових інструментів і міжнародне інвестування.

Особлива увага приділяється проблемі нерівномірного розвитку фінансових ринків у різних регіонах світу, що створює бар'єри для залучення міжнародного капіталу. Виявляються виклики та перспективи, пов'язані з фінансовою нестабільністю, геополітичними ризиками, а також регуляторними обмеженнями. Автори також акцентують увагу на можливостях інвестування в країни, що розвиваються, де необхідні структурні реформи та зниження ризиків для залучення іноземних інвестицій. У статті обґрунтовано необхідність вдосконалення регуляторних механізмів та підвищення ефективності ринкових механізмів для стимулювання міжнародного інвестування та зміцнення фінансових ринків.

Financial markets are key elements of the global economy, providing effective resource allocation, investment support, and economic growth. They offer platforms for trading financial instruments, allowing capital to be raised for businesses, governments, and individuals. The article is dedicated to studying the impact of financial market development on international investment. It emphasizes the crucial role of financial markets in the global economy, as they provide effective resource distribution, investment support, and stimulate economic growth. The article examines the main aspects of financial markets' influence on international investment, such as access to capital, reduction of capital costs, lowering of investment risks, and ensuring information transparency for investors. The authors explore the globalization of financial markets, their integration, and the impact of modern financial innovations, such as blockchain and fintech, on the development of market instruments and international investment.

Special attention is given to the problem of uneven financial market development in different regions of the world, which creates barriers to attracting international capital. Challenges and prospects related to financial instability, geopolitical risks, and regulatory restrictions are identified. The authors also highlight the opportunities for investment in developing countries, where structural reforms and risk reduction are needed to attract foreign investments. The article justifies the need to improve regulatory mechanisms and enhance market efficiency to stimulate international investment and strengthen financial markets. The prospects for further research in this area include analyzing the impact of new technologies, such as blockchain, artificial intelligence, and fintech, on financial markets and their role in international investment. Another prospect is the study of the impact of financial markets on sustainable development, particularly how investing in environmental, social, and governance criteria can become a key factor for future investment strategies.

Ключові слова: розвиток фінансових ринків, міжнародне інвестування, глобалізація, фінансові інновації, ризики, регуляторні механізми, фінансова нестабільність.

Key words: financial market development, international investment, globalization, financial innovations, risks, regulatory mechanisms, financial instability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансові ринки є ключовими елементами глобальної економіки, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів, підтримку інвестицій та економічне зростання [1; 2]. Вони надають платформи для торгівлі фінансовими інструментами, що дозволяє залучати капітал для підприємств, урядів і окремих осіб. Завдяки фінансовим ринкам економіки різних країн можуть взаємодіяти, що сприяє глобальній інтеграції та покращенню фінансової стійкості. Фінансові ринки відіграють важливу роль у сучасній глобальній економіці, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів між учасниками ринку та сприяючи економічному розвитку країн. Проте, однією з ключових проблем є неоднорідність розвитку фінансових ринків у різних регіонах світу, що створює нерівні умови для міжнародного інвестування [3; 4]. Розвинені країни мають стабільні та ліквідні фінансові ринки, які притягують значні обсяги іноземних інвестицій, тоді як ринки країн, що розвиваються, часто характеризуються високими ризиками, недостатньою ліквідністю та обмеженим доступом до капіталу. Це ставить перед науковцями та практиками важливе завдання дослідити і розробити рішення для забезпечення рівномірного розвитку фінансових ринків у глобальному контексті.

З наукової точки зору, проблема розвитку фінансових ринків передбачає створення теоретичних моделей, що пояснюють вплив різних

факторів на їх еволюцію, а також дослідження взаємодії фінансових ринків з міжнародними інвестиційними потоками. У практичній площині необхідно розробити ефективні політики для подолання бар'єрів, що обмежують розвиток фінансових ринків у країнах, що розвиваються, та сприяти залученню іноземних інвестицій. Важливими завданнями, які постають у цьому контексті, є підвищення ефективності ринкових механізмів, стимулювання міжнародних інвестицій, управління фінансовими ризиками та розширення доступу до капіталу для підприємств.

Підвищення ефективності ринкових механізмів дозволяє оптимізувати розподіл капіталу, зменшити транзакційні витрати та забезпечити точніше ціноутворення на фінансові активи. Стимулювання міжнародних інвестицій, у свою чергу, є важливим для залучення іноземного капіталу до ринків, що розвиваються, де він може стати каталізатором економічного зростання. Розвиток фінансових ринків також допомагає інвесторам знизити ризики через диверсифікацію інвестиційних портфелів, що є особливо важливим у контексті глобальної економічної нестабільності. Крім того, удосконалення фінансових ринків сприяє тому, що підприємства отримують ширший доступ до капіталу, що стимулює їх розвиток і інновації, особливо для малих та середніх підприємств.

Отже, проблема розвитку фінансових ринків є актуальною як у науковій, так і в практичній площині, оскільки вона впливає на глобальну економічну стабільність, залучення інвестицій та економічний розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку фінансових ринків та їх впливу на міжнародне інвестування є предметом багатьох наукових досліджень. Останнім часом з'явилося чимало робіт, що акцентують увагу на взаємозв'язку між рівнем розвитку фінансових ринків і здатністю країн залучати іноземні інвестиції.

Так, дослідження [5] наголошує на тому, що розвинені фінансові ринки сприяють підвищенню ефективності розподілу капіталу, що в свою чергу стимулює міжнародних інвесторів вкладати кошти в країни з розвинутою фінансовою інфраструктурою. Автор зазначає, що країни з високим рівнем фінансової інтеграції забезпечують стабільніші економічні умови та можливість легшого виходу з інвестиційних позицій, що приваблює іноземний капітал.

У роботі [6] увага приділяється ролі фінансових інновацій, зокрема фінтеху, у розвитку фінансових ринків і залученні міжнародних інвестицій. Дослідники встановили, що застосування блокчейну, цифрових платформ та штучного інтелекту дозволяє знижувати транзакційні витрати і підвищувати прозорість ринків, що поліпшує інвестиційний клімат у країнах, які впроваджують ці технології.

Дослідження [7] показує, що для країн, що розвиваються, розвиток фінансових ринків є важливим інструментом для залучення іноземних інвестицій. Авторами підкреслюється, що фінансові ринки в цих країнах потребують не лише капіталовкладень, а й структурних реформ для зменшення ризиків, пов'язаних з волатильністю та корупцією. Вони також зазначають, що країни з нестабільною політичною ситуацією мають більші труднощі в залученні міжнародного капіталу, навіть за наявності перспективних фінансових ринків.

Згідно з дослідженням [8], глобалізація фінансових ринків підвищує рівень конкуренції між країнами за іноземні інвестиції, що стимулює уряди до вдосконалення регуляторних рамок і сприяння розвитку локальних фінансових ринків. Авторами було встановлено, що країни з ефективними регуляторними механізмами демонструють кращі результати в залученні капіталу навіть в умовах нестабільних макроекономічних показників.

Крім того, дослідження [9] акцентує увагу на впливі геополітичних факторів на міжнародні інвестиції та фінансові ринки. Автор робить висновок, що геополітична нестабільність може серйозно обмежувати доступ до капіталу для багатьох країн, незалежно від рівня розвитку їх фінансових ринків. Геополітичні ризи-

ки в поєднанні з волатильністю світових ринків роблять інвесторів обережнішими, що впливає на розподіл інвестиційних потоків.

Отже, існує значна кількість досліджень, які показують, що розвиток фінансових ринків має прямий вплив на міжнародне інвестування, і багато авторів наголошують на важливості впровадження новітніх технологій, структурних реформ і регуляторних змін для забезпечення стабільності та залучення капіталу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є всебічне дослідження впливу розвитку фінансових ринків на міжнародне інвестування з акцентом на ключові тенденції, виклики та перспективи у цьому процесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вплив розвитку фінансових ринків на міжнародне інвестування.

Розвиток фінансових ринків має значний вплив на міжнародне інвестування, оскільки сприяє підвищенню ефективності руху капіталу та зниженню інвестиційних ризиків. Ось кілька ключових аспектів цього впливу:

1. Доступ до капіталу:

— Розвинені фінансові ринки полегшують доступ до різноманітних джерел капіталу для інвесторів, забезпечуючи більшу ліквідність та можливості для диверсифікації.

— Інвестори можуть вкладати в різні активи (акції, облігації, деривативи), що полегшує реалізацію інвестиційних стратегій на міжнародних ринках.

2. Зниження вартості капіталу:

— Підвищення конкуренції на фінансових ринках часто знижує вартість залучення капіталу для підприємств та урядів, що робить інвестиції привабливішими.

— Відкриті фінансові ринки можуть знизити відсоткові ставки, зменшуючи вартість боргових інструментів для інвесторів.

3. Зменшення інвестиційних ризиків:

— Розвинені ринки надають інструменти для хеджування ризиків (деривативи, страхові продукти), що дозволяє інвесторам мінімізувати ризики, пов'язані з валютними коливаннями, процентними ставками та волатильністю ринку.

— Фінансова стабільність ринків знижує ймовірність фінансових криз, що в свою чергу зменшує невизначеність для інвесторів.

4. Інформаційна прозорість:

— Ефективні ринки пропонують доступ до актуальної та достовірної інформації про компанії,

інвестиційні фонди та ринкові умови, що дозволяє інвесторам приймати обґрунтовані рішення.

— Прозорість зменшує інформаційні асиметрії, що є важливим для міжнародних інвесторів, які можуть мати обмежену інформацію про іноземні компанії або ринки.

5. Полегшення міжнародної інтеграції:

— Глобалізація фінансових ринків сприяє міжнародній інтеграції, зменшуючи бар'єри для інвесторів з різних країн та стимулюючи міжнародний обмін капіталом.

— Розвиток таких технологій, як блокчейн, дозволяє підвищити ефективність транзакцій та знизити їх вартість, що спрощує міжнародні інвестиції.

6. Роль фінансових інституцій:

— Міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, а також інвестиційні банки, активно підтримують міжнародне інвестування, надаючи фінансові ресурси та інструменти для забезпечення стабільності на ринках.

Розвиток фінансових ринків сприяє зміцненню міжнародних інвестиційних потоків, підвищує ліквідність, знижує ризики та вартість капіталу, а також збільшує прозорість і доступ до фінансових інструментів. Це є ключовим чинником для подальшого розвитку глобальної економіки.

Розвинені фінансові ринки, що характеризуються стабільністю, прозорістю та ефективністю, приваблюють значні обсяги міжнародних капіталовкладень. Це відбувається завдяки тому, що інвестори бачать у таких ринках менші ризики і більші можливості для отримання прибутку. Країни з розвиненими фінансовими системами, як правило, мають стабільну макроекономічну ситуацію, чіткі регуляторні рамки та доступ до інноваційних фінансових продуктів. Це забезпечує стабільний приплив іноземних інвестицій, які можуть бути спрямовані у різні сектори економіки, включаючи технології, промисловість, нерухомість і державні проекти.

Більш того, розвиток фінансових ринків у таких країнах сприяє залученню не лише короткострокових спекулятивних капіталовкладень, але й довгострокових стратегічних інвестицій, які підтримують стабільне економічне зростання. Для міжнародних інвесторів це є важливим фактором, оскільки країни з розвиненими ринками капіталу пропонують кращі умови для управління ризиками та отримання прибутку.

Проте, існують ризики для міжнародних інвесторів:

1. Волатильність. Незважаючи на переваги розвинених фінансових ринків, міжнародні інвестори стикаються з ризиками волатильності. Фінансові ринки можуть бути вразливи-

ми до глобальних економічних та політичних змін, які призводять до різких коливань цін на активи. Наприклад, несподівані зміни в монетарній політиці, фінансові кризи або геополітичні конфлікти можуть викликати масові розпродажі активів, що створює серйозні ризики для інвесторів.

2. Валютні ризики. Міжнародне інвестування зазвичай пов'язане з валютними ризиками, особливо коли інвестори вкладають кошти в активи, номіновані в іноземній валюті. Коливання валютних курсів можуть суттєво вплинути на реальну вартість інвестицій. Наприклад, зміцнення національної валюти може знизити прибутковість інвестицій, номінованих у слабших валютах, і навпаки. Для міжнародних інвесторів валютні ризики стають значною загрозою, особливо в умовах нестабільної глобальної економічної ситуації.

Таким чином, розвиток фінансових ринків має значний вплив на міжнародне інвестування, пропонуючи як великі можливості для диверсифікації та отримання прибутків, так і певні ризики, пов'язані з волатильністю та валютними коливаннями. Інвесторам необхідно враховувати ці фактори при прийнятті рішень щодо розміщення капіталу на глобальних ринках.

Виклики і перспективи розвитку фінансових ринків для міжнародного інвестування.

а) Фінансова нестабільність (кризи, фінансові "бульбашки").

Одним із основних викликів для фінансових ринків є фінансова нестабільність, яка може бути спричинена економічними кризами або формуванням фінансових "бульбашок". Фінансові "бульбашки" виникають, коли активи різко зростають у ціні, не відповідаючи реальній вартості, і зазвичай супроводжуються різким падінням ціни після того, як ринок скоригується. Така нестабільність призводить до серйозних наслідків для міжнародних інвесторів, які можуть втратити значні обсяги капіталу.

Кризи, як фінансова криза 2008 року, показали, що навіть найрозвиненіші ринки можуть зазнати значних втрат, що негативно впливає на світову економіку. Інвестори стають більш обережними у своїх рішеннях, обираючи активи з меншою волатильністю. Це також призводить до відтоку капіталу з менш стабільних ринків, особливо з країн, що розвиваються, де ризики є вищими через слабку економічну інфраструктуру та недостатню регуляторну підтримку.

б) Регуляторні виклики (потреба у гармонізації міжнародних фінансових правил).

Один з найбільших викликів для міжнародного інвестування — це відсутність гармонізо-

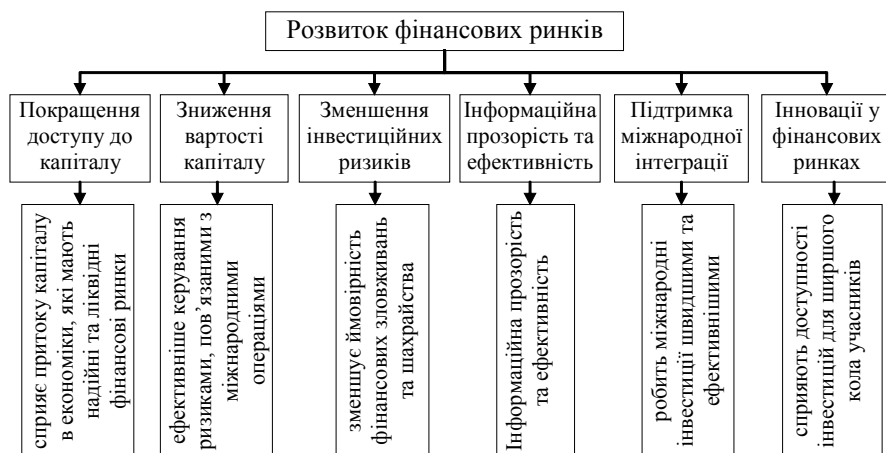

Рис. 1. Вплив фінансових ринків на міжнародне інвестування

ваних фінансових правил між різними країнами. Кожна країна має свої регуляторні органи, які встановлюють власні правила для фінансових ринків, що може створювати перешкоди для інвесторів. Це особливо помітно при перетині кордонів, де різні юридичні рамки, податкові системи та вимоги щодо звітності можуть ускладнювати інвестиції.

Гармонізація міжнародних фінансових правил могла б зменшити невизначеність і сприяти збільшенню прозорості ринків, що сприятиме залученню іноземних інвестицій. Проте, досягнення цієї гармонізації є складним завданням, оскільки кожна країна намагається захистити свої економічні інтереси, що створює регуляторні конфлікти. Міжнародні фінансові інститути, такі як МВФ та Світовий банк, намагаються сприяти координації політик, проте це є тривалим процесом, що потребує широкої співпраці між країнами.

в) Перспективи для міжнародного інвестування у розвиваючі ринки.

Незважаючи на виклики, пов'язані з фінансовою нестабільністю та регуляторними перепонами, розвиваючі ринки пропонують значні перспективи для міжнародних інвесторів. Багато країн, що розвиваються, демонструють швидке економічне зростання і мають величезний потенціал для прибуткових інвестицій. Крім того, інфраструктурні та технологічні проекти в цих країнах часто фінансуються міжнародними організаціями та великими інвесторами, що підвищує їхню привабливість.

Особливо перспективними є інвестиції у технології, фінансові інновації, сільське господарство та енергетику в країнах, що розвиваються. Зростання населення та підвищення рівня життя створюють нові ринки для продукції та послуг, що приваблює іноземний капітал. Крім того, держави, що розвиваються, по-

ступово покращують свою фінансову інфраструктуру, створюючи сприятливі умови для інвесторів.

Однак інвестори повинні бути готові до ризиків, пов'язаних з політичною нестабільністю, корупцією та слабкими інституціями в деяких країнах. Для успішного інвестування на розвиваючих ринках важливо враховувати всі ці фактори і впроваджувати стратегії управління ризиками, такі як диверсифікація портфелів та ретельний

аналіз макроекономічної ситуації.

Таким чином, перспективи розвитку фінансових ринків для міжнародного інвестування є двоякими: з одного боку, існують суттєві виклики, такі як фінансова нестабільність та регуляторні перешкоди, а з іншого — розвиваючі ринки пропонують великі можливості для зростання капіталовкладень, якщо інвестори готові враховувати ризики та працювати в умовах складного економічного середовища.

Фінансові ринки відіграють ключову роль у міжнародному інвестуванні, забезпечуючи інвесторам доступ до капіталу, інструментів для управління ризиками та інформації, необхідної для прийняття рішень. Розвиток фінансових ринків має такі основні впливи на міжнародне інвестування (рис. 1).

Розвиток фінансових ринків є вирішальним фактором для міжнародного інвестування. Він забезпечує більшу доступність капіталу, знижує інвестиційні ризики та сприяє глобальній інтеграції ринків, що в кінцевому результаті сприяє економічному зростанню та стабільності на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток фінансових ринків має важливе значення для міжнародного інвестування, оскільки він забезпечує доступ до капіталу, знижує інвестиційні ризики та сприяє ефективному розподілу ресурсів. Розвинені фінансові ринки дозволяють інвесторам легше управляти своїми портфелями, використовуючи різноманітні фінансові інструменти, а також забезпечують вищий рівень прозорості та інформаційної доступності, що мінімізує ризики асиметрії інформації та сприяє прийняттю обґрунтованих інвестиційних рішень. Інтеграція

міжнародних фінансових ринків також сприяє більш ефективному перетоку капіталу між країнами, знижуючи бар'єри для міжнародних інвесторів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі охоплюють аналіз впливу новітніх технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект і фінтех, на фінансові ринки та їх роль у міжнародному інвестуванні. Зокрема, важливо вивчати, як ці технології можуть підвищити ефективність ринкових операцій, зменшити транзакційні витрати та розширити доступ до міжнародних ринків для менш розвинених економік. Крім того, варто досліджувати питання регулювання фінансових ринків у контексті зростання глобалізації, оскільки міжнародне інвестування все більше залежить від стабільності та координації регуляторних рамок між країнами. Іншою перспективою є вивчення впливу фінансових ринків на сталий розвиток, зокрема як інвестування в екологічні, соціальні та управлінські критерії може стати ключовим чинником для майбутніх інвестиційних стратегій.

Література:

1. Alt R., Beck R., Smits M. T. FinTech and the transformation of the financial industry. *Electronic Markets*. 2018. Vol. 28. PP. 235—243.
2. Petrides K., Mavroveli S. Theory and Applications of Trait Emotional Intelligence. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*. 2018. Vol. 23. PP. 24—36.
3. Barroso M., Laborda J. Digital transformation and the emergence of the Fintech sector: Systematic literature review. *Digital Business*. 2022. Vol. 2 (2). No. 100028.
4. Gomber P., Kauffman R. J., Parker C., Weber B. W. On the Fintech revolution: Interpreting the forces of innovation, disruption, and transformation in financial services. *Journal of Management Information System*. 2018. Vol. 35(1). PP. 220—265.
5. Harsono I., Suprapti I. A. P. The Role of Fintech in Transforming Traditional Financial Services. *Accounting Studies and Tax Journal (COUNT)*. 2024. Vol. 1 (1). PP. 81—91.
6. Boratynska K. Impact of digital transformation on value creation in Fintech services: An innovative approach. *Journal of Promotion Management*. 2019. Vol. 25 (5). PP. 631—639.
7. Kasyanenko S., Kenworthy P., Ruch, F. U., Vashakmadze E., Vorisek D., Wheeler C. Investment in Emerging Market and Developing Economy Regions: Trends, Prospects, and Policy Options. Policy Research Working Paper 10369.

World Bank Group. Development Economics, Prospects Group. 2024. 102 p.

8. Chiu I. H. Y. Prospects for international financial deglobalisation and its potential impact on international financial regulation. *Law and Financial Markets Review*. 2022. Vol. 16 (1—2). PP. 1—19.

9. Salisu A., Ogbonna A., Lasisi L., Olaniran, A. Geopolitical Risk and Stock Market Volatility in Emerging Markets: A GARCH-MIDAS Approach. *North American Journal of Economics and Finance*. 2022. Vol. 62. No.101755.

References:

1. Alt, R., Beck, R., and Smits, M. T. (2018), "FinTech and the transformation of the financial industry", *Electronic Markets*, vol. 28, pp. 235—243.
2. Petrides, K. and Mavroveli, S. (2018), "Theory and Applications of Trait Emotional Intelligence", *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, vol. 23, pp. 24—36.
3. Barroso, M., and Laborda, J. (2022), "Digital transformation and the emergence of the Fintech sector: Systematic literature review", *Digital Business*, vol. 2(2), no. 100028.
4. Gomber, P., Kauffman, R. J., Parker, C., and Weber, B. W. (2018), "On the Fintech revolution: Interpreting the forces of innovation, disruption, and transformation in financial services", *Journal of Management Information Systems*, vol. 35 (1), pp. 220—265.
5. Harsono, I., and Suprapti, I. A. P. (2024), "The Role of Fintech in Transforming Traditional Financial Services", *Accounting Studies and Tax Journal (COUNT)*, vol. 1 (1), pp. 81—91.
6. Boratynska, K. (2019), "Impact of digital transformation on value creation in Fintech services: An innovative approach", *Journal of Promotion Management*, vol. 25 (5), pp. 631—639.
7. Kasyanenko, S., Kenworthy, P., Ruch, F. U., Vashakmadze, E., Vorisek, D., and Wheeler, C. (2023), "Investment in Emerging Market and Developing Economy Regions: Trends, Prospects, and Policy Options", Policy Research Working Paper 10369, World Bank Group, Development Economics, Prospects Group, Washington, USA.
8. Chiu, I. H. Y. (2022), "Prospects for international financial deglobalisation and its potential impact on international financial regulation", *Law and Financial Markets Review*, vol. 16 (1—2), pp. 1—19.
9. Salisu, A., Ogbonna, A., Lasisi, L., and Olaniran, A. (2022), "Geopolitical Risk and Stock Market Volatility in Emerging Markets: A GARCH-MIDAS Approach", *North American Journal of Economics and Finance*, vol. 62, no.101755.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2024 р.

УДК 631.162:658.152

О. П. Павленко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-8424>

К. С. Безгінова,

здобувач групи МгФБСз-23, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4626-8624>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.149

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

O. Pavlenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Banking,
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

K. Bezginova,

Student, Dnipro State Agrarian and Economic University

IMPROVEMENT OF FINANCIAL REPRODUCTION OF FIXED ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Стаття присвячена детальному аналізу удосконалення фінансового відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеності, що є надзвичайно актуальним в контексті сучасних економічних і політичних викликів. Фінансове відтворення основних засобів визначається як складний і багатостадійний процес, що включає оновлення, модернізацію та підтримку технічного стану обладнання, що має ключове значення для довготривалого і сталого розвитку аграрного сектору. У дослідженні акцентується увага на аналізі впливу зовнішніх факторів, таких як економічна нестабільність, політична невизначеність і військові дії, які суттєво ускладнюють процеси фінансового відтворення та ставлять під загрозу ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств.

Також у статті здійснюється глибокий аналіз фінансових інструментів і механізмів, які використовуються для підтримки та вдосконалення фінансового відтворення основних засобів в умовах нестабільності на прикладі дослідження недоліків фінансового відтворення земельних ділянок, багаторічних насаджень, тварин, машин та обладнання. Значну увагу приділено механізмам державної підтримки, таким як субсидії, пільгове кредитування, інвестиційні гранти, що мають важливе значення для забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств в умовах економічної та політичної нестабільності. Досліджується також роль міжнародних програм і інституційних інвесторів, які сприяють залученню додаткових фінансових ресурсів, необхідних для ефективного функціонування підприємств аграрного сектору.

На основі проведеного аналізу у статті розроблено рекомендації щодо покращення процесів відновлення та модернізації основних засобів, що є особливо актуальними в умовах постійних економічних і військових викликів. Пропонуються шляхи підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, оптимізації управлінських процесів, а також адаптації сільськогосподарських підприємств до нових умов господарювання, що диктуються зовнішніми і внутрішніми факторами. Окрема увага приділена ролі державної підтримки в контексті забезпечення фінансової стабільності та конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору, що є критично важливим для їхнього подальшого розвитку та збереження на ринку.

Така комплексна оцінка стану та перспектив фінансового відтворення основних засобів в аграрному секторі дозволяє визначити ключові напрями для подальших наукових досліджень та практичних дій, що сприятимуть покращенню ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України в умовах невизначеності.

The article is dedicated to a detailed analysis of improving the financial reproduction of fixed assets in agricultural enterprises under conditions of uncertainty, which is highly relevant in the context of modern economic and political challenges. Financial reproduction of fixed assets is defined as a complex and multi-stage process that includes updating, modernizing, and maintaining the technical condition of equipment, which is crucial for the long-term and sustainable development of the agricultural sector. The study focuses on analyzing the impact of external factors such as economic instability, political uncertainty, and military actions, which significantly complicate the processes of financial reproduction and threaten the effectiveness of agricultural enterprises.

The article also provides an in-depth analysis of financial tools and mechanisms used to support and enhance the financial reproduction of fixed assets under instability, exemplified by examining the shortcomings in the financial reproduction of land plots, perennial crops, livestock, machinery, and equipment. Significant attention is given to mechanisms of state support, such as subsidies, preferential loans, and investment grants, which are important for ensuring the financial stability of agricultural enterprises amid economic and political instability. The role of international programs and institutional investors, who contribute to attracting additional financial resources necessary for the effective operation of agricultural enterprises, is also explored.

Based on the conducted analysis, the article develops recommendations for improving the processes of restoration and modernization of fixed assets, which are particularly relevant in the face of constant economic and military challenges. It suggests ways to enhance the efficiency of financial resource utilization, optimize management processes, and adapt agricultural enterprises to new conditions of operation dictated by external and internal factors. Special attention is given to the role of state support in ensuring financial stability and competitiveness of agricultural enterprises, which is critical for their further development and market retention.

Such a comprehensive assessment of the state and prospects of financial reproduction of fixed assets in the agricultural sector allows for identifying key directions for further scientific research and practical actions to improve the efficiency of agricultural enterprises in Ukraine amid uncertainty.

Ключові слова: основні засоби, фінансове відтворення, сільськогосподарські підприємства, інвестиції, відновлення, державна підтримка.

Key words: fixed assets, financial reproduction, agricultural enterprises, investments, restoration, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасного економічного стану сільськогосподарські підприємства стикаються з численними перешкодами, які ставлять під загрозу їх стабільне та ефективне існування. Однією із таких перешкод є проблема фінансового відтворення основних засобів, яке забезпечує безперервність виробничих процесів і підтримку конкурентоспроможності на ринку. Це питання охоплює оновлення, модернізацію та підтримку технічного стану обладнання для забезпечення оптимальної продуктивності та ефективності. Основні засоби, такі як обладнання, техніка та земельні ділянки, є критично важливими для функціонування аграрного сектора. Вони не лише визначають обсяги виробництва, але й впливають на якість продукції та витрати на виробництво. При фінансовому відтворенні основних засобів українські сільськогосподарські підприємства стикаються із проблемами нестабільності ринку, обмежених фінансових можливостей та нещасних випадків через війну.

Розвиток сучасної держави та побудова ефективної структури державного управління активно корелюється з функціями держави та засобами їх здійснення. [2] Сучасна держава повинна забезпечити стабільність ринку та належну підтримку сільськогосподарським підприємствам, що здійснюється через ефективні державні функції і механізми. Це включає реалізацію фінансових інструментів, програм підтримки та політик, які допомагають сільськогосподарським підприємствам подолати виклики і відновити фінансову стабільність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми, амортизацію, стан та шляхи удосконалення виявлених у ході досліджень проблем стосовно основних засобів підприємств та організацій за останні три роки було розглянуто в наукових працях Новіченко А. С., Ковтун О. В., Федоришина А. І., Гасаренко Н. Ю., Тютюник С. В., Сібіковська А. О., Кірсанова В. В., Назаренко І. М., Гаценко Ю. С., Євдокименко Ю. М., Бержанір, І. А., Кірдан, О. П., Станіславчук, Н. О., Наумик А. С., Липовська Н. А., Нейтер Р., Зоря С., Муляр О., Кінчевська Г. С.,

Коваленко М.В., Поліщук М.М., Горячун О.В., Костирко А.Г., Гаврилюк Р.І. та інших [1—7].

Дослідження цих науковців охоплюють ключові аспекти обліку, управління та відтворення основних засобів у підприємствах, особливо в аграрному секторі. Проте приведені вище науковці, хоча й розглядали поточні проблеми основних засобів але не фокусувалися саме на проблемі їх відтворення у сільськогосподарських підприємствах.

Загалом автори наукових праць в більшості зосереджуються на організаційно-правових засадах обліку, контрольних процедурах і розкритті інформації про рух основних засобів, що підкреслює важливість цих аспектів у тематиці. Багато з науковців зазначили на негативний вплив дії воєнного стану у спроможність інвестування в основні засоби та погіршення амортизації, що підкреслює необхідність адаптації облікових практик до екстремальних умов, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в дослідженні та виявленні проблем існуючих моделей фінансового відтворення основних засобів у сільськогосподарських підприємств, які використовуються в Україні та знаходження оптимальних шляхів удосконалення цієї системи в умовах невизначеності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансове відтворення основних засобів — це процес оновлення, модернізації або заміни основних засобів підприємства з метою підтримання їх ефективності, продуктивності та конкурентоспроможності. Це може включати капітальні інвестиції в нові технології, ремонт і реконструкцію існуючих активів, а також придбання нових об'єктів.

Кожен вид основних засобів має свої особливості фінансового відтворення, тому важливо враховувати різні аспекти, що впливають на цей процес. На прикладі дослідження недоліків фінансового відтворення земельних ділянок, багаторічних насаджень, тварин, машин та обладнання буде розглянуті шляхи удосконалення цього процесу в період невизначеності у сільськогосподарських підприємствах.

Багаторічні насадження. Процес фінансового відтворення багаторічних насаджень — це систематичний підхід, який включає всі етапи,

необхідні для відновлення, модернізації та підтримки продуктивності багаторічних культур (наприклад, садів, виноградників, ягідників).

Центр досліджень продовольства та землекористування зазначає, що за їхніми оцінками станом на початок 2023 року війна призвела до втрати 16,3 тис. га багаторічних насаджень з орієнтовною вартістю відновлення 398 млн дол. [2]. Збитки зазначені у наслідок зниження виробництва багаторічних культур по країні зазначаються у розмірі 769 млн дол. [5, с. 154].

Закладення нових садів та виноградників потребує значних капіталовкладень, які окупуються через 3—5 років. Держава пропонує підтримку у вигляді часткового відшкодування витрат, пов'язаних зі створенням таких насаджень, проте ці заходи не завжди достатні для повного покриття витрат. Для того щоб покращити фінансове відтворення багаторічних насаджень, бажано впровадити пільгове кредитування з відстрочкою платежів до початку окупності проєкту, збільшити державне відшкодування витрат на закладення і відновлення насаджень, а також ввести податкові пільги для приватних інвесторів. Окрім того, слід оптимізувати агрономічні технології і використовувати високоефективні сорти для зменшення витрат. Також розвиток страхових механізмів дозволить покрити ризики від непередбачених обставин [7, с. 231].

Машини та обладнання. Фінансове відтворення машин та обладнання на сільськогосподарському підприємстві забезпечує оновлення технічного парку і підтримку ефективності виробництва. Ефективне оновлення технічного парку може суттєво підвищити продуктивність, знизити витрати і забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Протягом двох років російської агресії проти України було зазнано багато збитків по сільськогосподарській техніці. Найбільші збитки зазнали такі регіони як Луганська, Херсонська та Запорізька області. Пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка становить найбільшу категорію збитків на загальну суму 5,8 мільярда доларів США. Ця цифра частково пояснюється значною кількістю активів у цій категорії, які були пошкоджені або знищені, в середньому 18,6% наявної техніки зазнали принаймні часткового пошкодження через агресію РФ, залежно від конкретного типу сільськогосподарської техніки та обладнання [4].

Рис. 1. Обсяги держпідтримки АПК, млрд грн

Джерело: [5].

Багато сільськогосподарських підприємств стикаються з браком ресурсів для заміни або ремонту обладнання, оскільки через військові дії підприємства мають більш обмежений доступ до кредитів і інвестицій. Фінансування модернізації та відновлення обладнання значною мірою залежить від державної підтримки та міжнародних програм. У 2024 році агросектору було надана підтримка від держави у вигляді компенсації за купівлю вітчизняної сільськогосподарської техніки, на що було виділено 1 млрд грн.

В Україні також наявний значний обсяг старої сільськогосподарської техніки, яка була експлуатована протягом багатьох років. Стара техніка часто є більш доступною у фінансовому плані, що робить її привабливою для малих і середніх агропідприємств, які не можуть дозволити собі нові моделі.

Загалом унаслідок російської агресії проти України ринок сільськогосподарської техніки зменшився. Це пов'язано із тим, що частина виробників сільськогосподарської техніки залишилася на окупованій території, була зруйнована або знаходиться у прифронтовій зоні. Імпорт сільськогосподарської техніки також скоротився із-за окупації частини територій України, що зумовило скорочення попиту на цих територіях. Також існує тенденція збільшення імпорту вживаної техніки та техніки меншої якості. На тлі війни та проблем у сільському господарстві в 2024 році продовжиться зростання ринку вживаної техніки, при чому не лише за рахунок її імпорту, а й через її обіг на внутрішньому ринку. Зростатиме попит на запасні частини та продовжуватиметься практика відновлення та реставрації наявної в гос-

подарствах техніки, вважають науковці Інституту аграрної економіки [1, с. 52].

Тож, для покращення фінансового відтворення сільськогосподарських машин та обладнання необхідно розширити державну підтримку. Слід забезпечити доступ до пільгових кредитів і інвестицій для підприємств, що постраждали від бойових дій, для ремонту і заміни обладнання. Для розвитку внутрішнього ринку вживаної техніки потрібно регулювати якість і забезпечити ефективність використання таких агрегатів. Необхідно впровадити стимули для імпортерів нових моделей техніки і зменшити залежність від вживаних і менш якісних варіантів. Моніторинг і оцінка стану технічного парку в агропідприємствах дозволять визначити пріоритетні потреби у фінансуванні [9, с. 66].

Для поліпшення ситуації держава також розробляє програми інвестиційних грантів. Найбільші внески залучаються у програму climate-start з метою розвитку технологій рослинництва і тваринництва, програму для інтегрованих харчово-енергетичних систем, програму на відновлення багаторічних культур, рибальства та аквакультури.

Загалом держбюджет у 2024 році виділив на потреби сільськогосподарських підприємств 4,2 млрд грн, що менше за показник 2022 та 2021 років. Найбільші витрати держава направила у розмінування сільськогосподарських земель (2 млрд грн) таким чином на інші основні потреби сільськогосподарських підприємств було виділено всього 2,2 млрд грн, що у два рази менше за довоєнний період. Розпочинаючи 2018 роком фінансова підтримка аграріїв від держави має тенденцію зменшення в натуральному виразі без урахування девальвації (Рис. 1).

Держава запровадила захід "Доступні кредити 5-7-9%", яким впродовж 2023 року скористувалися приблизно 12 тис сільськогосподарських підприємств.

Також українським сільськогосподарським підприємствам надається ряд гуманітарних програм у рамках міжнародної допомоги від USAID, ООН (ФАО), ЄС, Mercy Corps. Програми цих діячів забезпечують сільськогосподарські підприємства фінансовими інвестиціями, добривами та насінням особливу увагу приділяючи постраждалим від російської агресії територіям [10].

Вищенаведені гуманітарні програми надають аграрну допомогу на відновлення та розвиток аграрного сектору України досить значні суми. Таким чином USAID планує витратити у найближчі п'ять років понад 250 млн дол у розширення та відбудову аграрного сектору України, ООН (ФАО) спільно із фінансуванням ЄС виділила 1,73 млн дол у 2023 році на грантову підтримку українських виробників сільськогосподарської продукції і продовжує свою діяльність у поточному 2024 році, Mercy Corps надає гранти Україні сумою до 250 тис дол, а також іншу грошову допомогу на відновлення та розвиток аграрного сектору України [11].

ВИСНОВКИ

Агропромисловий сектор зазнав значних збитків через бойові дії, пошкодження техніки, зниження виробництва та продуктивності. Це потребує термінового відновлення та модернізації інфраструктури. Незважаючи на підтримку з боку держави та міжнародних організацій, обсяги фінансування для аграрного сектору зменшилися порівняно з довоєнними роками. Це обмежує можливості для ефективного відновлення та модернізації. Подальші дослідження повинні зосередитися на аналізі ефективності існуючих програм підтримки, впровадженні нових фінансових інструментів та стратегій для відновлення. Також важливо забезпечити адаптацію законодавства та фінансових механізмів відповідно до нових реалій аграрного сектору та міжнародних стандартів. Подальші дослідження мають включати оцінку нових технологій і практик, які можуть підвищити ефективність та стійкість аграрного виробництва в умовах воєнного часу і післявоєнного відновлення.

Література:

1. Бержанірі, І. А., Кірдан, О. П., Станіславчук, Н. О. (2018). Фінансове забезпечення відтворення основних засобів підприємства.

Економічні горизонти. № 4 (7), С. 48—56. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(7\).2018.-161721](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(7).2018.-161721) (дата звернення: 10.08.2024).

2. В 2024 продовжиться зростання ринку вживаної техніки в сільському господарстві України. Агро перспектива, 2024. URL: <https://mail.agroperspektiva.com/ru/news/cat/agrobiznes/191688> (дата звернення: 06.08.2024).

3. Наумик А. С., Липовська Н. А. Побудова ефективної структури державного управління. Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації: матеріали III міжнародної студентської наукової конференції, м. Луцьк, 16 грудня 2022 р., Луцьк, 2022. С. 66—67.

4. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення: Центр дослідження продовольства та землекористування, 2024. 33 с.

5. Кінчевська Г.С. Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (8—9 листопада 2018 р.). 2018. Вип. 1. С. 153—155.

6. Коваленко М.В., Поліщук М.М., Горячун О.В. Сучасні джерела фінансування сільськогосподарських підприємств. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-35> (дата звернення: 26.10.2024).

7. Костирко А.Г., Гаврилюк Р.І. Особливості формування і відтворення основних засобів аграрної галузі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 230—232. URL: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/46.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

8. Павленко О.П., Лещенко О.Ю. Фінансове забезпечення в системі екологічного природного агровиробництва. Агросвіт. 2017. № 3. С. 17—24. URL: <http://www.agrosvit.info/?n=3&u=2017> (дата звернення: 19.09.2024).

9. Павленко О.П. Фінансові відносини концентрації основного капіталу у виробничому секторі економіки України в умовах глобалізації. Вісник Харківського національного аграрного університету ім.В.В.Докучаєва. 2013. № 5. С. 152—156.

10. Павленко О.П. Перспективи розвитку та фінансове забезпечення виробничого потенціалу в сільському господарстві України Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки/ Донецький державний університет управління МОН України; Інститут економіки промисловості НАН України. — Донецьк: Юго-Восток, 2013. № 1 (40). С. 151—153.

11. Смакота Я. Ринок землі в Україні: що потрібно знати в 2024 році. Agroapp. 2024. URL: <https://agroapp.com.ua/uk/blog/runok-zemli-v-ukraini-shcho-potribno-znati-v-2024-roci/> (дата звернення: 07.08.2024).

References:

1. Berzhanir, I. A., Kirdan, O. P. and Stanislavchuk, N. O. (2018), "Financial support for the reproduction of the company's fixed assets", *Economic Horizons*, vol. 4 (7), pp. 48—56. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(7\).2018.161721](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(7).2018.161721) (Accessed 10 August 2024).

2. Ahro perspektyva (2024) "In 2024, the market for used agricultural machinery in Ukraine will continue to grow", available at: <https://mail.agroperspektiva.com/ru/news/cat/agro-biznes/191688> (Accessed 6 August 2024).

3. Naumyk, A. and Lypovs'ka, N. (2022), "Building an Effective Structure of Public Administration", *Rozvytok suspil'stva ta nauky v umovakh tsyfrovoy transformatsii: materialy III mizhnarodnoi students'koi naukovoï konferentsii* [Development of society and science in conditions of digital transformation: Proceedings of the III International Student Scientific Conference], Youth Scientific League, Lutsk, Ukraine, 16 December 2022, pp. 66—67.

4. Nejter, R., Zoria, S. and Muliar, O. (2024), *Zbytky, vtraty ta potreby sil's'koho hospodarstva cherez povnomasshtabne vtorhnennia* [Damage, losses, and needs of agriculture due to the full-scale invasion], Center for Food and Land Use Research, Kyiv, Ukraine.

5. Kinchevska, G.S. (2018), "Financial security of the reproduction of the private assets of agricultural enterprises", *Hlobalni pryntsyipy finansovoho, oblikovoho ta analitychnoho zabezpechennya ahrarynoho sektora ekonomiky. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Global principles of financial, accounting and analytical support of the agrarian sector of the economy. Materials of the International science and practice conf.], *Kharkivs'kyj natsional'nyy ahrarynyj universytet im. V.V. Dokuchaieva*, Kharkiv, Ukraine, November 8—9, vol 1, pp. 153—155.

6. Kovalenko, M.V., Polishchuk, M.M. and Horyachun O.V. (2018), "Modern sources of financing of agricultural enterprises", *Economy and society*, Vol. 17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-35> (Accessed 26 Oct 2024).

7. Kostyrko, A.G. and Gavrilyuk, R.I. (2017), "Peculiarities of the formation and reproduction of the main assets of the agrarian industry", *Global and national economic problems*, vol. 15, pp. 230—

232, available at: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/46.pdf> (Accessed 22 Oct 2024).

8. Pavlenko, O.P. and Leshchenko, O.Yu. (2017), "Financial support in the system of ecological natural agricultural production", *Agroworld*, vol. 3, pp. 17—24, available at: <http://www.agrosvit.info/?n=3&y=2017> (Accessed 19 Sept 2024).

9. Pavlenko, O.P. (2013), "Financial relations of the concentration of fixed capital in the production sector of the economy of Ukraine in the conditions of globalization", *Bulletin of the Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev*, vol. 5, pp. 152—156.

10. Pavlenko, O.P. (2013), "Prospects for development and financial support of production potential in the agriculture of Ukraine Prometheus: regional collection of scientific works on economics", *Donetsk State University of the Ministry of Education and Culture of Ukraine. Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine*, vol. 1 (40), pp. 151—153.

11. Smakota, Ya. (2024), "Land Market in Ukraine: What You Need to Know in 2024", *Agroapp*, [Online], available at: <https://agroapp.com.ua/uk/blog/runok-zemli-v-ukraini-shcho-potribno-znati-v-2024-roci/> (Accessed 7 August 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 339.18

А. В. Світлична,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3674-5787>

Н. В. Дем'яненко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права,

Полтавський державний аграрний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3516-2715>

О. М. Вишар,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5762-2424>

К. А. Сурнін,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5857-660X>

К. О. Мазур,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7903-7846>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.155

ІННОВАЦІЙНІ БІЗНЕС-ІНСТРУМЕНТИ У ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

A. Svitlychna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University

N. Demyanenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University

O. Vyshar,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

K. Surnin,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

K. Mazur,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

INNOVATIVE BUSINESS TOOLS IN THE ACTIVITY OF TRADING ENTERPRISES AS FACTORS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THEIR ACTIVITY

У статті проаналізовано інноваційні бізнес-інструменти у діяльності торговельних підприємств. Досліджено сучасні наукові підходи до трактування понять "бізнес-технології" та "бізнес-інструменти". Здійснено групування бізнес-інструментів за функціями у сфері торгівлі, зокрема проаналізовано наступні інноваційні бізнес-інструменти: електронна комерція та мобільні додатки; аналітика даних та штучний інтелект; хмарні рішення для управління бізнесом;

омніканальність та управління каналами продажу; інтернет речей (IoT) та автоматизація; кібербезпека; віртуальна та доповнена реальність. Зроблено висновок, що бізнес-інструменти, які використовуються в торгівлі, можна класифікувати згідно зі стратегічними завданнями: оптимізація взаємин з постачальниками та замовниками; підвищення власної операційної ефективності; збільшення конкурентоспроможності бізнесу в цілому. Визначено, що нестабільність ринків, логістичні труднощі, руйнування інфраструктури й зниження купівельної спроможності змушують компанії оперативно змінювати підходи та стратегії для підтримки операційної діяльності та застосовувати інноваційні бізнес-інструменти.

The article analyzes innovative business tools in the activities of trade enterprises. It is noted that trade enterprises, as one of the key sectors of the economy, actively implement innovative business tools that allow to improve customer service, increase productivity, as well as ensure sustainable development. Modern scientific approaches to the interpretation of the concepts of "business technology" and "business tools" have been studied. The grouping of business tools by functions in the field of trade was carried out, in particular, the following innovative business tools were analyzed: e-commerce and mobile applications; data analytics and artificial intelligence; cloud solutions for business management; omnichannel and management of sales channels; Internet of Things (IoT) and automation; cyber security; virtual and augmented reality. It was concluded that business tools used in trade can be classified according to strategic tasks: optimization of relations with suppliers and customers; increasing own operational efficiency; increasing the competitiveness of business as a whole.

It is noted that a key role in trade is played by the development of digital trade channels, the development of culture and quality of customer service, as well as the transition to local sources of supply to minimize dependence on external suppliers. It was determined that the instability of markets, logistical difficulties, the destruction of infrastructure and a decrease in purchasing power force companies to quickly change approaches and strategies to support operational activities and use innovative business tools. It was noted that businesses intensively use innovative solutions and social responsibility as important elements for strengthening relations with consumers and maintaining stability in conditions of uncertainty.

Thus, in modern business, every company seeking to expand its market share must interact with customers as efficiently and effectively as possible. The implementation of innovative solutions is not just a choice, but a necessity for a modern business that seeks to remain relevant in a rapidly changing world.

Ключові слова: інноваційні бізнес-інструменти, торговельна діяльність, конкурентні переваги, стратегія, обслуговування споживачів.

Key words: innovative business tools, trading activity, competitive advantages, strategy, customer service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Торговельна діяльність в умовах воєнного стану має певні проблеми, що вимагають швидкої адаптації та гнучкості. Нестабільність ринків, логістичні труднощі, руйнування інфраструктури й зниження купівельної спроможності змушують компанії оперативно змінювати підходи та стратегії для підтримки операційної діяльності. У таких умовах ключову роль відіграє розвиток цифрових каналів торгівлі, розвиток культури та якості обслуговування споживачів, а також перехід на локальні джерела постачання для мінімізації залежності від зовнішніх постачальників. Крім того, бізнеси інтенсивно використовують інноваційні рішення та соціальну відповідальність як важливі елементи для зміцнення відносин зі споживачами та підтримки стабільності в умовах невизначеності.

З огляду на значний потенціал технологічних бізнес-інструментів у торгівлі та їхній вплив на економіку в цілому, надзвичайно важливо окреслити актуальні тенденції їхнього застосування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останніми роками теоретико-методологічні аспекти і механізми застосування інноваційних бізнес-технологій та інструментів висвітлювались в роботах українських науковців і практиків, таких як Дудко П. М., Струтинська І., Пурденко О., Мельник В., Шимановська-Діанич Л.М., Лозова О.В. [2—9] та інші.

Дослідженню значення і потенціалу розвитку штучного інтелекту в трансформації й оптимізації бізнес-процесів у сфері торгівлі присвячена робота Волкової Н.В., Світличної А.В., Михайлової О.С. [1] Проте, попри значну наукову та практичну цінність, існуючі підходи не відображають основних тенденцій у застосу-

Таблиця 1. Тракткування термінів "бізнес-технології"

Автор	Визначення
Дудко П. [3, с. 171]	Бізнес-технології – це комплекс методів, прийомів, інновацій, технічних і концептуальних рішень, які сприяють розвитку бізнесу, розширюють його можливості та відкривають нові перспективи
Струтинська І. [5, с. 44]	Інформаційні бізнес-технології використовуються для обробки, сортування та агрегації даних, організації взаємодії між учасниками процесу та обчислювальною технікою, а також для задоволення інформаційних потреб і забезпечення оперативного зв'язку на всіх етапах життєвого циклу організації
Amar J, Bianchi R, Svoboda D. [9]	Бізнес-технології — це сукупність методів, процесів, інструментів і програмних рішень, які спрямовані на оптимізацію, автоматизацію та підтримку бізнес-процесів компанії, покращення продуктивності та підвищення конкурентоспроможності на ринку. Основне завдання бізнес-технологій полягає у спрощенні процесів управління бізнесом через впровадження інформаційних систем та інноваційних підходів, що сприяють прийняттю обґрунтованих управлінських рішень

Джерело: сформовано на основі [3; 5; 9].

ванні інноваційних бізнес-інструментів у сфері торгівлі в умовах економічної кризи, спричиненої військовим станом, що свідчить про перспективність подальших дослідженнях у цьому напрямку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в аналізі можливостей застосування інноваційних бізнес-інструментів у діяльності торговельних підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світ швидко змінюється і цифрові технології вже стали звичними для більшості компаній. Дослідження, проведені McKinsey [8], свідчить про високі амбіції бізнесу: компанії прогнозують, що цифрові ініціативи забезпечать щорічне зростання та підвищення економічної ефективності бізнес-процесів на 5—10 відсотків або більше впродовж найближчих трьох-п'яти років.

Сучасні наукові підходи у трактуванні термінів "бізнес-технології" та "бізнес-інструменти" є досить дискусійними і неоднозначними [4, с. 78]. Визначення авторів щодо зазначеного терміну наведені в табл. 1.

Наведені визначення, як і ряд інших поширених висловлювань, вказують на ототожнення термінів "бізнес-технології" та "бізнес-інструменти". Проте необхідно чітко розмежувати ці поняття. "Бізнес-технології" слід визначати як способи ведення бізнесу (такі як аутсорсинг, франчайзинг, електронна комерція,

кешбек-сервіси, краудтехнології, колаборації тощо), тоді як "бізнес-інструменти" представляють собою набір засобів (включно з пристроями), що використовуються в процесі ведення бізнесу для досягнення поставлених цілей у рамках обраної бізнес-технології [4, с. 78].

Отже, бізнес-інструменти, використовувані в торгівлі, можна класифікувати відповідно до стратегічних завдань:

оптимізація взаємин з постачальниками та замовниками;

підвищення власної операційної ефективності;

збільшення конкурентоспроможності бізнесу в цілому [4, с. 78].

Американські та європейські країни, зокрема Україна, демонструють різні рівні цифровізації та зрілості в цій сфері. Наприклад, показник проникнення інтернету в США становить 88 %, тоді як в європейських країнах цей показник в середньому лише 71 %. Що стосується уподобань клієнтів щодо цифрових каналів, Європа перебуває на більш просунутій стадії. Нещодавнє дослідження McKinsey аналізувало цифровий досвід клієнтів у секторі мобільного зв'язку і показало, що європейські споживачі більш відкриті до цифрових послуг, ніж їхні американські колеги. Близько половини з них були б раді вести стосунки з провайдером виключно через цифрові канали, у порівнянні з менш ніж третьою клієнтів у США [9].

Наведемо характеристику бізнес-інструментів, які використовуються у сфері торгівлі (табл. 2).

Отже, у сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій бізнес потребує нових підходів для збереження конкурен-

Таблиця 2. Групування за функціями бізнес-інструментів у сфері торгівлі

Функції бізнес-інструментів	Призначення бізнес-інструментів	Вити бізнес-інструментів
Оптимізація відносин із постачальниками та замовниками	Взаємодія з постачальниками	Системи SCM (Supply Chain Management) та ERP (Enterprise Resource Planning)
	Взаємодія з замовниками (споживачами)	Системи CRM (Customer Relationships Management) та ERP (Enterprise Resource Planning)
Підвищення рівня власної операційної ефективності	Управління ресурсами	ERP (Enterprise Resources Planning)
	Управління бізнес-процесами	BPM-системи (Business Process Management)
	Управління аналітичною складовою (аналіз даних)	Інструменти Big Data, Data mining, OLAP-cube, хмарні обчислення, Google Analytics
	Інструменти забезпечення ефективності використання трудових ресурсів	Office 365, Google doc, використання CRM системи, дашборди для оцінювання ключових показників
Підвищення рівня конкурентно-спроможності	Управління продукцією (контроль, зберігання та надання необхідної інформації)	Системи PLM (Product Lifecycle Management) і PDM (Product Data Management), цифрові датчики, GIS-технології та ін.
	Маркетингова діяльність включає: маркетингову аналітику, рекламу та пошукову оптимізацію, нові підходи до залучення клієнтів, пошук ефективних каналів збуту для конкретного споживача, а також модернізацію товарів або послуг за допомогою технологій	Цифрові інструменти інтернет-маркетингу
		Використання інструментів Google Analytics, Google Adwords, SEO та SMM, використання чат-ботів для спілкування з покупцями, формування воронки продажів, підключення віртуальної або доповненої реальності, збір даних про потреби клієнтів

Джерело: доповнено авторами за даними [4, с. 79].

тоспроможності. Торговельні підприємства, як один із ключових секторів економіки, активно впроваджують інноваційні бізнес-інструменти, що дозволяють поліпшити обслуговування клієнтів, підвищити продуктивність, а також забезпечити стійкий розвиток, зокрема:

1. Електронна комерція та мобільні додатки. Електронна комерція перетворилась на невід'ємну частину діяльності торговельних підприємств. Онлайн-магазини, платформи для e-commerce (наприклад, Shopify, Magento) дозволяють підприємствам охопити ширшу аудиторію та оптимізувати процеси продажів. Мобільні додатки, які дозволяють користувачам швидко знаходити товари, замовляти їх та отримувати актуальну інформацію, стали невід'ємним елементом стратегії цифрового розвитку.

2. Аналітика даних та штучний інтелект. Розвиток Big Data та інструментів аналітики дозволяє підприємствам більш точно аналізувати поведінку споживачів, визначати тренди та передбачати попит на товари. Використан-

ня штучного інтелекту для персоналізації пропозицій, чат-ботів для консультацій, а також алгоритмів рекомендаційних систем є ключовими для підвищення якості обслуговування та рівня задоволеності клієнтів.

3. Хмарні рішення для управління бізнесом. Хмарні технології, такі як ERP-системи (Enterprise Resource Planning) і CRM-системи (Customer Relationship Management), дозволяють інтегрувати та оптимізувати основні бізнес-процеси торговельних підприємств. Вони спрощують управління ланцюгами постачання, складуванням, продажами та взаємодією з клієнтами. Такі системи, як Microsoft Dynamics, SAP, Salesforce, дозволяють створити єдину базу даних та забезпечити доступ до неї в режимі реального часу.

4. Омніканальність та управління каналами продажу. Омніканальний підхід дозволяє торговельним підприємствам надавати клієнтам зручний досвід взаємодії через різні канали (інтернет-магазин, мобільний додаток, соціальні мережі, фізичні точки продажу). Спеціалізовані платформи для омніканального уп-

равління продажами, такі як Salesforce Commerce Cloud або Shopify Plus, дозволяють синхронізувати інформацію між каналами та ефективно управляти продажами.

5. Інтернет речей (IoT) та автоматизація. Інтернет речей (IoT) дозволяє контролювати та оптимізувати різні процеси на складах і в магазинах. Рішення на основі IoT, такі як "розумні" полиці, що автоматично сигналізують про закінчення товару, чи датчики для контролю температури в холодильниках, значно підвищують ефективність операцій. Впровадження автоматизації в процеси логістики і складування також забезпечує зниження витрат і оптимізацію ресурсів.

6. Кібербезпека. Захист даних стає дедалі важливішим у цифровому середовищі. Для торговельних підприємств кібербезпека є критичним фактором, що забезпечує захист персональних даних клієнтів та захист від загроз. Використання рішень, таких як фаєрволи, VPN, програми для захисту від шкідливого ПЗ, а також спеціальні інструменти моніторингу безпеки, є основою для збереження довіри клієнтів.

7. Віртуальна та доповнена реальність. Віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR) відкривають нові можливості для взаємодії з клієнтами. Вони дозволяють покупцям "приміряти" товари перед покупкою, наприклад, меблі чи одяг. Цей інструмент підвищує задоволеність покупців та знижує ймовірність повернень.

Одним із лідерів українського ритейлу є група компаній ТОВ "Епіцентр К", яка активно впроваджує цифрові технології у всі сфери управління та бізнес-процеси, включаючи маркетинг, взаємодію з клієнтами, зворотний зв'язок, навчання й адаптацію персоналу, а також прийняття управлінських рішень. Окрім цього, компанія володіє власною логістичною мережею, агробізнесом, виробничими потужностями з виготовлення керамічної плитки, маркетплейсом та інтернет-платформою, мобільним додатком і програмою лояльності клієнтів. Значні фінансові ресурси інвестуються у навчання та підвищення кваліфікації співробітників, що сприяє створенню ефективної системи управління персоналом для реалізації змін у компанії [6, с. 80].

Найбільша європейська роздрібна мережа магазинів косметики Sephora досягла успіху завдяки впровадженню віртуальних примірочних, що дозволяють клієнтам "приміряти" обрані товари, такі як ювелірні вироби чи косметику, прямо зі смартфона. Досвід використан-

ня віртуальних примірочних має також ряд світових компаній, зокрема Kendra Scott та Etsy [7]. Це свідчить про тенденцію до створення додатків із функцією доповненої реальності, що набирає популярності з 2021 р.

Іншим актуальним трендом у торгівлі є магазини без персоналу та кас, особливо з огляду на те, що соціальне дистанціювання все ще залишається важливою умовою для збереження здоров'я населення [4, с. 81].

Отже, вказані інноваційні бізнес-інструменти, зокрема машинне навчання, технології доповненої реальності та інші дають можливість вдосконалювати процес торгівлі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у сучасному бізнесі кожна компанія, що прагне розширити свою частку ринку, повинна взаємодіяти з клієнтами максимально ефективно та результативно. Сучасні інноваційні бізнес-інструменти відкривають перед торговельними підприємствами нові горизонти для розвитку. Їх впровадження дозволяє оптимізувати операційні процеси, покращити обслуговування клієнтів та забезпечити конкурентні переваги на ринку. Проте ефективність впровадження цих інструментів залежить від адаптивності підприємства та готовності інвестувати в нові технології. Впровадження інноваційних рішень є не просто вибором, а необхідністю для сучасного бізнесу, який прагне зберегти актуальність у швидкозмінному світі.

Література:

1. Волкова Н.В., Світлична А.В., Михайлова О.С. Переваги та перспективи використання штучного інтелекту у торговельних підприємствах. Успіхи і досягнення у науці. 2024. № 7 (7). С. 217—229. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/14984> (дата звернення: 04.11.2024).
2. Дудко П. М. Вплив тотального управління якістю (tqm) на бізнес процеси. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 12. С. 66—69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_12_14 (дата звернення: 01.10.2024).
3. Дудко П. М. Сучасні тенденції розвитку бізнес-технологій у підприємництві. Проблеми економіки № 3, 2017. С. 170—174. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-3_0-pages-170_174.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

4. Пурденко О., Мельник В. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2021. № 3. С. 77—84. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://zt.knute.edu.ua/files/2021/03\(116\)/9.pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://zt.knute.edu.ua/files/2021/03(116)/9.pdf) (дата звернення: 09.10.2024).

5. Струтинська І. Інформаційні технології організації бізнесу — імператив інноваційного розвитку бізнес-структур. Галицький економічний вісник. 2018. № 2. С. 40—49.

6. Шимановська-Діанич Л.М., Лозова О.В. Вплив цифрової зрілості на трансформацію бізнес-процесів підприємств в умовах змін економіки України. Economics: time realities. 2024. № 2 (72). С. 74—84. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://economics.net.ua/files/archive/2024/No2/74.pdf (дата звернення: 09.09.2024).

7. Abha Bhattarai. Virtual try-ons are replacing fitting rooms during the pandemic. The Washington post. 2020. URL: <https://www.washingtonpost.com/business/2020/07/09/virtual-try-ons-are-replacing-fitting-rooms-during-pandemic> (дата звернення: 09.09.2024).

8. Catlin T., Scanlan J., Willmott P. Raising your Digital Quotient. McKinsey. URL: <https://bit.ly/4bhKqIn> (дата звернення: 08.09.2024).

9. The surprising truth about which countries lead in digital / Jorge Amar, Raffaella Bianchi, Daniel Svoboda. McKinsey. URL: <https://bit.ly/3yijQAt> (дата звернення: 01.09.2024).

References:

1. Volkova, N.V. Svitlichna, A.V. and Mykhaylova, O.S. (2024), "Advantages and prospects of using artificial intelligence in trade enterprises", *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi*, [Online], vol. 7, pp. 217—229, available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/14984> (Accessed 4 November 2024).

2. Dudko, P. M. (2016), "Impact of total quality management (tqm) on business processes", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, [Online], vol. 12, pp. 66—69, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_12_14 (Accessed 4 October 2024).

3. Dupko, P. M. (2017), "Modern trends in the development of business technologies in entrepreneurship", *Problemy ekonomiky*, [Online], vol. 3, pp. 170—174, available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-3_0-pages-170_174.pdf (Accessed 4 October 2024).

4. Purdenko, O. and Melnyk, V. (2021), "Innovative business tools in the field of trade",

Foreign trade: economy, finance, law, [Online], vol. 3, pp. 77—84, available at: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://zt.knute.edu.ua/files/2021/03\(116\)/9.pdf](http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://zt.knute.edu.ua/files/2021/03(116)/9.pdf) (Accessed 4 October 2024).

5. Strutynska, I. (2018), "Information technologies of business organization — the imperative of innovative development of business structures", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 2, pp. 40—49.

6. Shymanovska-Dianyach, L.M. and Lozova, O.V. (2024), "The influence of digital maturity on the transformation of business processes of enterprises in the conditions of changes in the economy of Ukraine", *Economics: time realities*, [Online], vol. 2, pp. 74—84, available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://economics.net.ua/files/archive/2024/No2/74.pdf (Accessed 9 September 2024).

7. Bhattarai, A. (2020), "Virtual try-ons are replacing fitting rooms during the pandemic", *The Washington post*, available at: <https://www.washingtonpost.com/business/2020/07/09/virtual-try-ons-are-replacing-fitting-rooms-during-pandemic> (Accessed 9 September 2024).

8. Catlin, T., Scanlan, J. and Willmott, P. (2022), "Raising your Digital Quotient. McKinsey", available at: <https://bit.ly/4bhKqIn> (Accessed 8 September 2024).

9. Amar J., Bianchi R., Svoboda, D. (2022), "The surprising truth about which countries lead in digital", *McKinsey*, available at: <https://bit.ly/3yijQAt> (Accessed 1 September 2024).

Стаття надійшла до редакції 05.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338

І. О. Яснолоб,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва і права,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3826-8745>

Я. В. Павленко,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1545-4905>

Д. О. Юрченко,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7720-7351>

С. Ю. Курочкін,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1630-3731>

Д. Ю. Пасічніченко,

здобувач ступеня вищої освіти магістр, спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5185-5733>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.161

РОЗУМНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА АНАЛІТИКА ДАНИХ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДУСТРІЇ 4.0. ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

I. Yasnolob,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University

Y. Pavlenko,

Postgraduate student, Poltava State Agrarian University

D. Yurchenko,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

S. Kurochkin,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

D. Pasichnichenko,

Master's student, specialty 076 Entrepreneurship and trade, Poltava State Agrarian University

INTELLIGENT MANAGEMENT SYSTEMS AND DATA ANALYTICS IN THE IMPLEMENTATION OF INDUSTRY 4.0. FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES

У статті дано визначення поняття індустрія 4.0, яка передбачає активне впровадження цифрових технологій у виробничі процеси. Досліджено, що з її розвитком, перед малими та середніми підприємствами постає низка викликів та можливостей. Серед головних аспектів Індустрії 4.0 є використання розумних систем управління та аналітики даних, які дозволяють автоматизувати процеси, покращити якість продукції та ефективніше використовувати ресурси. Проте для малих та середніх підприємств реалізація таких технологій часто є проблематичною через низку обмежень. Отже, виникає необхідність розробки доступних та адаптивних рішень у сфері розумних систем управління та аналітики даних, які могли б задовольнити специфічні потреби малого та середнього бізнесу. Зазначено, що вирішення цієї проблеми потребує розробки нових підходів та інструментів, що враховуватимуть обмеження та можливості малих та середніх підприємств для успішної реалізації Індустрії 4.0.

The article defines the concept of industry 4.0, which involves the active introduction of digital technologies into production processes. It has been studied that with its development, small and medium-sized entrepreneurs face a number of challenges and opportunities. Among the main aspects of Industry 4.0 is the use of smart management systems and data analytics that allow you to automate processes, improve product quality, and use resources more efficiently. However, for small and medium-sized entrepreneurs, the implementation of such technologies is often problematic due to a number of limitations. Therefore, there is a need to develop affordable and adaptive solutions in the field of smart management systems and data analytics that could meet the specific needs of small and medium-sized businesses. It is noted that solving this problem requires the development of new approaches and tools that will take into account the limitations and opportunities of small and medium-sized entrepreneurs for the successful implementation of Industry 4.0.

Intelligent control systems are defined as using data and analytics to optimize processes in real time. Such systems consist of several key components: automation and robotics (these systems allow you to automate routine processes, which helps to reduce operating costs and increase productivity); production process management systems (Manufacturing Execution System, MES helps monitor and control production processes, making changes in real time, which allows to reduce losses and optimize the use of resources); supply chain management (integration of data from all supply chains makes it possible to respond to changes faster, reducing costs and delays in logistics); ERP systems (Enterprise Resource Planning, ERP combine information on finance, personnel, logistics and production, which provides centralized management of the entire enterprise).

It is noted that developed countries actively support the concept of "Industry 4.0" as a long-term development strategy. For example, in Israel, the Innovation Agency deals with this issue, which encourages entrepreneurs to introduce innovations, providing them with practical tools and access to structural funds for innovation ecosystems. As a result, Israel has the world's highest rate of startups per capita.

Ключові слова: індустрія 4.0, малий та середній бізнес, підприємці, розумні системи управління, аналітика даних, підприємництво та бізнес-культура.

Key words: industry 4.0, small and medium-sized businesses, entrepreneurs, smart management systems, data analytics, entrepreneurship and business culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З розвитком концепції Індустрії 4.0, яка передбачає активне впровадження цифрових технологій у виробничі процеси, перед малими та середніми підприємцями постає низка викликів та можливостей. Серед головних аспектів Індустрії 4.0 є використання розумних систем управління та аналітики даних, які дозволяють автоматизувати процеси, покращити якість продукції та ефективніше використовувати ресурси. Проте для малих та середніх підприємців реалізація таких технологій часто є проблематичною через низку обмежень: обмежені ресурси, відсутність експертних знань та навичок, високі вимоги до інформаційної інфраструктури, питання конфіденційності та безпеки даних. Отже, виникає необхідність розробки доступних та адаптивних рішень у сфері розумних систем управління та аналітики даних, які могли б задовольнити специфічні потреби малого та середнього бізнесу. Вирішення цієї пробле-

ми потребує розробки нових підходів та інструментів, що враховуватимуть обмеження та можливості малих та середніх підприємців для успішної реалізації Індустрії 4.0. Надзвичайно важливо окреслити актуальні тенденції застосування нових підходів та інструментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розумні системи управління та аналітики даних при реалізації Індустрії 4.0. для підприємств малого та середнього бізнесу досліджували такі наковці: Багмет В. [1], Мкртчян Е. [5], Селіванова І. А., Порохняк В. Д. [6], Янович С. А., Шендерівська Л. П. [7], Дем'яненко Н. В., Красота О. Г., Яснолоб І. О. [8].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в аналізі застосування розумних систем управління та аналітики даних при реалізації Індустрії 4.0. для підприємств малого та середнього бізнесу з метою підвищення ефективності їх діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою розвитку України є малі та середні підприємства, які забезпечують економічну конкуренцію та володіють низкою переваг над великим бізнесом. Вони відрізняються високою мобільністю, гнучкою структурою виробництва, простими організаційними зв'язками та вузькою спеціалізацією. Малі та середні підприємства орієнтовані на сфери діяльності, які часто є не вигідними для великих компаній, і сприяють підтримці вільної конкуренції. Їм властиві адаптивність до змін ринкової кон'юнктури та відкритість до інновацій. Завдяки простій організації, такі підприємства швидше реагують на зміни в порівнянні з великим бізнесом, який зазвичай дотримується реактивного підходу [6, с. 83].

В Україні вперше у 1998 р. було підкреслено необхідність впровадження політики підтримки малого та середнього бізнесу у сфері інформатизації для формування конкурентного середовища [3]. У 2018 р. зазначено, що для широкомасштабної цифрової трансформації українських підприємств, зокрема малого та середнього бізнесу й промисловості, слід створити сприятливі умови та стимули — від інформаційно-маркетингових до податкових [4]. З 2000 р. розпочалося формування правової бази державної підтримки малого підприємництва, до якої нині входять низка нормативних актів, таких як Господарський кодекс України [2, ст. 48, 55], Указ Президента "Про державну підтримку малого підприємництва", Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні", а також Закон України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" тощо. Однак, фінансування інноваційної діяльності в Україні переважно орієнтоване на великі державні установи та їхні стратегічні програми.

Розвинені країни активно підтримують концепцію "Індустрії 4.0" як стратегію довгострокового розвитку. Наприклад, в Ізраїлі цим питанням займається Агенція інновацій, яка заохочує підприємців до впровадження нововведень, надаючи їм практичні інструменти й доступ до структурних фондів для інноваційних екосистем. У результаті Ізраїль має найвищий у світі рівень стартапів на душу населення [7]. У той же час, найбільші цифрові платформи й майже половина світових центрів обробки даних розташовані у США та Китаї. За останні 5 років 94% глобального фінансування стартапів, пов'язаних зі штучним інтелектом, при-

падало на ці дві країни. Вони також лідирують за кількістю наукових публікацій і патентів у сфері штучного інтелекту, залучаючи 70% найкращих світових дослідників [5].

Індустрія 4.0 — це нова парадигма виробництва, яка об'єднує передові цифрові технології для підвищення ефективності, автоматизації та гнучкості виробничих процесів. Сучасні підприємства, включаючи малі та середні (МСБ), мають можливість використати ці інновації для підвищення своєї конкурентоспроможності. Однак, перехід до Індустрії 4.0 потребує впровадження розумних систем управління та аналізу даних, які можуть значно вплинути на ефективність роботи, прийняття рішень та оптимізацію ресурсів. У цій статті ми розглянемо, як саме ці технології допомагають малому і середньому бізнесу реалізувати Індустрію 4.0.

Індустрія 4.0 заснована на використанні кіберфізичних систем, Інтернету речей (ІоТ), великих даних, штучного інтелекту (ШІ) та інших технологій, що допомагають автоматизувати і підвищувати продуктивність виробництва. Перехід до Індустрії 4.0 вимагає не тільки фінансових вкладень, але й певного рівня зрілості в управлінні підприємством, а також кваліфікованих фахівців. Основні виклики, з якими стикаються малі та середні підприємства:

обмеженість ресурсів. Невеликі підприємства часто мають обмежені бюджети, що ускладнює інвестиції в новітні технології та інфраструктуру;

нестача навичок і знань. Багато малих підприємств не мають фахівців з роботи з великими даними, аналітикою та програмуванням, що ускладнює впровадження технологій Індустрії 4.0;

інтеграція зі старими системами. Підприємства часто використовують застарілі системи, які важко інтегрувати з новими технологіями;

безпека даних. Інтеграція цифрових технологій вимагає надійних рішень для захисту даних від кібератак та інших загроз.

Відповідно "Supply Chain 4.0" управління ланцюгами поставок базоване на інноваціях "Industry 4.0", а саме — інтернеті речей, роботизації, аналітиці та великих даних, які націлені на підвищення продуктивності та задоволеності клієнтів. Вже у найближчому майбутньому Supply Chain 4.0 очевидно впливатиме на всі сфери управління ланцюгами поставок [8, с. 33].

Для малого і середнього бізнесу, який часто має обмежені ресурси, використання даних

Таблиця 1. Важливість індустрії 4.0 для малого та середнього бізнесу

Цілі підвищення продуктивності бізнесу	Шляхи досягнення цілей
Оптимізація витрат	Автоматизація виробництва зменшує витрати на ручну працю і знижує ризик людських помилок
Покращення якості продукції	Використання даних та аналітики дозволяє вчасно виявляти дефекти і підвищувати стандарти якості
Гнучкість та адаптивність	Автоматизація дозволяє швидко адаптуватися до змін на ринку та попиту споживачів

Джерело: побудовано авторами за даними підприємств.

технологій дозволяє досягти певних цілей (табл. 1).

Структурні елементи Індустрії 4.0 класифікуються відповідно до рівня їх технологічного впливу на розвиток, зокрема:

вдосконалення бізнес-процесів, що охоплює показники якості, продуктивності, собівартості, рівня задоволеності клієнтів, загального обсягу інвестицій та часу, необхідно для виведення продукту на ринок;

орієнтація на драйвери цінності, що охоплює простоту використання технологій, покращення та оптимізацію процесів, зручне управління активами, ефективне обслуговування, оптимізацію ланцюга поставок, віддалений моніторинг, інтуїтивний цифровий дизайн та енергоефективність;

основні принципи автоматизації, з акцентом на доступ до робочих місць у реальному часі, аналіз даних у режимі реального часу та їх цифровізацію;

люди та організація як ключові аспекти взаємодії, що включають використання цифрових знань і навичок, структури управління, культуру співпраці та взаємодії, які є важливими чинниками для успішного впровадження та розвитку Індустрії 4.0 [1].

Розумні системи управління використовують дані та аналітику для оптимізації процесів у реальному часі. Такі системи складаються з декількох ключових компонентів:

автоматизація та роботизація. Ці системи дозволяють автоматизувати рутинні процеси, що допомагає знижувати операційні витрати та підвищувати продуктивність;

системи управління виробничими процесами (Manufacturing Execution System, MES). MES допомагає відслідковувати й контролювати виробничі процеси, вносячи зміни у реальному часі, що дозволяє знизити втрати й оптимізувати використання ресурсів;

управління ланцюгом постачань. Інтеграція даних з усіх ланок постачання дає можливість швидше реагувати на зміни, знижуючи витрати і затримки в логістиці;

ERP-системи (Enterprise Resource Planning). ERP об'єднують інформацію про фінанси, кадри, логістику та виробництво, що забезпечує централізоване управління всім підприємством.

Для малого та середнього бізнесу є кілька розумних систем управління та аналітики даних, впровадження яких може значно підвищити ефективність і конкурентоспроможність (табл. 2).

Впровадження цих інструментів допоможе малим і середнім підприємствам оптимізувати управління, автоматизувати бізнес-процеси та забезпечити детальний аналіз для ухвалення більш ефективних рішень.

Аналітика даних дозволяє підприємствам малого і середнього бізнесу отримувати корисну інформацію з великих масивів даних, яку можна використовувати для прийняття обґрунтованих рішень. Основні аспекти аналітики даних у контексті Індустрії 4.0 включають:

оперативна аналітика — використання даних для моніторингу в реальному часі дає можливість оперативно реагувати на збої та оптимізувати виробничі процеси;

прогнозна аналітика — завдяки машинному навчанню, аналіз великих даних дозволяє передбачати попит на продукцію, виявляти потенційні збої обладнання та управляти ризиками;

розширена аналітика (prescriptive analytics) — на основі рекомендацій ШІ, підприємства можуть отримувати оптимальні рішення щодо вдосконалення процесів;

аналітика клієнтських даних — збір і аналіз даних про поведінку клієнтів дає змогу налаштовувати виробництво відповідно до їхніх потреб, що підвищує лояльність та збільшує доходи.

Отже, практичними кроками для переходу на Індустрію 4.0 є:

оцінка готовності підприємства. Проведення аналізу зрілості процесів допомагає визначити, які технології найбільш актуальні для бізнесу і які сфери потребують оптимізації;

поетапне впровадження. Для зниження ризиків та фінансового навантаження можна роз-

Таблиця 2. Розумні системи управління та аналітики даних для малого та середнього бізнесу

Назва системи	Вид системи	Функціонал
CRM-системи (Customer Relationship Management)	Bitrix24	Підходить для автоматизації продажів, управління контактами, комунікацій з клієнтами та внутрішньої взаємодії команди
	Zoho CRM	Допомагає у веденні продажів, аналітиці поведінки клієнтів і маркетингу
	HubSpot CRM	Пропонує потужний функціонал для малого бізнесу з можливістю розширення функцій у міру зростання бізнесу
ERP-системи (Enterprise Resource Planning)	Odoo	Інтегроване рішення для управління продажами, закупівлями, інвентарем, бухгалтерією та маркетингом
	БАС	Система для обліку, управління фінансами, кадрами та складськими процесами
	SAP Business One	ERP для малого та середнього бізнесу з можливістю налаштування під конкретні галузі
BI-системи (Business Intelligence)	Power BI від Microsoft	Зручний інструмент для аналізу даних з інтеграцією в інші продукти Microsoft
	Tableau	Потужний аналітичний інструмент для візуалізації та аналізу даних з можливістю інтеграції з різними базами даних
	Google Data Studio	Безкоштовна платформа для створення звітів і аналітики на основі даних Google Analytics, реклами тощо
Системи автоматизації маркетингу	Mailchimp	Платформа для автоматизації email-маркетингу з можливістю збору аналітики
	ActiveCampaign	Інструмент для управління контактами, маркетингових кампаній, відстеження продажів і поведінки клієнтів
	SendPulse	Підходить для email- та SMS-маркетингу з можливістю автоматизації
Системи управління проєктами та завданнями	Trello	Система для управління проєктами, що дозволяє вести задачі, призначати відповідальних та контролювати терміни
	Asana	Платформа для управління завданнями й проєктами, що дозволяє оптимізувати робочі процеси й підвищувати продуктивність
	Monday.com	Гнучкий інструмент для управління проєктами з можливістю адаптації під специфіку бізнесу
Аналітика даних з клієнтів та продажів	Google Analytics	Інструмент для аналізу поведінки користувачів на сайті, ефективності маркетингових кампаній
	Hotjar	Надає можливість аналізу взаємодії клієнтів з сайтом (теплові карти, записи сесій)
	Mixpanel	Для аналізу поведінки користувачів у додатках та на сайтах, оптимізації взаємодії та підвищення конверсій

Джерело: узагальнено авторами за даними підприємств.

почати з часткової автоматизації окремих процесів або відділів;

інвестиції в навчання персоналу. Важливо забезпечити працівників новими знаннями та навичками, що дозволить їм ефективніше працювати з новими технологіями;

Співпраця з технологічними партнерами. Впровадження рішень Індустрії 4.0 можна полегшити завдяки співпраці з компаніями, що спеціалізуються на таких технологіях.

Отже, впровадження політики підтримки малого і середнього бізнесу в сфері інформатизації щодо формування конкурентного середовища є дуже важливою.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розумні системи управління та аналітика даних створюють нові можливості для підприємств малого і середнього бізнесу в умовах Індустрії 4.0. Використання цих технологій дозволяє покращити якість продукції, оптимізувати виробничі процеси та підвищити конкурентоспроможність. Однак для успішного впровадження необхідна стратегія, яка враховує як технічні, так і фінансові аспекти, а також залучення кваліфікованих фахівців і технологічних партнерів.

Література:

1. Багмет В. Інструментарій впровадження технологій Індустрії 4.0 вітчизняними підприємствами. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2312> (дата звернення: 15.09.2024).
2. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Концепція Національної програми інформатизації: схвалена Законом від 4 лютого 1998 р. № 75/98-ВР (із змінами). Розділ 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: схвалена Розпорядженням КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р>. (дата звернення: 11.09.2024).
5. Мкртчян Е. Індустрія 4.0 як інноваційний тренд України. *Інтерфакс-Україна*. 18.02.2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/799334.html> (дата звернення: 15.09.2024).
6. Селіванова І. А., Порохняк В. Д. Мале та середнє підприємництво — рушійна сила впровадження в Україні Індустрії 4.0. *Право та інновації*. 2023. № 4 (44). С. 81—87. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1068/777> (дата звернення: 10.09.2024).
7. Янович С. А., Шендерівська Л. П. Розвиток Індустрії 4.0 в різних країнах. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 08 груд. 2022 р.* Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во "Політехніка", 2022. С. 124—125. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271879> (дата звернення: 05.09.2024).
8. Demianenko Natalia, Krasota Olena and Yasnolob Ilona. The role of Ukrainian innovation centers in the development of the agricultural sector and supply chains. *International Conference on Industry 4.0 for Agri-Food Supply Chains*. Leicester City. Eng. Proc. 2023, 40, 17. Mon, 24 Jul 2023 — Tue, 25 Jul 2023. URL: https://mdpi-res.com/bookfiles/book/8206/International_Conference_on_Industry_40_for_Agrifood_Supply_Chains_Addressing_Socioeconomic_and_Environmental_Challenges_in_Ukraine.pdf?v=1700164616 (дата звернення: 05.09.2024).

References:

1. Bagmet, V. (2022), "Toolkit for implementing Industry 4.0 technologies by domestic enterprises", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 40, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2312> (Accessed 15 September 2024).
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 20 September 2024).
 3. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "The concept of the National Informatization Program", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15 September 2024).
 4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Order "Concept of development of digital economy and society of Ukraine for 2018-2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p> (Accessed 11 September 2024).
 5. Mkrtchan, E. (2022), "Industry 4.0 as an innovative trend of Ukraine", *Interfax-Ukraina*, available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/799334.html> (Accessed 15 September 2024).
 6. Selivanova, I. A. & Porokhnyak, V. D. (2023), "Small and medium-sized entrepreneurship is the driving force of the implementation of Industry 4.0 in Ukraine", *Pravo ta innovatsii*, vol. 4 (44), pp. 81—87, available at: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1068/777> (Accessed 10 September 2024).
 7. Yanovych, S. A. & Shenderivska, L. P. (2022), "Development industry 4.0 in different countries", *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: zb. tez dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Development of Industry 4.0 in different countries. Business, innovation, management: problems and prospects: coll. theses add. III International science and practice conf.]*, KPI im. Ihoria Sikors'koho, Vyd-vo "Politekhnikha", Kyiv, Ukraine, pp. 124—125, available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271879> (Accessed 05 September 2024).
 8. Demianenko, N., Krasota, O. and Yasnolob, I. (2023), "The role of Ukrainian innovation centers in the development of the agricultural sector and supply chains", *International Conference on Industry 4.0 for Agri-Food Supply Chains*. Leicester City, vol. 40, pp. 33—34, available at: https://mdpi-res.com/bookfiles/book/8206/International_Conference_on_Industry_40_for_Agrifood_Supply_Chains_Addressing_Socioeconomic_and_Environmental_Challenges_in_Ukraine.pdf?v=1700164616 (Accessed 05 September 2024).
- Стаття надійшла до редакції 08.11.2024 р.*

УДК 338.47

В. В. Титар,
аспірант кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9679-5407>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.167

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Titar,
Postgraduate student of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk

SYSTEM ANALYSIS OF THE TRANSPORT SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті аналізується транспортна система національної економіки через призму системного підходу як методу пізнання структурних елементів, що формують її як єдине ціле. Підкреслено, що системний підхід та аналіз є найбільш ефективні, якщо об'єкт дослідження є системою, або може бути представлений у вигляді певної, цілісної структури — транспортної системи. Показано, що необхідно її характеризувати з позиції системності, котра ґрунтується на технологічній взаємодії елементів транспортної системи, оптимізації комплексу системоутворюючих елементів. Підтверджено, що транспортна система — складова частина соціальної сфери громадського пасажирського та особистого транспорту і забезпечує територіальну цілісність держави, об'єднує регіональні та районні центри, забезпечує зайнятість працездатної частини суспільства і підвищує якість життя населення загалом. Доведено, що загальні напрямки розвитку теорії транспортних систем та використання, зокрема, системного підходу як методу пізнання є оптимальним при проведенні досліджень цілей національної транспортної системи з її подальшим розвитком і вдосконаленням.

The article analyzes the transport system of the national economy through the prism of the systemic approach as a method of learning about the structural elements that form it as a whole. It is emphasized that the system approach and analysis are most effective if the research object is a system, or can be presented in the form of a certain, integral structure — the transport system. It is noted that the peculiarities of the system approach to the determination of promising directions for the development of the transport system are included in its main concept — to investigate the aspects of the integrity and interconnection of its elements. The main features characterizing the transport system are singled out: ensuring the interaction of types of transport as a single system and organizing the coordinated functioning of transport systems of different levels. It is justified that when analyzing any transport systems, the methodology of their development should be taken into account in the context of the following tasks: strategy, analysis and synthesis of the development of the transport system; assessment of its functioning taking into account the duality of the transport process; analysis of transport system characteristics. It is shown that its study must provide a characterization of the essence of interaction from the standpoint of systemicity, which is based on the technological interaction of elements of the transport system, optimization of the complex of system-forming elements to achieve the greatest effect. It has been confirmed that the transport system is an integral part of the social sphere of public passenger and personal transport and ensures the territorial integrity of the state, unites regional and district centers, ensures the employment of the able-bodied part of society and improves the quality of life of the population in general. It has been proven that the general directions of the development

of the theory of transport systems, and the use, in particular, of the system approach as a method of learning, are optimal when conducting research on the goals of the national transport system with its further development and improvement.

Ключові слова: системний аналіз, національна транспортна система, структурні елементи, класифікації транспортних систем, транспортна інфраструктура, транспортні послуги, технологічна взаємодія, транспортний тариф.

Key words: system analysis, national transport system, structural elements, transport system classifications, transport infrastructure, transport services, technological interaction, transport tariff.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Транспортний сектор є ключовою складовою національної економіки, а також одним із інструментів, які використовуються для її розвитку. Це особливо проявляється в умовах глобальної економіки, де економічні можливості країни все більше пов'язані з мобільністю людей і вантажів. Безумовно, існує зв'язок між якістю транспортної інфраструктури та рівнями її розвитку. Коли транспортна система ефективна, вона забезпечує економічні та соціальні можливості і вигоди, котрі створюють такий позитивний мультиплікативний ефект, як підвищення рівня доступності ринків, зайнятості населення та показника додаткових інвестицій. Коли ж транспортний сектор не відповідає потребам економіки з точки зору пропускної здатності або надійності, вони можуть привнести такі економічні втрати, як упущені можливості та більш низька якість життя населення. Єдина транспортна система національної економіки передбачає особливу структурну побудову, дослідження котрої раціонально проводити через призму системного аналізу, що дозволить виокремити переваги кожного виду транспорту, його функціональну роль на ринку транспортних послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості системного підходу до визначення перспективних напрямків розвитку транспортного сектора включаються в основну його концепцію — дослідити аспекти цілості

та взаємозв'язку елементів транспортної системи, що зумовлено поєднанням не тільки методологічних основ теорії систем у вигляді системного аналізу, але й можливості застосування основних методів синтезу для розкриття результативності взаємодії видів транспорту як єдиної системи та організацію його узгодженого функціонування. З точки зору теорії систем національна транспортна система представляє собою складне інтегроване явище, котре всебічно досліджують зарубіжні учені — E. Broniewicz [7], C. Colon [8], S. De Luca [9], R. Di Pace [9], B. Djordjevic [9], R. Ismailova [12], S. Hallegatte [8], A. Kierzkowski [10], R. Khalikov [12], M. Manheim [11], Y. Mergengali [12], K. Ogrodnik [7], C. Pena [13], J. Rozenberg [8], A. Sarbasova [12], A. Tubis [10], T. Victorino [13].

Системний підхід відображає сутність транспортної системи загалом за рахунок деталізації ієрархічного функціонування складових елементів системи та їх зв'язуючих компонентів, котрі ґрунтовно аналізують українські дослідники — В. Аулін [1], А. Валацкене [6], Д. Голуб [1], А. Гриньків [1], О. Ковальчик [2], С. Лисенко [1], Д. Ломотько [3], А. Романюк [4], О. Христофор [5], О. Чередніченко [6] та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є системний аналіз структури транспортного сектора національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу стану транспортної системи національної економіки та виявлення критеріїв її ефективного функціонування раціонально ви-

користувати системний підхід як метод пізнання структурних елементів, що входять до її складу. Основними характеристиками будь-якої транспортної системи є її мережа, транспортні засоби в мережі, потоки вантажів чи пасажирів, пропускна здатність терміналів, кількість інтерактивних транспортних засобів у них, взаємодія різних видів транспорту, інфраструктура та процеси управління. З точки зору теорії система національної транспортної системи являє собою складне інтегроване явище, структура якого складається з багатьох взаємозв'язаних елементів [11, с. 21].

Системний підхід та аналіз є найбільш ефективні, якщо об'єкт дослідження є системою або може бути представлений у вигляді певної, цілісної структури. Тому їх застосування щодо транспортної системи затребуване логікою та ґносеологією розвитку транспортної системи, і дозволяють виокремити системоутворюючий елемент — об'єкт перевезення. Базуючись на системному підході проводяться основні класифікації у транспортній системі: за видами транспорту (автомобільний, залізничний, повітряний, морський, річковий, трубопровідний, лінії електропередач); за призначенням (загального призначення, магістральний, промисловий, міський та приміський, відомчий, військовий, сільськогосподарський, приватний, особистий); середовище функціонування — наземний, підземний, повітряний, космічний, водний, підводний. Ієрархічна структура транспортної системи відбивається у класифікації за рівнем розгляду транспортної системи — планетарний (світовий), континентальний, за частинами світу, за об'єднанням держав, на рівні країни, регіону, міста, області, району. Даний підхід об'єктивно відображає та дозволяє виділити ієрархію та системні властивості реальної транспортної системи [2, с. 88].

Існуючий підхід відображає сутність транспортної системи загалом за рахунок деталізації ієрархічного функціонування складових елементів системи та їх зв'язуючих компонентів. Особливості системного підходу до визначення перспективних напрямків розвитку транспортного сектора включаються в основну його концепцію — дослідити аспекти цілості та взаємозв'язку елементів транспортної системи; комплексності взаємодіючих об'єктів; сукупності сутностей транспортної системи. Це зумовлено поєднанням не тільки методологічних основ теорії систем у вигляді системного аналізу, але й можливості застосування основних методів синтезу її окремих характеристик [1, с. 34].

При цьому виокремлюють наступні основні ознаки, що характеризують транспортну систему як єдине ціле: забезпечення взаємодії видів транспорту як єдиної системи та організацію її узгодженого функціонування на різних рівнях. При їх дослідженні необхідно надати характеристику сутності їхньої взаємодії з позиції системності, яка ґрунтується на технологічній взаємодії елементів транспортної системи, що зумовлює існування таких аспектів [9, с. 28]:

- технологія взаємодії, яка є одним із ресурсооб'єднуючих факторів транспортних послуг на базі взаємодії та взаємозалежності елементів транспортної системи з ефектом у вигляді процесу перевезення вантажів і пасажирів. Тут мова йде, перш за все, про взаємодію фізичних складових технологій перевезення, а саме узгодження фізичних характеристик транспортних засобів на етапі планування або проектування. В якості прикладу можна говорити про відповідність потужності вантажопіємності рухомого складу або узгодженні графіка перевезень тощо;

- оптимізація комплексу системоутворюючих елементів для досягнення найбільшого ефекту, тобто спільної взаємодії компонентів транспортної системи та оптимального поєднання можливостей з урахуванням їх обмеженості. У цьому випадку системний підхід передбачає перерозподіл транспортних функцій між різними видами транспортних засобів з урахуванням їх техніко-економічних особливостей, інфраструктурних компонентів, географії та інших елементів, що впливають на тип транспортування, вартість послуг за перевезення та час перевезення.

Тому виникає необхідність підвищення ефективності функціонування транспортної системи з урахуванням критеріїв ефективності, до яких, на наш погляд, можна віднести соціальні, економічні, технічні та критерії часу. Виходячи з цього, варто проаналізувати запропоновані критерії розвитку транспортних систем. Перш за все зазначимо, що транспортна система — складова частина соціальної сфери громадського пасажирського та особистого транспорту. Транспортна комунікаційна мережа забезпечує територіальну цілісність, а також об'єднує регіональні та районні центри, забезпечує зайнятість працездатної частини суспільства і підвищує якість життя населення загалом. Транспортний сектор з позиції розвитку забезпечує умови конкурентоспроможності національної економіки, з позиції транзитного потенціалу держави, представляє со-

бою сукупність об'ємних, якісних і кількісних характеристик. Можливість переміщення вантажів і пасажирів та задоволення потреб бізнес-одиниць і населення в послугах з перевезення безпосередньо залежить від об'ємних характеристик транспортної системи. Кількісні характеристики у вигляді транспортного тарифу зумовляють кінцеву вартість послуг за перевезення. У складі характеристик, орієнтованих на якісний рівень надання транспортних послуг, включені швидкість, своєчасність, ритмічність, безпека, екологічність транспортної системи [8, с. 211].

Технічний аспект ефективного функціонування транспортної системи передбачає збільшення інфраструктурних потужностей з перевезення існуючих і перспективних вантажо- і пасажиропотоків та задоволенням цілей існуючих і перспективних потреб. Сучасні тенденції розвитку транспортного сектора, безсумніву, безпосередньо пов'язані з інноваційними та інвестиційними проєктами з модернізації інфраструктурних об'єктів з метою економії часу на перевезення. Інноваційні цифрові технології передбачають забезпечення конкурентних переваг галузі, підвищення рівня координації та комунікацій, оптимізацію використання ресурсів і реструктуризацію транспортної системи загалом з послідувочою трансформацією бізнес-процесів та економічним зростанням. Питання управління технічною революцією на транспорті, зростання обсягів перевезень, розширення транспортної географії, безпека транспортної інфраструктури розглядаються з позиції взаємозалежності і взаємовпливу [5, с. 34].

Сучасні технології при експлуатації транспорту застосовуються для трансформації до високоінтенсивного, нового типу зростання транспортних процесів, спрямовані насамперед на соціум. Кожна держава бажає бути лідером світової економіки, а для цього потрібно ухвалювати відповідні стратегічно важливі рішення щодо загального розвитку транспортного комплексу загалом на майбутнє. Об'ємні характеристики обслуговування транспорту безпосередньо впливають на повноцінність здійснення економічно вигідних зв'язків та співробітництва як у межах однієї держави, так і за її межами. Окрім цього вплив поширюється і на об'єктивну можливість руху всіх груп населення та задоволення великої кількості його потреб [7, с. 11].

Шляхи переміщення транспортних засобів мають стратегічно важливу цінність для формування та зростання впливу економічних

зв'язків та для економіки загалом. Зв'язуючи величезну площу території країни, вони забезпечують життєдіяльність усі міста та населені пункти, що суттєво впливають на можливості зростання окремих регіонів, тому за ними реалізуються наймасовіші автоперевезення. Також дороги забезпечують мобільність населення і можливість доступу до матеріальних засобів, дозволяють знизити транспортні витрати та витрати часу на перевезення вантажів/пасажирів [13, с. 10].

Транспортна система — це складна структура через подвійний характер транспортного процесу, котрий полягає у тому, що транспортування як послуга, по-перше, оцінюється з позиції транспортної організації (краще використання транспортних засобів, транспортна здатність, їх експлуатація), і, по-друге, процес транспортування оцінюється з точки зору вантажовласника, коли пріоритет спрямований на комерційну діяльність, економічні та юридичні проблеми. Тому при аналізі будь-яких транспортних процесів слід враховувати перспективи їх розвитку. На даний час, коли мультимодальні перевезення здійснюються в загальній мережі і базуються на логістичних принципах формування транспортних потоків, з точки зору теорії розвитку транспортного сектора пріоритетними є такі завдання [12, с. 3]:

- 1) стратегія, аналіз і синтез розвитку транспортної системи;
- 2) оцінка транспортних систем з урахуванням подвійності транспортного процесу;
- 3) аналіз характеристик транспортної системи;
- 4) розробка та аналіз критеріїв управління транспортним сектором;
- 5) вивчення видів взаємодії транспорту та технологічних процесів у терміналі;
- 6) розробка раціональних варіантів структурної організації транспортної системи;
- 7) вивчення взаємодії логістичних і транспортних систем;

Транспортна система включають в себе багатосторонні, трудомісткі та капіталоспоживаючі сектори національної економіки з такими різноманітними та складними завданнями управління. Для раціонального управління подібними секторами необхідно застосування нових способів і методів, які не мають аналогів у минулому та передбачають використання інструментів цифрової економіки елементів інтелектуальних транспортних систем [3, с. 34]. В цьому аспекті управління транспортним комплексом охоплює чотири основні напрями: класифікація систем транспортного комплексу

су; дослідження загальних і різних особливостей розвитку різних видів транспорту; методологічні основи управління транспортною системою з урахуванням інформаційно-цифрового сервісу; наукові основи створення засобів і методи управління транспортним комплексом територіальному та часовому аспектах.

Класифікація елементів транспортної системи повинна базуватися на певних технологічних і теоретичних ознаках. До нього слід віднести визнання диференціації цілей управління системою відповідно до часу координації з ієрархією управління, виходячи з ієрархічної структури складних систем. Також класифікація повинна чітко визначити основні внутрішні та зовнішні зв'язки структурних елементів транспортної системи, враховуючи різні теоретичні та практичні аспекти. Вивчення загальних і різних характеристик розвитку транспортного комплексу передбачає створення відповідних транспортних засобів, коли відомі вимоги до них, та котрі виділяються з уже сформованих характеристик системи [1, с. 12].

Інформація про різноманітність усіх аспектів транспортної системи є основою для розвитку ефективного управління, тому що без якісної інформації система не може ефективно управляти. Інформаційно-цифровий сервіс дозволить врахувати особливості розвитку управління транспортною системою у різні періоди часу [6, с. 423], удосконалити методологію отримання єдиної та достовірної інформації. Раціональне управління транспортним комплексом як складною системою повинно оптимально координуватися в аспектах ієрархії (технологічної, територіальної) і часу [4, с. 125]. Також необхідно мати на увазі, що управління системами транспортного комплексу — постійно поточний процес планування, пошук оптимальних рішень шляхом застосування різних методів.

Складні структурні відносини системи транспортного комплексу характеризують функціонування окремих внутрішніх відносин, складових таких систем, а також вказують на їх взаємодію із зовнішніми системами. Важливо те, що раціонально спрямоване управління транспортною системою розвитку може викликати зміну її структурних характеристик у найбільш ефективному напрямку. При системному дослідженні транспортної системи цілеспрямовано показано точну координацію функцій окремих елементів в загальній ієрархії управління складними транспортними системами, а також їх соціально-еко-

номічні умови функціонування, властиві певному періоду [10, с. 3]. Виявлені гіпотези також актуальні і для галузевих систем, в даному випадку транспортних. При цьому слід враховувати відповідність основних положень теорії транспортних процесів і систем сучасних тенденцій їх розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Загальні напрямки розвитку теорії транспортних систем, та використання, зокрема системного підходу як методу пізнання є оптимальним при проведенні досліджень цілей транспортної системи з її подальшим розвитком і вдосконаленням. Це зумовлено поєднанням не тільки методологічних основ теорії системи у вигляді системного аналізу, але і можливості застосовувати основні методи синтезу її окремих характеристик. Класифікація ж структур транспортної системи полягає у чіткому визначенні цих систем як об'єктів управління і має бути обґрунтована певними технологічними та теоретичними характеристиками, до яких слід віднести ознаки диференціації питань системного управління, які визначаються тимчасовою координацією з ієрархією управління, що виникає із структури складних систем. Водночас метою класифікації є чітке визначення основних зовнішніх та внутрішніх зв'язків транспортної системи.

Сфера досліджень транспортної системи охоплює комплекс дуже складних та динамічних відносин і її складність, зумовлена необхідністю аналізу значної кількості взаємопов'язаних зв'язків у самій транспортній системі та в її підсистемах, а також зв'язків між транспортною системою та соціально-економічним середовищем. З одного боку, потреба у транспорті визначається розташуванням економічних та соціальних об'єктів у певному просторі. З іншого боку, наявність (або відсутність) транспортних послуг та логістичних систем впливає на розвиток національної економіки.

Література:

1. Аулін В.В., Голуб Д.В., Гриньків А.В., Лисенко С.В. Методологічні і теоретичні основи забезпечення та підвищення надійності функціонування автомобільних транспортних систем: монографія під заг. ред. д.т.н., проф. Ауліна В.В. Кропивницький: Видавець "КОД", 2017. 370 с.
2. Ковальчик О. Системний підхід до функціонування та техніко-економічної оцінки ав-

тодорознього комплексу. Галицький економічний вісник. 2010. № 3 (28). С. 86—92.

3. Ломотко Д. В. Методологічний підхід до формалізації процесу функціонування динамічних мультимодальних транспортних систем/ Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті. 2021. Т. 26. № 1. С. 30—37.

4. Романюк А. Оцінювання важливості об'єктів транспортної системи за допомогою методу аналізу ієрархій. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. № 1 (77), 2023. С. 120—129.

5. Христофор О. В. Системний підхід до оцінки внутрішнього потенціалу і конкурентоспроможності залізничного транспорту як основа створення збалансованої системи показників. Проблеми економіки транспорту. 2014. Вип. 8. С. 31—41.

6. Чередніченко, О., & Валацкене, А. (2022). Інтелектуальні транспортні системи як інструменти управління транспортними потоками (на прикладі м. Києва). Містобудування та територіальне планування, (80), С. 416—450.

7. Broniewicz, Elzbieta & Ogrodnik, Karolina 2021. "A Comparative Evaluation of Multi-Criteria Analysis Methods for Sustainable Transport," Energies, MDPI, vol. 14 (16), pp. 1—23.

8. Colon, C., Hallegatte, S., & Rozenberg, J. (2021). Criticality analysis of a country's transport network via an agent-based supply chain model. Nature Sustainability 4 (3), pp. 209—215.

9. De Luca, Stefano. Di Pace, Roberta and Djordjevic, Boban. Transportation Systems Analysis and Assessment. Intechopen. 2020. 236 p.

10. Kierzkowski, Artur. and Tubis, Agnieszka. Transportation Systems Modeling, Simulation and Analysis with Reference to Energy Supplying. Energies 2023, pp. 1—6.

11. Manheim, L. Marvin. Fundamentals of Transportation Systems Analysis. 1979. MIT Press. 674 p.

12. Sarbasova A. K., Ismailova R. T., Mergengali Y. K., & Khalikov R. I. (2021). System analysis in transport logistics. European Journal of Intelligent Transportation Systems, (1 (3)). pp. 1—4.

13. Victorino, Thiago and Pena, Carlos Rosano. The Development of Efficiency Analysis in Transportation Systems: A Bibliometric and Systematic Review. Sustainability 15 (13), 2023. pp. 1—32.

References:

1. Aulin, V. Holub, D. Hrynkiv, A. and Lysenko, S. (2017), Metodolohichni i teoretychni osnovy zabezpechennia ta pidvyshchennia nadiinosti funktsionuvannia avtomobilnykh transportnykh

syste [Methodological and theoretical foundations of ensuring and improving the reliability of the functioning of automobile transport systems], Publisher "KOD", Kropyvnytskyi, Ukraine.

2. Kovalchuk, O. (2010), "A systematic approach to the operation and technical-economic evaluation of the road complex", Galician Economic Herald, vol. 3, pp. 86—92.

3. Lomotko, D. (2021), "Methodological approach to the formalization of the process of functioning of dynamic multimodal transport systems", Information and control systems in railway transport, vol. 26, pp. 30—37.

4. Romaniuk, A. (2023), "Evaluation of the importance of transport system objects using the method of analysis of hierarchies", Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine, vol. 1, pp. 120—129.

5. Hristofor, O. (2014), "Systematic approach to the assessment of the internal potential and competitiveness of railway transport as a basis for creating a balanced system of indicators", Problems of transport economy, vol. 8, pp. 31—41.

6. Cherednichenko, O. and Valatskene, A. (2022), "Intelligent transport systems as tools for managing traffic flows (on the example of the city of Kyiv)", Urban planning and territorial planning, vol. 80, pp. 416—450.

7. Broniewicz, E. and Ogrodnik, K. (2021), "A Comparative Evaluation of Multi-Criteria Analysis Methods for Sustainable Transport", Energies, vol. 14, pp. 1—23.

8. Colon, C. Hallegatte, S. and Rozenberg, J. (2021), "Criticality analysis of a country's transport network via an agent-based supply chain model", Nature Sustainability, vol. 4, pp. 209—215.

9. De Luca, S. Di Pace, R. and Djordjevic, B. (2020), Transportation Systems Analysis and Assessment, Intechopen, London, UK.

10. Kierzkowski, A. and Tubis, A. (2023), "Transportation Systems Modeling, Simulation and Analysis with Reference to Energy Supply", Energies, 2023, vol. 1, pp. 1—6.

11. Manheim, M. (1979), Fundamentals of Transportation Systems Analysis, MIT Press, Cumberland, Rhode Island, U.S.A.

12. Sarbasova, A. Ismailova, R. Mergengali, Y. and Khalikov R. (2021), "System analysis in transport logistics", European Journal of Intelligent Transportation Systems, vol. 1, pp. 1—4.

13. Victorino, T. and Pena, C. (2023), "The Development of Efficiency Analysis in Transportation Systems: A Bibliometric and Systematic Review", Sustainability, vol. 15, pp. 1—32.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2024 р.

УДК 311.3

О. О. Попова,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4367-9171>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.22.173

УПРАВЛІНСЬКА ОЦІНКА ВАРТОСТІ ПРАВ ОРЕНДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

O. Popova,
Postgraduate student,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MANAGEMENT EVALUATION OF THE VALUE OF AGRICULTURAL LAND LEASE RIGHTS AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті обґрунтовано напрями посилення економічної безпеки підприємств через формування методичних засад управлінської оцінки вартості прав оренди земель сільськогосподарського призначення та відображення такої інформації в управлінській звітності. Проаналізований чинний порядок експертної грошової оцінки землі та прав користування земельними ділянками. Наголошено на тому, що земля, як ключовий фактор сільськогосподарського виробництва є важливою складовою економічної безпеки аграрних підприємств. У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність проведення управлінських дій щодо документування та вартісної оцінки прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення для їх відображення в управлінській звітності. Такі пропозиції спрямовані на формування інформації щодо вартості землі, яка використовується підприємством, а також напрямів оптимізації цієї вартості, враховуючи поточний стан використання земель. Описано діючі методики та підходи до проведення експертної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та прав їх оренди на підставі діючої нормативної бази. Запропоновано порядок управлінської оцінки та відображення в управлінській звітності вартості земель сільськогосподарського призначення та прав їх користування. Презентована в публікації методика управлінської оцінки базується на застосуванні загальноприйнятих методів оцінки, зокрема методу капіталізації рентного доходу та капіталізації чистого операційного доходу. Встановлено, що для землекористувачів, які використовують землю для виробничих цілей доцільним є застосування методу капіталізації рентного доходу. При цьому для землевласників, які основну вигоду від земель отримують у формі орендної плати, запропоновано використання методу капіталізації чистого операційного доходу, який враховує розмір орендної плати отриманої від передання в оренду таких земель. Внесені пропозиції забезпечать достовірною інформацією підприємства щодо стану використання земель сільськогосподарського призначення та їх вартості. Враховуючи, що земля є основним фактором виробництва в сільському господарстві, а отже і важливим елементом економічної безпеки підприємства, внесені пропозиції дозволять посилити рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та забезпечити прогнозованість подальшого використання землі у своїй діяльності.

The article substantiates the directions of strengthening the economic security of enterprises through the formation of methodological principles for the management assessment of the value of agricultural land lease rights and the display of such information in management reporting. The current procedure for expert monetary valuation of land and land use rights was analyzed. It is emphasized that land, as a key factor in agricultural production, is an important component of the economic security of agricultural enterprises. In this regard, the need for management actions regarding documentation and valuation of agricultural land use rights for their reflection in management reporting has been substantiated. Such proposals are aimed at forming information about the value of the land used by the enterprise, as well as directions for optimizing this value, taking into account the current state of land use. Current methods and approaches to expert monetary valuation of agricultural lands and their lease rights based on the current regulatory framework are described. The procedure for management assessment and display in management reporting of the value of agricultural lands and their use rights is proposed. The method of management assessment presented in the publication is based on the application of generally accepted assessment methods, in particular the method of capitalization of rental income and capitalization of net operating income. It has been established that for land users who use land for production purposes, it is appropriate to use the method of capitalization of rental income. At the same time, for landowners who receive the main benefit from land in the form of rent, it is proposed to use the method of capitalization of net operating income, which takes into account the amount of rent received from the lease of such land. The submitted proposals will provide the enterprise with reliable information about the state of use of agricultural lands and their value. Given that land is the main factor of production in agriculture, and therefore an important element of the economic security of the enterprise, the proposed proposals will increase the level of economic security of agricultural enterprises and ensure the predictability of the further use of land in their activities.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управлінський облік, оцінка, земельні ресурси, економічна безпека, сільськогосподарські підприємства, звітність.

Key words: accounting, management accounting, assessment, land resources, economic security, agricultural enterprises, reporting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Важливим показником економічної безпеки аграрного підприємства є його майновий стан. Особливо актуальним є питання оцінки та відображення в управлінській звітності вартості прав користування земельними ділянками, адже земля є основним виробничим ресурсом і засобом виробництва сільськогосподарського підприємства. На сьогоднішній день більшість земель знаходиться в оренді і використовується на правах постійного користування або оренди, що зумовлює необхідність відображення в управлінській звітності вартості таких прав. Адже відповідно до законодавства з бухгалтерського обліку вартість короткострокової оренди не відображається у бухгалтерському балансі. Дана інформація ніяким чином не відображена у жодній формі звітності. Саме тому вважаємо за доцільним запропонувати механізм управлінської оцінки справедливої

вартості прав оренди земель сільськогосподарського призначення для формування інформації про його економічну безпеку в управлінській звітності. Аргументацією застосування такого підходу є також і той факт, що право користування земельними ділянками є важливим показником економічної безпеки аграрного підприємства.

У зв'язку із запровадженням вільного продажу земель сільськогосподарського призначення конкуренція на ринку даного активу значно загострилась. Фізичні особи, власники земельних ділянок, не завжди компетентні на ринку і пропозиції купівлі-продажу для даних осіб поступають від різних покупців і контрагентів. Адже на одній сільській території може господарювати кілька аграрних підприємств, які конкурують між собою за земельні ділянки і земельні масиви сільськогосподарського призначення, пропонуючи власникам все більш і більш конкурентну ціну за їх землю. Відтак підприємства, що є орендарями цих земель, наразі не можуть розраховувати на довготрива-

ле використання таких земельних ділянок, адже використовують їх на договірних відносинах з фізичними особами. Відповідно існує ризик втрати земельних масивів, що становлять базовий засіб виробничого процесу. Саме тому вкрай актуальним є задекларувати в системі управлінського обліку та в управлінській звітності прогностичні орієнтовні вартісні показники щодо права користування земельними ділянками, якими користується підприємство на праві оренди. Це суттєво посилює економічну безпеку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження з питань економічної безпеки аграрних підприємств активно проводяться багатьма українськими та зарубіжними вченими. Серед вітчизняних економістів даними питаннями займаються Амбросов В.Я., Василішин С.І., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Ткачук В.І., Яремова М.І.. Серед зарубіжних дослідників варто виділити праці М. Портера, Р. Боумана, Г. Хардера. Аспектами, які зазвичай розглядаються в таких дослідженнях є: поняття економічної безпеки аграрних підприємств (визначення та сутність, компоненти економічної безпеки); загрози економічній безпеці (внутрішні чи зовнішні загрози); методи та інструменти забезпечення економічної безпеки (фінансові інструменти, стратегічне планування інноваційні технології); оцінка та моніторинг економічної безпеки (індикатори економічної безпеки; методи оцінки — SWOT-аналіз, аналіз фінансової звітності, моніторинг ризиків); досвід і практичні кейси; проблеми та перспективи розвитку [1, 2, 3].

Такий аналіз дозволяє глибше зрозуміти сутність економічної безпеки аграрних підприємств і виявити ключові напрямки для подальших досліджень та практичної роботи. Разом з тим, експертне оцінювання майнового стану як елементу економічної безпеки на сьогодні не знаходить застосування в практиці та недостатньо вивчене і обгрунтоване у наукових публікаціях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У зв'язку з зазначеним метою публікації є обгрунтування напрямів посилення економічної безпеки аграрного підприємства шляхом формування методичних засад управлінської оцінки вартості прав оренди земель сільськогосподарського призначення та відображення такої інформації в управлінській звітності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Короткострокова оренда сільськогосподарських ділянок не має належного відображення в частині активів, адже не відповідає критеріям визнання у їх складі. Тому і в бухгалтерському обліку ми маємо інформацію лише про розмір орендної плати сплачений і нарахований за земельні паї, що використовуються підприємством на правах оренди. Для посилення економічної безпеки аграрного підприємства у системі управлінської звітності щодо земель сільськогосподарського призначення доцільно передбачити вартісну оцінку таких прав.

Механізм оцінки права користування встановлений у Методиці експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531 [4], яка передбачає розрахунок капіталізованого рентного доходу за земельні ділянки сільськогосподарського призначення на термін капіталізації, що рівний строку оренди, який залишився згідно з договором.

Методика [4] призначена для використання експертами з грошової оцінки земельних ділянок у процесі експертної грошової оцінки земельних ділянок різного цільового призначення, у тому числі земель сільськогосподарського призначення. Крім того, для розрахунку прав користування, оренди, емфітевзису у методиці визначений окремий розділ, який встановлює порядок та методичні підходи до такої оцінки.

Перш ніж розглядати оцінку права оренди варто зупинитися на загальній методології оцінки земель сільськогосподарського призначення. На сьогодні законодавством закріплено три методичні підходи для оцінки земель. Перший підхід — порівняльний, який передбачає визначення ринкової вартості земельних ділянок шляхом зіставлення цін продажу аналогічних земельних ділянок, що присутні в відкритих джерелах даних щодо такого продажу. Оцінка даним методом передбачає проведення різного роду коригувань до вартості обраних аналогів, зокрема для максимального врахування відмінності оцінюваної земельної ділянки та ділянок, вартість яких обрана для порівняння. Такими коригуваннями, як правило, оцінювачі використовують відмінності на вартість земельної ділянки, яка пов'язана з різницею площі. Адже односторонньо більші масиви земельних ділянок за площею у розрахунку на один квадратний

метр або на 1 га таких ділянок коштують дешевше.

Враховуючи це, зазвичай оцінювачами застосовується коригування в розмірі 5—10 %. Не менш важливим коригуванням є цільове призначення земельних ділянок. Зрозуміло, що найбільш правильним є застосування аналогічних земельних ділянок такого самого цільового призначення та вартість їх продажу як і земельна ділянка, яка оцінюється. Однак у сучасних умовах дуже часто трапляються ситуації, коли неможливо обрати однакові за цільовим призначенням земельні ділянки. У такому разі застосовуються відповідні коригування до вартості обраних аналогів, які в свою чергу потребують відповідного обґрунтування.

Важливим фактором порівняння, який також враховується в даному підході, є місце розташування земельної ділянки. Земельні ділянки, що зазвичай розташовані ближче до міст, є більш інвестиційно привабливими і дорожчими ніж ті що віддалені від адміністративних зон та населених пунктів. У зв'язку з цим вартість аналогів, які знаходяться далі від населеного пункту ніж оцінювана земельна ділянка, потребують коригування в сторону збільшення їх вартості на 5—10 %. І навпаки, якщо земельна ділянка, що обрана для порівняння, знаходиться в межах міста або наближена до нього, на відміну від оцінюваної земельної ділянки, вартості аналогів потребують коригування в сторону зменшення.

У вартості земельної ділянки також обов'язково враховується різниця на можливе зниження ціни в процесі здійснення операції купівлі-продажу, так званий торг. Зазвичай він знаходиться в межах 5—10 % в сторону зменшення.

Оцінка земельної ділянки, проведена із застосуванням даного підходу, становить середнє медіанне значення скоригованих вартостей обраних аналогів. Цей підхід актуальний у разі наявності активного ринку продажу земель. Також він можливий до застосування для таких поширених цільових земель як житлова забудова, землі особистих селянських господарств тощо. Разом з тим, коли ми говоримо про сільськогосподарські землі, даний підхід наразі не може бути застосований, оскільки ринок сільськогосподарських земель ще недостатньо розвинутий для того, щоб мати значні масиви відкритих даних про вартість купівлі-продажу земельних ділянок. Адже даний ринок став можливий лише кілька років тому, а до цього було накладено мораторій на продаж земель. Тому у відкритому доступі ще недо-

статньо інформації про ринок продажу земель сільськогосподарського призначення, яка б дала можливість застосувати метод зіставлення цін продажу до оцінки земель сільськогосподарського призначення, а тим паче і прав оренди таких земель.

Другим підходом, який може бути застосований до оцінки земель різного цільового призначення, є капіталізація чистого операційного або орендного доходу. Даний підхід застосовується до так званої дохідної землі. Він передбачає пряму або непряму капіталізацію суми доходу, отримуваного власником земельної ділянки від передачі її в оренду або прямого використання за цільовим сільськогосподарським призначенням, тобто рентного доходу. Для визначення чистого операційного доходу використовується інформація щодо надходжень грошових коштів від ділянки, яка передана власником землекористувачу.

Другий підхід також передбачає обґрунтування ставки дисконтування чи капіталізації, оскільки в його рамках може бути застосована як пряма капіталізація при наявності інформації про сталість грошових потоків, так і непряма у разі, коли грошові потоки нерівномірно розподілені протягом періоду. Обґрунтування ставки капіталізації є чи не найскладнішим при застосуванні метода капіталізації чистого операційного або орендного доходу. Разом з тим даний метод цінний тим, що дозволяє прогнозувати майбутні грошові потоки від використання дохідної земельної нерухомості, земельних активів та враховує цю дохідність у вартості даних земельних активів.

Методичний підхід, основою якого є капіталізація рентного доходу, найбільш вірогідно відображає вартість земель саме сільськогосподарського призначення. Чистий операційний дохід залежить від проведення аналітичних процедур по обґрунтуванню ринкових ставок орендної плати за земельні ділянки. Рентний дохід розраховується як різниця між очікуваним доходом і виробничими витратами з прибутком виробника.

Виділяють два варіанти капіталізації: пряма і непряма. Перша полягає на припущенні про постійні (незмінні) грошові потоки. Вартість земельної ділянки розраховується співвідношенням вартості чистого операційного (рентного) доходу до ставки капіталізації. Друга ґрунтується на припущенні обмеженості й змінності грошового потоку від використання земель протягом визначеного періоду. За тако-

го підходу вартість земельних ділянок розраховується співвідношенням поточної вартості майбутніх періодів від їх використання і продажу. Ставку капіталізації можна визначити відношенням чистого операційного доходу до ціни продажу земельної ділянки або через розрахунок норм віддачі на інвестований капітал у дану земельну ділянку, враховуючи зміни у вартості грошей. Іншим способом визначення ставки капіталізації для земель є різниця загальної ставки капіталізації поліпшеної земельної ділянки і норми повернення капіталу, враховуючи питому вагу вартості поліпшень.

Третій підхід до оцінки земель відноситься і може бути застосований щодо забудованих земельних ділянок. Його назва — метод залишку для землі. Суть методу полягає в тому, що ринкова вартість земельної ділянки складає різницю між ринковою вартістю подібної забудованої земельної ділянки та відновлювальною вартістю земельних поліпшень, які розташовані на даній земельній ділянці. Це надзвичайно трудомісткий метод і він може бути використаний до забудованих земельних ділянок, на яких розташовані будівлі та споруди. Метод залишку для землі дає високу результативність у разі його застосування щодо споруд і земельних ділянок, на яких вони розташовані, до прикладу, меліоративні, гідротехнічні та інші споруди, у тому числі сільськогосподарські. Адже дає можливість визначити вартість земельної ділянки найбільш достовірно, враховуючи ефективне використання її в якості специфічних ділянок, на яких розташовані спеціальні споруди.

Таким чином, для оцінки земельних ділянок застосовуються три вище розглянуті методи. Крім того Методика [4] містить окрему методологію для розрахунку вартості права постійного користування земельними ділянками для сільськогосподарських потреб — емфітевзис, а також право користування земельними ділянками для будівництва — суперфіцій. Окремо є методологія, яка передбачає власне оцінку права постійного користування, що відноситься насамперед до земель зі складу державної та комунальної власності, які належать землекористувачам саме на праві постійного користування, що необмежене у часі. Для оцінки таких категорій об'єктів оцінки, зокрема для сільськогосподарських потреб (право емфітевзису), передбачено методологію оцінки на основі капіталізації рентного або чистого операційного доходу.

Процедура капіталізації відповідно до стандартів оцінки включає в себе наступні кроки:

- огляд об'єкту оцінки;
- збір вихідних даних щодо об'єкту оцінки;
- збір та аналіз іншої важливої інформації, необхідної для реалізації методичних підходів;
- аналіз і узагальнення інформаційних джерел для виявлення обмежень і застереження, які можуть виникнути під час оцінки й використання її результатів;
- вибір та застосування методичних підходів, методів і процедур, що найкраще відповідають меті оцінювання та обраному виду вартості;
- узгодження результатів оцінювання, одержаних за допомогою обраних підходів і методів;
- документальне забезпечення узагальнення результатів оцінки [4].

Методика управлінської оцінки прав користування земельними ділянками для її відображення в управлінській звітності має дві складові.

— оцінка прав користування для відображення в управлінській звітності користувача земельними ділянками — орендаря;

— оцінка прав користування для відображення в управлінській звітності власника земельними ділянками — орендодавця.

Для відображення у звітності орендаря найбільш вірогідно застосовувати саме капіталізацію рентного доходу, оскільки він розглядає землі сільськогосподарського призначення як засіб виробництва і найбільш точно відображає їх цінність саме для сільськогосподарського використання. Щорічними витратами на утримання і експлуатацію земельної ділянки прийнято вважати витрати на сплату орендної плати.

Для відображення у звітності орендодавця розрахунок вартості прав оренди варто проводити на основі чистого операційного доходу, що передбачає врахування ринкового розміру орендної плати за землі сільськогосподарського призначення. Щорічними витратами на утримання і експлуатацію земельної ділянки прийнято вважати витрати на сплату земельного податку.

Отже, згідно з п. 43 Методики [4] оцінка прав земельної оренди базується на визначенні ринкової вартості права користування земельними ділянками для землекористувача, на основі методу капіталізації чистого операційного доходу. Оцінка прав орендодавця (власника) земельної ділянки розраховується як сума чистого операційного доходу від орендної плати, встановленої договором оренди або користування, та поточної вартості реверсії. Чистий

Таблиця 1. Обґрунтування вибору регіонів з характерним співвідношенням між чистим операційним доходом та ціною продажу подібних земельних ділянок

Регіон за рівнем впливу військових дій	Безпечні західні регіони	Прифронтові регіони	Умовно нейтральні
Області	Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Волинська, Рівненська	Харківська, Херсонська, Миколаївській, Запорізька, Луганська, Донецька	Вінницька, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Житомирська, Чернігівська, Дніпропетровська, Полтавська, Хмельницька, Одеська, Сумська
Характер ціноутворення на ринку землі	Нетипове підвищення вартості землі	Ціноутворення нижче ринку	Ринкове ціноутворення
Застосування інформації про ціну продажу в процесі аналізу ставки капіталізації	Не використовується	Не використовується	Використовується
Застосування інформації про вартість оренди в процесі аналізу ставки капіталізації	Не використовується	Не використовується	Використовується

Джерело: розроблено автором.

операційний дохід розраховується як середнє значення орендної плати за землі сільськогосподарського призначення (земельні паї) у відповідному регіоні. Інформація про ціну оренди формується за даними відкритих джерел мережі Інтернет, зокрема з сайтів приватних оголошень та аналітичних і аукціонних агентств. Ставка капіталізації визначається згідно з п. 7 Методики [4] співвідношенням чистого операційного доходу й ціни продажу схожих земельних ділянок.

Згідно з п. 5 Методики [4] чистий операційний дохід визначається як різниця між доходом від орендних платежів за землю та (або) її поліпшення, який залежить від попиту на ринку, та щорічними витратами на утримання й експлуатацію даної земельної ділянки, у тому числі її поліпшення. Для оцінки вартості земельної ділянки через капіталізацію орендних платежів, чистий операційний дохід розраховується як різниця між доходом від орендних платежів, що визначається на основі аналізу ринку оренди, і щорічними витратами на утримання й експлуатацію даної ділянки. Для сільськогосподарських суб'єктів господарювання до щорічних витрат входять витрати на управління земельною власністю, упорядкування угідь і сплату земельного податку. Експлуатаційні витрати та податки, пов'язані з господарською

діяльністю на земельній ділянці, не враховуються в щорічних витратах.

Так як оренда землі є ключовим засобом розпорядження сільськогосподарською землею, орендна плата за земельні ділянки сільськогосподарського призначення встановлюється на основі ряду чинників, зокрема: місцезнаходження, якості ґрунтового покриття, доступності інфраструктури, стабільності ринкових умов тощо. Ціна оренди суттєво коливається залежно від регіону.

За результатами аналізу ставок оренди від компанії Volodar [5], підтверджені певні тенденції й регіональні відмінності. Серед областей, з найвищими ставками орендної плати виділено Вінницьку, Тернопільську, Полтавську, Хмельницьку, південні частини Київської, Житомирської та Чернігівської областей. Водночас інші області — Закарпатська, Волинська, Львівська — мають нижчі ставки орендної плати. Аналітики зазначили, що це може бути зумовлено меншим попитом на оренду земельних ділянок у цих регіонах і нижчою конкуренцією в аграрному секторі. Для розрахунків доцільно приймати середній річний розмір оренди.

Згідно з п. 7 Методики [4] ставка капіталізації розраховується співвідношенням чистого операційного доходу та ціни продажу подібних земельних ділянок.

Таблиця 2. Розрахунок вартості права земельної оренди

Показник	Значення
Загальна площа оренди, га	
Ринковий розмір орендної плати за землі сільськогосподарського призначення, грн/га	
Дохід від орендних платежів за землю (ринковий розмір орендної плати за землі сільськогосподарського призначення, грн)	
Щорічні витрати на утримання і експлуатацію земельної ділянки, грн	
Чистий операційний дохід, грн	
Ставка капіталізації, Ск	
Вартість права земельної оренди (без ПДВ, округлена до сотих), грн	
Вартість права земельної оренди (без ПДВ, округлена до сотих), грн/га	

Джерело: розроблено автором.

Характерне співвідношення доходу і ціни продажу доцільно оцінити за інформацією в цілому по Україні, враховуючи ті застереження, що зазначені вище, а саме:

1. Якщо місце розташування оцінюваних ділянок є специфічним і нетиповим для ведення саме сільського господарства, ділянки як правило пропонуються для продажу не для ведення сільського господарства, а для забудови, бізнесу, рекреації і подібного використання. Це зумовлює значно вищу їх ціну порівняно з сільськогосподарськими землями інших регіонів.

2. Нетипова ситуація на ринку земель певного регіону може бути пов'язана з їх розташуванням. Наприклад, у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України ціни на нерухомість та землю у західних регіонах стрімко зростають. Тому спостерігається відсутність типових умов ринку, стихійність у формуванні цін та невизначеність у орієнтирах і інтервалах ціни.

Враховуючи зазначене, аналіз ставки капіталізації доцільно проводити по показниках вартості землі й орендних ставок по областях, що мають найменший вплив військових дій та воєнного стану на ринок продажу земель сільськогосподарського призначення (табл. 1).

Для обґрунтування ставки капіталізації доцільно проаналізувати пропозиції продажу та вартість оренди земель сільськогосподарського призначення.

Згідно з п. 48 Методики [4] у випадках, передбачених законодавством, при визначенні вартості права постійного користування використовують метод прямої капіталізації доходу. У зв'язку із зазначеним, оцінка прав земельної оренди проводиться з застосуванням методичного підходу — капіталізація чистого операційного доходу користувача земельної ділянки

(дохідний) з урахуванням вимог п. 43 Методики [4]. Щорічні витрати на утримання і експлуатацію земельної ділянки не враховуються, оскільки землекористувач звільнений від сплати земельного податку.

Розрахунок вартості права земельної оренди за видами оренди доцільно представити у документі наступної форми табл. 2.

Таким чином у запропонованій методиці враховані наступні суттєві умови, для вибору методичного підходу до оцінки ринкової вартості прав земельної оренди. Враховуючи титул права користування у землекористувача використовується методологія передбачена для оцінки права оренди. З урахуванням вимог Методики [4], оцінка прав земельної оренди здійснюється з попереднім визначенням вартості земельної ділянки. Оцінка прав земельної оренди проводиться з застосуванням методичного підходу — капіталізація чистого операційного доходу користувача земельної ділянки (дохідний) з урахуванням вимог п. 43 Методики [4]. Договір земельної оренди не передбачає можливості зміни цільового призначення земель, у зв'язку з чим найбільш ефективним використанням земельних ділянок, щодо яких проводиться оцінки є їх поточне цільове призначення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вважаємо, що запропонований підхід до оцінки земель та прав їх оренди як важливої складової економічної безпеки, з точки зору майнового забезпечення, є прийнятним саме в управлінських цілях, виходячи з застосування нормативно-дозволеного підходу капіталізації рентного або чистого операційного доходу. Запропонованою методикою дозволяється капіталізація не лише рентного доходу

ду, а як можна побачити, і чистого операційного доходу, тобто доходу від здачі в оренду земель. Такий підхід дозволить застосовувати дану методику як до землекористувачів, які безпосередньо здійснюють сільськогосподарську діяльність на використовуваних землях, так і до землевласників, які передають цю землю в оренду і отримують дохід. У зв'язку з цим дана методика стає універсальною і може бути застосована більшою кількістю користувачів.

Визначена методика базується на чинній нормативній базі, тому повністю відповідає законодавству в частині експертної грошової оцінки земель та прав їх користування. У зв'язку з цим, ми не говоримо про те, що запроваджуємо нові методи, ми говоримо про те, що адаптували існуючі для їх застосування щодо управлінської оцінки і відображення в управлінській звітності потенційної вартості права оренди земель сільськогосподарського призначення у їх землекористувачів або у власників.

Відтак вважаємо доцільним розглядати питання управлінського обліку та управлінської звітності на стику наук обліку й оцінки. Адже експертна грошова оцінка земельних ділянок як окрема експертна діяльність, професійна складова якої передбачає розрахунок вартості активів, містить значну кількість необхідних підходів для того, щоб ми могли застосовувати їх в управлінському обліку. Інформація щодо вартості прав користування і права оренди земельними ділянками, яка буде розрахована на підставі підходів експертної грошової оцінки й відображена в управлінському обліку та управлінській звітності, забезпечить дані щодо подальшого використання земельних ділянок, прийняття управлінських рішень в питанні визначення розміру орендної плати та щодо вартості самого підприємства. Адже вартість земель як у власності, так і в оренді є важливою складовою активів підприємства і тому доцільно знати дану вартість для прийняття рішень для подальшого розпорядження ними.

Література:

1. Василішин С. І. Обліково-аналітичне забезпечення в системі ризиків та загроз економічної безпеки аграрних підприємств України: монографія. Харків: ТОВ "Друкарня Мадрид", 2020. 419 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/9849>

2. Чмир К. Економічна безпека сільськогосподарського підприємства та заходи її підви-

щення. Інноваційний розвиток та безпека підприємств в умовах неіндустріального суспільства. Волинський національний університет ім. Лесі Українки. 2020. С. 586—588. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19119/1/Chmyr586-588.pdf>

3. Ілляшенко К. В. Проблеми складання статистичної звітності на вітчизняних підприємствах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. № 29. С. 67—70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-13>.

4. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.06.2024).

5. Оприлюднено ціни на оренду землі у регіонах України <https://kurkul.com/news/33419-oprilyudneno-tsini-na-orendu-zemli-u-regionah-ukrayini> (дата звернення: 29.06.2024).

References:

1. Vasylishyn, S. (2020), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia v systemi ryzykiv ta zahroz ekonomichnoi bezpeky ahrarnykh pidpryemstv Ukrainy* [Accounting and analytical support in the system of risks and threats to economic security of agricultural enterprises of Ukraine], TOV "Drukarnia Madryd", Kharkiv, Ukraine.

2. Chmyr, K. (2020), "Economic security of an agricultural enterprise and measures to improve it", *Innovatsijnyj rozvytok ta bezpeka pidpryemstv v umovakh neindustriial'noho suspil'stva* [Innovative development and security of enterprises in a neo-industrial society], Lutsk, Ukraine, pp. 586—588.

3. Illiashenko, K. (2020), "The problem of statistical reporting on domestic enterprise", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 29, pp. 67—70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-13>.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution "On expert monetary valuation of land plots", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF#Text> (Accessed 28 June 2024).

5. kurkul.com (2024), "Land lease prices in the regions of Ukraine published", available at: <https://kurkul.com/news/33419-oprilyudneno-tsini-na-orendu-zemli-u-regionah-ukrayini> (Accessed 29 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.11.2024 р.